

**ZYGMUNT BAUMAN PERSPEKTİFİNDEN POST-MODERN
DÖNEMDE KİMLİKLER**

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Sosyoloji Ana Bilim Dalı
Genel Sosyoloji ve Metodoloji Programı**

M. Emin ÇELİK

Danışman: Dr. Ö.Ü.Zuhal ÇİÇEK

Temmuz 2022

DENİZLİ

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

M. Emin ÇELİK

ÖN SÖZ

Günümüzün yerel hareketliliğin küresel etkileri, küresel hareketliliklerin neden olduğu sebeplerin yerelliği kısıpaca alması nedeniyle; içinde yaşanan dünyanın belirlediği özneler olarak bizlerin bu konumda edindiğimiz kimliklerin mevcut yapılanmalarının farkında olmak, idealize haline getirilen yaşamları anlamamıza ve belki içinde bulunulan karamsar ruh halinin sebeplerinin ortaya çıkarılmasına yardımcı olabilecek bir duruşun ortaya çıkarılması için postmodern teorikleştirmede bilim toplum ilişkisi bağlamında, kimliğin mevcut içeriğinin ne'liği sorunsallığının anlaşılması ihtiyacını, kanımca hayati bir hale getirdiği gibi zorunlu bir haledede getirmektedir.

Postmodernitenin teorikleştirmeye karşı sergilediği tavra bakıldığında, teorikleştirmenin tahakküm kurucu, yararsız ve geçerli bilgi sağlayamadığı yaklaşımını içermektedir. Bunun yanı sıra öznenin postmodernitede teorik krize eş bir krize girdiği ve öznenin belirleyiciliğini hesaba katmamasına da neden olmuştur. Oysa içinde bulunulan dünyanın bireyleri olarak bizler kendi yaşam tarzlarımız ekseninde kimliklerimizi inşa eden özneler olmaya devam etmekteyiz. Bu inşa, kimlikleri vakti zamanında inşa edilecek bir şey olarak görmeyip; kimliksel bir talepte bulunmanın söz konusu edilmediği bir zaman aralığından günümüze önemi artarak devam eden kimliğe odaklanmakta ve bu çalışma da çekirdek öge kimlik olup, çalışma onun etrafında şekillenmiştir.

Kimlik ve kimliksel kategorilerin bir zamanlar sosyal teoride bu günkü kadar önemli olmaması ve bugünün sosyal teorilerince bu kadar üstünde durulmasının alt zemininin toplumsal dönüşümün meydana getirdiği değişiklik olduğu kanaatindeyiz. Sosyal teoride günümüzün merkezi konusu haline gelmiş olan kimlik üzerinde daha da durulması ve kimliksel oluşumların veya kimlik üzerinden kurgulanan dünyanın anlaşılmasını sağlayacağı inancı bu çalışmanın oluşmasının da zeminin oluşturmaktadır. Günümüzün dünyasında ekonomik, siyasal, kültürel veya gündelik yaşam içerisindeki sıradan ve bayağı ilişkilere kadar belirleyici olanın kimlik olması ve kimliğin bu belirleyiciliğinin oluşturduğu sorunların çözümünün de kimliği bilmekten ve tanımlayıp; onu, kişisel bir zeminde değerlendirmemize uygun gerekçe sunmaktadır.

İnsanlığın gelmiş olduğu durum, öznelerin anlama anlamlandırma çabasının sonucunda gerçekleşmiştir. Bu anlama ve anlamlandırmanın merkezinde kim

olduğumuzun ve kendimizi tanımlamanın etkisi ve önemi son derece önemli bir noktadadır. Bu nedenle çalışma öznel bir okuma ekseninde gerçekleşen bireysel bir seçki olarak ele alınıp değerlendirilmeli. Bu seçkiye yön veren günümüz sosyal bilimcilerden Zygmunt Bauman'ın, modern ve postmodern yaşam tarzlarının farklılıklarını betimlemesi ve onun kimlik ile ilgili yaklaşımı olmuştur. Bauman, sörf yapmada madde ile temas tensel bir seviyeyi geçmemektedir der. Bu içinde yaşanan dönemin aynılık ve süreklilik algısının değişimini doğurup, kimliksel referans noktalarının hareketlenmesine neden olmuştur. Bu çalışma kimliğin bu özellikleri üzerinden kendisine uygun bir zemin oluşturmaktadır.

Danışman hocam Dr. Öğr. Ü. Zuhale ÇİÇEK'in katkısı ve desteği kuru bir teşekkürün çok ötesindedir. Pamukkale Üniversitesi Sosyoloji Bölümünün hocalarından ders aldığım Prof. Dr. Türkan EDROĞAN ve Prof. Dr. Güney ÇEĞİN, bana sadece sosyoloji öğretmekle kalmayıp, sosyolojiyi sevdirmelerinden ve sosyolog olmanın nasıl olması gerektiğini de öğrettiklerinden dolayı minnettarım. Pamukkale Üniversitesi Sosyoloji bölümünün diğer tüm hocaları ve arkadaşlarımın bana vermiş oldukları destekleri için teşekkür ederim. Ayrıca tez yazım aşaması dahil hayatımın eğitim kanadı için çoğu zorluğa rağmen yanımda bulunan ve desteklerini eksiltmeyen sevgili aileme, özellikle annem Kemaliye ÇELİK ve babama, kardeşlerime teşekkür ederim.

ÖZET

ZYGMUNT BAUMAN PERSPEKTİFİNDEN POST-MODERN DÖNEMDE KİMLİKLER

ÇELİK, Muhammed Emin

Yüksek Lisans Tezi

Sosyoloji Anabilim Dalı

Genel Sosyoloji ve Metodoloji Programı

Tez Danışmanı: Dr. Ö. Ü. Zuhâl ÇİÇEK

Mayıs 2022, xi+180 Sayfa

Kökenlerini aydınlanmadan alan modernlikte, bireysellik: aydınlanmacı perspektif etrafında ‘özerklik’ ve ‘özgürlük’ kavramlarına gönderme yapmakta ve kimliğin inşa edilecek uzamı kendisine biçtiği hedefler üzerinden oluşturmaktadır. Kendisine biçtiği, ‘kültürel’, ‘ekonomik’ ve ‘siyasal’ hedeflerin ilerletileceği ve insanlığın topyekün kurtuluşunun bilimle sağlanacağına olan yaklaşımı ile bir dünya tasavvuru sunmakta ve kimlikel inşalar bu çerçevede oluşturulmaktadır.

Postmodern dönemde, karşılaşılan çerçevede modern döneme has ‘özel’ ve ‘meta anlatıların’ reddi etrafında gerçekleşip, modern Kartezyen özneyi yok sayıp öldüğünün ilanı etrafında bir kimlikel yapılanma olanağı (olanaksızlığı) barındırması nedeniyle kimliklerin tekrar tanımlanma ihtiyacını doğurmuştur. Modern hakikat ve doğruların, postmodernizmde yerini ‘belirsizlik’, ‘geçicilik’ ve ‘parçalanma’ya bırakması, ‘Kimlik’ inşası ve kimlik sürekliliğinin ihtiyaç duyduğu, ‘aynılık’ ve ‘süreklilik’ yerini ‘gelip geçicilik’, ‘parçalanma’ ve ‘süreksizliğe’ bırakmıştır.

Sonuç itibariyle, çalışma postmodern belirsizlikler bağlamında reddedilen gerçeklik ve içinde barındırdığı süreksizlikleri bağlamında; Baumancı, modern-postmodern yaşam tarzları üzerinden hareket ederek kimliğin günümüz durumunu açıklamaya çalışmaktadır.

Anahtar kelimeler: Modernite, Postmodernite, Kimlik, Z. Bauman, Yaşam Tarzları

ABSTRACT**IDENTITIES IN THE POST-MODERN ERA FROM ZYGMUN
BAUMAN'S PERSPECTIVE**

ÇELİK, Muhammed Emin

Master Thesis

Sociology Department

Sociology Programme

Adviser of Thesis: Dr. Ö.Ü. Zuhal ÇİÇEK

May 2022, xi+180 Pages

In modernity, which takes its origins from the enlightenment, individuality refers to the concepts of 'autonomy' and 'freedom', and it is formed through the goals set by the identity. Individuality presents a world vision in which 'cultural', 'economic' and 'political' goals will be promoted and the total liberation of humanity will be achieved through science, and identities are created within this framework.

In the framework of the postmodern period, there is a rejection of the 'essential' and 'meta-narratives' of the modern period and as the modern Cartesian ignores the subject, the possibility (impossibility) of identity formation has emerged, thus the need for redefinition of identities becomes necessary. Modern realities and truths have been replaced by 'uncertainty', 'temporariness' and 'fragmentation' in postmodernism. As a result of this, 'being identical' and 'continuity', which are needed by 'identity' formation and identity continuity, have been replaced by 'temporariness', 'fragmentation' and 'discontinuity'.

Consequently, in the context of the rejected reality and postmodern uncertainties-discontinuities, this study tries to explain the current state of identity by focusing on Baumanian, modern-postmodern lifestyles.

Keywords: Modernity, Postmodernity, Kimlik, Z. Bauman, Lifestyles

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	İ
ÖZET	İİİ
ABSTRACT	İV
İÇİNDEKİLER.....	V
KISALTMALAR DİZİNİ	Vİİ
TABLolar DİZİNİ	Vİİİ
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE METODOLOJİSİ

1.1.Araştırmanın Konusu	6
1.2.Araştırmanın Amacı	8
1.3.Araştırmanın Önemi ve Yaklaşımı.....	8

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

2.1.Modernite ve Neticesinde Meydana Gelen Toplumsal Fenomonler.....	11
2.2.Geçiş Dönemi Teorileştirmeleri: Postmodernliğe Doğru.....	20
2.3.Zaman ve Mekân Algılamaları.....	26
2.4.Modern Katılıktan Postmodern Esnekliğe; Toplumsal Görüngüler	36
2.5.Kimlik.....	55
2.5.1.Kimlik İnşası.....	61
2.5.2.Modernite ve Kimlik İlişkisi.....	66
2.5.3.Ulusal Kimlik	71

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KURAMSAL ÇERÇEVESİ

3.1.Modern Bir Bilim Olan Sosyolojinin, Modern Kuramları	76
3.2.Postmodernizmin Ne'liği	84
3.2.1.Postmodern Bilgi ve Söylemin Teorikleştirilmesi: M. Foucault, J.F. Lyotard	91
3.2.2.Ekonomi, Toplum ve Kültürü Merkeze Alan Postmodern Kuramcılar: J.Baudrillard ve F. Jameson	99

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BAUMAN SOSYOLOJİSİ

4.1.Makro ve Mikro sosyolojinin Bir Aradalığı.....	109
4.2.Modern/Postmodern-Kimliksel- Görüngüler	117
4.2.1.Baumancı Bağlamda Yaşam Tarzları	131
4.2.2.Baumancı Modern/Postmodern Tipolojiler	138
4.2.3.Postmodern Kimlik.....	147
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	161
KAYNAKÇA	167
ÖZ GEÇMİŞ	180

KISALTMALAR DİZİNİ

Vd: Ve diğerleri

Bkz: Bakınız

Derl: Derleyen

Vb: Ve benzeri

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1.1. İhab Hassan'ın Modern-Postmodern Karşılaştırması	91
Tablo 1.2. Zygmunt Bauman'ın Modern-Postmodern Kavram İkliklerinin Karşılaştırılması	114

GİRİŞ

Postmodern dönemle beraber kimliklerin gündemin başat konularından biri haline gelmesinin önemli nedenlerinden biri modernitenin oluşturduğu kimliğin kapsayıcılığı olarak gösterilebilir. Modernitede kimlik, dış faktörlerce belirlenmekte olup bunların kapsayıcılığı altında varlığını devam ettirmekteydi. Ulusal kimliğin kapsayıcılığı etrafında düşünüldüğünde modern dönemin düzen tasarısı ile kimliksel inşanın birbirleri ile ilişkili olduğu görülür. Bu noktada kimliksel bir açıklama yapmak ve bunu postmodern teori içerisinde açıklamaya çalışmak işin zorluk boyutunu da arttırmaktadır. Modern süreçlerin oluşum yerleri olarak Batı dünyasının kimlikten anladığı ile Batı dışındakilerin kimliksel tahayyüllerinin farklılık barındırması olasıdır. Çünkü, modernlikle batı doğrultusunda tanışmamış ve aynı şekilde deneyimlememiş kimseler, modernliğin sonradan içerisinde yer alanların içerisinde buldukları durumlarla aynı çerçevede ifade edilmemeli. Özellikle bizim ülkemizde olduğu gibi modernliği toplumsal uzamda deneyimlemeyip, direk kapsayıcı kurumlar aracılığı ile deneyimlemiş olanların, modern kimliğin zeminin dinamitlenmesinden doğan sorunları yaşayıp yaşamadığı sorusu merkezi önemde yer almaktadır.

Bizim toplumumuzun (Türkiye'nin) modernleşme süreci olarak batılılaşması, bizim modernleşmemiz için batılı yaşam tarzlarına uymaya çalışmamız ama bir yandan da geleneksel değerlerimizi korumaya çalışmamız; modern dünyanın biçimlendirdiği kimliksel çerçeveye çok uymamaktaydı. Bu doğrultuda günümüz postmodern kimliklerin farklı bir amaçla da olsa 'hem o', 'hem bu' tarzında yaklaşımı günümüz için postmodern kimlik parametrelerince ortaya çıkan bir süreci belirtmek için kullanılmaktadır. Fakat bu sürecin batı dışındaki yerler için çok da yeni olmadığı unutulmamalıdır. Bizler için, Batılılaşmak ya da modernleşmenin çoğu zaman anlamı, 'hem o', 'hem de bu' seçiminin bir arada yürütülmeye çalışılmasıydı. Buradan hareketle kimlik deneyimlemenin günümüz halinin tüm herkesi kapsayıcı bir noktada olup olmadığı sorusu ortaya çıkmakta. Bu gibi bir çalışmanın hem kapsam büyüklüğü hem de zorluğu çalışmamızın sınırlarını çok zorlayacağı için, çalışma sınırlandırılıp kimliğin postmodern hallerinin Baumancı bakışla hayat tarzları referans alınarak bir sonuca varılmaya çalışılmıştır.

Kimlik üzerine yapılmış büyük çapta çalışmanın yanı sıra, Bauman üzerine de oldukça çalışma bulunmakta. Bauman ve kimlik üzerine yapılan çalışmaların hayat tarzı üzerinden kimlik okumasını göz ardı etmeleri nedeniyle çalışmanın üzerine odaklandığı konu modern ve postmodern yaşam tarzlarından hareket etmek olmuştur. Çünkü kimliksel bir tanımlama yapabilmek için bizim diğerlerinden hareket etmek zorunluluğumuz var ve günümüz postmodern dünya da diğerlerinden farklılık, üretimle sağlanmayıp tüketim üzerinden kendisini oluşturmaktadır. Bu nedenle tüketmek denildiğinde kişilerin kendilerini var edebildikleri dünyada kendilerine has bir alan olarak yaşamlarının oluşturulduğu biçimler üzerinde durmak bizim bu bağlama katkısının olacağına inanmamızı sağlamaktadır. Bunun getireceği ve literatüre kazandıracacağı ise kimlik ile yaşam tarzları ilişkisinin, postmodern belirsizliklerin özneyi yok saymasına rağmen, öznenin merkezi konuma getirilip, bu konumundaki durumunun anlaşılmasına vesile olacağına kanaat getirilmektedir.

Sosyal bilimlerde literatür taraması yöntemi ile nitel bir çalışma yürütmenin zorluğu, sayısız doküman arasında konu ile ilintili olanları bir araya getirip seçim yapmanın çok güç bir şey olması araştırmanın güçlüğüne arttırmaktadır. Ayrıca kimlik gibi bir konunun postmodernizmin çok sesliliği ile ilintili olarak ele alınması da beraberinde konunun geniş bir eksene kaymasına neden olmaktadır

Buna ek olarak, yaşanan dönemde karşılaşılan postmodern teriminin her şeyi kapsayacak bir kullanım içermesidir. Bu kullanım fikirsel ve teorik metinlerde olduğu gibi günlük konuşmalarda ve sıradan günlük nesnelere bile kapsayacak şekilde kullanılmaktadır. Bu şekilde bir kullanım neticesinde zaten anlamsal bir uzlaşma sağlanamayan postmodernitenin kakafonisi çalışmayı zor bir hale getirmektedir. Buna rağmen kimlik ve postmodernitenin anlaşılmasının sosyolojik analizinin, sosyolojiden vazgeçmeyip postmodernitenin içinden konuşan ve postmodernitenin peygamberi olarak ilan edilen Bauman ile ilişkili olarak ele alınmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde, araştırmanın konusu, önemi ve amacı ile ilgili kısa bir özet verilmeye çalışılmış olup bunun seçilme nedenleri üzerinde durulması amaçlanmıştır.

İkinci bölümde, araştırmanın kavramsal çerçevesi çizilmeye çalışılmış olup; modernite kavramının göndermede bulunduğu değişim ve farklılığın anlaşılması,

postmodernitenin de anlaşılmasını kolaylaştıracağı savından hareketle oluşturulmaya çalışılmıştır. Ayrıca postmodernizmin kavramsal bir içeriğinin de bu bölümde verilmeye çalışılmış ve kimliğin modernlikle beraber söz konusu olmaya başlamasının nedeni olarak bu bölümde, modernitede kimlik ve kimliğin inşasıyla modernitenin ayırıcı özelliklerinden olan ulusal kimlik üzerinde de durulmaya çalışılmıştır.

Bunun yanı sıra kimliksel bir betimleme yapılacaksa modernlikle beraber gerçekleşen değişimlerin de işin içine dahil edilmesi gerekmektedir. Çünkü, yaşam modernlikle beraber iki farklı alana bölündü: iş ve iş dışı yaşam. Bunun sebep olduğu sosyal yaşam; yeni kimlik yapıları, yeni yaşam tarzları ortaya çıkarmış ve yeni hayat algılarına sebebiyet vermiştir. Modernlikle başlayan bu sürecin evrensel ölçekli kültürel bir hale gelmeleri mevcut iletişim alt yapısının izin verdiği bir zaman aralığı olan 1980’lerde gerçekleşmiş olsa da temelini modernlikle atmıştır. Bunun yanı sıra ikinci bölümde modernlikle ilgili gerçekleşen değişimler ele alınmış (kültürel, siyasi, ekonomik, bilimsel), onun evrenselliğinin sebep olduğu kimliklerin tektiplilik etrafında şekillenme durumunda kaldıkları gösterilmeye çalışılmıştır. Modern evrensellik: kendisine uygun bir yaşam tasarısı etrafında dünyayı daha iyi hale getireceği inancıyla davranmış olup, aynı zamanda kimliksel farklılıkları düzeni bozmayacak hale getirmek niyetiyle gerektiğinde ayrık ot muamelesi uygulamasına neden olmuştur. Çünkü modernitede düzen tasarısının hedeflenmesi, müphemliğe izin vermediği gibi gerçekleşen yeni toplumsal dönüşümlerinde bilimsel bir rota ile daha iyiye gideceği anlayışı etrafında şekillenmektedir.

Geçiş döneminin teorikleştirilme denemeleri ve modernitenin meta anlatıları ve özsel yaklaşımlarının yetersiz kaldığı dönüşümlerle birlikte zaman ve mekân kavramlarının ve bunların algılanmasındaki değişimlerinde kimlik edinim ve inşa süreçlerindeki etkilerinin üzerinde durulması gerektiği kanaatinden hareket edilmeye çalışılmıştır. Bu nedenle bu bölümde, zaman ve mekân kavramlarının üzerinden durulup geçirdiği değişimin aktarılması amaçlanmıştır. Çünkü, kimliklerin zaman ve mekân ile olan ilişkisi süreklilik ve değişim bağlamında zaman ve mekâna bağlı olarak inşa edilmelerinden kaynaklıdır.

Çalışmanın ikinci bölümü: postmodern teorinin ne’liğine odaklanmakta ve posmodern ile modern arasındaki farklılıkları açıklamayı teorik bir çerçevede vermeyi

hedeflemektedir. Bu nedenle Postmodernizmin teorik karşılığının, teorisyenlerce farklı yaklaşımlarla incelenmesi üzerinden hareket edilerek bu bölümde modernitenin açıklayıcılığının yetersizleştiği dönem meydana gelen değişimlerin ve postmodern teorilerin açıklanması hedeflenmiştir. Bu bölümün teorik açıklamalarından çıkarılan sonuç: modernitedeki evrenselliğe karşı olarak küreselleşen bir dünyanın postmodern dönemin yaşam biçimlerindeki farklılığın onaylanması ve modern tektipliliğin reddedilmesi şeklindedir.

Modernitenin belirlediği yaşam alanları, gelecek odaklı bir proje etrafında şekillenmişlerdir. Bu geleceğe olan inanç ve bilimin merkeziliği, postmodern dönem için geçerliliğini kaybetmektedir. Postmodernin, modern doğru ve hakikatlere şüphe ile yaklaşması ve modern anlatıların sağladığı yaşam alanlarının gerçekliklerini reddetmesi postmodernite de doğru ve hakikatin yokluğu ve modern Kartezyen öznenin de reddine neden olmuştur. Öznenin yokluğu veya toplumsalın son bulması gibi ifadelerin teorik kullanımları postmodern dönemin söylemsel karşılığıdır. Modernlikle hakikatlerin dinsel boyuttan koparılıp bilimsel içerikle süslenmesinin sonucu olarak beliren modern hakikatler yerine postmodernizmde parçalanmışlık ve belirsizlik hüküm sürmektedir. Sonuç olarak ‘modern teorinin’ önemli kavramlarının feshedilmesi postmodernitede çıkmazlara neden olup, onun yaptığı eleştiriler ile ortaya koyduğu gerçekler birbirleriyle çelişecek hale gelirler (Best ve Kellner, 20016: 386).

Çünkü postmodern kültürün meydana getirdiği postmodern kimliklerde, toplumsal uyum: popüler kültürce değişime hazır olmak etrafında şekillenip, ‘aynılık’ ve ‘süreklilik’ gibi kimlik için merkezi konumda olan kavramların içlerinin boşalmasına neden olmaktadır. Tam da bu noktada Giddens’in, kimliğin rutin bir şekilde sürdürülmesi gereken bir şey olması gerektiği savı (Giddens, 2019) bu şartlar altında kendisine uygun bir zemin bulamamaktadır.

Ayrıca bu bölümde modernizmin teorik karşılığına odaklanıp, postmodern teorisyenlerden F. Jameson, J. Baudrillard, M. Foucault ve J. F. Lyotard gibi, postmodernistlerin teorisyenlerine de değinilmiştir.

Çalışmanın dördüncü bölümü, Bauman sosyolojisi ve Bauman perspektifinden modern postmodern kimliklerin uzamı olan yaşam tarzları ele alınmıştır. Bu bölümde Baumanın sosyolojisinin ve ideal birey tipolojilerinde hareket edilmekte olup kimliğin

oluştugu zeminin Baumancı karşılığına odaklanılmıştır. Ayrıca postmodern kimliklerin Baumancı birey tipolojilerinden hareketle inşa edilmeleri tüketim endeksli olarak gerçekleştirmelerinden kaynaklı bölüm, tüketim ve yaşam tarzlarını da içermektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE METODOLOJİSİ

1.1.Araştırmanın Konusu

Modernleşmeyle beraber hayatın her alanında karşılaşılan bireyselleşmenin neticesinde bireylere, bireysel bir yaratım etrafında kendilerini gerçekleştirmeleri ve var olmalarının bu yolla sağlanacağı anlayışından ortaya çıkan, ‘ben kimim’? sorusunun cevabı ile oluşan veya inşa edilen kimliklerin günümüzdeki karşılığının uğradığı farklılığı ciddi bir şekilde göze çarpmaktadır. Bu farklılığın problematiği modernleşme ile geleneksel toplumlardan kopuş halinde başlasa da günümüzdeki farklılık, modern kimlik yapılarından oldukça farklı kimlik yapılarına gönderme yapmaktadır.

Geleneksel yaşamdaki düşünüş şekilleri ile yaşam tarzlarının moderleşme ile yerinden edilmesi değerlerin ve kutsaliyetin yerine, modern yenilikler olan sanayileşme ve iş bölümünün neden olduğu toplumsal hareketliliğin etkilediği, bireylerin düşünüş tarzlarında meydana gelen değişimlerin yeni kimlik edinimlerinde önemleri artmıştır. Bu yeni kimlikler modern öncesi geleneksel toplumların bireylerindeki toplulukla bir tutulmasından farklı olarak bağımsız ve özgün bir kimliğe işaret ettiği görülmektedir.

Değişimlerin meydana getirdiği yenilikler, bireylerin modern kentlerdeki yaşam tarzlarının belirleyicisi olan modernliğe has düşünüş olan araçsal aklın ön planda tutulmaya çalışılmasıdır. Ancak bu modern yaşam tarzlarının belirleyicisi olan meta anlatıların oluşturduğu birey tipolojilerinde, kimlik bireysel bir görev haline getirilip algılanmaktadır (Bauman, 2005: 279). Bu bireysel görev halinde algılanan kimliğin ileriye dönük kendisinin görev bilinci ile oluşturulmasına da etkisi olmaktadır ve modern kimlik yaratım ve düzenleme etrafında şekillenmekteydi.

Modern birey ve postmodern bireylerin kimlikleri arasındaki farkın Bauman sosyolojisinde tüm alanlarıyla ele alınması Bauman’ın, modern ve postmodern birey tipolojilerinin yaşam tarzları üzerinden metaforik olarak yaklaştığı anlatımlarına odaklanmak gerekmektedir. Çünkü bireyselliğin modernliğin ürünü olması moderniteyi

ele alan neredeyse çoğu sosyolog, bireyin modernleşme ile merkezi bir konuma geldiğini ve geleneksel kalıp ve değer yargılarından bağımsız bir şekilde ele alınıp değerlendirilmesi gerektiği kanaatindedir.

Moderniteden günümüze kimlik sorunu söz konusu olsa da modern kimlikler ile günümüz postmodern kimliklerin kimlik sorunları arasında ‘biçim’ ve ‘içeriksel’ bir değişiklik söz konusudur (Bauman, 2005: 182). Bu ‘biçim’ ve ‘içeriksel’ değişikliklerin anlaşılması postmodern teorinin yok saydığı ve ölümünü haber verdiği öznenin (günümüz bireylerinin) neden olduğu problem çalışmanın üzerinde durmaya çalıştığıdır.

Konunun postmodern teorik çerçevede kimlikler üzerinden ele alınması beraberinde modernliğin meydana getirdiği bireysellik üzerinden hareket etmeyi gerektirmektedir. Çünkü modern çağın kurulan insani ilişkilerinde modern tahayyüllerin biçimlendirdiği bireylerin siyasi, kültürel ve ekonomik alanlardaki düşüncelerinde, gelişmeye dayalı bir anlayış yatmaktaydı. Gelişmeye olan inanç ve modernitenin aydınlanmacı tarafı toplumsal tasarı ve düzenin etrafında şekillenen bir yaşam alanı belirlemekteydiler. Bu düşünüşün doğurduğu yaşam tarzlarının dışında bir yaklaşım modern tasarımın ona müdahalesini gerektirmekte ve bu müdahaleyi akli merkezde konumlandırarak, değer yargılarından arınmış bir şekilde gerçekleştirmekteydi.

Modernleşmenin getirdiği yeniliklere bakıldığında yerel değerlerin bütünleştirici ve tek potada eritmeye çalışıldığını görmek mümkün. Modernleşmeyle beraber ortaya çıkan kentler ve kullanılan ortak zaman ve takvim bir bütünlük içerisinde insanların zaman-mekân algılarının değişime uğramalarını da beraberinde getirmekte idi. Zamanın, mekâna bağımlı olduğu ve mekân üzerinden hareketle farklı zamansal algılama biçimlerinin olduğu dünyada modernleşmeyle beraber gerçekleşen yenilikler zamanın algılanmasını da değiştirmektedir. Bu nedenle modern-postmodern zaman ve mekân algılamalarındaki değişikliğin gerçekleşen teknik gelişme ile orantılı olduğunu söylemek mümkün. Çünkü bisiklet, otomobil ve uçak gibi icatların hareketi kolaylaştırması zamanın mekândan koparıp mekânı zamana bağlı bir konuma indirgemekteydi.

Özellikle ikinci dünya savaşından sonra meydana gelen değişimlerin ve kapsayıcı kimliklerle beraber modern düşünüşün, bireyleri baskıcı ve indirgemeci konuma getirmesiyle meydana gelen üretim bolluğunun yanı sıra gemi ve tren yolculuklarına ek olarak hava ulaşımının gelişmesinin etkilediği algılama düzeyleri ve kitle iletişim

araçlarının yaygınlaşmasının inşa ettiği bireylerin kimlik algılamaları da farklılaşmaktaydı. Bu algılamaların temelinde üretici toplumdan tüketici bir topluma doğru evrilme ve tüketimin ihtiyaçları aşırp daha ileri bir düzeyde prestij sağladığı gösterge değeri ile yapılmasıydı. Bu süreçte tüketimin, 'kimlik duygusunun oluşumu'yla beraber işleyen bir durum haline geldiği görülür (Bocock, 1997: 36-37).

Bu bağlamda araştırmanın konusunu: postmodern kimliğin, günümüzde yaratılmaya çalışılan yaşam tarzlarıyla beraber postmodernitenin peygamberi olarak ilan edilen Bauman'ın (Smith'ten akt. Şimşek, 2014: 125), sosyolojik perspektifinden hareketle modern ve postmodern yaşam tarzları ekseninden incelemek oluşturmaktadır.

1.2.Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı modern ve postmodern dönemde kimliğe dair yaklaşımların, postmodern teorinin kakafonisi içerisinde, Bauman gibi postmodernitenin içerisinde konuşan bir sosyoloğun betimlediği, metaforik birey tipolojilerinden hareketle postmodern kimliklerin mevcut hallerinin ne'liği üzerinde durmaktır. Çünkü kendisi postmodern dönemin kendinden önceki dönemlerden farkının bireyler üzerindeki etkisinin, kendinden önceki dönemlerden farklı olarak bireysel rollerin sabit olmayıp akışkan bir durumda olduğu kanaatindedir (Bauman ve Leoncini, 2019: 67). Bu nedenle katılıkların hakimiyet sağladığı bir dünya ile akışkanlaşmış bir dünyanın kimlik tasavvurlarının nasıl bir değişim geçirdiğinin anlaşılması önemli bir hale gelmektedir.

Premodern kimlikler ve modern kimliklerin toplumsal uzamdaki karşılıkları sabit referans noktalarının varlıkları ile oluşturulmakta iken; postmodern kimliklerin değişim ve hareket halindeki dünyanın içerisinde inşa edilmesinin neden olduğu kimliksel değişimlerin, belirlenen yaşam tarzları üzerinden anlaşılması amaçlanmaktadır. Çünkü postmodern belirsizlikler toplumsal, kültürel ve ekonomik bir içselleştirme olanağının zayıf olmasından beslenmektedir. Bu gibi sabitlikten mahrum kalmak kimliklerin tikel bir hale gelmelerini doğurmaktadır. Nihayetinde bu bağlamda, modern kapsayıcı kimliklerin yerine tikel kimliklerin geçtiğini söylemek mümkün.

Modernliği düzenleme ve yaratım olarak ele alan Bauman, postmodernizmi ise serbestleştirmek ve yeniden kullanıma sokmak olarak görmektedir (Bauman, 2001: 52). Bu bağlamdan hareket edildiğinde kimliklerin postmodern dönemde tekrar kullanıma sokulmalarının neticesinde meydana gelen kimliksel yapılanmaların neler olduğunun anlaşılması araştırmanın hareket noktasını oluşturmaktadır.

1.3.Araştırmanın Önemi ve Yaklaşımı

Son zamanlarda sosyal bilimlerin ilgi odağı haline gelen konulardan olan ‘kimlik’, mevcut dünyanın da aynı zamanda en gündem konularından birini oluşturmaktadır. Bunun birincil nedeni modern kapsayıcı kimliklerin günümüz dünyasında geçerliliklerini kaybetmeleri ve küreselleşen dünyadaki etkileşimin yüksek boyutta olması olarak gösterilebilir. Mevcut toplumsal hareketliliklerden kişisel fantazyalara, siyasi taleplerden, devletler arası hukuk ve ekonomik ilişkililere; neredeyse hemen hemen her alanın belirleyicisi konumunda olan kimliksel taleplerle karşılaşmamız, araştırmanın önemini ortaya koymaktadır. Ayrıca bu taleplere ek kişisel bir yaratım haline getirilen kimliklerin mevcut durumlar doğrultusunda okunmasını kolaylaştıracadığı ve Bauman’ın sosyolojisinin ikili bir çerçeveden ayrı olarak (modern-postmodern) yaşamsal alanlarda da kılavuz görevi görebilecek bir durumda olduğunun anlaşılması açısından araştırma önemli bir noktada yer almaktadır.

1960’lar ile ortaya çıkan kişisel hak ve talepler, indirgemeci ve kapsayıcı kimliklere ve moderniteye karşı sergilenen bir duruş olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle toplumsalın uğradığı dönüşümün ortaya çıkardığı kimliklerin okunması için, postmodern teörinin gölgesinde kimliklerin yaşam tarzları ile ilişkili olarak okunmasını ve kimlik inşa araçlarının neler olduğunun anlaşılmasına kolaylık sağlayacadığı düşünölmektedir.

Ayrıca günümüzde moda ve popöler kültürün, postmodern bireylerin davranış ediminde ve bunları yönlendirmede etkin bir konumdadır. Özellikle medyanın kullanım neticesinde, dünyanın tamamında kısa sürede etkili bir hale gelebilmekteler. Nihayetinde modanın dönemsels-mevsimsel değişimleri ve kültürel olarak ona uygun davranış kalıplarının oluşması gerektiği anlayışı tüketim kültürünün içerisinde bulunun bizlerin

kimlik konumumuzu ona göre ayarlamamızı sağlamaktadırlar. Postmodernitede belirlenen parçalanmışlık ve öznenin yokluğu gibi söylemler etrafında inşa edilen kimliklerin mevcut hallerinin ne'liğinin anlaşılması araştırmamızın öneminin bir parçasını oluşturmaktadır.

Tanınmanın kimlik üzerinden gerçekleştirildiği bir dünyadan; günümüz dünyasının tanınma dilinin ifadeleri olan "etiketler, logolar ve markalar" (Bauman, 2013: 23) üzerinden gerçekleştirilmeye çalışılması ve gerçekleştirilmesi kimliğin yeni bir tanımlama ihtiyacını doğurduğu gibi kimliğe bir gösterge değeri de atfetmekte. Bunun tanınmaya dair olan önemi, mevcut tüketim dünyası ve kimliği eş zamanlı bir şekilde ele almayı da gerektirmektedir.

Son olarak, çalışma kaynak tarama yöntemi ile yola çıkılarak, doküman analizinin betimsel bir şekilde ele almaya çalışan, nitel (Teorik) bir çalışma olup; asıl vurgusu postmodern belirsizlikler doğrultusunda kimliğin yaşam tarzları üzerinden konumlandırılmasının Baumancı bir okumasını yapmaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

2.1.Modernite ve Neticesinde Meydana Gelen Toplumsal Fenomenler

Post-modern belirsizlikler bağlamında ele alıp incelediğimiz kimliklerin Baumancı tarzda bir okumasının yapılması ve post-modernliğin daha anlaşılır olması açısından, modernliğin ele alınıp kendisinden önceki süreçle arasındaki farklılıklara odaklanmaya çalışılacaktır. Çünkü post-modern dediğimizin ne olduğu veya post-modern derken ne kastedildiği modernliğin analiz edilmesiyle anlaşılacaktır. Modernlikten kastettiğimizin batı modernliğini referans noktası olarak ele almaya çalışacağız. Bunun nedeni modernlikle alakalı düşünsel tahayyüllerin batıda ortaya çıkmış olması yatmaktadır. Bu düşünsel tahayyüllerin ortaya çıkışının ilk göstergelerine aydınlanma döneminde denk gelinir. Çiğdem'e göre modernlik köklerini aydınlanmada almakta olup: modernliğin "edimsel" oluşu da aydınlanmanın edimselliğinden kaynaklı olduğu ve bu edimselliğin modernliğin pedagojik ilkelerini kurmuş olduğunu söyler. Ona göre aynı zamanda aydınlanma akıl çağı olarak adlandırılmaktadır. (Çiğdem, 2018: 14-16).

Aydınlanma bir fikirsel süreç olarak ele alındığında insanların o dönemdeki geleneksel veya hiyerarşik yaşam tarzlarındaki kötü olarak anlaşılan mit, hurafe ve ön yargıların akılla ve rasyonel bir şekilde düşünölmeye çalışılması ve teşvik edilmesi -ki bu teşvik edilme aynı zamanda bir amaç içerdiğini göstermekte- onun edimsel oluşunu göstermektedir. Amaç eskinin yerine yeninin geçmesi demektir, bu yeninin faydalı veyahut iyi olduğuna kanaat getirmek ise akıl ve akıl ilkelerinin çerçevesinde karara bağlanacak bir şey olmalıydı. Aydınlanmada akli merkezilik olarak kutsala olan inancın reddedip, mekanik ve işleyen bir evren mekanizmasını benimsenmiş ve bunu modernliğe de aktarmayı başarmıştır. İşleyen ve mekanik evren anlayışından kaynaklı dünyanın nesneleşmesi ve araştırılacak bir araştırma nesnesine dönüşmesinin ve eski geleneksel yapıyla olan bağların kopmasında sekülerleşme kilit noktada yer almakta olup, aklın merkezde yer almasıyla beraber aydınlanma öncesi dönemin evrenindeki gizem ve sırların akıl ile anlaşılabilir çözüme kavuşacağı anlayışını barındırmaktaydı. Bu anlayışın asıl önemli ve sonraki süreçte de uzun süre etkili olmuş fikir olan ilerleme, modernliğin itici

gücü ve motoru konumunda yer almakta olduğu için ilerleyen süreçte tekrar ele alınacaktır.

Kelime olarak ‘modern’ Latince modus -tarz, usul, ölçü- sözcüğünden türetilmiş olup Geç Latince modernus; -adaba ve usule uygun, ölçülü, zamana göre- anlamlarına gelmektedir.¹ Modernitenin dönemsel bir ifadesi için Giddens’a başvurduğumuzda, modernitenin: ‘18. Yüzyıl Avrupa aydınlanmasından 1980’li yılların ortalarına kadar süren ve sekülerleşme, rasyonelleşme, demokratikleşme bireyselleşme ve bireysel düşüncenin gelişimi gibi unsurlarla karakterize edilen dönem’ (Giddens ve Sutton, 2020: 28) şeklinde tasviri yapılmıştır. Kavram olarak modern kelimesi yeniye işaret etmekte ve ilerlemeyi çağrıştırmaktadır. Geleneksel yaşam veyahut düşünüşten farklı olan, kültürel ve toplumsal bir dönüşüm halini ifade için kullanılabilir. Bu noktada: ‘modernlik on yedinci yüzyılda Avrupa’da başlayan ve sonraları neredeyse bütün dünyayı etkisi altına alan toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimlerine işaret eder’ (Giddens, 2020: 9). Modernliğe özgü toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimlerinin düşünülme sürecinde kurumlarıyla beraber fikirlere de odaklanılacaktır. Çünkü: ‘batı modernliği belli bir toplumsal tahayyül biçiminden ayrı düşünülemez’ (Taylor, 2018: 11).

Modernliğin çok boyutluluğundan kaynaklı teorisyenlerce farklı yorumlamalarla açıklanmasına neden olmuştur. Modernliğin genel bir çerçevesini dört farklı alan da eşzamanlı olarak devrimsel değişimlerin açıklanması ihtiyacı doğurmaktadır. Bu büyük gelenekselden kopuşlar ekonomik, siyasi, bilimsel ve kültürel devrimlere neden olmuştur. Bu kopuşların sonucunda yeni bir süreci temsil eden bu devrimlerin aynı zamanda yeni toplumsallıkların yanı sıra yeni sorunlar ve bunların çözümüyle ilgili yeni fikirlerde getirme amacında olmuş ve değişim peşi sıra olup ekonomik değişimin etkisi siyasalın da şekillenmesine neden olmuştur. Bu Giddens’ın belirttiği değişim hızı ve değişimin alanıdır. Ekonomideki radikal değişim ve kopuşların ilk olarak Avrupa’da başlayıp ardından hızlıca tüm dünyaya yayılmıştır. Ekonomik dönüşümün başlamasıyla sosyal ilişkilerdeki değişimlerin siyasi ve manevi hayatı da şekillendirmiştir. Ekonomik değişimin Avrupa’daki değişimi, iç gelişiminden² kaynaklanan ve tabandan gelen bir

---

¹ etimolojiturkçe.com

² Bkz: Weber. M, (1999), *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu* (Çev. Zeynep Gürata), Ayraç Yayınevi, Ankara.

taleptir bu nedenle ekonomik devrim diye tabir ettiğimiz batıya has parametrelerce şekillenen bir süreçtir.

İnsan etkinliklerinden olan üretim-tüketim, ticaret, ithalat ve ihracatın ihtiyaçların karşılanması için insani faaliyetleri içermeye durumu olan ekonomi, tarihsel süreç boyunca farklılıklarla olagelse de temelinde sınırlı bir sayıda da olsa ihtiyaçların giderilmesiyle ilgilidir. Modernlikle beraber ekonomik değişimin devrimsel nitelikli değişimleri sosyal alanın en önemli belirleyici konuları haline gelmiştir. Modern dönemden önceki süreçte geleneksel yapı içerisindeki ekonomik ilişkilere baktığımızda mevcut ekonomik durumun tanrısal olduğu kabulü ağırlıklı olarak kabul görülür. Bunun değiştirilmesi çabası ve modern döneme benzer bir kâr amacı peşinde olma durumundan pek söz edilemez. Kast sistemine baktığımızda brahmanlar, ksatriyalar, vaisyalar ve sudralar. Osmanlıda padişah, seyfiye ve reaya ya da ilkel toplumların şef, büyücü ve çiftçi kategorilerini modern öncesi toplumlarda neredeyse aynı işleve sahip olarak görebiliriz. Bu bizi Huberman'ın feodal toplumun ilişkileri için geliştirdiği şu tasnife götürür; "dua edenler, savaşanlar ve çalışanlar" modern öncesi toplumlar için farklı anlam dünyaları olsa da işlevsel bir değere sahiptir (Balcı, 2021: 24).

Modernlikten önceki kara Avrupa'sında toplumsal, siyasal ve ekonomik bir örgütlenme biçimi olan feodalizm hüküm sürmekteydi. Feodalizmde: ekonomik yapı kısaca soylunun toprağını ekip biçen köylünün elde ettiği ürünün çoğu soylunundu ve buradaki zenginlik toprak sahibi olmakla alakalıydı. Feodalizme bakıldığında net bir ilişki ağı söz konusudur, bu ilişki ağının veya konum ve varlığın dağıtıcısı olarak tanrı görülüp kabullenilirdi. Nihayetinde aydınlanmanın akli merkeze almasıyla beraber akılcılaştıran yaşamın kutsaliyeti yıkması sonucu ticari ilişkilerde bireysel çıkarın önemi de aktörün eylemlerinde kâr zarar hesaplamasında bulunmasına neden olmuştur.

Feodalizmin sarsılması orta çağın deniz aşırı imparatorluklarının ticaretten kazanç elde etmeleriyle oldu. Ticaretin canlanması tacir ve zanaatkarlardan oluşan kendisine has ticari ve kültürel sermayeye sahip bir sınıfı ortaya çıkardı. Feodal sistemde bazı imtiyazlar elde etmeyi hedefleyen bu sınıf (burjuvazi) feodalizmin değer yargılarının temelini dinamitleyip yok edecek konuma geldi. Burjuvazinin zirve noktasına ulaşması endüstri devrimiyle olmuştur. Üretim ve dağıtımını makinalaşmayla toplumda yapısal dönüşümler gerçekleşmiş olup kentin iş imkanları yaşam standardı kentlere yoğun bir göçe neden

olmuştur. Makinanın işlemesiyle üretimin makinalaşması burjuvayı disiplinli bir iş ahlakı çerçevesi oluşturmasına fırsat vermiş olup aynı zamanda nitelikli elemana duyulan ihtiyacın da azalmasına neden olmuştur. Feodalist üretim ilişkilerindeki üretim artığının kullanımından farklı olarak bu üretim artığını üretimi arttırmak için kullanan burjuvazi olmuştur. Modernlik öncesi dünyada ticari ilişki örneği olarak Kızılderililerde bayramlarda değiş tokuşun yapılması zenginliğin yeniden dağıtımı ve artı değerın tüketimi şeklinde yapılırdı. Karşılıklı hediyeleşme olarak potlaç hediyeleşme döngüsünden iflasa kadar devam eden bir gelenektir.

Feodalizmin sona ermesiyle beraber kapitalist ekonomi pratiği egemen konumdadır. Kapitalizm, üretim araçlarının özel mülkiyetine dayalı olup bu üretim araçlarının işletilmesinin amacının kar olduğu bir ekonomik sistemdir. Üretim araçlarının mülkiyetini elinde bulunduran burjuva ve ücret karşılığında emeğini satan proleterin tarih sahnesine çıkmasına neden olmuştur. Kapitalizmdeki artı-değer, kâr amacıyla zenginliğine daha fazla zenginlik katmak için kullanılır. Marx'a göre, kapitalizm artı değeri ek sermayeye çevirmekten başka bir şey değildir (Marx, 2003: 513).

Feodalizmin yerinden edilmesi ve kapitalist üretim ilişkileriyle her şeyin birbirine dönüştüğü bir sermaye düzeni oluşturdu bu düzende her şeyin paraya dönüşmesi en önemli mübadele aracı olarak paranın evrenselleşmesine neden olmuştur. Mübadeleye etkileşim gözüyle bakan Simmel'e göre, bir failin önceden sahip olmadığı bir şeye sahip olması ve sahip olduğu bir şeyi kaybetmesi olgusunun nedensel bağlarla şekillenmelerin tekrarıdır (Simmel, 2009, 67).

Modern ve premodern dönemlerde ekonomiler arasındaki farklılık gibi bilimsel bir farklılıkta meydan geldiği görülür. Çünkü bilimsel hareketlilik dünyanın kutsalliyetle olan ilişkisini kesip tanrının kontrolünü geri plana atan değişikliklere sebebiyet verip kişisel tahayyüllerin belirleyicisi olmuştur.

Bilgi, özne ile nesne arasında gerçekleşen ilişkinin türü şeklinde kısa bir izahatla anlaşılabilir. Bilginin türü, objenin subje de nasıl bilindiğine bağlı olarak farklı anlamlara gelmekte. Misal gündelik bilgi dediğimiz duyu organları aracılığıyla dünyayı açıklamak gayesi varken, dini bilgi o dine inanların koşulsuz kabul ettiği bilgidir ve bu bilgiler birbirlerinden farklıdır. Bu şekilde bilgi farklılıklarına değinmek bilimin ve bilimle elde

edilen bilginin bunlardan farklı olduğu amacımızın bilimsel devrimle modern bilimin bilgisinin neliğini ve neden olduğu toplumsal dönüşümün anlaşılmasını açıklamaktır.

Bilim, düşünmeyle bilgi edinim sürecidir ve bu düşünme sistematik bir şekilde olmalı veya bilim gerçeğe ulaşma, doğruyu bulma faaliyetidir. Bilim için yapılan tanımlamalar her şeyden önce bilimin, doğru bilgiyi yanlış bilgiden ayırıp onu sistematik bir şekilde değerlendirme amacı taşıdığını göstermektedir (Türkdoğan ve Gökçe, 2012: 8). Bu minvalde bilimsel bilgi, bilimsel yöntem ve akıl yürütme yoluyla hipotezler oluşturup bu hipotezlerin deneyle sınanmasıdır. Sayılı'ya göre, "bilimsel çalışma birikmiş ve sistemleşmiş bilgi ve açılmalar yardımı yeni meseleleri ele almak, elde edilen ipuçlarına göre tahminler yürütmek ve bu tahminlerin doğru olup olmadığını yeni olgu ve gözlemlerle kontrol edip incelemektir" (Sayılı, 2010: 23).

Modern bilimin ortaya çıkışında Yahudi kültürü ya da Yunan mucizesi anlayışları hem bilime hem de modernliğe kıt bir bakışla yaklaşmaya neden olacak bir perspektif sunar. Bunun aksine doğu ve batı sentezinin modern bilime katkısını hesaba katmak gerekir. Eski çağdan günümüze bilimin ilerleyişini sağlayan öğelerin, sürekli bir şekilde olmalarına karşın yöntem ve gözlemler zayıftır. Yöntem ve gözlemler zayıfta olsa bilimin içeriksel ilerlemesiyle beraber bir ilerleme göstermiştir. Fakat, Aydınlanma dönemi ile yöntem ve gözlemin öneminin arttığı görülür. Çünkü ilerleme bilimde kümülatif bir nitelik şekilde gerçekleşmektedir: doğuda nüvesi icat edilen bir olgunun batı fikri yapısıyla temasa geçmesiyle beraber yeni bir ekleme ve anlam ve kullanımına kavuşmuş olabilir. Bu etkilenme sürecinin ters taraflı olması durumu da geçerli bir savdır.

Bilim ve teolojinin husumeti orta çağ Avrupası'nın kilise hakimiyetinin, yaşamı ve toplumsalı tekelinde tuttuğu gibi bilginin de kilisenin tekelinde olması, kilisenin konumunu sağlamlaştırmıştır. Dönemin yazım dilinin Latince olması da bilimsel gelişmenin önünde engel teşkil etmektedir. Kilise kendi konumunu bilime karşı korumaya çalışırken bu ve buna benzer yöntemlerle düşünce özgürlüğünü baskılıyordu. Bu baskılamaların neden olduğu reformlar ortaya çıktı bu kilisenin etkisinden kurtulmuş papalara bağlı olmayan sadece kutsal kitaptan din ve tanrının öğrenilmesi inancını doğurmuştur. Tanrı ve dinin kutsal kitaptan öğrenilme girişimi kutsal kitabın halkın diline çevrilmesine neden oldu bu sebeple Rönesans çağındaki bu yenilikler dil ve kültürel bir yenilik çağı başlatmıştır. Bu yeniliğin en önemli yanı kilisenin dogmalarının yerine aklın

geçmesiydi. Dogmanın yerini akla bırakması dünya ya dair anlayışın aklın ilkelerince tekrardan açıklanmasına girişilmiştir. Bu akla dayalı açıklama girişimi geleneksel perspektiften farklı olup olguları ve iddiaları sistematik bir sekide deney ve gözlem aracılığıyla inceleyen, kutsaliyetle bağlarını koparan hatta kutsaliyetin kendisini de araştırma nesnesi haline getiren bir anlayıştır.

Bilimsel devrimin modernliğe ve günümüze, şahane bir düşünüşün yanında hayatın her alanında farklı kolaylıklar sağlayabilecek teknolojik ürünler sağlamıştır. Teknik alanda ilerleme bilimin aracılığıyla gerçekleşmiş olup sanayi devriminin de oluşmasına öncülük etmiştir. Günümüzün her alanında kullandığımız teknolojik aletlerin, şu an yazı yazdığım bilgisayarın varlığı bilgisayara güç veren enerjinin kontrolü ve bilgisayarın komutla bazı işlemler yapabilecek donanımda olması skolastik düşüncenin bilim karşısında yenilgisinin sonuçlarıdır. Skolastik inanışa göre dünya merkezli evren bilgisinin mutlaklığını sarsıp yalanlayan bilimsel gelişmelerin başlangıcı olan Kopernik'in gün merkezli evren anlayışıdır. Bu modern astronomik iddiayı benimseyen Galileo teleskopu kullanarak bu çalışmalarını ileriye götürmüştür. Modern bilim çalışmalarını ve sonraki çalışma şekline bağlı olarak icatlarını bu benzeri yeniliklere borçludur. Modernleşmenin sürecinin bilimsel hareketliliği insanın manevi hayatının da maddi hayatı kadar etkilemiştir. İnsanın etrafındaki giz perdesinin kalkması bilim sayesinde olmuştur. Anlayıp kavrayamadığı doğal dünyayı mucizelere ve gizemliliğe gerek duymadan anlamlandırabilmiştir. Doğal bir felaketin nedeni tanrıların gazabı olarak anlaşılmış ve bazı kesim topluluklar bunun sorumlusu olarak görülmesi rasyonel düşünüşün sayesinde bilimsel bir izaha kavuşmuş ve bu gibi felaketselere karşı kendisini korumanın yollarını aramıştır.

Felsefe ve dinin etkisinden kurtulup bilimsel niteliğini elde etme uğraşı zorlu bir süreçte gerçekleşse de bilimler orta çağdan sonra Rönesans'la beraber bağımsızlıklarını ilan edip, felsefe ve dinin tahakkümünden kurtulup bilim statüsüne geçmişlerdi. Bu felsefe ve dinin etkisinden kurtulma süreci teoloji ve bilimin sıkı çatışması sürecinin sonucunda olmuştur. Sonra jeoloji, sosyoloji ve psikoloji de kendi metodlarını geliştirerek felsefe ve dinin tahakkümünden ayrılıp kendi bağımsızlıklarını elde etmişlerdir (Sayılı, 2010: 149).

Bilimsel ve ekonomik değişikliklerin yanı sıra modern dünyadaki yeniliklere bakıldığında karşımıza siyaset çıkar. TDK ‘ya baktığımızda Siyaset: ‘devlet işlerini düzenleme ve yürütme sanatıyla ilgili özel görüş veya anlayış’’ (TDK, 2021)³. Olarak karşımıza çıkar. Bu anlayış büyük kopuşu modernlikle beraber deneyimlemiştir. Bu kopuşun neden olduğu yeniliklere bakmadan önce geleneksel siyasi anlayışa yüzeysel bir şekilde değinmek gerekir. İlk dikkat edilmesi gereken unsur burada yöneten ve yönetilen ilişkisidir. Bu ilişki modern öncesi ve sonrası toplumsal yaşamın üzerine kurulduğu ilişki biçimidir.

Modernleşme yöneten ile yönetilen arasındaki geleneksel yapının dönüşümüne neden oldu. Platona göre toplum yöneten, savaşan ve çalışan şeklinde örgütlendiğinde devlet gerekli ilerlemeyi saplayabilecektir. Devlet kitabının ikinci kısmında, Glauken ve kardeşi Adeimentosla diyaloglarda onlara yöneticilikle alakalı sohbette yöneticinin kendi çıkarını düşünüp buna göre yönetmesinin değil; asıl olarak yönetim nesnesi olan halkın çıkar ve durumunu iyi değerlendirmesi gerektiğini söyler (Platon. 2010: 43-44). Modern siyasi yöneticinin nasıl olması gerektiği ise insan doğasının kötü olduğuna kanaat getiren Machiavelli, prens başarılı olmak istiyorsa ilk düşünmesi gerekenin kendi çıkarı olduğunu söyler ve bu söyleminin arka planındaki fikri formülasyonlar İtalya Rönesans’ının köklü dönüşümleri olduğunu da hatırd tutmak gerek.

Modern siyasetin toplumsal sözleşme kuramcılarında olan Hobbes, insan doğasının bencil olduğundan hareket eder. Kendi varlıklarını devam ettirmeleri için doğal insanın sürekli diğerleriyle bir savaşı söz konusudur. İnsanlar kendisini en iyi koruyana tabi olmayı ya da kendi güvenliklerini kendileri sağlama hakkına sahip olmaları herkesin herkesle savaşına neden olur (Hobbes, 2007: 330). Güvenliğin sağlanması amacıyla bireylerin hem dışardan hem de devlet içerisinden gelebilecek tehlikelere karşı, sözleşmeyle kurdukları devletin varoluş nedeni onların güvenliğini sağlamasıdır (Karaduman, 2020: 126). Güvenliğin devletçe sağlanması yöneten yönetilen ilişkisinin sözleşme üzerinden sağlanması düşüncesi modern öncesi siyasi biçimlerden farklıdır. Modernliğin düşünsel dinamizminden önceki sistemde siyasetin yönetenlerce kutsallık kategorisine aldıkları ve yönetme yetkilerinin tanrısal bir güç tarafından verildiği anlayışı vardı. Bunun en güzel örneğini imparatorluklardaki padişah veya kralların tanrının yer

---

³ TDK.com.tr

yüzündeki temsilcisi olarak görülmeleridir. Bazı durumlarda direk dinle de sağlanmış bir iktidar ilişkisinde mevcuttur. Bunun Osmanlı İmparatorluğundaki padişahın aynı zamanda yeryüzünün halifesi ünvanına da sahip olmasından anlayabiliriz. Padişahın mevcut gücün zirve noktasında tanrının temsilcisi olması kutsala olan inançtan besleniyor.

Modernlik tek cümle ile izah edilecekse Descartes'ın "düşünüyorum, öyleyse varım" cümlesi bunun için uygun cümle olabilir. Modernliğin bir diğer değinmeden geçemediğimiz ismi Jean Jacques Rousseau'dur, kutsallığı bir kenara itip, seküler bir tahayyülle toplumu yeni baştan düşünmüştür. Ona göre, adaletin kaynağı tanrıdır ama biz adaleti bu kadar yüksekte alamadığımızdan dolayı, insan aklına dayandırılan evrensel hale gelmektedir (Rousseau, 2016: 46). Toplumun başlangıçta tanrıların krallığında olup, dini bir yönetimle yönetilmelerinden dolayı her ulus kadar tanrı ve düşman ulusların birbirlerinin tanrılarını da düşman olarak görmeleri neticesini doğurup aynı yönetimde olmalarının önüne geçmiştir (Rousseau, 2016: 158). Rousseau'ya göre, toplumsal sözleşme: insanın özgürlüğünün en iyi hali için doğal hali söz konusu olsa da bu doğal halin ortaya koyduğu eşitsizliğin yerine insanları, hak hukuk yoluyla eşit bir hale getirir. Modernlikle beraber seküler düşünüş, insanın toplumsal ilişki ağlarının kurucu gücü olan kutsalın pasifize edilmesine neden olmuştur.

Yöneten yönetilen ilişkisinde egemenliğin, otoriter baskının kabul edilen tarafından tek bir gerekçeyle değerlendirmemek lazım. Bu salt duygusal veya dini bir içerik taşıyabileceği gibi herhangi bir çıkar amacıyla da olabilir. Weber'e göre; egemenliğin meşruluk iddiaları farklı şekillerde olabilmekte ve bu iddialar rasyonel, geleneksel ve karizmatik temellere dayandırılmış olabilirler. Burada modernleşmeyle beraber akılcılaştıran dünyanın egemenliğinin meşrutiyeti de rasyonel egemenliğine dayanır. "rasyonel temeller yasallaştırılmış kuralların ve bu tür kurallara göre otorite konumuna yükselmiş olanların emirler yayınlama hakkının yasallığına olan inanca dayanır" (Weber, 2012: 334). Bu noktada modern öncesi yönetim gelenekselliğe dayandırılırken modernlik için egemenliğin yasal otoriteye dayandırıldığını söylememiz mümkün. Bu modernlikten sonraki süreç için yönetimin geleneksel veyahut karizmatik olmaması gerektiği gibi bir zorunluluk şeklinde anlaşılmalıdır. Geleneksel otoritenin yerini yasal, yasal otoritenin yerini karizmatik iktidara bırakabileceği durumlarında

olduğu unutulmamalıdır. Bunların burada ifade edilmelerindeki amacın modernleşme süreciyle beraber değişikliğin mahiyetinin anlaşılmasıdır.

Premodern devletlerden farklı olarak modern devlette yurttaşlığın tanınması, modernliğin mekânsal tahayyülünün iktidar ile ilişkili olduğu sonucunu vermekte. Modern devlet zor kullanım gücünü elinde bulundurup ve zor kullanabilen fail olarak kendisini konumlandırmaktadır. Bu sürecin zirve noktasına erişmesi ulus devletler şeklinde örgütlenmesiyle gerçekleşmiştir. Modern öncesi devletlerin yerini alan modern devletlerin bölgesel olarak kendilerini kurmaları, iktidarı mekânsal alanla anlir hale getirmişti. Bölge sınırları içerisinde kendini egemen güç olarak konumlandırıp, tüm düzenlemelerin ve kontrolün biçimlendirilmesiyle düzen bu şekilde inşa edilip korunabilmekteydi.

Son olarak: modernlik, modernizm, modernleşme, postmodern ve postmodernizm gibi kavramlara bakıldığında, birbirleriyle karıştırılıp birbirlerinin yerine geçecek şekilde ve pek çok kimselerce değişik anlamlar yüklenerek kullanılmaktadırlar. Biz bu konuda kavramları kullanım amacımızın Sarup'un belirttiği anlamlar eşliğinde olmasına gayret göstermeye çalıştık.⁴ Ayrıca kavramlar arasındaki anlam farklılıkları ve kullanımlarının ince bir analizi için Featherstone'a bakılabilir.⁵

Modernlik: Rönesans'la ortaya çıkan ve batıda o günden sonraki süreç içerisinde meydana gelen toplumsal, ekonomik ve siyasal sistemlerine gönderme yapan kapsayıcı bir terim olarak ele alınmaktadır.

Modernleşme: sanayi sonrası toplumlardaki sosyo-ekonomik değişimlerin gelişim aşamalarını belirtmek için kullanılmaktadır.

Modernizm: ‘‘çeşitli sanat dallara egemen olmuş sanatsal hareketle birlikte anılan özel bir kültürel ve estetik biçimler dizgesiyle ilintili’’ olarak ele alınmaktadır.

---

⁴ Madan, S. (2004). *Post-yapısalcılık ve Postmodernizm*, (Çev. Abdülbaki Güçlü), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.

⁵ Featherstone, M. (2005). *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü*, (Çev. Mehmet Küçük), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Postmodernlik: modernlikle ortaya çıkan ve modern bir niteliğe sahip olan toplumsal, ekonomik ve siyasal sistemlerin modern bakışla açıklanmayacağını belirtmek ve modern sonrası neyin geldiğini bildirmesi şeklinde kullanılmaktadır.

Postmodernizm: postmodernlik kültürüne atıfta bulunmak için kullanılmaktadır.

2.2.Geçiş Dönemi Teorileştirmeleri: Postmodernliğe Doğru

Sosyoloji alanında, dönüşüme dair ilk çalışmalar; modernleşme dönemi ile ortaya çıkan sanayileşme ve Fransız ihtilali gibi toplumda büyük değişimlere neden olmuş devrimlerin açıklanması ile toplumsalın bu minvalde ele alınması şeklinde olmuştur. Toplum, toplumsal etkileşimlerle her daim bir hareket ve değişim halinde olduğu için bu değişimlerin büyük dönüşümlere neden olduğunu düşünmek veya tek tek ele alınıp incelenmesi söz konusu olmamaktadır. Bu nedenden dolayı bizim odaklandığımız değişim eğer toplumsal yapı ile tutum ve davranışlar arasında uyum sorunu ortaya çıkmış ve toplumsal yapıların kendilerini yeniden kurması gerekmişse, bu dönüşümün değerlendirilmeye alınıp ona bakılması gerekmektedir. Bu yüzden, post-modernizm kavramının konuşulmaya başlandığı dönemle, içsel veya dışsal bir etken tarafından değişikliğe uğranmasına neden olunmuş, toplumsal yapıların kendilerini yeniden kurmaya çalıştıkları zeminde topluma atfedilen tanımlamalara bakılacaktır. Amaç, postmodernizmin ifade edilecek olan post'lu tanımlamaları kapsamaması nedeniyle post-modernizme bütünsel bir bakışın daha iyi anlaşılmasıdır. Kastedilen toplum tanımlamaları derinlemesine incelenmesi çalışmamızın dışında kalacağından dolayı onları değişimin anlaşılmasını kolaylaştırıcı olmaları amacıyla burada anmakta fayda var.

Değişimle beraber modern dünyanın yeni kavramlaştırmalara ihtiyaç duyması, değişimle oluşan kargaşanın ve yeni başlayan sürecin tanımlanmaya ihtiyaç duymasıyla beraber ortaya farklı toplumsal tanımlamalar çıkmaktadır. "Post-endüstriyel dönem", "bilgi toplumu", "post-kapitalizm", "ekonomi sonrası toplum", "uygarlık sonrası toplum" "teknoloji toplumu" vs. bu tanımlamalardan bir kaçıdır. Belek'e göre bu tarz tanımlamaların bir kısmı siyasala gönderme yaparken bir kısmı da teknik ve ekonomik alanlara gönderme yapmaktadır. Değişimin izah edilmesi amaçlandığından ulaştıkları sonuçta kapsam bakımından farklı değildir. Tanımlamaların ortak noktası, bir dönemin kapanıp başka bir dönemin başladığı tezidir (Belek, 1999: 22). Değişim neticesiyle

dönüşen toplumsallığın modern hali olan fordist üretim tarzının krize girip yerini postfordizme bırakmasından hareket edilecektir. Buradaki yüzeysel karşılaştırma modernlik ve post-modernlik ikileminin anlaşılması amacıyla yapılmaktadır.

Modernleşmenin neden olduğu iktisadi gelişmenin toplumu dönüştürmesiyle beraber toplum içerisinde tamamen geleneksel üretimden kopmuş bir üretim tarz ve tekniklerinin oluşmasına neden olmuştur. Yeni üretim tarzı ve teknikleri, Frederick Winslow Taylor'un geliştirdiği bant üretim sisteminin, Henry Ford tarafından otomobil üretiminde uygulamaya koyduğu ve "fordizm" olarak anılan kitle üretim sistemi (Sunar, 2021: 59), sanayi toplumunun en önemli göstergesi haline gelmiştir. Bu sistemin uygulanmaya konulmasıyla beraber kitlesel üretim aşamasına geçilmiş ve bu aşama fordizmin krize girmesiyle yerini postfordizme bırakmıştır.

Fordist üretim modelinde Belek'e göre, "Endüstriyel-Fordist çalışma ortamında amaç ve işlem süreçlerinin net bir biçimde tanımlandığı ve spesifik edildiği keskin bir iş bölümü vardır" (Belek, 1999: 103). Amaç bir ürünün üretimini en kısa sürede tamamlayıp, işletmenin verimliliği ve üst limit kâr etmektir. Verimliliğin artışı işçinin sistemin bir dişlisi halinde olması sayesinde gerçekleştirilmektedir. Fordist üretim sisteminde Sennet'e göre, Fordist üretimde İşçi pek fazla karar vermeyi gerektirmeyecek minyatür işlemleri yerine getiren rutin zaman kölesiydi (Sennet, 2008: 41-42). Bant sisteminde işin bu şekilde organize edilmesi işçinin üretilen ürünün bütünü hakkında bilgisiz kalıp işin küçük bir kısmında bilgi sahibi olmasına neden olmuştur. Fordizm'de üretim bireysel olmayıp, kitlesel hedef alınarak yapılmaktadır. Üretimin standartlaşmasından dolayı atomize hale gelen bireyle beraber Fordist üretim sisteminde kültür de endüstrileşip diğer ürünler gibi kitlelerin üretimine sunulmaktadır (Swingewood'an akt. kt. Sunar, 2021: 58). Atomize hale gelen bireylerin yaşamlarındaki kopukluk modern dönem için vaat edilen gelişmişlik ile uyuşmayıp modernliğin eleştirisini de doğurmaya neden olmuştur.

Aynı zaman da Bauman'ın belirttiği gibi fordist üretimde Henry Ford'un var olup, birikim yapmasının işçilere bağlı olduğu gibi işçilerinde ekonomik olarak geçinmek noktasında ona bağımlıydılar. Bu karşılıklı bağımlılık, çıkar olgusuna dayalı anlaşmalı bir birliktelik doğurmaktaydı. Bağımlılıktan türeyen bir ilişkide, ilişkinin

kesinleşmesinden doğan geleceğe dair beklenti güvenilir ve kesinlik arz eden bir anlaşmayı doğurmaktaydı (Bauman, 2018b: 106).

Toffler'ın ikinci dalga olarak tasvir ettiği dönemin, sanayi çağı ile olan ilişkisi 1950'lerle beraber değişip, yerini onun tabiriyle üçüncü dalga almıştır. Vasıf gerektirmeyen işçilik, işin tekrarlanması standartlaştırılmış ürünler ve merkezi bir yönetimle şekillenmeyi ikinci dalgaya has bir tarz olarak değerlendirir (Toffler, 2008, 176). Montaj bandına dayalı bir üretimle robotlaşan bir işçi profili de karşımıza çıkmaktadır. Charli Chaplin'nin "modern zamanlar" filmi montaj bandına dayalı üretimi "sosyal bir put" olarak belirtmiştir (Toffler, 1981: 29). Aynı zamanda 1950'lerden sonraki süreçte gerçekleşmiş olan enformasyon devrimi kapitalizmin yeniden yapılanması için temel bir öneme sahip olduğunu da görmek mümkün (Castells, 2008: 16).

Üretime dayalı bir dengenin sağlanması yeniden üretimin gerçekleştirilmesine bağlılığı söz konusu olmakta ve politik ekonomik öznenin davranışlarında tutarlılığı gerektirmektedir. Burada bireyin davranışlarının tutarlılığını sağlayacak normlara ve sabitliklere ihtiyaç duyulur. Bu noktada devletin etkisinden söz etmek mümkün. Çünkü devlet gerek kitle üretimi ve tüketimin organizasyonu gerek işçilerin haklarını dengeleyecek bir konumda yer almaktadır. Modern devletin bu rolünün icrası aynı zamanda devletin müdahaleciliği ile sistemin işleyişini de sağlamış bulunmaktadır. Fakat dünyanın küresel bir köye dönüşmesi, finans sistemlerinin bağlantılarını güçlenmesiyle beraber modern devletin dengeleyici özelliği küresel piyasalar karşısında sermayeyi ve kendi para değerini korumakta zorlandığını söylememiz mümkün. Keza bugünün dünya sistemindeki ulus aşırı finansal güçlerin devletler üstü bir konumdadırlar.

Fordist üretimin 1960'larda bunalıma girmesiyle post-fordist üretim aşamasına geçilmiştir. Fordist kriz Belek'e göre, kârlılık krizidir. Dönemin gelişmeleri bu krize yaklaşımı fordizmin kendi içinde bir yeniliğe giderek aşmaya çalışmasına neden olmuştur. Postfordizm, esnekleşme ile iş bölümü, organizasyon ve teknolojik değişimlere göre çözüm aramak girişimidir (Belek, 1999: 165). Bu değişimlerle beraber piyasaların kitlesel üretim için istikrarsızlaşması, yeni taleplere kitlesel üretim şeklinde işleyen sisteminin yeterince cevap vermemesiyle beraber teknolojik gelişmelerin küçük firmaların büyük firmalarla rekabet etme olanağı sağlaması da etkin faktörler arasındadır.

Fordizm de kitleye yapılan üretim postfordizmle beraber yerini bireylere ve daha küçük guruplara bırakır. Amaç tüketime odaklı üretimle talebin karşılanmasıdır. Fordizmde işçinin rutin iş hayatı postfordizmle beraber esnekleşmiştir. Fordizmdeki iktidarın merkezi konumu postfordizmde yerini iktidarın merkezi olmadan yoğunlaşmasına bırakmıştır. Bant sistemindeki rutin üretim, esnek uzmanlaşma ile hedeflenen üretimin talebin doğrultusunda değişimiyle beraber görevlerin hızlı bir şekilde değişmesine neden olmaktadır.

Postfordizm, fordizmin katılıklarının olmadığı üretim sürecindeki iş gücünün esnekleşmesi etrafında örgütlendiğini söylememiz mümkün. Teknolojik yenilikler örgütlenme yapısı üzerinde etkin bir konumda yer alıp merkezi bir yönetimle idare edilen fordizmden farklı olarak, yönetim yukardan aşağı olmayıp yanlara doğru bir şekilde gerçekleştirilmektedir. Bununla beraber montaj hattına dayalı vasıfsızlaşan bir işçi profili yerine postfordizmin, üretim sürecinin her kademesinde yer alabilecek bir işçi profili ile karşımıza çıkmaktadır.

Modern düşünüş, fordist üretim sistemine dayalı istikrarlı yapısıyla kendisini gösterirken; farklılığın, gelip geçiciliğin ve istikrarsızlığın, esnekliğin etrafında şekillendiği postmodern bir resimle postfordist üretim karşımıza çıkar. Postfordizmle (esnekleşme) beraber, bilgi rekabete dayalı bir şekilde üretilerek satılır bir meta haline gelmektedir. Bu nedenle rekabetin yoğun olduğu bir dünya da rekabet edebilmenin şartı rekabet araçlarına sahip olmayı gerektirir. Enformasyonel toplumda, üretim her daim olduğu gibi bilgiye dayalı olsa da buradaki önemli kısım “bilginin üzerine bilginin gelmesi” (Castells, 2008: 20) olan bilginin teknolojik gelişimde üretimin ana eksenine haline gelmiş olmasıdır.

Fordist ya da postfordist (esnek üretim) arasında üretim süreci, organizasyon ve çalışma arasında yüzeysel bir şekilde karşılaştırma yapıldığında; üretim sürecindeki değişiklikler, fordizmde aynı mallar üzerinden kitlesel üretim ve kaynakların yönlendirilmesiyle üretim süreci gerçekleşirken, esnek üretimde talebe dayalı bir yönlendirme ve kitlesel üretimin aksine küçük çapta bir alana odaklı üretim süreci söz konusudur. Çalışma sürecinde fordizmde işçi bir alanda veya bir görevde çalışıp, ileri düzey uzmanlaşmayla beraber dikey bir iş örgütlenmesi şeklinde gerçekleşirken;

postfordizmde, işçi bir görevle sınırlandırılmaz. Her işçi her görevle çalışabilir bir konuma getirilip, dikey iş örgütlenmesi yatay bir örgütlenme şeklini almaktadır.

Bu süreçlerin işleyişlerinde devlet konumunda da farklılık görülür. Fordist üretimde, katı, müdahaleci ve düzenleyici bir devlet profili söz konusu iken; postfordizmde, esnek ve daha çok tedarikçi bir müdahale ile merkezi bir konumdan parçalı, bölgesel bir konumda yer almaktadır. Bunlardan yola çıkıldığında, fordizimin fikri kaynakları ve düzenlenişin modern tahayyülden alındığını toplumsal odaklı bir perspektifle iç içe olduğunu; postfordizmde ise postmodernizmin barındırdığı ideolojiye uyumluluğundan bahsetmemiz mümkün.

Son olarak Swyngedouw'un fordizim ve esnek üretim karşılaştırmasına bakıldığında, üretim sürecindeki farklılıkları yukarıda belirttiğimiz gibi bir çerçevede sınıflandırmaktadır. Ek olarak ona göre, standartlaştırılmış ürünlerin üretimi; yerini çeşitli ve esnek ürünlere bırakmış olup, fordizmdeki defolu malların stoklarda gizlenmesi de postfordizmde kalite kontrolü süreciyle beraber yürütülüp, defolu ürüne hemen müdahale edilir. Bunun yanında fordizmde kaynaklar tarafından yönlendirme söz konusu iken, postfordizmde yönlendirme talep etrafında şekillenmektedir.

Çalışmadaki farklılığa bakıldığında yukarıda belirtilenlere ek olarak tek görevden çoklu göreve bir evrilme söz konusuyken, ücret ödemesinde düzeye göre ödemedi, kişisel (prim sistemi) ödemeye; işin eğitime çok fazla gerek duymuyor olmasından, işbaşı eğitime ve işbaşında öğrenmeyle beraber fordist üretimde, disipline edilmesi ve sorumluluğunun az olması da yerine işçinin sorumluluk aldığı bir sürece bırakmıştır. Bunlara ek olarak mekânın da üretim süreçlerinde farklılık gösterdiğini belirten Swyngedouw, mekânın merkezileşmeden, mekânın kümelenmesine ve üretim sürecinde parçaların aranması yerini firmaların bütünleşerek mekânsal yakınlık kurduklarını belirtir (Harvey, 1997: 205-206).

Ayrıca Swyngedouw'a göre, devletin bu konudaki değişimi de düzenlemeden yeniden düzenlemeye, katılıktan esnekliğe, toplu pazarlıktan bireyselleştirilmiş ve yerel bir düzeyde pazarlığa, refah devleti konumundan, sosyal güvenliğin özelleştirilmesine ve merkezi konumdan bölgesel konuma doğru değişim etrafında örgütlenen bir devlet profili oluşmaktadır. Fordist devletin gelir ve fiyata doğru müdahalesi yerini tedarik politikaları ile doğrudan bir müdahaleye doğru değişim göstermiştir.

Bunun yanı sıra Swyngedouw, ideolojik bir farklılığa da değinmiştir. İdeolojik bir karşılaştırmaya bakıldığında, kitlesel tüketime dayalı bir tüketimden bireyselleşmiş bir tüketime doğru bir değişim seyri ve toplumsallaşmadan bireyselleşmeye, bütünsellikten özgünlüğe (uyuma) doğru bir değişim olmuş. Bunun yanında fordist üretimi modernizm, esnek üretimi ise postmodernizmle bağdaştırmaktadır. (Harvey, 1997: 205).

Değişen dünyada belirleyici konumda yer alan teknoloji fordist üretimden postfordist üretime geçişinde merkezi konumunu işgal etmektedir. Teknolojinin, toplum ve ekonomide merkezi konuma gelmesi nedeniyle dönüşüme uğrayan toplumsal yapıların neticesinde teorisyenlerce topluma yeni kavramlarla izah getirilmeye çalışılmıştır. Yukarıda değinilen fordist üretim tarzı sanayi toplumunun tanımlamasında kilit noktada yer almaktadır. Fordizmin yerine postfordist şeklindeki açıklamalar sanayi toplularınca kabul gören mevcut sistemin değişikliğe uğramasının göstergesidir. Bu nedendir ki bu sürecin toplum bilimcilerce açıklanmaya çalışılması için sanayi toplumu kavramı yetersiz görülmüş ve bunun için yeni tanımlamalara gidilmiştir. Tanımlamalardan Bell'in sanayi ötesi toplumuna baktığımızda, sanayi toplumunun genel karakteristiklerinden farklılaşmış bir toplum yapısına geçildiğini bunun endüstriyel alanla görüldüğünü iddia eder. Ona göre iktisadi yapının merkezinde yer alan sanayi yerini hizmet sektörüne bırakmıştır (Sunar, 2021: 230). Sanayi toplumlarında görülen fordist üretim sisteminde yer alan merkezi örgütlenme, sanayi sonrası toplumlarında yerini yatay örgütlenme tarzı bir ilişkiye bırakmıştır. Değişimlerin esas özelliklerin, sanayi toplumundan sanayi ötesi topluma geçişte; yeni iletişim araçları ve bilgisayarla kurulan ilişkinin üretimle beraber kullanılması olarak görmek mümkün.

Bell, sanayi sonrası topluma geçişin sanayi öncesi toplumdaki, sanayi toplumuna geçiş olarak üç aşamada ele alıp değerlendirmektedir. Bu aşamalarda kilit nokta bilginin ve üretilen tekniklerin kullanımınıdır. Tarımdan sanayiye, sanayiden de bilgi toplumuna bir geçiş söz konusudur. Bu noktada modern çağın sona ermekte olduğunu ifade eden Bell, modern çağın belirleyicisi olan burjuva düşüncesinin ‘‘insan eylemli ve toplumsal ilişkileri’’ üzerindeki biçimlendirilişinin sonuna geldiğini belirtir (Bell'den akt. Best ve Kellner, 2016: 32). Geleneksel üretime dayalı olan kültürel değerlerin çökmesi, burjuva toplumunun çöküşüne endişeyle yaklaşan Bell, modern çağın çöküşü olarak; ‘‘kültürel modernizmin hedonizmi teşvik ettiğini düşünmektedir ve bunun sonucu olarak toplumsal

kimlik erozyonu, topluma uyumluluğun giderek elimine olması ve narsizm belirleyiciliği” (Şaylan, 2020: 66) söz konusu olan bir toplum tasavvuru sunmaktadır.

Bell, post-endüstriyel toplumun gelişimini yüksek vasıflı işlerdeki artışı şeklinde belirtmektedir. (Tıp, mühendislik ve yöneticilik gibi). Bu toplumsal değişimin niteliği, teorik bilginin merkeziliğinin belirli sınırlarla çizilmiş yapılanmalarla ve öğretilerle gerçekleştiği idi. Postendüstri toplumunda bu gibi öğretilerin önemi kaybolmakta ve bireysel fikirlerin hızla değiştiği görülmektedir. Bu nedenle Bell, modern toplumlardaki fikri yapılanmaların gelecek toplumlarda etkisini kaybedeceğini belirtmektedir (Berting, 2018: 95).

Bell, post-endüstriyel toplumlarda ideolojinin sonunun geldiğini belirtir. Ona göre, ideoloji: “basit bir weltanschauung (dünya görüşü), kültürel bir dünya görüşü veya bir menfaat maskesi olmak yerine; fikirleri ihtirasla kaynaştıran, tarihsel olarak konumlandırılmış, fikirleri sosyal kaldıraçlara dönüştürmeye çalışan ve fikirleri dönüştürürken insanları da dönüştüren bir inanç sistemidir” (Bell, 2013: 11). Bell’e göre, ideolojinin sonunu getiren post-endüstriyel toplumun özelliği, “yenileşme ve değişim” amaçları çerçevesinde bilgi etrafından düzenlenmiş bir toplum yapısı etrafında şekillenmesidir.

Dönüşümün yarattığı sanayi sonrası toplumun merkezi konumunda bilgi yer almaktadır. Merkezi konuma gelen bilgi teknolojilerdeki değişim ve hızı arttırarak sosyal yapıyı da hızlı bir değişime neden olmuş toplum ve bireysel yaşantıların parçalanmasına neden olmuştur. Bilgi, ekonomik gelişmenin ve teknolojinin temel karakteristiği olması sebebi ile toplumu da saracak şekilde hayata sızmıştır (Meder, 2001: 77).

2.3.Zaman ve Mekân Algılamaları

Zaman kavramı, üzerinde bolca düşünülmüş, felsefe, fizik, sosyoloji gibi birçok disiplinin araştırma konusu haline gelmiş ve farklı bağlamlarda araştırılmaya konu edilmiş bir kavramdır. Bunların detaylı bir incelemesi her ne kadar ilgi çekici bir konu olsa da konumuzun dışında kalacağı için modernlik ve postmodern anlayışla zaman mekân arasındaki algı farklılıklarının neler olabileceğinin anlaşılması amacıyla hareket edilecek, amaç mutlak zaman ve mekânın Fizik bilimindeki karşılığına odaklanmak

olmadığı için, Fizik biliminin 3+1'ik boyutlu uzay tanımlamasına veya zaman ve ışık arasındaki ilişkide maddenin konumunun ne olduğu, bükülübirliği ya da karadelikle ilişkisine girilmeden, sosyal hayatla zaman-mekan ilişkisine odaklanacağız.

Nitekim Durkheim, zaman ve mekânı toplumsal bir çerçeveye oturtup, aynı medeniyete ait insanların nesnel zaman tasarrufundan hareketle zamanın düzenlenmiş sosyal hayatla ortaya çıktığını ve zamanın ilkel toplumlardan bugüne gün, ay yıl, bayramlar gibi dinsel törenler zamanın toplumsal olanla ilişkisini belirtir. Ona göre, uzay da parçalanmış veya bölünmüş değildir. Aynı medeniyete ait insanların uzayı da aynı şekilde algılamalarından dolayı, uzay ve zamanın toplumsal kökenli olduklarını ve toplumsal içerisinde algılandıklarını vurgular (Durkheim, 2005: 29).

Zamanın algılanıp kavranmasının uygarlıkla ilintili olduğunu belirten Elias'a göre, zaman: belli sosyal taleplerin artmasıyla gerçekleşen bir etkileşim sürecinden doğan, art ardalıkların ve koordineli bir halin anlaşılması için soyutlama ve sentezlemenin yüksek bir düzeyinin sonucu oluşmuştur. Ona göre, belli bir nokta da bulunmanın algılanıp deneyimlenmesi toplumsal gelişimin belli bir döneminde mümkün olabilir. Bu dönemde insanlar yüksek düzey bir sentez yeteneğini geliştirmişlerdir. Geliştirilmiş olan sentez yeteneği sayesinde olayları kavrayıp onları denetleyebilme üzerine düşünmelerini gerçekleştirebildikleri bir dönemdir (Elias, 2000: 126). Kısaca Elias'a göre zaman var olan bir şey olmayıp, bizim toplumsal ve tarihsel ilerlememizin (uygarlık) bir eseridir. İnsanlar soyutlaştırdıkları zaman ve mekân sembolleri aracılığı ile deneyim sahibi olurlar. Aynı zaman da mekân ve zamanın gurupların dünyayı temsil etmelerindeki rolleriyle beraber, kendilerini buna göre düzenleyen gurupların kendisini de yapılandırır (Bourdieu'dan akt. Harvey, 1997: 242).

Modern öncesi kültürlerin zamanı hesaplamaları ile modern zaman hesaplamaları birbirinden oldukça farklılık gösterir. Geleneksel zamanın ayırt edici özelliği uzamla olan ilişkisiyle ortaya çıkmakta. Zaman "nerede" ya da düzenli doğal olaylarla ilişkilendirilirdi. Mekanik saatlerin icadı ile zamanın uzamdan ayrılması konusunda önemli bir dönüm noktasıdır (Giddens, 2020: 24). Geleneksel (modern öncesi) toplumlar da uzamla zamanın birbiriyle olan ilişkileri dünya çapında standart ve evrensel bir takvimin olmaması ve zamana dair algının uzamsal boyutun dışında tahayyül edilmemesi veya Elias'ın kastettiği büyük çapta koordine olmalarına neden olacak bir şeylerin

olmamasına bağlanabilir. Evrensel bir takvimden yoksun olmak bölgesel ve farklı zaman dilimlerini mümkün kılmaktadır hatta bir devlet içerisinde bile farklı zamanlar söz konusuydu (Kern, 2013: 49).

İnsanın zaman ve mekân ile ilişkisine bakıldığında bugün her ne kadar nesnel bir mekân kavramı anlayışına sahip olsak bile bu mekân fikrinin tek kavrayış biçimi olmadığını da hesaba katmak gerekir. Tarihsel süreç içerisinde farklı mekânsal algıların olduğu ya da farklı sınıfların, kent ve kırdaki yaşayanın mekânsal algıları farklılık göstermektedir. Hatta ev içi bölünmenin cinsiyetle ilişkisini de burada anabiliriz. Bu şekilde mekânsal algı farklılıkları (buna zaman da dahil) kavrayışının toplumsal yaşamın kendisine has bir kavrayışla belirlendiğini göstermektedir. Eğer mekân zaman algılayışının değişiminden söz edilecekse toplumsal yaşamın içerisindeki değişimlerin maddi manevi boyutlarının değişimle ilişkisine odaklanmak gerekmektedir. Çünkü: ‘mekân ve zaman insanın varoluşunun temel kategorilerindedir’ (Harvey, 1997: 227). Bu nedenle günlük rutinlerin yanı sıra kültürü, benliği ve kimliği de kapsamaktadır.

Geleneksel zamanın günlük rutinlerle ilişkisi, günlük rutinlerin mevsimlere veya inançlara göre göre belirlenmekte ve mekanla bir bütün olarak algılanmaktadır. Harvey’ e göre, Rönesans’ın mekân ve zaman kavramlarında yaptığı devrimler aynı zaman da aydınlanma projesinin de temellerini atmıştır. Bu durumda mekânın fethi ve rasyonel bir şekilde düzenlenmeye çalışılması modernleşme projesinin vazgeçilmezi oluyordu (Harvey, 1997: 279). Ona göre, mekâna dair en önemli değişimler haritacılıktaki yeniliklerle oluyordu. Bu yeni haritalarla düzenlemeler yapıp sınırların belirleniminden mülkiyet hakkına ve ulaşımına kadar ki alanlarda birçok özel amaçlı haritaların çizimiyle mekânsal algıda değişim olmuştur.

Aydınlanma düşüncesindeki rasyonel planlama gelecek odaklı hedefleri, mekânın kontrol edilmesi ile zamanında kronometre ile ölçülmesine neden olmuştur. Böyle bir yaklaşım zamanın mekanikleşen ve ileriye doğru bir seyir halinde olduğu algısına neden olmaktadır. Bunun sonucu aydınlanmacıların ilerleyen zamanın şimdiki bizleri geçmiş zamanın yaşanılanlarıyla geleceğin tahminine dair önermelerde bulunabileceklerine inanıyorlardı. Aydınlanmacıların daha iyi bir toplum tasavvuruna olan inançları mekân ve zamanın rasyonel bir düzenlemeye bağlı tutmalarına neden olmuştur. Zaman ve mekân konusunda algı değişiminin toplumsal değişimle beraber

gerçekleştiği, aydınlanmacılardan öncekiler ile aydınlanmacılar ve onlardan sonrakiler arasındaki zaman ve mekân algılarının birbirinde farklı olmalarının da temelinde değişimin belirleyiciliği bulunmakta. Bu gibi algı değişikliklerindeki sürecin modernlik projesindeki yansımaya baktığımızda aydınlanma anlayışından beslendiğini görürüz.

Zamanın, zihinsel ve duyuşsal algılamalarımızda farklılık arz ettiğinin muhakkak farkına varmışızdır. Aynı mekânda bulunan insanlar arasında zamanın farklı farklı anlamlar ifade ettiğini, kimine hemen ve kısacık bir dilim gibi gelen zamanın bir diğerine aynı anlamı ifade etmediğinin farkındalığını günlük yaşantımızın sıradan rutinlerinde görmek mümkündür. Bu tarz bir deneyim ve algılama Newtoncu fizikteki zaman algısındaki dışsal öğeden bağımsız, sonsuz bir geçmişten sonsuz bir geleceğe akan evrensel zaman tanımlamasına uymamaktadır. Evrensel bir zamanın varlığı konusundaki anlayışın modernlik projesiyle paralelliği Giddens'a göre, modernizmin dinamiği açısından oldukça önemlidir. Çünkü mekân ve zamanın birbirlerine bağı olduğu modern öncesinde bu bağı koparılması içlerinin boşaltılmasına neden olmaktadır. Ona göre, mekânın denetlenmesi zaman üzerindeki eşgüdümle sağlanabilecektir. Bağı kopması da yerel alışkanlık ve deneyimlerle belirlenen toplumsal yaşamın mekânsal boyutlarının kısıtlamalarından kurtulmak mümkün olabilecek ve modern yaşam tasarısının özelliği olan rasyonel örgütlenme o zaman mümkün hale gelebilecektir (Giddens, 2020: 26-28).

Modernlikteki zaman mekân konusundaki düzenlemelerin gerçeklik algısında farklılığa neden olduğu görülmekte. Zaman ve mekânın tanımlanıp belirlenmesiyle beraber insanın kendisini iyi hissetmesine neden olmakta, kendileri ve çevreleriyle etkileşimlerin gerçek mekânda (düzenlenip, belirlenen) olmaları, onlara güven vermekte ve gerçek öznenin hakikatine işaret etmektedir (Çağan, 2007: 141). Aynı zaman da Çağan'a göre, modern öznenin belirginleşmesi de zaman ve mekânla ilgili algı ve kavramlarla da ilintilidir. Zaman ve mekânın bahse konu olmaları, bahse konu edenin fiili gerçekliğine bağı olmasıyla kendisini gösterir. Özne, başkalarıyla kurduğu ilişkinin gerçekliğinin farkındalığı ile zaman ve mekânda anlam kazanır. Modern zaman ve mekânın tasarlanıp düzenlenmesi modern öznenin konumunu hareket edebilen edilgenlikten kopmuş, mekân ve zamanda söz sahibi olmaya çalışmasının da temeli aydınlanmış olmakta. Çünkü gelenekselliğin (modern öncesi) öznesinden ayrı olarak aklın rehberliğinde kendisini merkezi konumda görmektedir.

Modernliğin zaman ve mekânda yaptığı değişimlerin başında, zaman ve mekânı yerel bağlamından koparması gelmektedir. Yerel bağlamından koparılmış zaman ve mekânın modernlik projesinin rasyonel tasarısı bağlamında ileriye doğru akan zamanın bölünmesi fethedilen mekânında fethedenin kullanımına sunulmasına neden olmaktadır. Modern gelişimle beraber bisiklet, tren, otomobil gibi araçların üretilmesiyle zamanın hızlandırılması sağlanıp; mekânı, bunlara kolaylık sağlayabilecek şekilde biçimlendirmiştir. Bu şekilde bir değişimler geleneksel toplumların aksine zaman ve mekânı iki kategori olarak algılanmasına neden olmuştur. Mekânın modern öncesi algılanması kutsaliyetle ilişkili ve uyumlu olma söz konusudur. Bereket veya kıtlığın nedenini bilimle değil inançla anlama söz konusudur. Örneğin yerleşim yerlerinin suyun bulunduğu yerlere kurulması doğayla uyum şeklinde algılanabilir. Modernleşme ile suyun kenarına yerleşim yerinin kurulmasına gerek duyulmayıp, yerleşim yerinin bulunduğu yere su taşınması çok rahat bir şekilde sağlanabilmiştir. Bunun sonucunda mekâna göre yaşayıp ona uymak yerine, mekân: ihtiyaçlara göre düzenlenip tasarlanan bir konuma gelmiştir.

Zamanın mekândan koparıl parçalanması onu ölçülebilir bir duruma getirmiştir. Bunun işe gitmenin bir zamana bağlanması, saati saatine hatta dakikaya ve saniyeye indirgenip zaman buna göre planlanacaktı. Gün içinde zaman parçalara ayrılarak yapılacakların hangi aralıklarla ve ne zaman yapılacağına rakamsal bir karşılığa denk gelecek şekilde gündelik hayatın belirleyicisi olmuştur.

Modernleşme, Avrupa'da kapitalist büyümeyle beraber hammadde ve Pazar arayışları sömürgecilik arayışlarının zeminini oluşturuyordu. Demir yolu şebekelerinin genişlemesi mekânın fethini kolaylaştırmaktaydı. Bu durumda mekân, zamana göre durağan ve sabit bir şekilde konumlandırılıp öncelik zamanın oluyordu. Hıza dayalı sömürge yarışındaki emperyalist devletlerin mekân kapma mücadelesi birinci dünya savaşını doğuracaktı. Sömürgecilik yerel mekân sahiplerini yerinden edip kendi çıkarlarına göre biçimlendirmekteydiler. Bu hareketlilik ortamı bağımsız bazı kültürel oluşların doğumuna sebebiyet verecekti. Kern'e göre, yaşam ve düşüncenin boyutlarındaki değişim, bilinç akışını doğrudan şekillendiren bağımsız kültürel gelişmelere neden olmuştur. Bu gelişmelere kübizm ve görelilik kuramlarını da eklemektedir (Kern, 2013: 37).

Görelilik teorisinden önce Öklid geometrisi uzun süre boyunca uzamla ilgili genel kabul gören geometriydi. Klasik fiziğin merkez noktasını oluşturan bu anlayışta zaman ve mekân adına öznel bir deneyim tasavvuru yoktu. Görelilik teorisinde Öklid'ten farklı olarak mutlak bir uzamın olmadığı önemli olan nesne ve izleyici arasındaki mesafe değil, hızlarının olduğu anlayışı var. Einstein'a göre, mutlak uzam kavramından hareketle bir fikir edinemeyeceğimizi, bunun yerine "sabit bir referans cismine göreceli hareketin" koyulması gerekir bu; "birbirine göre hareket halinde olan sonsuz uzam" demektir. (Einstein'dan akt. Kern, 2013: 201). Görelilik kuramının yankısı, Lefebvre'ye göre, o güne kadar kutsanmış olan mekânın parçalanmasına neden olmuştur. Bu mekân "sağduyunun, bilginin, toplumsal pratiğin, politik iktidarın mekanıydı". Ona göre Öklidci mekânın referans sistemleri ortadan kalkmıştır (Lefebvre'den akt. Harvey, 1997: 300).

Görelilik kuramının, Öklid'ci yaklaşımı sarması ile kübist sanatçılarındaki temsile dayalı resimden saparak aynı anda farklı açılardan sunabilecek geometrik şekiller kullanmışlardır. Kübist ressamlardan en önemli olan Pablo Picasso ve Georges Braque'nin⁶ eserlerine bakınca görünenin dışındakinin de gösterilmeye çalışıldığı olayın her yönüyle ele alınması fikri söz konusu. Üç boyutluluğun parçalanışı eserlerindeki en önemli özelliktir. Burada dikkat edilmesi gereken noktanın zaman ve mekân algısındaki değişimlerin sanata yansımalarının sonucu olarak mekânın doğasının homojenliğine olan karşı çıkışların olduğunu görmek gerektiğidir.

Zaman ve mekânın algılanmasının temeli toplumsal etkileşimle var olan sosyal ilişkilerce algılanmakta olduğundan hareket edildiğinde, günümüz etkileşimlerinin en önemli araçların bilgi ve iletişimin teknik aygıtlarının olduğunu söylemek mümkündür. Bu teknoloji toplumların yaşayışlarından, dünyayı algılamalarına ve günlük rutinlerine kadar kökten bir değişime ve küresel ölçekte bir dönüşüme neden olmuşlardır. Geleneksel yapıdan modern çağa doğru olan değişimlerin günümüz dünyasındaki değişimlerin belki de birer prototipi olarak değerlendirmek gerekmektedir. Çünkü, evrensel bir zaman algısının oluşmadan önceki dönemde uzama dayalı bir zaman algısının olduğunu

---

⁶ Kübist resim sanatının önemli eserleri olarak görülen, Picasso'nun; Avignonlu kızlar, Guernica, Ağlayan Kadın eserleri ile Georges Braque'nin, Meyve Tabakası ve Bardak, keman ve Mum başta olmak üzere buna birçok farklı sanatçının eserleri örnek gösterilebilir..

görmüştük. Fakat günümüzün kitle iletişimi ve teknolojik gelişmenin küresel ölçekte kullanımları modernleşme ile hayatımızda yer edinmişlerdir. Bugünün kitle iletişim ve teknolojik gelişmelerin küreselleşmeleriyle beraber katı ve değişmeyecek bir sınır bırakmayıp, bunların belirsizleşerek iç içe geçmelerine neden olmuşlardır. Küreselleşme ile değişim ivme kazanmış ve Harvey'in kastettiği anlamda bir mekân zaman sıkışmasının had safhada olduğu bir dönemde olduğumuzdan dolayı deneyimlerdeki farklılaşmaların kişiler üzerindeki etkileri hiç olmadığı kadar hızlı ve etkili olmaktadır.

Harvey'e göre, 'mekân ve zamanın nesnel niteliklerinde öylesine devrimci değişimler olur ki, dünyayı görüş tarzımızı, bazen çok köklü biçimlerde, değiştirmek zorunda kalırız. 'sıkışma' terimini kullanıyorum, çünkü bir yandan kapitalizmin tarihine hayatın hızının artışı damgasını vururken, bir yandan da mekânsal engellerin dünya sanki üzerimize çökecekmişcesine aşıldığını sağlam biçimde iddia etmenin mümkün olduğunu düşünüyorum. Mekânı kat etmenin aldığı zaman ve bu gerçeği olağan olarak gösterim tarzımız, sözünü ettiğim olguların zararlı birer göstergesidir' (Harvey, 1997: 270). Ona göre, iletişim teknolojilerinin yarattığı dünya küresel bir köye doğru küçüldükçe ve zaman algımız içinde bulunduğumuz an ile ifadesini bulacak kadar kısaldıkça, zamansal ve mekânsal dünyalarımızda sıkışma hissi yaşarız.

1950'lerle başlayan değişimle beraber dönüşen toplumda aileden iş hayatına, ekonomiden siyasete tüm alanlarda değişimin etkileri kendilerini hissettiriyordu. Bu değişimlerin teknolojik ulaşım ve iletişim alanlarındaki yenilikler günlük hayatı belirlemeleri, inşaların mevcut zaman ve mekân algılarının yerinden edilmesine neden olacak bir bilinç yaratıyordu. Yaratılan bilinç zaman ve mekân algılarının yanı sıra aidiyet ve kimlik oluşturucusu şeklinde de kendisini göstermektedir.

Postmodern zaman mekân algısının postmodernizmin belirtileri olarak alınan gelişmelerde görülebilir. Bu tarz gelişmeler zaman mekân algısının sonraki süreçte daha da değişime uğraması ve algılanmasının ilk örnekleri olarak ele alınmalıdır. Bunlardan fordizmden postfordizme geçiş teknolojik gelişmeyle yeni organizasyonların uygulanması şeklinde gerçekleşiyordu. Kültürel yeni hareketlerin mekanla sınırlı kalmayıp büyük çapta bir hareket halinde mevcut değer yargılarına karşı gerçekleşmesi, değer yargılarının sürekli ve hızlıca değişimi, değişimin kişilere yeni gösterge veya imajların reklam yoluyla dayatılması, medyanın kopyaları gerçek diye sunması, kullanım

değerinin gösterge değerinin gölgesinde kalması, tüketimin kullanım değerinden çok sabit kalmayan bir gösterge değerine odaklanması, ulus devletlerin geri planda kaldığı küresel ölçekteki sermaye güçlerine rağmen milliyetçilik ve köktencilik hareketlerinin canlanması, yeni teknolojik gelişmelerin kurdukları iletişim ağlarıyla her an ve mekana bağlantılı olmadan bilgisayarlar aracılığıyla gerekli kontrol ve düzenlemelerden yeni üretim tekniklerine ve büyük hesaplamaları anında yapacak bir duruma gelip bilgi edinebilmeyi sağlayan bir ortamda bu gibi gelişmelerin postmodern zaman ve mekanın ilgili uygun çerçevede anlaşılmasına kolaylık sağlamaktadır. Tüm bu değişimlerin asıl itici gücü teknolojik gelişmelerin etrafında şekillenen bilgidir.

Zaman ve mekânın yerel bağlarından kopmasının, zamanın mekânı parçalamasının ulaşım konusundaki yeniliklerin büyük bir etkisi olduğu görülmektedir. Postmodernleşme sürecinde ulaşım araçlarının etkisiyle beraber iletişim teknolojilerindeki gelişmeler mekân sınırlarını ortadan kaldırmakta yerellikteki olgu ve sorunların mekâna bağlılığını ortadan kaldırmakta ve küresel bir çerçeveye oturmaktadır. McLuhan'a göre, mekânın bölgeselden ayrılıp küreselleşmesi elektrik enerjisi ve enformasyon aracılığıyla, ülkeler arasındaki kültür ve milliyetçiliğin formlarını değiştirip, yeni ölçekli dünyanın ara yüzlerini ve sınırlarının yaratılmasına sebebiyet vermiştir (McLuhan, 2020: 250). Elektrik ve enformasyonun çizdiği sınırların dünyasında mekân giderek anlamını kaybetmektedir, bireyin yaşantısının mekânla olan ilişkisi ile kendisini gösteren yeni dünya da modernlik döneminin bireylerin yaşam döngüsündeki ev, iş ve okul üçgeninin bugün ev ile sınırlı olması, iş ve eğitimin eve taşınmasıyla bozulmuştur.

Zaman ve mekân algısının değişiminde belirleyici konumda olan, teknoloji ve iletişim araçlarının gelişmesiyle bizlerin mevcut gerçeklik algılayışımız; bilgi bombardımanının bize dayattığı yeni imgelerin baskısı altında parçalanmakta, bu hızlı imge anlayışına uyum sağlamak zorunda kalınmaktadır. Aksi halde davranışların geride kalması söz konusudur (Toffler, 2008: 201). İmgelerin hızlı ve yoğunluğu yeni davranış tarzları ve yaşam biçimlerine neden olmaktadır. İmgelerin hız ve yoğunlukları onların ömürlerinin kısa olmasına neden olmakta, şekillendirdikleri yaşam biçimlerinde uzun ve bütüncül ideallere yer bırakmayıp bu gibi idealler aşağılanmaktadır (Bauman, 2020: 64).

Mekânı dize getirme uğraşının başarısı hareketle mekâna bağlı olmamayı gerektirir. At arabalarının hareketinden bisiklete, otomobil, uçak ve jetlerin hızı ile mekânsal sınırların kaldırılması, bu imkanlar dahilinde hareket kabiliyetine sahip ve onları kullanabilenlerin avantajlı hale gelmeleriyle sonuçlanır. Hareketliliğe ivme kazandıran teknolojik gelişmelerin neticesinde mekânsal sınırlar, fiziki bir hareketlilik ihtiyacı duyulmadan iletişim araçlarıyla ortadan kaldırılmıştır. Hareketliliğin enformasyon naklinde sağladığı yenilikler göz kamaştırıcı büyüklükte dirler. Bilgisayarlar aracılığı ile göstereni gösterilenden ayırmış bedensel taşıyıcıdan bağımsız olarak yol almasını sağlayıp, teknik gelişmelerle teorik ve pratikte enformasyonun aynı anda her yerde kullanılabilirliğine olanak sağlamıştır (Bauman, 2012: 21). Enformasyonun aynı anda heryerdeliğinin en çok sermayeyi etkilediği görülebilmektedir. Bunun örneği bir zamanlar ki ulusal ekonomilerin şimdiki küresel ekonomik güçlerin hareketliliği karşısındaki belirsizliği bunu göstermektedir.

1980'lerle beraber gelişen iletişim teknolojilerinin sonucundaki değişimlerin etkileri boş zaman ve eğlence etkinliklerindeki uğraşların içeriklerindeki değişimdir. Bunlar internet tabanlı film ve dizilerin dijital platformlar aracılığıyla, sistematik bir şekilde toplumun tüm yaş, cinsiyet, meslek guruplarına hitap edebilecek içerikler üretilmesiyle boş zaman ve eğlence etkinliklerin zaman ve mekâna bağlı kalmadan geçirilmeleridir. Dijital platformlar sinema veya TV'de belirli bir mekânın gerekliliği ve zaman dilimine bağlılığı ortadan kaldırmış, boş zaman ve eğlence etkinlikleri için her zaman ve her yerde sürecini getirmiştir (Avcı, 2021: 379).

Ağ toplumunda zaman mekân ilişkilerinin detaylarına girmeden kısaca iletişim araçlarının ve internetin sonucunda gerçekleşen değişikliklere baktığımızda, zaman ve mekânın algılanması dijital dilde mekân ve zamanın gündelik hayatla ilişkisi bize zaman ve mekânın uğradığı değişim ve günümüz algısının örneğini bize sunmaktadır. Zaman algılayışındaki farklılığın çeşitli şekilde ileri düzeyde duyumsanması psikiyatrik bir bozukluk olarak algılanması nedeniyle genel bir zaman algısı ve deneyiminin olması gerektiği sonucunu doğurmaktadır. Bu zaman günlük yaşantısal deneyimlerden süreklilik şeklinde algılanan bir bütünlük haliyle kendisini gösterir. Postmodern sürecin başlangıcıyla beraber yüksek bir tempoyla değişime uğrayan toplumsal süreçlerle beraber zaman ve mekândaki belirsizlikler (mekânın zaman tarafından sönmülmesi) kimliğin gelişimini de belirsizliğe sürüklemektedir. Gündelik hayatın geçtiği mekanlardaki yapısal

değişimlerin değiştirdiği algı ve deneyim bilinci de şekillendirmektedir. Mekânın dijital dünyada sanal bir şekilde bilgisayarlar aracılığıyla belli kodlarla yaratılması mekâna dayalı aidiyetlerin kimlik oluşum sürecinde de değişikliklere neden olmaktadır. Mekânın yapısal değişimindeki boyutunun dijital dildeki siteler arası gezinmek, veri yolu, internette gezinmek veya Windows işletim sistemindeki pencereleri gibi metaforik yer kavramlarıyla ilişkilendirilmesi farklı mekân ve zaman dilimlerini tek bir mekânda vermelerinin yansımasıdır. Sanal mekanların gündelik hayatımızın her anına sirayet etmiş olmaları kimliğin inşasında önem ve etkileri konusunda önemlidirler. Dijital dünyanın sunduğu sanal mekanlarda kişilerin kendilerini konumlandırma noktasında kimlik ediniminin yeni deneyimlerle gerçekleştiğini bize göstermektedirler.

Zaman ve mekânı insan hayatının maddi temel boyutları olarak ele alan Castells'e göre, teknolojik gelişim ileri düzey iletişim araçları aracılığıyla uzam, zamana karşı önemli olmaya başlamış ve uzamın zamanı organize etmesine denem olmuştur (Castells, 2008: 506). Castells'e göre, geçmiş şimdi ve geleceğin tek mesaj içerisinde etkileşime girmeleri şeklinde programlanması ile zaman ortadan kalkmaktadır. Bu durumu "zamansız zaman" olarak ifade eder. Yukarıda belirtilen geçmiş, şimdi ve geleceğin tek ileti ile programlanmasının sonucunda mekân "akışların uzamı" haline gelmektedir. Akışların uzamı ve zamansız zaman Castells'e göre sanallık kültürünün temellerini oluşturmaktadır (Castells, 2008: 501). Sanallık kültürü teknolojik gelişmeyle yaratılan iletişim sistemlerinin kökten değiştirdiği insan hayatının yeni kültürel boyutu şeklinde ele almak mümkündür. Çünkü bu dönüşüm zamanı ortadan kaldırıp mekânın ağlar ile birbirlerine bağlanmasına neden olmaktadır.

Zaman ve mekânın modernlikle beraber sosyal sistemdeki farklılaşmanın itici gücü olması ve postmodernliğin bunu çok daha ilerilere taşımasından dolayı sosyal sistemlerin postmodernizmdeki yerlerinden edilip yeniden bir araya getirilmeleri, farklılaşmanın muazzam bir şekilde artmasını ve akışkanlaşmasını doğurmuştur. Günümüzün küreselleşmesi bunun örneğini teşkil etmektedir. Çünkü gündelik toplumsal hayatın radikal bir şekilde dönüşüme uğramış olması, zaman ve mekânın organizasyonunun eski tahayyülleri yerinden etmesi ve yerine yenilerinin kurulması ve algılanmasının yarattığı belirsizlik nedeniyle öncelikli konumda yer almaktadır.

2.4.Modern Katılıktan Postmodern Esneklige: Toplumsal Görüngüler

Postmodernizmin, modernizmden farklılıklarına bakıldığında bir geçiş sürecinin teorikleştirilmeye çalışması nedeniyle toplumu ele alış tarzlarının birbirinden farklı olduğu görülür. Bu bağlamda ele alındığında, modern yaşamdaki kesinliğin yerine postmodernitede kesinliğin olmayışı, ulusal kimliklerin yerine yerel kimliklerin ve kültürlerin ağırlık kazanması ile çoğulluğun önemszenmesi neticesinde çözümün tek olmaması gibi farklılıklarla hareket edildiği görülmekte. Ayrıca meta anlatıların postmodern toplumda önemsizleştirilip reddedilmesi dayanak noktasının da yokluğunu beraberinde getirmektedir. Dayanak noktasının yokluğunun bireysel hareketlerinin belirsizlik içinde gerçekleşmesine neden olmaktadır.

Belirsizliğin postmodern teorisyenlerden hareketle tanımlamaya çalıştığımızda, Baudrillard'ın toplumsalın sonunu ilan etmesi ve gerçekliğin içe çökmesi gibi söylemlerinden dolayı herhangi bir kimlikten bahsetme olanağı söz konusu olmamaktadır. Bunun yanı sıra modern özne ve kimliğin net ve anlaşılır olan merkezi konumunun Foucault'nun bilgi ve söylem doğrultusunda değerlendirilmiş olması kimliğin dış belirlenimci yönünü ortaya sermekte ve modern özerk öznenin, özerkliğinin bilgi iktidar ilişkisi ile inşa edildiğini ortaya sermektedir. Lyotard'ın çoklu dil oyunları aracılığıyla bilgiye atfettiği rol ve meta anlatıları reddetmesi kimliksel dayanakları ortadan kaldıracı bir belirsizlik ve yeniden inşa imkânı yarattığı şeklinde okumak mümkün.

Medeniyet tarihine baktığımızda değişimin neden olduğu iniş çıkışlar dizgesine rastlarız. Bu değişimlerin en radikallerinin bir sıralamasını yapmak gibi bir girişime kalkıştığımızda Rönesans'ın aydınlanmacı düşüncesinin doğurduğu modernliğin ilk sırada yer alması olası görünmektedir. Çünkü iniş çıkışların değişim hızı, modernlikle beraber kalıcı olanın yerini yeni olana bırakmasının hızlandığını görmek mümkün. Yeninin kalıcılığı ise bir diğer yeniyle hızlıca yerinden edildiği görülmektedir. Bu noktada yeniliklerin modernlik ile açıklanması veyahut modernliğe has yeniliklerin tükenmesi sonucunda postmodern paradigmanın söz aldığını söylemek mümkün. Postmodern teoride yeniliklerin hızlanması gelişen teknolojinin de etkisiyle yeniye katılan ivme ile kendimizi geçiciliğin günbegün deneyimlendiği akışkan bir hayatın (Bauman, 2018: 115) içerisinde buluruz. Akışkan hayatın kendisine has belirlediği

stratejilerin özünde geçmişe bağlı olmamak, sabit bir kimlik inşasının yerine deneyimlerin etrafında hızlıca yeniliklerle uyumlu bir kimlik edinmek ve edinilen deneyimleri sahiplenmeden bir kenara bırakabilmek gibi süreçlerle, “bağlanmama, kesintiler, unutuş” gibi kültürel kodlar etrafında şekillenen hayat stratejileri geliştirmeye çalıştığı görülmektedir (Bauman, 2018: 137).

Postmodern çağın belirleyici özelliği, modernliğe has olan aklın mutlak gerçekliğini reddederek kesinlik, hakikat, nesnellik ve evrensellik gibi modernliğe has kavramları da bir kenara itmekte ve bunlara kuşku ile yaklaşmaktadır. Bu kavramlara kuşku duymakla beraber anlamsızlaştırması, postmodernizmin kabul görmüş yaklaşımların tartışılması ve sorgulanmasına neden olmaktadır. Kabul görmüş yaklaşımların tartışılıp sorgulanmasıyla beraber postmodernizmde, “süreksizliğin, bozulmanın, yersizliğin, merkezsizliğin, belirsizliğin, bütünleştirme çabasından” (Hutcheon, 2020: 21) uzaklaşıldığı görülmekte. Bunun yanı sıra merkezsizliğin, genel kabul görmüş yaklaşımların dışına çıkılması, onun merkezsizliğini besleyen bir süreci ifade etmektedir. Bu merkezsizliğe modern aklın olumsuzlanması eşlik etmektedir. Bununla beraber tarihin sonu ve aklın sonunu kutlamaya dayanan bireyselleşmiş bir davranış şeklini almaktadır (Castells, 2008: 4).

Katı olanın modern çağla buharlaşmaya başlamasının getirdiği belirsizlikler, modern toplumsal yapının kurumlaşması nedeniyle üstesinden gelinebilecek ve çözümün kurumsallaşma ile sağlanacağına veya belirsizliğin üstesinden gelinecek inancı söz konusuydu. Postmodernlikle beraber bunların çözüme kavuşturulamadığı bir belirsizlik sürecinin varlığı söz konusudur. Çünkü modernitedeki toplumsal düzenin proje ile sağlanması gerektiği anlayışı bireysellik ile yakın bir ilişkide olmak zorundadır. Buradan hareketle toplumsal düzen yapısı tarafından kuşatılan bir bireysellikte içerdiğini söylemek mümkündür. Bireysellik kendisinden daha uzun ömürlü toplumsal yapı tarafından ayarlanmak zorunda bırakılıyor ve yaptığı tercihlerinde toplumsalında hesaba katılmasını gerektiriyordu. Aynı zaman da modernlikte toplumsal yapı yeri geldiğinde sığınılan bir liman görevi görmekteydi.

Özne nesne ikileminde nesnenin özneye bağımlı kılınması Descartes’çı ikileme dayalı olarak batılı öznenin temelinde yer almaktadır. Batılı öznedeki doğadan bağımsızlaşmak doğanın nesneleştirilmesini gerektirmekte ve bu doğa üzerinde hakimiyet

ile sağlanabilmektedir. Doğanın insan üzerindeki egemenliğinin bertaraf edilip etkisinin yok olmasıyla insanın doğanın hükmünden kurtulması ile sağlanabilecektir. Fakat doğanın hükmünden kurtulmak ona hükmetmek yolu ile gerçekleştirilebilir. Bu amaçla bilimsel ilerleme ile akılcılığa dayalı bir anlayışla hareket eden modern özne akılcılığı tek referans noktası haline getirmektedir. Modernliğin akılcılığının kör inanç haline gelmesi, bilimin yıkıcılığının bir sapkınlık olduğu düşüncesi ve bilimin yıkıcılığının saptırılmasından doğduğuna olan inanç bilimin yapıcılığını haklı çıkaramaz (Horkheimer, 1998: 102). Bu durumu: Yahudi ve benzeri soykırımların, sapkınlık başlığı altında incelenmesi yerine modernleşme ile gerçekleştirilen akılcı projelerin hayata geçirilmesi şeklinde bir okumaya da tabi tutulması gerekmektedir.

Aklın mutlaklığına olan modern inancın vardığı sonuç: Yahudi soykırımında aklın en yüksek noktaya ulaştığı, insanın kendi türünde olanlara yapabileceklerinin; dönemin mevcut akli ilkelere dayalı teknik aletler ile yapılması bilimin yapıcılığıyla beraber yıkıcılığını da göstermiştir. Çünkü Yahudi soykırımı kusursuz bir toplum yaratma girişiminin sonucudur. Modern fabrika sistemi ile bürokrasiye dayalı bir yok etme girişimiydi. Krematoryumun mühendislerce tasarlanması ve insanların bant sistemine benzer bir şekilde trenlerle taşınıp yok edilmeye çalışılması, örgütlü bir çalışma denemesiydi (Bauman, 1997: 25).

Kurum ve örgütlenmelerin yapılarına baktığımızda kültürel bir çerçevede gerçekleşmiş olduklarını görmek mümkündür. Eş deyişle örgütlenme yapılarının, kültürel bir meşrulaştırım olanağı etrafında gerçekleşmeleri söz konusu olmaktadır. Buradan hareketle ekonomik örgütlenmenin veya devlet yapılanmalarında dönemsel kültürel kodlarca şekillendiklerini ve bu yapılar etrafında gerçekleşen örgütlenmelerinde kültürel kodun yeniden yaratımına katkıda buldukları görülmektedir. Bu doğrultuda modern kültürel biçim ile postmodernitenin karşılaştırılmasının daha net anlaşılması için fordist ve postfordist üretimin temel örgütlenme tarzlarına bakılıp değerlendirilmeleri gerektirmektedir. Sanayi döneminin simgesi olan fordist üretimle postmodern dönem için postfordist üretim ikililiği benzetmesi yapılmaktadır. Bu ekonomik örgütlenmeler dışındaki örgütlenme şekillerinde de yukarıda savunduğumuz savımız geçerlidir.

Devlet yapıları üzerinden hareket edildiğinde modernitede, düzeninin korunup kaosun engellenmesi ve düzenin ne olduğunu bildiğini iddia eden ve savunuculuğunu

yapan devletti. Modern devletin düzen profilini tehdit edecek farklılıkları rasyonel bir düzende bertaraf edişinin oldukça nahoş sonuçları da olabilmekteydi (Yahudi katliamı vb.). Bu düzenin sağlanması asimilasyon ve sürmek şeklinde gerçekleştirilmeye çalışıldı. Asimilasyonla sağlanmaya çalışılan farklı olanı aynılaştırma ve farklı olanın gelenek ve bağlılıklarının yasaklanması şeklinde bir düzenleme gerektirdi. Asimilasyon ile yapılmayanın sonucu daha da dramatik bir sona doğru gitmekteydi. Kontrol altına alınması adına hapsedme veya bir bölgede toplanmaları ve sürgüne maruz kalmalarına neden oluyordu. Nihayetinde bu önlemlerin işlevsiz kaldığı durumlarda, düzenin bozulmaması adına düzenden dışlanacak olan farklılıkların fiziki olarak yok edilmesine kadar ileri safhalara taşınmaktaydı (Bauman, 2000: 31). Bu durum modern devletin bunları akılcılık ilkeleri ve bilimsel yöntemleri kullanımının da bu amaçla gerçekleştirildiği bir süreçti.

Modern düşünüşün yarattığı bu durumu Bauman, Liberalizm ve Milliyetçilik (ırkçılık) arasındaki çatışmadan kaynaklı olduğunu belirtmektedir. Ona göre, liberal projedeki insan profilinin farklılığı yetiştikleri toplumsal çevredeki koşullardan kaynaklıdır. Bundan dolayı insan biçimlendirilebilir. Biçimlendirilmesi için kendi geleneksel yapısından koparılıp evrensel bir kategoriye geçmesi gerekliliği söz konusudur. Milliyetçilikte ise ulus inşasının amaçlandığı, çizilen ulus sınırlarının dışında kalanların başka bir şeye dönüştürülmeyecekleri ve dönüşümün yapılmaması nedeniyle ulusun arılığını korumak adına “yaratıcı bir yıkım” olan ötekilerin fiziksel imhasına yol açmaktadır (Bauman, 2000: 32)

Gelenekselden kopuşla beraber öznenin özerkliğinin ilan edilmesinin eş zamanlı olarak gerçekleştiğini söylemek mümkün. Bununla beraber modern devlet düzensizliği ortadan kaldırmaya çalıştığı da söylenebilir. Ayrıca modern devlet, uyumun sağlanması amacıyla uyumlu olmayanın tasfiyesini deneme girişmeleriyle modernlik projesinin uygulanamazlığının anlaşılmasını da sağladı. Bu girişimler arı bir ulusal deneme çalışması etrafında gerçekleştirilmeye çalışıldı. Çünkü arılık tek tipleştirme ile sağlanabilir düşüncesi etrafında şekillenmekteydi. Burada kimliğin oluşumuna referans bir kod görevi gören ulusçuluğun temelde yer alması modern kimliklerin aidiyet üzerinden kendisine bir temel oluşturucusu görevini üstlenmekteydi.

Nihayetinde modern devlet tarafından biçimlendirilen bürokratik rasyonaliteyle beraber devletin tekelleşmesi ve iktidarın kurumlaşmasını da beraberinde getirmektedir. 1960’larda postmodern hareketler olarak algılanacak kültürel hareketlerinde bunlara karşı bir kabul etmeme oldukları görülmektedir. Bu değişim kültürel olarak geniş çaplı hareketlerin doğmasına neden olmuştur. Çünkü politik olarak marksizmin modern devlet politikası şekline gelmesiyle beraber sol politikalara olan inancın yok olması, ekonomik olarak devletçilik politikalarının serbest piyasaya karşı itibar kaybetmesiyle beraber eskinin yerine yenilerin getirilmeye çalışıldığı ve değişim sürecinin başladığı sanayi toplumundan endüstri toplumuna geçişin dönemi olduğunu bize göstermektedir. Bu dönemin ayırt edici özellikleri olarak modern toplum için kabul edilmiş reçetelerinin son kullanım tarihlerinin gelip geçtiği anlayışının hâkim hale gelmesiyle beraber belirsizleşen bir süreçte başlangıcını müjdelemesiydi.

Postmodern belirsizlikler, serbest piyasanın devletçilik yanlısı ekonomik bağlamın devletler üstü bir hale gelmesi ve insan yaşamının değiştirilip biçimlendirilmesinin de ulus-devletin egemenlik sınırlarının da ötesine geçmesinden beslenmektedir. Ortodoks devlet egemenliği postmodernizmle beraber girdiği ikileme neden olarak, kurulan küresel ekonomik ağları göstermek mümkün. Bauman’ın deyişiyle postmodern çağın yeni seçkinciler kitlesi, eski yerel iktidar sahiplerinin önemini kaybetmesine neden olacak bir küresel ağda dolaşmaları nedeniyle yerelden kopmuş küresel bir seçkinci iktidar sahipleri ortaya çıkmıştır (Bauman, 2018b; 319) ve ona göre, etnisteye dayalı hareketler milliyetçiliğin politik olarak erken modern dönemdeki birleştirici gücünün parçalanışının ifadesidir.

Pastmodern belirsizlik: toplumsal, ekonomik ve kültürel bir içselleştirme olanağının zayıflığıyla beraber, sabit bir kılavuzun oluşmasını sağlayacak kadar uzun ömürlü ve devamlılık sağlayacak bir oluşumun da değişimin hızı tarafından sekteye uğramasından dolayı devam etmekte ve sabit bir referans noktasından yoksunluğu koruyarak hızlı bir devinim ile varlığını sürdürmeye çalışmaktadır. Değişim hızının artması belirtildiği gibi gelişen teknolojik ilerleme ile eşzamanlı bir hale gelmektedir. Değişimin hayatımızdaki nesnelere ilişkimizi kısa süreli tutması ve hayatın içerisinde yer alan nesnelere tüketim amaçlı olması amacın tüketmek üzerine kurulduğu postmodern bir toplum imajıyla bizi karşı karşıya getirmektedir. Modernizmin kitlesel üretimi postmodernizmle beraber kendi yerini kitlesel tüketime bırakmakta ve

postmodern toplumun bireyi ise ‘‘haz arayıcı ya da doyum toplayıcı rolünün kanatları altında toplumsal olarak biçimlendiği’’ (Bauman, 200: 255) görülmektedir.

Değişim hızıyla beraber insan yaşamındaki birçok şeyin oluşum sürecinin de kısılması nedeniyle referans noktalarının da hareketli hale gelmelerine neden olmuşlardır. Bu durumla beraber deneyimlemenin yapısında da değişiklik olmakta çünkü, deneyimin hızla birleşmesi deneyimlerin parçalanmasına neden olmaktadır (Toffler, 1981: 37). Deneyimlemenin parçalanması belirsizlikle köksüzlük doğurmuş ve kısa ilişkilere neden olmuştur. Bunun hayatla olan ilişkisi, kalıcılığın yerinin sarsılması, geçicilik etrafında şekillenen bir yaşama olanak tanınmasıdır. Geçiciliğin dünyasında varlıklarla beraber ilişkilerinde hızlı bir şekilde yaşanmaya başlandığı görülmektedir. Postmodern toplumun tüketime endeksli bir toplum olması, gerek insan-nesne gerek insan-insan ilişkilerinin de şeylerin tüketimindeki hızlarına eşdeğer bir hızla tüketilmeleri söz konusu geçerli hale gelmektedir. Çünkü, postmodern dönemin içerisindeki değişime uyum sağlamak postmodern dönemin belirsizliğine uymak ve ona göre şekil almayı gerektirmektedir. Bu süreçte uyum nesnelere ilişkin geçiciliğinden beslenmektedir. Nesnenin kalıcılık sağlayamadığı bir dünyada fiziksel çevre ile kurulan bağın kalıcılığından söz etmek çok da itibar görececek bir söylem olarak algılanamaz.

Kalıcılığın yerine geçiciliğin hüküm sürdüğü dünyamızda iş ile ilişkinin modernizmle özdeşleşen Fordist üretim ile yerini post-fordist (esnek) üretime bırakmasına bakarak aradaki farkın birey üzerindeki etkilerini anlamak açısından önem taşıdığı kanaatindeyiz. Çünkü esnek üretimle beraber bağlılık ve sadakat gibi şeylerin kısa vade de kurulmaması, bunların sağlanmasının zamana ihtiyaç duyması nedeniyle kısa vade süreciyle beraber bağlılık ve sadakat gibi bağların olgunlaşma fırsatı bulmaması (Sennet, 2008: 23) sonucunu doğurmakta ve geçicilik için iyi birer örnek oluşturmaktadırlar. Bunun modernizm ve postmodernizm farkına baktığımızda uzun vadeli bir sözleşmenin modernizmin hiyerarşik özelliğinin sabit yapılarıyla sağlanabildiği görülmektedir. Fakat postmodern dünya da ise uzun vadeli sözleşmelerin yerine kısa vadeli sözleşmelerin olması ve bunun da network türü bir düzenlemeyle yapıldıkları görülmektedir. Uzun vadeli iş sözleşmelerinin yerine kısa vadeli sözleşmeler, sosyal bağların zayıflamasına neden olmanın yanı sıra hem ailevi ilişkileri hem de istikrarlı bir benlik inşasını güçleştirmektedir. Bu sürekli iş değiştirmekle yeni tanışılan iş arkadaşlarıyla kurulamayan sosyal bağlar veya taşınmaya dayalı olarak geliştirilmeyen

sosyal ilişkiler nedeniyle daha da önemli bir sorun haline gelmekte bireylerin geçmişi terk etme ve parçalı benlikler inşa etmesine neden olmaktadır.

Hiyerarşik bir yönetim gerektiren modernizmin montaj bandı üretimine dayalı bir çalışmanın köreltici rutininin yok olduğu postmodern dönemde insanın özgürlüğü, yaptığı seçimleri neticesinde esnek bir durumda gerçekleşebilmektedir. Rutine hapsolmanın kırılması ve rutinin körelticiliğinin ortadan kaldırılması açısından esneklik önemli olduğu kadar bir gereklilik halini de almaktadır. Fakat bu durumun özgürleştirici bir özellik taşıması yerine rutinin körelticiliğinden daha kötü bir benlik inşa sürecine neden olmaktadır. İktidarın merkezsizleşmeden yoğunlaşması, esnek uzmanlaşma kökten dönüşüm geçiren kurumlar ile yeni iktidar ve kontrol yapıları (sennet, 2008: 47) etrafında bir düzenin sürekli bir hareketliliğe neden olan bir durumla karşı karşıya kalınmaktadır. Esnek üretimin hiyerarşik bir örgütlenmeye ihtiyaç duymaması, kontrolün yukardan sağlanması yerine yanlardan sağlanmasıyla, takım çalışması halinde bir çalışma aynı zamanda takımdakilerin de baskısının olanağını doğurmaktadır.

Sennet'e göre, duygusal deneyimlerin uzun vadeli bir süreç içerisinde bizim tarafımızdan değerli olmalarının yanı sıra, başkalarının da onayına ihtiyaç duyduğumuz özelliklerimiz bizim karakterimizi belirlemektedir (Sennet, 2008: 10). Kalıcılığın sürekli hareket halinde olan bir toplumda ne gibi bir kalıcı değere sahip olduğunu belirleme zorluğu postmodern dönemin ekonomik eksenli zorluğu olarak Sennet'te yer almaktadır. Bütünselliğin ortadan kalktığı bir toplumda gerçek yaşamın dayanak noktalarının hareketlenmesiyle sabit bir noktanın yokluğu öznenin konumunu da sarsmaktadır. Çünkü doğrusal akan zamanda rutinlerle şekillenmiş bir özne tasavvurunun düzenleyici bir kodunu zaman yerine getirmektedir. Geleceğe olan inancın sağlamlığı zamanın doğrusal akışı ile güçlenme imkânı bulmaktadır. Özne bu sayede kimliğin doğrusal anlatımı ile şekillenme imkânı bulabilmekteydi. Burada kendi yaşamı üzerindeki kontrolün sağlanması zamanın doğrusal akışıyla sağlanma olanağı söz konusudur. Fakat postmodern belirsizliklerinin içerisinde oldukları kargaşa, özne ve nesnenin karşılıklı konumlarının muğlaklaşması neticesinde ortaya çıkmaktadır.

Uzun vadeli anlaşmaların yer almadığı toplumda, kısa vadeli planlar etrafında şekillenen toplumsal ilişkiler ağı kurulmakta ve kısa vadeli anlatımlarla sosyallik sağlanmaya çalışılmaktadır. Kısa vadeli sosyal ağların kurulması parçalanmayı da

beraberinde getirmekte bununla beraber hıza ayak uyduramamak geçmiş deneyimlerin işe yaramamasına neden olmaktadır. Kısa vadeli anlaşmaların devinim hızına ayak uydurmaları açısından sermayenin yararına işlediği, aksine yeniliğin hızına ayak uyduramamış birinin becerisizleşip işletmenin piyasadaki rekabet olanağını tehlikeye atması ihtimali de bulunmaktadır. Bu nedenle becerisizleşmemek, işi başkasına kaptırmamak adına sürekli bir endişe ve kaygı durumuyla baş etmek zorunda kalınmaktadır. Endişe ve kaygı etrafında şekillenen gerçeklikle uyum sağlama uğraşının neticesi bireysel bunalımla sonuçlanmaktadır.

Küresel ağı ile postmodern şirketlerin kendilerini uzamdan koparmalarının sonucu olarak yerellik üzerinde bozucu etkilerinden bahsetmek mümkün. Çünkü yerel yönetimler bu çok uluslu küresel şirketlerin üzerindeki denetleyici hakları, onların başka bir yerde işlevlerine devam edecekleri endişelerini de beraberinde taşır. Tokyo’da bir firmanın Berlin’de bir ofisini açabildiği gibi, Şam’da veyahut Erbil’de de açabilmekte ve geri çekilip kurduğu fabrika veya ofisi kapatabilmektedir. Bunun yanı sıra Ege’de bir tatil beldesinde istediğiniz hisse senedine yatırım yapabiliyorken kalkıp oraya sanayi kuruluşu kurup demir çelik fabrikası açamazsınız. Çünkü, küreselleşme zaman-mekân algısına üst düzey bir ivme kazandırıp, “iş, finans ve enformasyon” akışının önündeki sınırları aşındırmasıyla beraber mekânı sabitleyici olarak bir “yerellik” sürecinin işlemlerini de sağlamaktadır (Bauman, 2012: 8).

Belirsizliğin kendisinden beslendiği bir dünya kurduğu gündelik rutinlerden kurtuluş çareleri önermesiyle kendisini gösterir. Bauman’ın deyişiyle; “belirsizlik kaygıları pazarlamacıların ekip biçmesine uygun topraklardır” (Bauman, 2018b: 274). Günümüzün belirsizliği pazarlamacıların ekip biçtiği topraklar, tüm iktidar sahiplerinin hüküm sürebileceği topraklar haline gelmişlerdir. Bu toprakların bireyselleştirmeleri dayatmaları bilgi ve eylemin birbirleriyle örtüşmemesine neden olmaktadır. Çizilmiş olan bireysel yaşam rotasının zorluklarının bireyler tarafından aşılması gerektiğini doğurmaktadır. Örneğin günümüzün Covid pandemisi sürecinde yerel yönetimlerin hastalıkla mücadele sürecinde mücadelenin bireysel bir hale getirilmeye ve bunun bireysel çözümlerle üstesinden gelinecek bir süreç olduğunu, fedakarlığın yönetimden çok bireylerden beklendiği bir anlayış halinde sunulması günümüz bireyselliğinin toplumsal sorunlara çözüm araması gerektiğinin neticesini göstermektedir.

Modern çağla beraber batı uygarlığının farkındalığı neticesinde sekülerleşen bir dünyanın ürünü olan bireysellik toplumsal yapının bölünemez en küçük parçasına denk gelmektedir. Postmodern toplumun tüketim ile ilişkisinin temel noktasını bireyselliğin tüketimle olan ilişkisi etrafında şekillenmektedir. Çünkü, postmodern birey üretim ve tüketimle olan ilişkisi birbirini tamamlayacak bir haldedir. “Tüketim toplumu öğelerinin kendileri birer üretim metasıdır” (Bauman ve Lyon, 2020: 45). Popüler kültürün tüketilen nesnelere haline gelmiş olan sanatçılar bunun uç noktasını gösterse de bireyin tüketiminin kullanım değerinden çıkıp gösterge değeri üzerinden gerçekleşmesi onun tükettiği nesnelere etrafında bir imaj yaratmasına neden olup onu da tüketilecek bir şeyleştirme sürecine sürüklemektedir. Postmodern üretimin kullanım değeri yerine ürünlerin -buna bireylerde dahil- gösterge değeri etrafında üretilmesiyle beraber taklit etme döneminin asıl gerçekliği haline gelmesine neden olacaktır. Taklidin gelişmiş olan tıbbi araçlarla fiziksel bir değişiklik gösterge değeri yüksek bedenler veya piyasa tarafından kabul görmüş uzuvlara benzetilmek nedeniyle yapılan estetik ameliyatlara gerçeklik ile olan ilişkiyi de yerinden etmekte ve güzelliğin yapaylaştırılmasını doğuracak bir etkiye neden olmaktadır.

Ayrıca modern postmodern dünya ikileminde net bir değişime uğrayan kamusal alandan da bahsetmek yerinde olacaktır. Çünkü modern kamu kurumları premodern dönemden farklı olarak ortaya çıkardığı kamusal alanı postmodern dönemde sürdürememiştir.

Modern toplum kuramlarında halkın ortak yararının belirleneceği alanlar olarak belirtilen kamusal alan kökenini antikiteden alsa da modernlikle beraber hükmetmenin iradi olandan çıkarılıp akla dayandırılmasıyla beraber daha da önem kazanmış ve herhangi bir dil veya millet farkı gözetmeden yurttaşların ortak kullanım alanı olarak şekillenmiştir. Modern kamu alanının kurulurken ortak yararlarla beraber burjuva bireylerinin yönetimin akılcılaştırılıp yönetimde söz hakkı elde etme uğraşının da neticesinde oluştuğunu söylememiz mümkün. Hükmetmenin rasyonelleştirilmeye çalışılmasıyla ilerlemenin ölçütü aklın kamusal kullanımına eşdeğer bir pozisyon aldı. Bu pozisyon burjuva devletinin kamusal alanının oluşturulmasına yaradı. Hukukun herkes için uygulanması, herkesin kendi efendisi olduğu modern öznenin özerkliğinin tescillenmekteydi. Bireylerin genel meselelere ve yönetime katılmaları ve kanaatleri

etrafında öznel bir yargıda bulunmaları kamuoyunun sunduğu bir durumla gerçekleşebilme olanağı bulmaktadır.

Burjuvanın oluşturduğu kamusalığa bakıldığında siyasal egemenliğin rasyonelleştirilmesine dayandığı görülmektedir. Burjuva toplumun kamusalığı bir araya gelen özel şahısların hükümetin düzenlemelerine bağlı olan kamuoyunun sahiplenilmeye çalışılması ile başladığı ve egemenliğin temel ilkesine yönelik saldırılarda bulunmaları egemenliğin meşrutiyet temelinin değiştirilmeye çalışılması amaçlanmaktaydı (Habermas, 2017; 94).

Nihayetinde kamusalık, tarihsel süreç içerisinde yapısal değişimlere uğrasa da anlamsal olarak; ev dışındaki alan, halkın karşılaştığı ve sosyal olarak ortak bir paylaşımın yapıldığı yerler olarak karşımıza çıkmaktadır. Tabii yapısal değişikliklerinin nedenleri olarak kamusal iletişim ağlarının genişlemesiyle beraber değişimin neden olduğu toplum yapısının da etkisinden bahsetmek mümkün. Her ne kadar halkın ortak kullanım alanı olarak belirginlik kazansa da bazı kesimlerin kamusal alandan dışlandığı durumu da söz konusu olmakta. Tarihsel süreç içerisinde kamusal alanda dışlanmaya örnek olarak kadının kamusalıktan dışlanması örneği verilebilir. Her ne kadar günümüzde kadınlar kamusal alanda yer edinmiş olsalar da şu an bile kamusal alanı erkekler ile eşit paylaşımında bulduklarını söylemek mümkün değil. Modern dünyanın kamusalığı belirleyici etkisi devlet örgütlenmesiyle beraber ekonomik dönüşümdeki değişimlerin modern kamusalığını belirlediği görülmektedir. Bu noktada Habermas'ın iddia ettiği gibi kamusalığın yapısal dönüşümü modernleşmeyle beraber burjuva kamusalığının özel alanın parçası olarak kalacak şekilde gelişim gösterdiğini ve özelleştirilmiş bir toplum üzerinden yükselmiş olduğudur (Habermas, 2017; 251). Burjuvanın yükselmesiyle devlet birlikteliğinin özel hayata müdahale etmeleri özel alanın kamusalığın gölgesinde bir konumda kalmasına neden olmaktadır.

Devlet iktidarınca, medya kullanımının yönlendiriciliği altında yapılandırılan kamusal alanda, medyanın manipülatif kullanımı nedeniyle davranışların etkilenmesine özel alanın belirlenmesine olanak tanıyacak bir hakimiyete olanak sağlayabilmektedir. Modern devlet için bu bir düzenleyicilik anlamı taşısa da postmodern dönemin iktidarlarınca manipüle edilen medya daha çok tüketime odaklı bir piyasa yaratmak adına özel alanı kamusal alana taşımaktadır. Ve devletin modernlikteki iktidarının yerini

postmodernite de medyanın iktidarına dönüşmesi nedeniyle medyanın kontrol edilmesi de devlet için önemli hale gelmektedir. Medyanın kamusal ve özel sınırları aşındırması ve aradaki çizginin silinmesine neden olması gizlenmesi gerekenin gizlenmemesi, sergilenmesi gerekenin gizlenmeye çalışılmasına neden olmuştur. Çünkü kamusal ile özel alan arasındaki ayırım, sergilenmesi gereken ile gizlenmesi gereken arasındaki ayırımla şekillenmektedir (Arendt, 2021: 124).

Modern kamusal alanın gelişimi, özel alanın da gelişimine neden olmuştur. Modernliğin kamusal alanında gerçekleşen gelişimlerle beraber hayatın da özelleşmesine neden olmuş ve evin kullanım alanlarında farklılık gözlenmiştir. Yatak odası ile çalışma odası veya salonun birbirlerinden ayrılması gibi ayrımlarla özel alanın mahrem kılındığı görülmektedir. Kamusal alanın yabancıların bir araya geldiği ev dışından birileri ile girilen fikir alışverişi yaptıkları yer olarak görülmesinin yanında, günlük rutinlerin kamusal ile özel ayırımına dayalı olarak gelişmiş olduğu ev ortamındaki davranış kalıplarıyla kendisini gösterir. Evdeki salonun dışardan gelenin ağırklanmasına ayrılması kamusal alanın göstergesi olarak, mutfak veya yatak odası özel alanın yaşam bulduğu alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Ev ortamının ataerkil yapılanmasındaki iktidar ilişkilerinde de babanın veya erkek ortamının salon ile ilişkilendirildiği ve evdeki kamusal alanda dışlayıcılığının kadınlar ve çocukları kapsadığını, onlara ev içinde ayrılan alanların daha çok özel alan ile ilişkilendirilen alanlar olmasına neden olmuştur. Bu ayrımlar modern kamusal alanın yapısal farklılıklarını ortaya çıkarmaktadır. Modernlikten farklı olarak belirlenmiş olan kamusal ve özel alan çizgilerinin postmodern dönemle beraber belirsizleşmesinde özellikle elektronik medyanın kullanımının önemi büyüktür.

Modern dönemde kamusal tartışmalardan halkın haberdar olması görsel veya yazılı medya aracılığıyla sağlanmaktadır. Medya aracılığıyla tartışmalardan haberdar olunması, kamusal alanın medyanın devlet iktidarından bağımsız ve özerk bir medya aracılığıyla sağlanabilmekteydi. Fakat geleneksel medyanın tek taraflı olması tartışmaların yurttaşların katılımını engellemesine de neden olmaktadır. Bunun yanı sıra geleneksel kitle iletişim araçlarının aksine internetin kullanımında sosyal ağlar aracılığıyla yurttaş katılımının da sağlanacağı bir kamusal alan yarattığı görülmektedir. Nitekim internet vasıtasıyla sosyal ağlar üzerinden gerçekleştirilen ve eş zamanlı eylemlerle kamusal alanın elektronik ortamlarla bir bütünlük oluşturduğu görülmektedir. Ancak sosyal ağların kullanımıyla beraber belirsizleşen kamusal özel alan sınırının

televizyon gibi medya araçlarıyla gerçekleştiği ve sosyal ağ hesapları ile doruk noktasına ulaşan bir özel yaşamın kamusal alanda ifşası söz konusu olmuştur.

Özellikle kamusal ve özel alan sınırının belirsizleşmesini günümüzün TV programlarındaki özel yaşamın ifşa edildiği bir noktaya gelmiş bulunmaktayız (sosyal medya hesapları günümüzün gelişkin ağ yapısı sayesinde TV’yi olabildiğince geride bırakmıştır.). Kamusal alan olma işlevine rağmen televizyondaki bu mahremiyetin ifşası özel olanın sergilenmesi, çizginin aşınıp yok olduğunu göstermektedir. Bauman’ın da belirttiği gibi, ‘‘kamusal alanın kazandığı yeni boyutun özel alana ait olan yatak odası ile bir araya gelmesidir’’ (Bauman, 2008: 231). Bu birliktelik mahremiyetin kamusal alanda sergilenmesinin önünü açmakta ve aradaki çizginin aşınmasına neden olmaktadır. Aşınan çizgiyle beraber önceden özel alanın mahremiyeti olarak görülenlerin, gerçeklik yaratma aygıtları olan (Bourdieu, 1997; 26) televizyon ekranlarında sergilenmesine neden olmaktadır.

Kamusal alan olma işlevinin yan ısıra TV ile alakalı belirsizlik yaratma noktasında başka özelliklerinden de bahsetmekte fayda var. Günümüzün siyasi veya ekonomik kararların önemi ya da çıkmazlarının TV aracılığı ile gündemin flaş bir haberle medyaya servis edilmesiyle dikkatlerin başka yöne çekilmesi sağlanmakta ve bu yolla, bilinçli veya bilinçsizce de olsa insanlar oto sansür biçimine uyumlu hale gelmekte (Bourdieu, 1997; 20). Bourdieu’ya göre, TV’de herkese hitap eden içeriklerin dikkatleri üzerine çekmesiyle beraber, önemli olan şeylerin bu şekilde üstlerinin örtülmeleri sağlanmakta ve farklı içerik üretmek, diğer herkesten ayrı olmak amacı ile farklı biçimlerde kopyaya dönüşüp özgünlüğünü kaybeden içerikler sıradan hale gelmektedirler.

İçeriklerin tek tipleşip özgünlüğünü kaybetmesiyle beraber TV’nin önemli sorunlarından bir diğeri de düşünce ve zaman arasındaki bağla ilgili olarak düşüncenin, gereken zaman içerisinde daha hızlı hareket etmesine neden olan bir süre ile şekilleniyor olmasıdır. Düşünce ile zaman arasındaki bağın düşünce ve hız ile ilişkilendirilmesi kişiyi hızlıca düşünölmeye mahkûm etmektedir (Bourdieu, 1997; 37). Bourdieu’nun, bu süreç içerisinde düşünölenin ‘‘buyur edilmiş fikirlerle’’ düşünöldüğü ve herkesçe kabul edilen fikirlerle düşünölmeye durumu olduğunu belirtir. Aynı zamanda buyur edilmiş fikirlerle düşünmek yüzeyselliğe neden olmakta ve insanların derinlemesine bir konuya ayıracak

zaman aralığına sahip olmamasına, hareketli kalmaları, yeniliğe ve haberin ilk verilme amacı nedeniyle de hızlandırıcı bir etken şeklini almaktadır.

Kamusallığın özel alanla iç içe geçmesi, günümüz sosyal medya hesaplarında televizyon ile ifşa edilen özel yaşamın belirli sayıda kişiler ile sınırlı olmasını aşır herkes için geçerli bir duruma gelmektedir. İnternet temelli sosyal medya hesaplarındaki kişisel paylaşımlara bakıldığında özelin ifşa edildiği görülmekte ve özel alanın sosyal medya ile yeni bir anlam içeriğine bürünmüş olduğu ortaya çıkmaktadır. Kült ve idollerin bu süreçte paylaşımları onların geniş bir kitlesel takipçilerince özgünlük olarak algılanmasına ve onları taklit etmeye sürüklemektedir. İfşanın ileri düzey bir mahremiyeti kapsamaması ev içerisinde yatak odası dahil halka açık bir hale getirilmesi ve bununla beraber kendi bedeninin ifşasından anlaşılmaktadır. Kendi paylaşımları olmaması halinde özel hayatın ifşası olarak hukuksal bir yaptırım olacak olan paylaşımların sosyal medyada paylaşımı neticesinde özel alanın ve mahremiyetin bu yolla ortadan kalktığı görülmekte. Ne yiyilip ne içildiği ne giyildiği hatta çocukların bu duruma meze haline gelmesine neden olacak bir özel alan anlayışı söz konusu olmaktadır. Bu şekilde içeriğin dışarıya dönüşmesine neden olacak çift yönlü bir dönüşüm yaşanmıştır. İçeri ve dışarı ayrımlarının dönüşümü, değişime ve hareketliliğe endeksli bireysel yaşamların uymakta çabaladıkları değişimlerle, gerçeklikle olan ilişkilerinin saplandığı imajı doğurmaktadır. Gerçeklikten kopmamak için yaratılan yeniliklerle kişinin kendini uyumlu hale getirip bireysel çözümler sunması beklenmektedir.

Postmodern belirsizliklerden kamusal ile özel alanların kültürel boyut üzerindeki etkisi Victoria dönemi kamusal ile özel alanın krizinden doğan histerinin oluşumu gibi bir etki dışında özel alanın mahremiyeti ile kamusal ifade tarzının birbirinden ayırt edilmeyecek bir hale gelmesine neden olmuş ve özel alana ait olanın kamusallaştırılmasına neden olmuştur. Sınır çizgisinin bozuma uğraması mahrem ilişkinin sosyalliğe yenik düşmesini doğurmaktadır (Sennet, 1996: 420). Belirsizliğe neden olan ayırımın ortadan kalkması nedeniyle yapılandırılmış gerçekliğin aşınması toplumsal yargıların bireyin yaptıkları etrafında değil neler yapacağı neleri vadettiği şeklinde bir değişime uğramakta ve bununla beraber kişisele indirgeme olayı sınıfsal sınırları da politik bir yumuşatmanın sonucunu da beraberinde getirmektedir. Kişisel yetenekler ile yukarı doğru bir hareketlilik olduğu anlayışının kamusal engellerle karşılaşılması bilinse de yukarı doğru hareketin başarısızlığı kişinin yeteneksizliğiyle

ilişkilendirilmeyi doğurmaktadır. Toplumsal sorunlar da yapılandırılmış gerçekliğin dışında değerlendirilmeleri ve buna bireylerin kendi olanakları doğrultusunda düzeltmeleri gerekliliğini doğuracak bir bağımlılık ilişkisine neden olmaktadır. Bu günümüz bireyselleşmesinin bağımsızlığı adına şekillenmiş ifadesidir (Bauman ve Lyon, 2020: 127).

Mevcut yaşamsal biçimlerin değişimi sonucu başka bir duruma geçmelerinde belirli bir bulanıklığı da beraberinde getirmektedir. Bu bulanıklığın yanı sıra önceki yaşam biçiminden devralınanlarla yeni formların açıklanmaya çalışılması, açıklanmaya güçlülük katmaktadır. Bu nedenle yaşanan sorunların kavranmaması kavrananın da bulanıklığının hesaba katılması ve değişim sürecinin, değişimin sonucu kadar önemli olduğunun üzerinde durulması gerekmektedir. Ama postmodern hareketlilikte değişimin sonucunun kendi hareketliliği bir sonuç ekseninde benliğin inşa edilmesini olanaksızlaştıracak kadar hızlı bir değişim sürecini doğurduğu için bu süreç zarfında benlik temel kaygı halini almakta, bireyin kendisinin tanımada araç olmak yerine amaç haline gelmiş bir benlik tasavvuru söz konusu olmaktadır. Bunun en güzel örneklerine sosyal paylaşım ağlarının bireyselliği odak noktası yapıp kişilere saplanıp kalışın etrafında oluşan bir toplumsallaşmanın günümüz için hâkim anlayış olmasıdır

Özel alanın mekânsallığı ve sabitliğinin (Goffman, 2021; 54), postmodern hareketlilik içerisinde hareketliliğe konu olması, kamusal alana taşınmasına neden olmuştur. Özel hayatın ifşası bireylerin uyum sağladığı veya sağlamaya çalıştığı hareketliliğin içerisinde yer edinme uğraşı etrafında gerçekleşmektedir. Özeline kamusal taşınmasında denk gelinen manzara hareketliliğinin sabitliği yerinden ediciliğidir.

Toplumsal biçimlerin çözülmesi, hızlıca yenilerin oluşması nedeniyle hiç olmadıkları bir konuma gelmelerine neden olmaktadır. Yeni toplumsal biçimlerin kalıcılığının süresi ile raf ömrü sürelerinin eşitliği eylemsel bir referans noktasının da kısa süreli olmasına neden olmaktadır. Bu şekilde gerçekleşen çözülme ve parçalanma hayatın modern sembollerinin de belirsizliğe sürüklenmelerini neden olmuştur. Bu parçalanma sosyal medya ile tüketim toplumunun hızlarının birleşimi sonucu olarak tüketilen ürünlerin yerine yeni ürünlerin hızlıca doldurması ve medyanın tüketimin çokluğu ile mutluluk ve hazzın temel amaç haline getirmeye çalışılmasıyla gerçekleşmiştir.

Postmodern dönemin kamusal alanının belirleyicisi olan kitle iletişim araçları gelişen teknik birikimle beraber ortaya çıkmıştır. Buradan hareket edildiğinde teknolojik gelişmeler üzerinde durulmaya değer görünmektedirler.

Postmodern dönemle beraber teknolojinin kendi kendini besleyip ve kendisini olanaklı hale getirdiği (Toffler, 1981: 31) bir çağda günlük yaşamdaki değişiklikler gelişen teknik aletlerle yapılanmış, pasif bir izleyici konumundan sıyrılıp başka seçenekler edinmesini sağlamıştır. Televizyonlardaki kanal içeriklerinin çoğalması hem de görüntülü kaset kaydedici veya oynatıcı gibi seçeneklerle seçim şansı elde etmiş oldu. Bu yolla TV’de değişiklik ve kanaldan bir diğer kanala geçiş imkânı oluştu. Bununla beraber mikrodalga fırınların kullanılmaya başlanması, uzunca bir hazırlık aşaması gerektiren yemeklerin yerine yiyeceklerin hızlıca pişirilmesiyle beraber geleneksel bir şekilde yemek yapımından sorumlu olanın dışında da herkesin yemek yapabileceği ya da yemeye hazır halde üretilen dondurulmuş yiyeceklerin mikro dalga ile ısıtılacağı bir süreç başlamıştır. Bu sürecin yemek süresini kısaltması ve mikro dalgada ısıtılarak yiyilecek halde üretilip paketlenen yemeklerin tüketimi esnek bir çalışma imkanını da beraberinde getirip iş hayatının da esnekleşmesini doğurmuştur. (Gottidiener, 81-82). Ev içinin bu değişimi eşya ile olan ilişkisini ve ev içi sosyalliğin de kökünden değişikliğinin ilk örnekleri olarak ele alınabilse de tam bir yerinden etme, internet ağının gelişip kullanımıyla beraber gerçekleştiğini söylememiz mümkün. Ama burada bu değişimlerin önemi hazır paketlenen yemeklerin piyasaya girmesi zamandan kazanç sağlamış görünse de ev içi iletişimi de parçalamış olup tüketimin hızlandırıcılığının da bir prototipini bize vermektedir.

Toplumları çeşitli açılardan etkileyen teknolojiye karşı yaklaşımlarda olumlu veya olumsuz bir şekilde sınıflandırılabilir. Kimisi için teknolojik gelişim kaçınılmaz ve zorunlu iken, kimileri insanın üzerinde tahakküm kurmuş olduğu ve özgürlüğünü kısıtladığı görüşüne katılır. ‘Teknoloji toplumu’ adlı eseriyle Ellul ise, insanlığın derinlerine işleyen ve bunun insanın özünü de değiştirecek bir konumda değerlendirmesini yapmaktadır. Ona göre, uygarlığımız teknoloji tarafından belirlenmiş bir uygarlıktır. Çünkü, tekniğin makineyi topluma entegre ettiğini ve makineye ihtiyacı olan bir dünya profili yarattığını belirtir (Ellul, 2003: 15). Ellul’un çağımızın teknoloji toplumu ifadesinin temelini oluşturanın, teknolojinin nesnesine dönüşmüş bir insan profilinden hareket etmiş olmasındandır. Bu nedenle bu tanımlama da özne konumu

tehlikeye düşmekte özne ve nesnenin konumlarının yok olmasına neden olarak bizi bir belirsizliğe sürüklemektedir.

Kitle toplumun yaratılmasını da teknikle ilişkilendiren Ellul, kitle toplumunun insanların kendiliğinden uyum sağlamadıklarını belirtmektedir. Teknik gelişme sürecinin standart ve daha düşük olduğu toplumların karakterlerini, içindeki insanlardan almasını, o insanların belirli koşullarda oluşturduğu belirli sosyolojik yapılar meydana gelmekteydi. Bundan dolayı toplumun almış olduğu biçim tarafından bireyde şekillenmekteydi. Fakat kitle toplumunda süreç değişmiş olup, kitle toplumlarına empoze edilen belirli çerçevelerce insanlar şekillendirilmektedir (Ellul, 2003: 350). Dayatılan bu çerçevelerin tüketime endeksli olması, mevcut toplumsal normların niteliklerinin değişmesini doğurup, değişim ve bozulmayı da beraberinde getirmektedirler. Günümüzün tekniğinin geldiği noktanın bireyselliği ön plana çıkardığı toplum tasavvurunun sosyal medya üzerinden hareketle ele aldığımızda ise belirsizleşen toplumsal çerçevelerle baş başa kalırız.

Bireylerin sosyal medya üzerinden yaptıklarıyla, kendilerine ait yeni bir benlik yaratım girişimi olması (Vatandaş, 2019: 28), onun bütünlük oluşturucu bir eylemde bulunduğu izlenimi vermiş olsa da sağlanmaya çalışılan bütünlük ‘‘ideal insanın soyut bütünlüğüdür’’ (Ellul, 2003: 414). Bu nedenle bütünlük oluşturulmaya çalışılması yerine parçalanması, tüketime doğru bir özne yaratımının sonucu ve popüler kültüre ürün olarak tüketim mallarına uygun, değişime hazır ve belirsizleşen bir benlik oluşturulmaya neden olmaktadır. Çünkü, tüketim toplumunun reklamlarla yaratılmış ihtiyaçlarına uymak, onlara uygunluk gerektirmekte ve onlar etrafında özne kendi benliğini inşa etme girişimlerine girmektedir.

Teknik ilerlemenin zaman ve mekân üzerindeki etkileri, günümüzdeki durumu zamansız zaman ve mekânın siber uzay olduğu bir hal almış olup, bedenden ve mekândan arınmış bir duruma gelmiştir. Hayali mekanlardan oluşan sanal dünyada, insan ve teknolojinin bir aradılığı sanal cemaatler gibi kavramlarla tanımlanmaktadır. Bunun nedeni olarak büyük kent kalabalıklarında, diğer kimselerle girilen ilişkinin azlığı ve tatminsizliği gösterilebilir. Burada bireylerin sosyalleşmelerinin sağlanamaması, güvenilir ilişkiler kuramaması onu sanal dünyanın sınırsız imkanlarına doğru itmektedir.

Bu yalnızlık hissinden kurtuluş çaresi olarak sanal cemaatlere doğru bir eğilimi ortaya çıkarmaktadır.

Aynı zamanda modern kimliğin kapsayıcılığının ortadan kalkması ve beraberinde kimliğin dayandırıldığı meta anlatılar veya geleceğe olan inancın yitimi sonucunda, postmodernizmde köktencilik ve cemaatçiliklerinde çoğalmış oldukları şeklinde okunması mümkündür. Postmodern belirsizliklerin doğurduğu cemaatçilik, belirsizlikler içerisinde sığınılacak bir liman, güven aşıl原因an bir ortam olarak kontrolün elinde olma hissi etrafında oluştuıkları şeklinde bir değerlendirmeye tabi tuttuğumuzda, ‘...Cemaat ‘sıcak’ bir ortamdır, keyifli ve rahat bir yerdir. Şiddetli yağmurda altına sığındığımız bir saçak, dondurucu soğukta içinden çıkmak istemediğimiz şömineli bir oda gibidir’ (Bauman, 2016: 7).

Biz ve onların arasındaki ayrımın net olduğu cemaatler içerden aynılık duygularının yoğun olarak yaşandığı yerlerdir. Kimlik arayışı ve hareketlilik nedeniyle farklılık cemaat içerisinde küreselleşen dünyanın sınırsızlığına karşıt, bir sınırın çizilmesi neticesini doğurmaktadır. Küreselleşmenin küçülttüğü dünyada, cemaatçiliği tanınmanın ve sınırsızlığın yan etkileri halinde okumak mümkün. Çünkü, bireyselleşme mevcut güvenli bir aidiyetten, özgürlük karşılığında vazgeçmeyi gerektirmektedir. Anlamsızlaşmış ve parçalı bir hayata güvenli bir koza imkânı sağlıyor gibi görünmektedirler.

Postmodern belirsizlikler bağlamında inşa edilen kimlikler, kimlik inşasının farklı tiplerde gerçekleşmesi neticesinde farklı sonuçlar doğurmaktadır. Yaşam boyu edinilen deneyimlerin postmodern dönemle beraber hareketli veri kopyaları etrafında oluşması, modern dönemden farklı olarak parçalanmayı da beraberinde getirmektedir. Aynı zamanda hareketli veri kopyalarının sonucu olarak deneyimlerin yüzeyselleşmesi de günümüz internet ağları aracılığı ile sağlandığı görülmektedir. Aynı zamanda veri kopyalarının pazarlama amacı ile kullanılması da hazır imajların bireylerin önünü çıkmasını ve mevcut eğilimlerine uygun imgelerle kuşatılmasına neden olmakta ve tüketime ayrılan zamanın kılmasına neden olmaktadır. Tüketim için dışarı çıkıp aradıklarımızı bulmaya gerek duyulmayan bir süreçte, çokça seçenek ve farklı fiyatlandırma olanaklarıyla sosyal medya da -sosyalleşmeyle birlikte elimizin altında olması- bize sunulmaktadır.

Eskinin yok olması, kuşaklar arası bir zamanla sınırlı olmaktan çıkıp, gelişmiş teknolojik aletler ile sonsuza kadar varlıklarını sürdürecekleri bir alanın yaratımına şahitlik etmekteyiz. Eskiyenin, video ve internette istenilen her zaman erişim hakkını da elde etmesi teknik gelişimin sundukları imkanlar dahilinde oluşmaktadır. Bu imkanlara olanak verdiği gibi teknik gelişme ve internet ağı, toplumsal biçimlerin çözülmesi ve yerlerine yeni biçimlerin oluşmasını da hiç olmadıkları kadar hızlandırmışlardır. Yeni oluşturulan toplumsal biçimlerin süresinin raf ömrü ile eş değerli olması çözülme ve parçalanmayı gerçekleştirip, kültürel temsil ve sembollerin belirsizliğe sürüklenmesini doğurmaktadırlar.

TV ile gerçekleştirilmiş olan, kamusal ve özel alan arasındaki ayrımın sinikleşmesi internet ağlarıyla ortadan kaldırılmış olup; medyanın toplumsal faaliyetlerin tamamı (siyasi, bilimsel, ... sanatsal) üzerindeki etkinliği Bourdieu'nun, TV için söylemiş olduğu toplumsal ve siyasal varoluş haline gelmiş olması ya da gerçeklik yaratma (Bourdieu, 1997: 26) olarak, tanımlaması bugünün soysal medyası aracılığı ile sağlandığını söylemek mümkün. Postmodern bireyler, kullandıkları teknolojik aletlerle medyanın sosyalleştiriciliğine hapsolmuş bir hale gelmişlerdir. Nihayetinde kültürel üretimlerin medya yolu ile gerçekleştiği bir çağın ve medyanın popüler şeylere olan ilgisinin ki bu ilgi popülerliğin medya aracılığıyla anlık bir zaman dilimine sığdırılması ve ardından yeni bir şeyin popülerliği ile hızlanan devinime neden olmaktadır. Bu şartlar altında kültürel üretimin kalıcı olması da mümkün değildir.

Zaman ve mekân sınırlaması olmadan paylaşım ve tartışmanın gerçekleştiği yerler olarak sosyal medya (Vatandaş, 2019: 30), iletişim için bireyler tarafından oluşturulmuş ağlarla şekillenen bireylerin sınırsız bir şekilde farklı bir kişi olarak; kendisinde istemediği olumsuzlukların üstünü kapatabildiği, sahte ve yapay bir iletişim etrafında kişiler arası bir iletişime izin verdiği yerler olarak değerlendirildiğinde, ortaya sabit ve istikrarlı bir kimliğin çıkması bir nevi tercih meselesi haline gelmiş olduğunu görmemiz mümkün.

Bireyler arası iletişimin kurulmasında zaman ve mekânın birbirleriyle olan uyumunun yok olduğu, iletişimin ve kurulan ilişkilerin sosyal ağlarla sağlandığı postmodern dünyada, sosyalleşme ağlar aracılığıyla yapılmaktadır. Ağ sosyalliği, sosyalleşmenin ağlar aracılığıyla sağlanması sürecin bağlanmayı gerektirmediği ve

pasifize etmesinden dolayı belirsiz bir sürece girmektedirler. Bu sosyalleşme süreci geleneksel sosyalleşme bağlarının geçersiz olduğu ve onları gerektirmeyip, inşa etmeden işleyen her an, kopma ihtimali olan bağlar etrafında yeni bir tür sosyalleşmenin gerçekleştiği görülmektedir. Bu sosyalleşme yüz yüze iletişimin olduğu ortamlarda yüz yüze iletişim devam ederken (sağlıklı bir iletişimin kurulma durumu bu nedenden dolayı zarar görebilmekte) o ortamda bulunmayan bir diğeri ile mekâna bağlı olmadan, bambaşka bir konu üzerinden iletişim kurulup onunla iletişim olanağı oluşturulmaktadır. Belirsizleşmiş bir ilişki yumağında, yüz yüze iletişim kurulan alanda konuşulan konu eğlenceli ve canlı olsa bile, sosyal ağlarla eş zamanlı olarak kurulmuş olan iletişimde aksine bir tavır takınıp üzgün, canı sıkılmış gibi bir imaj çizilebilmekte ve duyguların ‘’emojiler’’ ile karşıya iletimi şeklinde hissedilenlerin sembolikleştirilmesi neticesini doğurmaktadır. Bu nedenle Castells’in belirttiği gibi, ağlar etrafında oluşturulmuş olan ilişkilerin kimliğin inşasının önemli kaynakları olarak ele alınması gerekmektedir (Castells, 2006: 20).

Bu süreçlerin önemli noktası olan sosyalleşmenin sosyal ağlarla sağlanması, bağın her an koparılmasının da sonucunu doğurmaktadır. Bu ilişkilerin yüzeyselleşmesine doğurmakta ve iletişimin sahte, ikircikli ve güvensizleşmesine neden olmaktadır. Bu ortamda kurulan insan ilişkilerinin kimlik ile ilişkisi de beraberinde sorun içerikli olmaktadır.

Bunun yanı sıra bugünün sanat eserinin değerinin medyatik karşılığının reklam ve tanınmayla belirlenen bir durumda olduğu görülmektedir. Reklamı iyi yapılmış bir eserin tanınması gibi, bu tamamen sanatçının dışında gerçekleşen bir durumla oluşabilmektedir. Çünkü sanatçının imgesindeki büyüklük yerine günümüz medyasında yapılan reklamın büyüklüğüyle orantılı bir büyüklük söz konusu ve tüketime ek olarak, ne olduğundan çok tüketilip tüketilmediği yani talebin olup olmadığı belirleyicilik haline gelmiş bulunmakta. Postmodern kültürel değerlerin temsil yerine taklitlerden oluşması sanatsal içeriğinde belirleyicisi haline gelmiştir. Sanatta artık toplumsal gerçekliğin temsili rolde olmayıp taklide dayalı ve toplumsal gerçekliğin birçok çeşidinin sadece birini temsil ettiği görülmekte. Basit bir izahla çığlık tablosunun kopyalarını isteyen herkesin farklı boyutlarıyla, çokça farklı renk tonajları şeklinde bir kopyasını satın alabildiği ve çoğaltılmış kopyalarına sahip olabilmesi mümkün. Bunun başka bir örneği günümüz toplumu ile müzik arasındaki yalın bir ilişkinin olmadığı, dijital aletlerle yapılan

bestelerin müzik konusunda geçmişte müzik ve kültürel bağın bugün olmadığına göstergesi şeklinde okumakta mümkün. Nihayetinde günümüz müziğindeki mesajın iletim sorunu sadece tanınmaya dayalı bir durum amaçlamakta.

2.5.Kimlik

Sosyal düşüncenin gündemine son zamanlarda girmiş olan kimlik (identity) kavramı, aynılık ve süreklilik anlamlarını taşıyan Latince bir kelime olan “idem” kelimesinden türetilmiş olup (Marshall, 2020: 405), Türkçede ise “kim” sorusundan türetilmiş zorunlu bir mensubiyeti işaret etmektedir (Kılıçbay, 2016: 161). Kimliği bir resim ve bir adres olarak nitelendiren Bilgin’e göre, kimlik: “bir kişi veya gurubun kendisini tanımlaması ve kendini diğer kişi veya guruplar arasında konumlandırmasıdır”. Tanımlama olarak resim konumlandırma ise adrese karşılık gelmektedir (Bilgin, 2007: 11).

Oxford English Dictionary, kimliği: “özde, bilişimde, özelliklerde ya da üzerinde düşünülen özel niteliklerde aynı olma niteliği ya da durumu, mutlak ve temel aynılık, birlik” (Gleason, 2014: 23), olarak ifade etmektedir. Bu sürecin bozuma uğramasıyla beraber öznenin varoluşunu sürdürmeme sorunuyla karşı karşıya kalınır. Bireyin veya kolektif birimin kendisine karşı algısının şekillenmesi olarak kimlik, özne konumunu elde etmesiyle ifade edilebilmekte.

Kimlik, mutlak ve temel aynılık olarak öznenin değişmemesine göndermede bulunan bir kavram olarak Melucci’nin ifadesiyle, “belirli bir eşğin altında yer alan çevresel değişikliklerden etkilenmeyen bir eylemin öznesinin zaman içindeki kalıcılığını ifade etmek için kullanılır. Terim öznenin sınırlarını kuran ve onu diğer herkesten ayıran birlik nosyonunu; iki aktör arasında birbirlerini (karşılıklı olarak) tanımalarına imkân veren bir ilişkiyi ima eder. Kimlik nosyonu daima şu üç özelliğe gönderme yapar: “sürekliliği ve çevreye uyumu, öznenin ötekilere saygı ile sınırlandırılması, tanıma ve tanınma yeteneği” (Melucci, 2014: 85).

Kimlik krizi ifadesini ortaya atması ile Erikson kimlik kavramının dolaşıma girmesine öncülük etmiştir. Belirlediği sekiz aşamalı yaşam döngüsünde, Freudyen perspektifle geliştirilen ‘id’, ‘ego’, ‘süper ego’ modelinden hareketle bu aşamaları

tanımlayıp, ego'nun bu aşamalarda farklı deneyimler geçirdiğini belirtir. Erikson'a göre, kimlik bireyin özünde ve aynı zamanda da kültürel bir süreç olarak toplulukla ilişki ile gerçekleşmektedir (Gleason, 2014: 27).

İnsanlara doğumla kültürel bir aidiyetin nişanesi olarak bir ad (isim) verilir. İsim onun kişi olarak nitelenmesini ve ayırt edici bir özelliğinin vurgulanmasını sağlamaktadır. Günümüz bireylerine verilen kimlik kartları ise gelişen teknolojik imkanlarla isim ve soya dayalı bir tanınmadan, bedensel ayırt edici bir tanınmaya olanak vermiştir. Kimlik kartlarındaki parmak izleri veyahut biyometrik doğrulama gibi özellikler açıklayıcı birer göstergelerdir. Kimlik kartı olarak tabir edilen şey birine ait olduğunu, geri kalmış bütün herkesten benzeri veya yakını olsun onunla benzerliklerin kurulmadığı, onun tek kişi olarak var olduğu, başkasının o olmayacağını gösteren işaretlerdir (Maalouf, 2019: 15). Bu eşsiz özelliklere sahip bireyler doğduklarında toplumsal bir gurubun üyesi olarak, bir ailenin, dinin, dilin, kültürün, bir soyun üyesi olarak dünyaya gelirler. Bireylerin bu değerlerle bezeli bir yaşama atılmaları, bu değerler ile yola çıkıp sosyalleşip kendilerini konumlandırmaları, bu değerlerin aidiyet gurupları olarak adlandırılmasını sağlamaktadır (Bilgin, 1994: 232).

Aidiyet guruplarının yanı sıra kimlik öznesi referanslardan hareket ederek kendisini konumlandırır. Referans gurupları, kendimizi anlamlı ve meşru kılmak için başvurduğumuz ve kapsamı bireysellik ölçütünün ilgililik bağlamına göre değişebilmektedirler. Bu referans gurupları, Vatandaş'ın Muchielli'den aktardığı gibi fiziksel referanslar, tarihsel referanslar, psiko-kültürel referanslar ve psiko-sosyal referanslar olarak ifade edilebilir. Kısaca referans gurupları bireycilikte referansların bireysel özelliklerle, etnik bir öznenin baskın referans guruplarının ise kolektif özellikleri olduğu söylenebilir (Vatandaş, 2020: 225). Vatandaş'ın da belirttiği gibi, bu hususlardan çıkarılabilecek sonuç: kimlik, oluşmak için toplumsal bir evrene ihtiyaç duymaktadır.

Gurup veya toplulukla özdeşleşme ya da bireyin kim olduğuna dair toplumsal veya duygusal algısının farkındalığı başkalarını anlamayı kolaylaştırmaktadır. Diğer insanlarla girilen bireysel veya toplumsal ilişkide günümüzde kimliğin önemi hiç olmadığı kadar artmıştır. Çünkü, gündelik yaşamda çalışılan iş yerinden (edinilen kurumsal kimlik, vd.) tutun tercih ve eğilimlere (cinsel kimlik, vd.) ya da pek çok politik hareketin (feminizm, queer hareketi, ulusal mücadeleler, vd.) temel kavramı halini

almıştır. Kimliğin bu çok boyutluluğunun anlaşılması için, ne’liği ve modernizm tarafından özne tasarımına uymayanların (deliler, kadınlar, eşcinseller) hesaba katılıp farklı olanın göz ardı edilmemesi açısından önemli görünmektedirler.

Kendimizi veya kimliğimizi tanımladığımızda, doğrudan olmasa da diğerlerinden farkımızı ortaya koyarız. Mümine isminde birinin ‘ben mümine dediğinde’ bir başkasından farklılığını ortaya koyduğu gibi bu farklılığı özdeş olan üzerinden gerçekleştirmektedir. ‘‘Kimlik inşasının tarihsel olarak belli tarihsel özdeşleşme alanlarında gerçekleşmesi, onun somut özdeşleşme alanlarında ele alınmasını gerektirir’’ (Mollaer, 2014: 15). Çocuğun nesnelere veya kişileri özümsemesi olarak Freud tarafından kullanıma sokulan (Gleason, 2014: 29), diğerinin özellik veya niteliklerinin özümsemiği bir süreç olarak özdeşleşme, bir kimliğin alınması ve ötekiler tarafından verilmiş olanın kabul edilmesi anlamına gelmektedir. Başlangıçta tam bir kimliğe sahip olmamaktan dolayı özdeşliğe ihtiyaç duyulmuş olsa da (Laclau, 2020: 146), insanların birbirleriyle ilişkilerinde diğerlerine benzemek, onlar gibi olup; onlarla bütünleşmekle beraber diğer taraftan, diğerlerinden farklı olmak olarak farklılığa da ihtiyaç duymaktadır. Çünkü benzerliğe ihtiyaç duyulması diğer taraftan başkalarıyla farklılaşmayı da gerektirmektedir. Kılıçbay’ın belirttiği gibi her özdeşlik alanı ötekilere yani öyle olmayan üzerinden konumlandırılarak oluşturulmak zorundadır (Kılıçbay, 2016: 162). Çünkü, ‘‘özdeşliğin farklılaşma/çoklaşma içermesi dinamik bir özdeşlik kavramını ortaya koyar, o halde özün kendisini serilmediği diyalektik hareket başkalıkla ilgilidir’’ (Direk, 2021: 14).

Kendimizi tanımladığımız parametrelerle tanımlanmayı talep etme hakkı olarak (Taylor’dan akt. İnaç, 2012: 32) kimlik: Butler’e göre, ‘‘insanların bir yere ait olmalarıyla kendilerini güvende hissetmelerini sağlayan bir kategori’’ olduğu gibi ‘tabi olma, yasaklama, dışlama ilişkileri yoluyla var olma halidir’ (Butler’dan akt. Oralgöl, 2014: 32). Bu nedenle kimliğin kendi dışarısını oluşturmak için bir ötekiyle ihtiyaç duymasından dolayı, farklılığın olumlanması kimliğin ön koşulu olarak görmek mümkündür. Kimlik bir başkası tarafından özelliklerin tanınması olarak ele alındığında, ötekinin benliğinin oluşumuna katkı sağlaması gerekmekte ve aynı zamanda öteki tarafından tanınmak diğer herkesten farklı olduğunun ve özgünlüğün farkına varılmasını sağlamaktadır (Douzinas, 2014: 226).

Kimliksel aidiyetler iki ayrı çerçeve de ele alınıp değerlendirildiğinde, bunlardan biri için kimlik anlamlı bir yaşam için temel görevi görürken; bir diğeri için kimlik, dayanılmaz bir baskı unsuru olarak özgürlüğünü engelleyicidir (Weir, 2014: 107). İkinci gurup kimliklerin dışsal olarak dayatılmış kimlikler, birinci gurup kimlikler ise varoluşsal anlama dayalı kimliklerdir. Birinci gurup kimlikleri ait olmak ile oluşturulmaktadır. İkinci gurup kimliklerin kendilerini yaratmaları, dayatılmış kimlik ağlarından bağımsızlaşması ile oluşmaktadır. Burada bireylerin kendi kendilerini yaratmaları gerekmektedir.

Taylor'a göre, eğer bir kimlik fikrinden vazgeçersek dünyada hiçbir şeyin önemini kalmamasını istememiz ile eş bir anlam ortaya çıkmaktadır (Weir, 2014: 107). "insanın, arzularını, hayallerini, düşüncelerini belirleyen bir çerçeve" (Taylor'dan akt. Oralgöl, 2014: 11) olarak kimlik fikrinden vazgeçmemiz bizi yersizleşme ve boşluğun içine sürüklemekte ve bu nedenle dünyada hiçbir şeyin bir anlamı kalmamaktadır. Burada kimlik boşluktan sallanan birinin hayata anlam biçmesi için belirgin bir anlam içermektedir. Anlamın yapılanması için ben kimim? Sorusu etrafında şekillenen bir kimlik ihtiyacı varoluşsal bir anlam ile önem kazanmaktadır.

İkinci gurup kimliklerin belirlenmiş aidiyetlerden kopup kimlik takıntılarımızın üstesine geçebilmemizle özgürlüğü bulabilmemiz mümkündür. Bu anlayışın belirleyici kısmında Foucault'nun, iktidar ağları etrafında şekillenen modern kimliklerin, kimlik ediniminin amaçlanmaması ile özgürlüğün ve baskıcı aidiyetlerden kurtuluşun gerçekleşeceği anlayışı söz konusu olmaktadır. Ona göre özne "iktidar kiplerinden doğan ve kendi kendine gözetim yapan bir öznedir" (Hall, 2014: 293).

Varoluşun dayandığı referanslar etrafında kimliğin kurulması, zamana bağlı olarak bazı tarihsel dönemlerde belli bir kimliğin merkezlenmesi neticesinde politik hayatın kırılmaşması söz konusu olmakta, merkezlenen bir kimliğin dışında kalanlar kırılmaşmaktadır (Mollaer, 2014: 8). Kırılmaşlığın ortaya çıkardığı sonuç merkezlenen kimliğin ana aidiyet haline gelmesine neden olmaktadır. Ana aidiyet haline getirilen, merkezi bir hale gelen kimlik dış etkilerle gerçekleştiği gibi iç etkilerle de gerçekleşebilmektedir. Bireylerin farklı kimliklerden belli bir kısmına öncelik vermesi bireyin kendi benlik anlayışına ek olarak toplumsal ve siyasal ortam arasındaki değişimlerin sonunda da gerçekleşebilmektedir. İnançların tehdit altında olduğunu

hissedenlerin dinsel kimliklerinin merkezlenmesi veya dil ya da etnik gurubun tehdit altında görülmesi etnik kimliğin merkezlenmesine neden olabilmektedir. Bu gibi merkezlenen kimliklerin aynı dini kimliğe sahip farklı diller nedeniyle olan çatışmalar (Kürt-Türk, Çek-Slovak) ya da aynı dil ve aynı dine sahip olmalarına rağmen çıkan çatışmaların (Hutular-Tutsiler) (Maalouf, 2019: 18) birincil nedeni bir kimliğin merkezleşip diğer kimlikleri arka plana atmasıdır. Bunlar kimliksel çatışmalar olup, bu çatışmalar kimliğin bazı boyutlarının yıkıcılığını gözler önüne sermektedir. Bu çatışmaların kimliğin dolaşımdaki anlamsal içeriğinden doğmuş olması muhtemel en yerinde açıklamadır. Çünkü, kimliğin pek çok sayıda tanımlamanın ismi olması, bir şeyin ne ise o olması (Gleason, 2014: 21) tarzında nesneye sahip olduğu tanımın doğal bir hal almasına neden olacak özcü bir kimlik atfetmektedir (Mollaer, 2014: 10). Mollaer bu sorunun yanında kimliğin isim olarak yoğun bir dolaşımını da sorun olarak değerlendirmektedir. Ona göre, bu durumun kimliğin terimsel açıklayıcılığının işareti olarak çok anlamlı olması, fazla açıklayıcı özellik kazanması yerine anlam şişkinliğinden dolayı içe doğru çökeceğini, bu gibi kelimelerin popülerleşmesiyle açıklayıcılıklarını kaybedeceklerini belirtmektedir (Mollaer, 2014: 11).

Kimliğin konumunun merkezleşmesi, bu dini, milli veya herhangi başka bir kimlik olabilir. Merkezleşip saplantı halini alması diğer kimlikleri ikinci plana atması, sosyal ve duygusal bağlamda büyük bir külfete neden olup insan yaşamını değersizleştirmektedirler (Parekh, 2014: 75). Merkezi bir kimlik etrafında birleşmek, dini veya milli ya da başka kimliklerin doğurduğu sorunların özelde ülkemiz içinde sorun doğurduğunu görmekteyiz. Nazi Almanya'sının Yahudi katliamı veya Ruanda'daki soykırımın kimliğin merkezilenmesinin sonucu olarak ortaya çıktığını söylenebilir. Kimliğin kişisel bir sorun halinde değerlendirildiği gibi bu tarz olaylarında merkezi sorununu oluşturan bir kavram olması onu anlamamızı daha da zorunlu bir hale getirmektedir. Keza Türkiye'nin merkezi kimlik anlayışının uluslararası arenada ayak bağı haline geldiğini söylemek mümkün. İleri boyutunun başka bir örneği olarak: beyaz adamın üstünlüğünü savunanların siyahlara yaptıkları zihinsel ve bedensel saldırıları sonucunda siyahların kendilerini hor görmeyip kendilerinden nefret etmemek zorunda bırakacak kadar (West, 2014: 19) insan yaşamını değersizleştirecek bir durum yarattığı görülmektedir. Bu durum merkez kimliğin egemenliği ile bastırıldığı kişilerin kimlik kategorileri için çok daha karamsar bir tablo çizmektedir.

Kim olduğumuza dair bir karar verme süreci, sosyal bağlam da diğerleri ile kurduğumuz etkileşimin içerisinde meydana gelmiş olan özellikler etrafında şekillendiğini görmemiz mümkündür. Bunlar diğerleri ile kurulan ilişkide, diğerlerinin nezdinde ne olduğum yani onların bana yüklediği özellikler etrafında gerçekleşir. Bu diğerlerinin yansıttığı imajlarla kendini tanımlama gerçekleşir. Diğer bir taraftan diğerlerinden olan farklılığımız onlarla karşılaştırılması sonucu ortaya çıkar ve bu değişiklik gösterir. Kişisel özelliklerimizden ve fiziksel görünüşümüz buna dahil edilebilir. Bunun yanı sıra aidiyetin dile getirilmesi de kendimizi tanımlamamızın önemli bir tarzıdır. Eğer bunlar gurup üzerinden tanımlanan aidiyetlerse Bilgin'e göre, burada ait olduğumuz gurubun ön plana çıkarılması söz konusudur. Diğer guruplarla ilişkide gerçekleşip farklılığın bireysel olana değil, gurup özelliklerine gönderme yapmaktadır. Kim olduğumuza dair özelliklerimiz sosyal statülere dayalı olarak yüklediğimiz rollerin etrafında da şekillenmektedirler (Bilgin, 2007: 69).

Kimliksel gereklilik ve arzular: varoluşsal, bütünleşme, takdir edilme, kontrol etme, bireyleşme veya farklılaşma gibi kategoriler etrafında şekillenmektedir. Bu kategorilere bakıldığında, varoluşsallığın diğerleri tarafından fark edilmek ve bir yerinin olduğunu hissetmesi ihtiyacından oluştuğu; bütünleşmenin, dahil olma, bir gurubun içerisinde olma ihtiyacından oluştuğu; takdir edilmenin, bireyin diğerleri üzerinden olumlu bir imaj ve değer görme ihtiyacından oluştuğu, kontrol etme ihtiyacının ise insanın kendisi ve çevresindekiler üzerindeki kontrolünün onun bağımsız bir nesne ihtiyacından oluştuğu görülmektedir. Bireyleşme ve farklılaşmanın ise insanın kendisini diğerlerinden ayrı ve biricik hissetme arzusu ihtiyacından doğmaktadır (Lipiansky'den, akt. Bilgin, 2007: 25-26). Bu kategoriler doğrultusunda kimliği ele aldığımızda niteliklerin bazılarının diğerlerine benzemeyi, bazı niteliklerin ise onlardan farklılaşmayı gerektirdiğini söylememiz mümkün. Eş deyişle bazı tanımlamaların aynılığa, bazı tanımlamalarının ise farklılığa vurguda bulunduğunu ve bu bağlamda kimliğin aynılık ve farklılık üzerinden gerçekleştiği görülmektedir (Vatandaş, 2019: 1).

“kimlik hem bir pratik kategorisi hem de bir analiz kategorisidir; bir pratik kategorisi olarak ‘alaylı’ aktörler tarafından bazı gündelik ortamlarda (ama hepsinde değil) kendilerini, faaliyetlerini, başkalarıyla neler paylaştıklarını ve başkalarından hangi yönlerle ayrıldıklarını anlamlandırabilmek amacıyla kullanılır. Bir pratik kategorisi olarak kimlik siyasi girişimler tarafından da insanları, kendilerini, çıkarlarını

ve açmazlarını belli bir şekilde anlamlandırmaya yöneltmek; belirli insanları (belirli amaçlar doğrultusunda) ‘onlarla özdeş’ (identical) olduklarına, ötekilerden farklı olduklarına ikna etmek ve belirli hatlar doğrultusunda örgütlenip kolektif hareket etmeyi gerçekleştirmek için kullanılır’’ (Brubaker ve Cooper, 2014: 410-411).

2.5.1. Kimlik İnşası

Özcü anlayışlardaki kimliğin yaşam boyu ontolojik ve özsel bir yapıda olduğu değişmeyip sürekli aynı kaldığı anlayışı yerine kimliklerin şartlara bağlı birbirleri ile ilişkili ve kurgusal bir şekilde inşa edildikleri görülmektedir. Çünkü, kimlik oluşumunda kimlik duygusunun edinilmesi süreci çocuğun aynadaki imgesini tanınması neticesinde gerçekleşir. Burada çocuk kendi hakkında iki tür deneyime sahip olur. Bunlardan ilki çocuğun iç deneyim iken, diğeri dış görünüşe, aynadaki imgesine sahip olmasıdır (Zazzo’dan akt. Bilgin, 2007: 83). Aynı zamanda Lacan’ın, ‘ayna evresi’ olarak tanımladığı dönemde söz konusu edilebilir. Ayna evresinden önceki düzende anne ile bir bütünlük içerisinde olan çocuk, ayna evresiyle kendi varlığını ayrı bir varlık olarak algılar. Çocuk aynadaki imgesi ile bir farkındalık kazanır. Bu farkındalık aracılığıyla anne ile bütünleşen benlik anneye dair olanları kendinden farklı olarak görmesiyle, öznenin kendi farkına varması sürecine girilmektedir. Sarup’up da belirttiğine göre, benlik ile toplum arasında Lacan bir fark görmemektedir. Ona göre, bizi özne haline getiren dilin kendisi olup ve bu dil aracılığıyla toplumsallaşmaktayız. Bu nedenle toplum ve birey ayrı kefelere değerlendirilmemelidir (Sarup, 2004: 16). Lacan da ki ayna evresiyle başlayan özneleşme, benliğin Mead’in kastettiği bir şekilde objeleştirmesi ile kimlik inşa süreci de başlamış olmaktadır.

Kendimizin kim olduğumuza dair ‘ben’ tanımlaması, kendimizi ele alıp bakabilmemize atıfta bulunan benlik kavramı toplumsal sürece dayanarak açıklanmalıdır (Mead, 2017: 90). Mead’e göre, benlik doğuştan gelen bir şey olmayıp, gelişim gösteren bir şeydir. Bireyin bir bütün olarak toplumsal deneyim sürecine katılması ve ona katılan diğer bireyler ile girilen ilişkinin sonucunda gelişmektedir. Benlik bireyin kendine yansıtıcı bir şekilde bir ‘obje’ olarak hem özne hem de nesne olarak bakabilmesi sonucunda oluşmaktadır (Mead, 2017: 166). Sosyal sürecin içerisinde oluşan benlik diğerleriyle girilen ilişkinin sonucu olarak farklı benlikler neticesini doğurmaktadır.

Toplumsal deneyimlerle şekillenen benliği Mead, ‘‘ferdi ben’’ ve ‘‘sosyal ben’’ olarak ikiye bölmektedir.

Benliğin oluşumunda kişinin toplumsal eylemlere özgü davranışlara göre kendisini konumlandırmasıyla süreç başlar. Bir çocuğun benliğinin gelişmesi onun, tepkisel bir aşamadan çıkıp toplumsal davranışlar tarafından uyarılması neticesinde bunların sembolleştirilmesiyle çocuğun davranışları kavramasını sağlar. ‘‘Davranışın oluşumu organizmanın jestinin, diğer organizma tarafından bu jسته verilen tepkiyle ilişkisi’’ (Mead, 2017: 173), olarak ele alındığında bireyin benliği, diğerlerin bireye yönelik tutumları ve bireylerin içinde buldukları toplumsal eylemlerde, bunların birbirlerine yönelik tavırları etrafında şekillendiği görülmektedir. Toplumsal eylemlerce oluşan benliğin gelişiminin gerçekleştiği toplumsal süreçte iletişim önem taşımaktadır. Çünkü, toplumsal süreçte iletişim bireyin eylemi diğer bir birey için uyaran görevinde olabilmekte, iletişim sağlanması diğerinin açısından algılamak ile gerçekleşebilmektedir. Benlik kavramını Meadci perspektiften değerlendirdiğimizde bireyin kendisine obje olarak bakabilmesiyle başlayan ve kişiler arası bir ilişkiyle oluştuğu sonucuna varılmaktadır. Buradan çıkarılacak olanın, çocuğun zihinsel gelişimiyle beraber başlayıp hayat boyu devam eden bilişsel ve entelektüel gelişim ile kimlik inşa edilmektedir.

İnsanların dünyayı anlamlandırıp açıklayıcı bir şekilde sistematikleştirmeleri onların kategoriler oluşturması sayesinde olmaktadır. Bir konunun anlam ve içeriğini, sınırlarını belirlediği gibi kategorilendirmek, nitelikleri benzer bir şeylerin bir arada toplanmasına da karşılık gelmektedir. Bilgin kategorilendirmeyi dil pratiğinin sürekli bir özelliği olarak değerlendirir. Ona göre, dünyanın betimlenmesi dil aracılığı ile bir araya getirilmektedir. Bizim uyararla ilgili sorduğumuz kimdir? veya bu nedir? gibi sorular aracılığı ile kişinin ya da şeyin nasıl bir şey olduğunu araştırma yükünden kurtardığını ve onun diğer benzerleri arasındaki benzerlikle hareket etmemizi sağladığını belirtmektedir (Bilgin, 2007: 121). Kategorik bir sınıflandırma neticesi yargılarımızı da kendisine bağlı kılmakta ve bize sınıflandırma, tasarlama ve benzerler üzerinden hüküm vermemize ve onları konumlandırmamıza neden olmaktadır.

Tatal’ın belirttiği gibi, ‘‘aydınlanmanın varlıklar ve şeyleri kategorikleştirmenin, sınıflandırmanın, ayırt etmenin ve sonuçta da birbirinin karşıtı olarak konumlandırmanın

yüz yılı” olmuştur. Ona göre bu kategorik sınıflandırmada Batı kendisini rasyonelliğin temsilcisi, Doğu’yu da irrasyonelliğin temsilcisi olarak almaktadır (Tutal, 2016: 170).

Hegel’in köle efendi diyalektiğinde kimliksel tanınmada hayvan statüsünde olan insanın kimlik kazanımı, kendini kabul ettirmek savaşın dönüşmektedir. Bu savaşın nedeni olan kendilik bilinci pahasına hayatından vazgeçecek olan gözü peklik efendiye atfedilirken, hayatın öz bilinç için vazgeçilmez olduğunu kanıksayan ise köle olarak resmedilir. Bu savaşın sonlanması taraflardan birinin, kendilik bilinci tanınmaktan vazgeçmesiyle olur. Savaşı bitirip kendilik bilincinden feragat eden köledir (Bilgin, 2007: 98). Savaşın sonunda köle tarafından tanınan efendi, köle tarafından tanındığının fakındadır. Tanınmayla “biri kabul edilecek biri de kabul etmekle yetinecektir (Bumin, 1998: 39). Öznelerarasılığın koşulu olan birbirini tanımada, özne arzu olarak biçimlenir ve öteki ile karşılaşma da onun tarafından tanınmakla gerçekleşir (Direk, 2021: 13). Çünkü, ilişki sistemlerinin tesisi Laclau’nun da belirttiği gibi kimlik tarifinin bir parçasını oluşturmaktadır. Bu noktada kendimizi ayrı tuttuğumuz “ötekinin” de kimliğe dahil edilmesini gerekmektedir (Laclau, 2000: 23).

Kimliğin inşasının tanınma üzerinden gerçekleştirilmesi ve modernlikle oluşumunda Hegel’in bakışının önemli bir yer kapladığını söylemek önemli. Hegel’in köle efendi diyalektiğinde, Avrupa’nın kendisini konumlandığı yer Hegel eksenli bir efendilik rolü etrafında cereyan etmektedir. Hegel’in bu konuda Avrupa merkezi bir fikrin doruk noktada olduğu bir dönem de yaşaması ve Bernal’ın, onu dönemin tipik bir şahsiyeti olarak; Afrika’yı aşağılayan, İslam’dan nefret eden, Hint’e saygı besleyip Avrupa’yı seven biri olarak resmetmesi (Direk, 2021: 44), Avrupa’nın kendisini konumlarken merkeze alması ve başkalarına karşı takındıkları tavrı bize göstermektedirler. Bura da köle efendi rolünde doğu ile ilişkilerinin batıyı bu ilişki üzerinden efendi olarak kendilerini konumlandırmalarına sebebiyet verdiğini söylemek mümkün.

Nihayetinde burada kimlik savaşı olarak resmedilenden bizim için önemli olanın efendinin köleye, kölenin de efendiye karşı tanınmalarında bir başkasına gereksinim duyulmasıdır. Çünkü, kişinin (veya çocuğun) öz bilinç edinmesi, kendi varlığının bilincine varmasıyla beraber tanınmaya gereksinin duymaktadır. Kimliğin öz bilincinde olanlarca öz bilincinin farkında olanların tanınması ve tanınmanın da tikel bir değer

olarak tanınmayı gerektirmesi bireysel özne haline gelmenin gerekliliğidir. Tanınmanın olumsuzluğu, kişinin benlikle ilişkisinin bozulup kimliğinin zedelenmesini doğurmaktadır (Fraser, 2014: 262).

Öznenin kuruluşu, siyahla beyaz, biçimle madde gibi belirli bir hiyerarşi temelinde kurulmuş olan bir farklılığa gönderme yapar (Mouffe'tan akt. Coşar ve Özmen, 2016: 111). Bir şeyin daha iyi kavranıp anlaşılması için onun genellikle onun karşıtıyla bir arada değerlendirmekteyiz. Misal güzelliğin çirkinlikle, iyinin kötüyle veyahut doğrunun yanlışla bir arada değerlendirdiğimizde anlam bulmaktadır. Çünkü, kimliğin neliği kendisini geriye kalan kimlikler içerisindeki farklılığı üzerinden kazanmaktadır (Laclau, 2000: 28). Bu bağlam da 'ben' 'ben olmayan', 'biz'de 'biz olmayan'a göre konumlandırılmaktadır. Bu noktada 'ben' ve 'öteki' olarak ötekinin konumlandırılması 'ben' kavramı ile düşünülüp, 'ben' den hareketle inşa edildiği görülür. Bu durum 'biz' ve 'biz olmayanlar' üzerinden de aynı şekilde işlemektedir. 'Biz' üzerinden 'onlar' tanımlanmaktadır. Kimliğin bu şekilde bir anlam bulması beraberinde 'ben' 'öteki', 'biz' ve 'onlar' üzerinden bir duygunun da oluşmasına ve ben üzerinden tanımlanan öteki ile biz üzerinden tanımlanan onlara karşı bir tutumunda oluşmasına neden olmaktadır. Tam da bu aşama da toplumsal huzurun bozulmasına neden olacak işlerin yolunda gitmemesi durumunda suçlananın 'öteki' olması ve olumsuzlukların ötekine atfedilmesi ortaya çıkar.

Aynı zaman da kendini tanımak ve anlamlandırmak adına öteki asgari bir benzerlik gerektirmektedir. Bu benzerlik aracılığı ile kendini tanımak ve kendini onda bulmaktır. Ötekinin yerini muhafaza etmesi aynı zamanda kimliğinde ayakta kalmasını sağlamaktadır. Negatifliği bizden olmayan olarak, ötekinin bizden farklı kısmına mal eder ve kendi kimliğimizin pozitifliğini koruruz (Martens, akt. Bilgin, 2007: 179). Olumsuzluğun ötekine mal edilmesi kimliğin yüceltilme işlevini yerine getirip mevcut düzenin devamlılığını da kolaylaştırmaktadır. Kimlik yüceltme olarak Avrupa da ortaya çıkan salgınların sebebi olarak Yahudilerin görülmesi gösterilebilir. Kendi öz değerini arttırmak için farklı olanın aşağılanması kimliğin yüceltilme arzusunun sonucunda meydana gelen bir şeydir. -ki Yahudiler olumsuz niteliklerin tamamını içererek Avrupa da öteki olmanın en somut örneği olarak katledilmişlerdir- Bizim benzerimiz olan öteki aynı zamanda bizden aşağıdır (Todorov'dan akt. Tatal, 2016: 171).

Kimlik inşası, diğerleri ile sosyal bir bağlamda gerçekleşen etkileşimler üzerine oluşmakta olup kategorikleştirildiğinde, bunlar: ilk olarak diğerlerinin kişiye yansıttığı şeyler, ikincisi diğerleriyle karşılaştırmak; üçüncüsü gurup aidiyetleri olup, son olarak kendimize ilişkin yüklenip zamanla ciddiye aldığımız sosyal statüye bağlı roller şeklinde belirtmek mümkün. Bunlardan ilki ayna ben şeklinde diğerlerinin bana yansıttığı imajlar olup diğerlerinin izlenimi sonucu benle ilgili yargılarını kapsamakta. İkincisi, kişinin diğerleri ile kendisini karşılaştırması şeklinde bir değerlendirmeye tabi tutmaktır. Bu tarz, aynı zamanda kişisel özelliklerin yanı sıra fiziki özelliklerinde karşılaştırılmasını gerektirmekte. Bir diğer tarz olan gurup aidiyetleri ise tekil özelliklerimizden çok bağlı olunan veya ait olduğumuz gurupların ön planda tutulmasıdır. Burada farklılık bireysel özelliklerden çok gurupsal bir özelliğe atıfta bulunur. Son olarak kendimize ilişkin tanımlamalarımız roller ve onlara göre şekillenen statümüzdür. Burada zamanla ciddiye alınan rollerin kimlik oluşumunda belirleyiciliği söz konusudur. Anne baba rolleri gibi öğrenci veya siyasetçi gibi rollerden bahsetmek mümkündür (Bilgin, 2007: 69). Kişilerin kendilerini tanımlamalarında mesleki rolleri ile bütünleşmeleri ve bu roller üzerinden kendilerini tanımlamaları söz konusu olabilmektedir.

Sosyal bağlamda gerçekleşen etkileşimlerin gerektirdiği sosyalleşme süreci kimlik edinmede benliğin oluşumu ile başlayan ve bilişsel bir gelişme şeklinde gerçekleşen, ilkin yalın olan bir benliğin farklılaşp karmaşıklaşmasıyla devam eden bir sosyalleşme olarak okumak mümkün.

Ayna ben evresi ile özdeşleşmenin gerçekleşmesi kimlik oluşumunun sürekliliği için önemlidir. Bu noktada sosyalleşmeyi bireylerin kültürel ve sembolik bir dünya içerisinde kendilerini konumlandırımları olarak ifade edebiliriz. Sosyalleşme, konuşma ile başlayan okuma yazma ile devam eden bir süreç olan birinci aşama sosyalleşme ve ebeveynlerin sundukları mevcut dünyadan kopma şeklinde ikinci sosyalleşme olarak, ikiye bölünüp ifade edilmektedir. İkinci aşama sosyalleşmede çocuğun içselleştirdiği dünyadan kopmayla oluşan krizler ve şoklar kimliğin yeniden şekillendirilmesinin bir ifadesidir (Bilgin, 2007: 90). Nihayetinde bu sosyalleşme süreçlerinde birinci tarz sosyalleşmeden daha sancılı bir süreç olarak işleyen ikinci tarz sosyalleşme ikisi arasındaki farka bağlı olarak işler. Çünkü geleneksel toplumlarda bu tarz sosyalleşmenin geçişi belirli ritüellerle belirlenen bir şey olduğundan birey çatışmalı bir süreçten uzak kalabilmektedir. Fakat modern toplumlarda bu farklı olarak sosyal bağlamlardaki bireysel

hedeflere bağılı olarak kendisini konumlandırmaya çalışan ve birey olma uğraşı nedeni ile sancılı bir sürece neden olabilmekte.

2.5.2.Modernite ve Kimlik İlişkisi

Geleneksel toplumlarda kimlik değişmez ve sabit bir niteliğe sahiptir. Önceden belirlenmiş sabit rollerin şekillendirdiği ve insanın bir klana üyeliği gibi sabit bir akrabalık sisteminin üyesi olarak belirlenmiş aidiyetler içerisinde doğması, bir gurubun üyesi olarak yaşamını sürdürüp ölümüne kadar devam etmesi gibi. Bu premodern toplumlarda kimliğin bir sorun ve tartışma konusu olmadığını göstermektedir. Bir kimlik bunalımı söz konusu olmadığı gibi köklü bir kimlik değişimine yönelim de olmamaktaydı. Kişinin kabile üyesi olması onun için gerekli ve yeterliydi. Fakat kimlik modernlikle beraber oldukça devingen bir hal alıp kişiselleşmiştir. Bu kimlik sürecinde sürekli bir değişim söz konusu olsa da modernitede kimliklerin sabit ve sınırlandırılmış oldukları görülmektedir (Kellner, 2001: 196).

Bireylerinin kimliklerinin belirlenmesi, daha uygun bir ifade ile bireylerin tekil olarak tanınması onların kim olduklarının teşhis edilmesi, cephede olan askerlerin tanınıp teşhis edilmelerini sağlayacak metal, karton plakların kullanımı ile dönemin kentlerinde, kentli olmayanların taşımaları için onlara verilen belgeler; nüfus kayıtları ve nüfus cüzdanlarının verilmesi, yönetilenlerin yönetimce tanınmasını sağlamak modernliğin kimlik sürecinin gelişmesinin göstergesidir (Kaufmann'dan akt. Bilgin, 2007: 49). Modernliğe has bu tarz bir uygulamanın geç bir tarihte de olsa, doğan ihtiyaçlar neticesinde bizde Sicil-i Nüfus Kanunu ile 1914 yılında yasalaştırılmasıyla gerçekleşmiş ve nüfus cüzdanı vermeyi amaçlayan bir çalışmadır.

Modernlikle ortaya çıkmış olan bireycilik zaman içerisinde anlamsal bir kayma göstermiş olup kimlikle bireycilik eksenli bir algılamayı beraber değerlendirilmesi sonucunu doğurmuştur. Bireycilik farklılıklarını Berting, yedi farklı kategoride değerlendirmektedir bunlar;

-Birinci tip bireycilik (aydınlanma bireyciliği).

-İkinci tip bireycilik (piyasa odaklı bireycilik).

- Üçüncü tip bireycilik (başarı odaklı bireycilik).
- Dördüncü tip bireycilik (popülist bireycilik).
- Beşinci tip bireycilik (egoistik bireycilik).
- Altıncı tip bireycilik (kişisel kimlik bireyciliği).
- Yedinci tip bireycilik (sosyal dünya bireyciliği), olarak ifade etmektedir.

Bu bireycilik çeşitlerinin detaylı değerlendirilmesi yerine genel bir şekilde baktığımızda, birinci tip bireycilik; rasyonel bireyin yükselişinin olduğu, özerk ve bağımsız bir şekilde dünyayı ele alan bir bireyciliğe denk geldiğini görürüz. İkinci tip bireycilik olan piyasa odaklı bireycilik ise, piyasa bilgisi üzerinden değişim ve sözleşme ilişkileri ile oluşan bireyciliktir. Üçüncü tip bireycilik, o da piyasa bilgisi etrafında şekillenmiş olsa da Bertig'e göre daha çok mesleki kariyerle ilişkilidir.

Dördüncü tip bireycilik olan popülist bireycilik; bireyci bir hareket olup rasyonel ve bürokratik örgütlenmelere özgürlüklerini yitirdikleri inancıyla bir araya gelmiş bireyleri kapsamaktadır. Beşinci tip bireycilik, daha çok önce ben parolası ile şekillenmiş, kamu hizmetlerinden alınan hizmetin hakkı olduğu bahanesiyle saldırgan bir tavır takınanların bireyciliğidir. Kişisel kimlik bireyciliği: birey olarak hayatın kavranması amacı ile asli kimlik arayışında olan kişilerdir. Bunlar yalnızlık hissi, anlamsızlık ve yabancılaşmadan kurtuluşun kişisel kimlik ile aşma çabası taşıyanlardır. Bireycilik tipinin yedincisi olan sanal dünya bireyciliği, sanal dünyaya kaçıştır. Berting'e göre, sanal hayatın bireyciliğinde reel hayatın aksine pek çok şey mümkün ve meşrudur (Berting, 2018: 24-25).

Kendinden önceki tüm toplumsal düzen biçimlerinden farklı olan modern kurumlar geleneksel alışkanlıklar ve adetlerin aşınmasına neden oldukları gibi gündelik toplumsal hayatın da kökten değişimini de beraberinde getirmişlerdir (Giddens, 2019: 11). Bu nedenle, Aydınlanma bireyciliğinin sonucunda gerçekleşen bir modern tahayyülden söz etmek mümkün.

Modernlikle parçalanmış sosyal bütünsellikle önem kazanan kimliklerin, modern kurumlar tarafından gerek ulusalcılıkla gerek Baumancı bahçıvan kültürü metaforuyla

veya Foucaultcu disipline edici iktidarda gösterdiği ya da Lyotard'ın kastettiği modern üst anlatılarda kimliklerin üstten belirlendikleri görülmektedir. Bu üstten belirlenimlerin 1960'larda bir dönemece girdiği ve üstten belirlenmiş kimliklerin yerine postmodern söylem içerisinde farklılığa ve bireylerin merkezi konuma geldikleri görülmektedir. En nihayetinde disipline edici iktidarın sorgulanmaya başladığı bu dönemde kendini gerçekleştirme etrafında bir kimlik talebi söylemsel olarak dolaşıma girmiştir. Kendini gerçekleştirme talebinin sonucu öznenin gurupla bağının kopmasına neden olmuş ve kendi ilişkisini düzenleyici bir referans çerçevesinden yoksun kalmanın önünün açıldığı da görülmektedir.

Kimliğin modernite ile ilişkisinde premodern bağlar ile modern bağlar arasındaki farkın belirtilmesini gerekli kılmaktadır. Bu yüzden Berting'in belirlediği premodern ve modern bağlar arasındaki farklılıklara değinmekte fayda var bunlar;

Premodern/geleneksel bağlar

- İtaat (tanrı veya daha üst kurumlara)
- Toplumun, tarihsel olarak gelişmiş kurumlara oluşması
- Radikal eşitsizlik (soy veya cinsiyet)
- Geleneksel hayatın kabulüne sağlanan güvenlik
- Kolektif kimliğe bağlılık
- Dayanışma
- Komünal hayatın baskınlığı
- Aidiyet ve birliktelik
- Soya dayalı onur
- Yeniliğe direnç

Modern bağlar

- Bilginin kaynağının akla dayandırılması

- Özerk, rasyonel bireylerin sözleşmeye dayalı toplum tasavvuru
- Kanun karşısında eşitlik
- Sosyal adalet eşitliği
- Evrenselcilik
- Bireysel özerklik
- Bireysel sorumluluk
- Bireysel özgürlük
- Maddeci bir ilerleme anlayışı
- Bireysel başarıya endeksli sosyal prestij
- Vatandaşlığa dayalı dayanışma (Berting, 2018: 170-171).

Her şeyi kapsayıcı kimlik şemalarının çözülmesine neden olan modernlik (Caolhoun, 2014: 136) kimliğin inşa edilmesinde bireylerin geleneksel toplum ve yaşayış şekliinden bağımsızlaşması ile gerçekleşmiştir. Bu kimlik inşasının ilk aşamaları yukarıdaki farklılaşmış bağlardan hareketle bireyselliğin olmadığı kimlik ve sosyal statünün sabit olduğu (Giddens, 2019: 107). premodern dönemden farklı olarak bireysellik ve özerk özne etrafında oluştuğunu söylememiz mümkün.

Modernlikten önceki süreçte de aynılık süreklilik ve mensubiyete dayalı bir kimlik varlığından söz etsek de insanın kendisini tanımlaması, bilişsel olarak kendini yönetebilmek ve rasyonel eylemlerle kendisini belirlemesini, modern dönem ile gerçekleştirip, özerk bir özne kapasitesine erişmiştir. Bireyin inşa edilmesi gibi kimliğin de inşa edilmesi modernleşmedeki bireyselleşmeyle özdeş bir anlam taşımaktadır. Taylor'a göre, insanın kendisini bir ben olarak düşünmesi ve geleneksel toplumun bireyi kapsayan sosyal boyutunun parçalanmasıyla beraber herkese kendi rolünü veren değerler silsilesinin önemsizleşmesiyle bireyler özerk olarak kendilerini tanımlamak zorunda kalmışlardır (Bilgin, 2007: 48). Çünkü gelenekle bütünleşmiş birinin, bireyselleşmiş biri ile arasındaki fark aynı şekilde kimlik sorunu yaşamamalarıdır. Bireyselleşmenin

modernlikle başlaması kimliğinde modernlikle beraber gündeme gelmesine neden olmuştur.

‘‘modernitede kimlik oldukça devingen, çok katlı, kişisel, öz düşünümsel, değişme ve yeniliklere açık bir hale gelir. Bununla birlikte modernitede kimlik aynı zamanda toplumsal ve öteki-bağlantılıdır. Modernitenin kimlik kümesinden meydana gelmektedir. Buna göre insan: bir anne, bir oğul, bir Teksaslı, bir İskoç, bir profesör, bir sosyalist, bir Katolik, bir lezbiyendir ya da daha çok bu toplumsal roller ve olanakların bir birleşimidir. Böylelikle yeni kimliklerin, olası kimliklerin sınırları sürekli genişlemekle birlikte, kimlikler hâlâ görece sınırlandırılmış, sınırlanmış ve sabittir’’ (Kellner, 2001: 196).

Toplumsal ve duygusal algıya dayanan bireysel kimlik, bu noktada bireyselleşmiş bireylerin bireysel bir kimlik etrafında kendilerini gelenek ve mevcut değer yargıları inanış ve kültürden ayrı ve seküler bir yapıda değerlendirmelerini gerektirmiştir. Çünkü modernlikle beraber değişen toplumsal ve duygusal algıya dayanarak bireysel kimliğin oluşturulup inşa edilmesini gerektirmiştir. Toplumsal yapı içerisinde başka kimlikler ve kolektif kimliklerin bir aradalığında oluşup, başka kimselerle olan farklılık üzerinden inşa edildiğini söylemek mümkün. Bu nokta da toplumsal ve duygusal algıya dayanan bireysel kimlik, mevcut dünya ile ilişkisi ve dünya yaşamının dünyadaki konumunun dayandığı inanış ve bağlılıklar etrafında oluşturulmaktadır (Parekh, 2014: 43). Bireysel kimlik ‘‘bireyin eylem sisteminin devamlılığının bir sonucu olarak verili bir şey değil aksine bireyin refleksif etkinlikleri içinde rutin bir biçimde yaratılması ve sürdürülmesi gereken bir şeydir’’ (Giddens, 2019: 77).

Giddens, Mead’in teorisindeki ferdi ben’in bireysel kimlik için yeterli kadar açıklayıcı olmadığını, sosyal ben’in bilincinde olan ferdi ben’i (Mead, 2021: 195), sosyal ben üzerinde hakimiyet kuran ilksel irade olarak belirtmektedir. Giddens’a göre, ferdi ben kendi farkında olmanın bir koşulunu oluşturmakta fakat bu farklılığı belirlememektedir.

‘‘Bireysel-kimlik sadece bireye has bir özellik, hatta özellikler bütünü değildir. Bireysel kimlik kişinin kendi biyografisinden hareket ederek refleksif olarak kavradığı benliktir. Kimlik burada yine de zaman ve mekân da sürekliliği gerektirir; ancak bireysel kimlik aktör tarafından refleksif olarak yorumlanan türden bir sürekliliktir. O kişinin bilişsel bileşenini içerir. Bir ‘‘kişi’’ olmak sadece refleksif bir aktör olmak değil, aynı

zamanda bireyin hem kendine hem de diğerlerine uyguladığı bir ‘kişi’ fikrine sahip olması demektir...’ (Giddens, 2019: 78).

Kimliklerin ilişkiselliği bağlantısallıklarından kaynaklanmaktadır. Kimliklerin birbirleriyle bağlantılarının anlaşılması, kişilerin kendilerini gerçekleştirme için ortaya koydukları performanslarının değerlendirilmesiyle daha iyi anlaşılabilir. Kişilerin karşılaştıkları engellerinin boyutunun ve gerçekleştiği zeminin kamusal-özel ilişkisinde aranması neticesinde meydana gelen ilişkiyle değerlendirildiğinde, kadın kimliği vurgusunda bulunan bir kadının, özel yaşamı ile mücadelede olması gibi kamusal alandaki erkek egemen bir zeminde de mücadele edip kimliksel bir konum belirleme zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Balibar’ın belirttiği gibi her kimlik bireyseldir ve tarihsel bir süreçle inşa edilmektedirler (Balibar ve Wallerstein, 2007:141). Bu inşa edimi toplumsal bir zemin ve sosyal ilişki ağlarına ihtiyaç duymaktadır.

2.5.3.Ulusal Kimlik

Ulusal kimliğin değerlendirilmesi amacı, modernlikle beraber oluşan ulus devletlerin günümüz konumunun ulusal kimlik etrafında birleştiriciliğinin azaldığı yönündeki anlayıştan kaynaklı olarak ortaya çıkmıştır. Ulus, farklı kültürlerden olan toplulukların anayasal vatandaşlık ile bir araya getirilmiş bir topluluk içermesi nedeniyle kökensel bir aidiyetten (dil, din veya etnik grup) uzak kimselerle de oluşması da bunun açık bir kanıtını oluşturmaktadır.

Ulus kavramına baktığımızda kökensel olarak batılı bir kavram olup, ilk önce alana bağlı yeni ülkesel devlet niteliği olarak Avrupa’da ortaya çıktığını görürüz. Toprak ile halkın birbirleriyle bütünleşmiş olarak algılanması etrafında şekillenmektedir. Bu ulusal anlayışın yanında etnik ulus kavramı ise ülke yerine soyu ön plana çıkaran ve kapsayıcı bir üst aile olarak ulusu görmek ve kökenlerinin ortak ataya dayandırılması şeklinde karşımıza çıkmaktadırlar (Uzun, 2016: 140). Nihayetinde günümüz bireylerinin ulusal bir topluluktan oldukları kabulü söz konusu olup, ulusu olmayan bir kişinin olması düşüncesinden uzak bir anlayış hakimdir.

Rönesans’la başlayana, aydınlanmanın neden olduğu sanayi devrimiyle beraber toplumsal değişimin gelişme ve ilerlemeye doğru bir ivme kazanması neticesinde

toplumun bütünleştirici bir kültüre duyduğu ihtiyacın sonucunda kültürel bölünmeleri engelleyebilecek, tek bir noktada birleştirilmenin sağlanabilmesi için bütünleştirici bir ulusal kimliğin zemini oluşmuştur. Avrupa da gerçekleşen bu değişimlerle beraber feodalizmin yıkılmasıyla ulusun ortaya çıkmasına dayalı olarak yeni siyasal, ekonomik ve toplumsal ilişkilerin ortak aidiyet etrafında gerçekleştirilmesi sağlanmıştır (Uzun, 2016: 138). Bunun örneği olarak modern toplumların işleyişinin devam edebilmesi için, eğitim aracılığıyla sosyalleşmenin sağlanmaya çalışıldığı ve aynı zaman da iş alanlarına uygun uzmanlık bilgisi kazandırma gibi çabalar gösterilebilir. Fakat bununla beraber bu etkinliği elinde tutanlarca şekillendirilmeye çalışılmasının sonucu olarak toplumsal mühendisliğe dayalı bir proje olarak ortaya çıkmıştır. Modernitenin projesi, değişen toplumsal yapıyı planlama etrafında yapılandırılmasına da neden olmuştur. Bu yapılanmanın öncesinde heterojen bir birliktelik söz konusuysen homojen birtakım özellikler etrafında bir bütün haline getirilen ulus fikrinin de bu yapılanma ile eş bir düzenleyici olarak ortaya çıktığını görürüz. (Oralgül, 2014: 1).

Ulusal kimlikler: geriye dönük olan ulusun kökenlerine doğru bir yönelimi ve ortak ataların birlikteliğinden doğan toplumsal değerler ile bütünleşmeyi gerektirmektedir. Bu geriye dönüklük ata topraklarında geçmiş mitlere dayandırılmaktadır. Geçmiş mitlerin ortaklığı ulus üyelerinin ortak olan dil ve aidiyet etrafında biz duygusunun şekillenmesini sağlamaktadır. Bunun aracılığıyla bireylerin topluma katılımı sağlanmakta ve ‘kültürlenme’ aracılığı ile bir guruba aidiyet duygusu oluşturulmaktadır (Güvenç’ten akt. İnaç, 2012: 42).

Ulusal kimliklerin modernlikle beraber gelişmeleri ve ulusal yurttaşlığın şekillenmesi her ne kadar modernliğe has karakterler olsa da ulusal kimliğin oluşup ulusal devletlerin ortaya çıkması etnik bir temele dayandırılarak ulus kimlikleri inşa edilmektedir. Ulusal kimlikler, etnik temelin coğrafik zemininden, kültürel bir aidiyet tarafından oluşturulmaya çalışılmaktadır. Bu kültürel olguları bireylerin mitler, hatıralar, kültürel sembol ve değerler olarak belirtmek mümkündür.

Kimliğin birleştiriciliği yönünün (davranışlar, alışkanlıklar, töreler, dil, inançlar) özelliği olarak, ulusal bir kimliğin yaratılmasının modernlikle beraber şekillendiği görülmektedir. Tabi bu birleştirmenin de beraberinde bir dışlama getirdiği de unutulmamalıdır. Nihayetinde bu birleştiriciliğin kabul eden birey etrafında

gerçekleşmesi gerekmektedir. Bir soy veya bir boya ait olmak üzerine kurgulanmaktadır. Temelin geçmiş köklere dayandırıldığı kolektif bir ruha dayalı topluluğun ulusal bir kimlik etrafında değerlendirilmesi bu şekilde gerçekleşmektedir.

Aynı zamanda kolektif eylemin toplumsal ilişkiler yoluyla inşa edilmiş amaçlı bir yönelim olarak ele aldığımızda (Melucci, 2014: 82), ulusal birlikteliğin örgütlü bir etkileşim alanı için bir aradalığı anlamlı bir amaç halinde değerlendirilmesini de beraberinde getirmektedir.

Bizim değerleriyle iletişim kurup onlarla bir arada yaşama isteğimiz ve onlarla dayanışma içerisine girmemiz değerleri ile aramızdaki ortak bağlara göre şekillenmektedir. Bu nedenle değerleriyle anlaşılabilir dayanışma içerisinde olmamız için ortak bağlara ihtiyaç duyarız. Bu bağlar sayesinde birlikteliğin kolaylaşması gibi insan topluluklarının da bir arada yaşama ve dayanışmaya olan istekleri ortak bağlar etrafında şekillenmektedir. Ulusun da bu doğrultuda ortak bağlar etrafında çok sayıda insan topluluklarının dayanışma duygusu etrafında toplanmalarını bir olgu olarak ele almak mümkün.

Kolektif kimliğin oluşumunun kolektif bellek ilişkisine değinildiğinde, kolektif kimliğin inşasının, kolektif bellek üzerinden yapıldığını görürüz. Aile, etnik gurup veya ulus gibi guruplar üzerine kurulan kolektif kimlik, kuşaktan kuşağa aktarılan bellek ile temellenir. Bunlar büyük topluluklar ve ulus olduğu gibi ailesel bir duruma da karşılık gelebilir. Ulusal kimlik çerçevesinde değerlendirildiğinde bellek (ulusal bellek), kimlik göstergesi olmasının yanı sıra aynı zamanda ulusal kimliğin kaynağıdır. Çünkü zamansal ihtiyaçlara göre öne çıkarılan anılar etrafında bir kimlik şekillenmektedir. Bu noktada kolektif kimlik ve kolektif bellek inşasına odaklanan Licata ve Klein, belleğin işlevini; kimlik tanımlama, kimlik yüceltme ve gurubu haklılaştırmak olarak belirtirler. Bunlardan kimlik tanımlama işlevine bakıldığında gurubun geçmişe referansının kimlik tanımlama için bir zorunluluk içermesidir. Gurup kimliğinin temellendirilmesi birtakım mitler ile sağlanması, gurup kimliğini tanımlamaya yaramaktadır. Kimlik yüceltme diğer guruplar ile kıyaslama ile olur. Geçmiş başarıların referans alınması veya diğer gurupların geçmişlerinin muğlaklaştırılması ve olumsuzlanması nedeni ile işlev görür. Haklılaştırma işlevi ise bir gurubun geçmiş olumsuzluklar üzerinden diğerlerinin olumsuzlanıp kendilerine haklılık gayesi tanımasını kolaylaştırmaya yaramaktadır (Licata ve Klein'den

akt. Bilgin, 2007: 236-237). Bunlardan hareket edildiğinde gurubun ihtiyaçlarına bağlı olarak kolektif belleğin öne sürüldüğü zamansal farklılıklardaki merkezi anıların değişim göstermesi nedeniyle değiştirilebilir olduğunu söylemek mümkündür.

Ulusal kimlik oluşumuna birbirinden farklı açıklamalar getirilmiştir. Bunlardan Breuilly, bir ulusun kendisine has kültür ve ulusalcılığının diğerlerini dışlayıcı bir şekilde dışarda tutarak kendi ulusal ve kültürel bağlarının kimliğin referans noktası olarak alınması olduğunu belirtir. Diğer yandan Kymlicka ise, dışlayıcı karakteri ön plana çıkaran Breuilly'den farklı olarak yurttaşlık eksenine endeksli kapsayıcı bir ulusal kimlikten yola çıkar. Giroy ise farklılığının asimile edilmesinin vatandaşlık ve vatanseverlik kavramlarının istismarı ile gerçekleştiğini belirtmektedir. Bunlara ek olarak Anderson: birbirlerini hiç görmemiş kimselerin, ortak bir değer etrafında, aynı kadere paylaştıklarına inandırılmaları sonucu olarak, çıkar guruplarınca kurgulanmış hayali bir cemaat kimliği olarak açıklamaktadır (İnaç, 2012: 39). Bu tanımlamalar birbirlerinden farklı olsa da tamamında ortak nokta ulus kimliğinin, kendinden önceki veya kendiyile beraber her tür kimliksel kategorileri yok sayıp arka planda tutarak bu kimlikler üzerinde eritici kimlik olarak inşa edilmişlerdir (Aydın'dan akt. Oralgöl, 2014: 2).

Baskıcı ve eritici ulusal kimliğin özelliklerine bakıldığında (Bauman, 2020a: 32);

- Kesin bir ittifak ve sadakat,
- Biz ve onlar arasında kesin ayırım,
- Doğuştan gelen aidiyet,
- Kapsayıcı ve devlet otoritesince onaylı,
- Doğal, önceden belirlenmiş ve müzakere edilemez.

Gibi özellikleriyle ulusal kimliğin ortaya çıkışı ve modern devlet ile bütünleşmelerinin ulusal kimliğin parametrelerinin ırk, vatan, toplumsal sınıf, aile, dil, din, gelenek ve mitler olduğunu söylememiz mümkün.

Ulusal kimliğin inşası, insanlık tarihinde eskilere dayanan kabileciliğe ve yabancıya karşı kendilerini merkeze koyup diğerlerine karşı tutumları etrafında kökenleri

derinlerde bulunup organize hale getirilmenin ve rasyonel akıl ile inşa edilmiş olduğu görülmektedir. Bu nedenle ulusal kimlik kolektif bellek etrafında şekillenmektedir.

Kolektif semboller, ulusal kimlik ile yakından ilişkili olup kolektif bir kimliğin oluşumu için elzemdirler. Kolektif antitelerde gerçekler ile dışarda kalan ve tecrübe edilmemiş dışarıdaki dünya ile ilgili olarak kolektif semboller (Berting, 2018: 88), kolektif kimliğin zihinsel karakterinin şekillendiricileridirler. Bu tarz bir kimliğin inşası için kilit nokta geçmişe dayalı bir yüceltme ve ötekilerdir. Çünkü kategorik olarak farklılık üzerinden, ben ve öteki kategorisi gibi inşa edilmesi biz ve onların pozitif kimlik ediniminde olumsuz imajların yönlendirileceği kategori olan ötekilerin kolektif sembollerinin yanlışlanmasını da gerektirmektedir.

Kolektif temsil ve sembolleri içinde yaşanan toplumun karakteristik ve kendine özgü vasıflarını belirten kavramlar şeklinde ifade etmek mümkündür. Bu kolektif temsil ve semboller döneme bağlı olarak farklılık gösterirler. Eski kolektif temsil ve semboller değişime uğradığında kimlik yeni temsil ve sembollerle oluşmaya çalışır. Küreselleşme ile bu sürecin hızlanması nedeniyle temsil ve sembollerin anlamlarını hızlıca yitirmelerine neden olmaktadır. Diğer bir taraftan anlam kaybının aksine edinilen yeni anlamlarla cemaatçi yapılanmaların da ortaya çıkmasına köktenci bir kimlik etrafında şekillenmenin nedeni olarak ifade etmek mümkün.

Ulusun kendisi olabilmesi için saf olması (ırksal-kültürel) gerekmektedir. Çünkü; ‘‘bireylerin toplumsallaşmaları, grup dayanışmasının korunması, toplumsal meşrutiyetin oluşturulması ya da ona meydan okunması için merkezi bir öğedir’’ (Balibar ve Wallerstein, 90). Bunlar: ırklar, etnik gruplar veya uluslar için geçerli olup hepsini kapsayıcı bir konumda yer almaktadırlar. Nihayetinde kendi ülkemiz doğrultusunda ele alındığında devletin kurulmasından sonraki süreçte de ulusallaştırılma ve bir ulus kimliği yaratımının devam edildiği görülmektedir. Bunun örneği olarak 1930’larda ortaya atılan güneş-dil teorisi gösterilebilir. Kökenlerin eskiye dayandırılma amacı etrafında inşa edilmeye çalışılan bir kimlik söz konusudur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KURAMSAL ÇERÇEVESİ

3.1.Modern Bir Bilim Olan Sosyolojinin Modern Kuramları

Birinci kuşak teorisyenlerin modernleşme ile ilgili teorik olarak modernliğe bakışları ve teorilerindeki modernliğin konumuna baktığımızda çatışmacı kuramın öncülerinden Karl Marx, kapitalist modernleşme şeklinde modernleşmeyi ele alıp incelemiştir. "tüm yerleşmiş ilişkiler, doğurdıkları eski değer yargıları ve görüşlerle birlikte çözülüp dağılmakta yeni oluşarlarsa daha kemikleşmeden eskimektedir. Kalıcı duran ne varsa buharlaşıyor, kutsal diye ne varsa kutsallıktan düşüyor" (Marx ve Engels'ten akt. Kaya, 2012: 121). Onun kilit noktası üretim ilişkilerinde üretim araçlarına sahip olanlarla olmayanlar arasındaki çatışmadır. Ve kendisi modernleşme ile ilgili optimist bir tavır takınıp kapitalist modernleşmenin yerini sosyalizme bırakacağını görüşüne sahiptir. Giddens'a göre;

"Sosyolojide, Marx, Durkheim, ve Weber'in çalışmalarından kaynaklananlar da dahil olmak üzere, en seçkin kuramsal gelenekler modernliğin doğasını yorumlarken tek bir egemen dönüşüm dinamiğine bakmaya eğilim göstermişlerdir. Marx'tan etkilenen yazarlar açısından, modern dünyayı biçimlendiren ana dönüştürücü (transformative) güç kapitalizmdir...modernliğin belirginleşen toplumsal düzeni hem ekonomik sistemi hem de diğer kurumları açısından kapitalisttir" (Giddens, 2020: 18).

Yaşanan değişim sürecinin analizini yaptıklarında bu dönüşüm süreçlerini anlama ve açıklamaya çalışırken çeşitli kuramlar ve kavramsallaştırmalar öne sürmüşlerdir. Bunların içinden işlevselliğin en önemli aktörlerinden olan Durkheim: modernleşmeyi endüstriyalizm ekseninde ele alıp incelemiştir. Ona göre yaşadığımız çağ endüstriyel bir düzende idi. "Toplumsal dayanışmayı anlayabilmek için geliştirilmiş bir kavram. İlkel-komünal, antik, köleci ve feodal üretim biçimlerinin hâkim olduğu pre-kapitalist toplumların hepsi hiçbir ayırım gözetilmeden mekanik dayanışmanın hâkim olduğu

toplumlar kategorisine sokuluyor. Mekanik toplumun hâkim olduğu toplumdaki organik dayanışmanın hâkim olduğu topluma geçiş, nüfus artışına bağlı olarak ortaya çıkan rekabet ve çatışmayı azaltmak için toplumsal iş bölümünün ortaya çıkması ve gelişmesi yoluyla oluyor” (Kongar’dan akt. Akşit, 1985: 210-211). Buradan anlaşılacağı üzere Durkheim; “toplumsal iş bölümünü esas alarak kavramsallaştırdığı mekanik ve organik dayanışma tiplerinden hareketle modernliği çözümlemektedir” (Kaya, 2012: 111). Durkheim’deki mekanik: statik ve durağanlığı çağrıştıran modern öncesi -sanayi öncesi-toplum karşılık gelirken; organik dayanışma ise sanayi toplumuna karşılık gelmektedir. Ve bu şekilde kategorik hale getirilmesi onun modern toplumun betimsel bir izahıdır. Durkheim’deki “mekanik” ve “organik dayanışma” ayrımına benzer bir ayrım da Tönnies’in yaptığı “cemaat (Gemeinschaft) ve cemiyet (Gesellschaft) ayrımıdır. Cemaat ve cemiyet ayrımında cemaat, mekanik dayanışma gibi modern öncesi dönemi karşılarken cemiyet organik dayanışmanın karşılık geldiği sanayi toplumundaki ilişki örüntülerine karşılık gelmektedir.

Modernliğe Weber’de, Marx gibi kapitalizmi konu edinmiş olsa da Marx’tan olabildiğince farklılaştığını da görürüz. Marx’ta kapitalizmin şekillendirdiği dinin aksine onda kapitalizmi şekillendiren bir din fikri mevcut.⁷ Eylemlerin bürokratik yapıda şekillendiğinden dolayı rasyonelleşme kavramı merkezi öneme sahiptir (Giddens, 2020: 19). Rasyonelleşme anahtar kavramdır ve dört farklı rasyonalite türü arasında ayrım yaptığı görülmektedir. Böylece “eylemin yönlendirilebileceği çeşitli yollara dair bir tipoloji (ideal tipler seti) tesis etmiştir” (Collins, 2017: 61). Bunlar: “araçsal rasyonalite ya da amaç/araç rasyonalitesi”, “değersel rasyonalite”, “duygusal eylem” ve “geleneksel eylem”dir. Bu eylem tiplerinden başat konumda yer alan tipoloji araçsal rasyonalitedir. Weber bu araçsal rasyonaliteye amaca ulaşmanın hesaplanması nedeniyle ilk sıraya alır. Bir tüccarın para kazanmasının yollarının rasyonel bir biçimde değerlendirmesi kar ve zararın hesaplanması veya bir bürokratik hiyerarşide amir ve memurların eylemleri salt rasyonel bir özellik gösterir (Özlem, 2001: 193).

---

⁷ Max Weber; *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu* (1999) kitabının ön sözünde kapitalizmi doğuranın elde etme güdüsü ve kazanç hırslarının kapitalizm ile bir ilgisinin olmadığını ve kapitalizmin bu us dışı olgunun dizginlenmesi olduğunu söyler. Fikri değişimleri ekonomik değişimlerin öncülü olarak görüp kapitalizmin gelişimini Protestan ahlakın bağlamaktadır.

Weber’de, modernliğin temel dönüştürücü gücü rasyonelleşme olup bunun pasif ve durağan bir şey değil aksine dünyayı dönüştürüp hükmedecek dinamik bir güç olduğu görülür. Rasyonelleşmeye göre ise gerçeğin ve doğruluğun ölçütü akıldadır. Bu da modernliğin hâkim olduğu dünyanın yani batılı rasyonalizasyonun dünyanın büyümesini bozacağını söyler. Ona göre, modernliğin sonucu olan bürokrasinin yaratıcılığı yok edeceğidir ve bu durumda modern toplumu “demir kafese” benzetir. Demir kafes; toplumdaki temel güçlerin belirleyicileri olan teknoloji, ekonomi, dini ilişkilerin temel güce dönüşmelerinden ve bu toplumda olan kişilerin ise bununla beraber şekillenmiş düşünsel yapısı ya da organize olmuş ilişki ağlarının tahakkümü altında olması nedeniyle bu sistemde yaratıcılığının olamayacağıdır. Kişi burada toplumca şekillenmiştir ve muhtemel tahayyül şeklinin de belirlenen ilişki ağlarının dışında alternatif bir yaşam veya düşünüşü hayal bile edemeyecektir. Günümüz şartlarında demir kafesi etrafımızı saran teknolojik aletlerle bize sunulan tüketim seçeneklerinin bizim tahayyül edebileceğimiz şeylerin tüketileceklerin arasında olmasını sağlamaları şeklinde ifade edebiliriz.

Modernleşmenin toplumsal hayatı dönüştürücü gücünün mekânsal boyutu kontrol etmesi endüstrileşmeyle beraber kırdan kente doğru bir göç doğurduğundandır. Hiyerarşinin belirli faktörlerle belirlendiği toplum yapısının karşısına özerklik ve eşitlik gibi bireyselliği merkeze alan kavramlarla, hiyerarşik ayrımın dönüştürülmesine neden oldu. Hayatın köklü dönüşümlere uğraması geleneksel toplum birimlerini çözdü. Bu gelişme ve yerinden olmanın modernliğin özelliklerinden kaynaklandığını ve bu özelliklerin Giddens’a göre ilki “değişimin hızıdır”. Bu değişim hızı tüm alanlara yayılmış olsa da teknolojiye daha da görünürdür. İkinci bir özelliği “değişim alanıdır” üçüncü özelliği ise “modern kurumların doğasının özünü ilgilidir. Ulus-devletin siyasal sistemi, üretimin cansız güç kaynaklarına büyük ölçüde bağımlı olması ya da ürünlerin ve ücretli emeğin tam anlamıyla metalaştırılması gibi bazı modern toplumsal biçimler, önceki tarihsel dönemlerde hiç görülmemektedir” (Giddens, 2020: 14). Bu özelliklerin neden olduğu devingenlik modernliği çok boyutlu kılmaktadır. Çok boyutluluğuna sebebiyet veren kopuşların değerlendirilmesi ekonomi, kültür, siyasal ve bilimsel kopuşların toplumsalı yapılandırmada doğrudan etkili olmuş olmalarından dolayı modernliğin bu boyutlarının tanımlarının yapılmasını gerektirmektedir.

Modernlik genel anlamda büyük çapta bir değişim sürecini tarif etmek için kullanılmış ve bu ifade genel bir kabul görmüş olsa da bazı modernlik kuramcıları

tarafından yapılan modernlik tanımlamalarının bir kısmını burada zikretmemiz modernliğin tahayyülünden ne anlaşıldığının anlaşılması açısından önemlidir. Bu tanımlamalardan, modernliği epistemolojik siyasi ve kültürel açıdan ele alan Charles Taylor'a göre; "... modernlik; yani yeni uygulamaların ve kurumsal biçimlemelerin (bilim, teknoloji, sınai üretim, şehirleşme), yeni yaşam tarzlarının (bireycilik, sekülerleştirme, araçsal akılcılık) ve yeni sıkıntıların (yabancılaşma, anlamsızlık, toplumsal çözülmenin yaklaştığı hissi) tarihte eşi benzeri görülmedik bir karışımıdır" (Taylor, 2018: 11). Araçsal akılcılığın öncelik kazanması nedeniyle Weber gibi o da dünyanın büyüünün bozulmasını modernlikle ilişkilendirmektedir.

Modernliğin çok boyutluluğunun anlaşılması için Zygmunt Bauman'ın modernlik tanımını yapacak olursak: Bauman'a göre, modernlik batı Avrupa da bir dizi değişimle beraber başlayan devamında da kapitalist ve komünist endüstrileşmelerin gelişimine kadar devam eden tarihsel bir dönemdir. Bu dönemin Bauman'a göre, en önemli noktası düzen olup, saplantılı ileri yürüyüşüdür ve bu yürüyüşün sonu gelmeyecektir. Her bir ufuk çizgisine yürüyüş başka çizgilere neden olacaktır. Modernliğin Bauman'da düzene dair bir tahayyül süreci olarak ele almak mümkün. Ona göre modernliğin düzeni kendisiyle beraber müphemlikte taşımakta ve bu müphemlik kaos ve düzensizlik anlamlarına gelmektedir. Bauman'ın, 'modernlik ve müphemlik' kitabında müphemlik, eylemler arasında kaldığımız zaman ve birden fazla kategoride olayın ele alınmasından duyduğumuz rahatsızlık durumu olup; modernliğin ise bilinçlilik hali olduğu, kendi, kendinin farkında olma durumu olduğunu ifade eder (Bauman, 2003: 14). Modernliğin düzen tasarısının önemliliği, modernliğin kendisine ödev biçmesinden anlaşılır. Bu biçilen ödev ilerleme anlayışınca belirlenen hep ileriye doğru bir düzen tertibi ve yaratımına neden olur, bunun sonucunda da sosyal mühendislik ortaya çıkmıştır. Buna göre, toplumsalın yapılanmasının değiştirilebileceği ve ilerletilebilirliği fikrinin bahçıvan devlet modelini doğurduğunu görürüz. Bauman, modern toplumu izah etmek için bahçıvan metaforundan hareket etmektedir. Ona göre;

"modern devlet bahçeci bir devletti. Benimsediği duruş bahçıvanlık duruşuydu. Nüfusun mevcut (yabani, terbiye edilmemiş) durumunu gayri meşru sayıp, var olan yeniden üretim ve öz dengeleme mekanizmalarını elden çıkardı. Bunların yerine, değişimi, rasyonel tasarımın öngördüğü istikamete yöneltmek amacıyla inşa edilen mekanizmaları yerleştirdi. Aklın yüksek ve sorgulanamaz otoritesince yönetildiği

varsayılan bu tasarım, günün gerçekliğini değerlendirme ölçütlerini sundu. Bu ölçütlere göre, nüfusu ikiye böldü: beslenecek ve özenle çoğaltılacak faydalı bitkiler ve yok edilecek ya da kökünden sökülecek yabancı otlar ... '' (Bauman, 2003: 34).

Modernlik kültürü ve bahçıvan kültürü metaforundan hareket edildiğinde Bauman'da holocaust'un da modernlikten bağımsız bir şekilde değerlendirilmemesi gerektiğini görürüz. Ona göre, holocaust: geleneksel yabancı düşmanlığı veyahut antisemitizmle açıklanabilecek bir şey değildir. Ona göre, modernlik tek başına holocaust için yeterli koşul olmasa da gerekli bir koşuldur. Çünkü; holocaust'u düşünülebilir kılan modern dünyanın akılcılığıdır (Bauman, 1997: 32). Holocaust'un modernlikle ilişkisinde önemli noktaların birkaçına bakılacak olursa modernliğin gelişmişliğinin göstergesi olan akılcılığın teknik bilgisinin insan yaşamının sonlandırılması için örgütlü bit iş birliğine gidildiği görülür. Örneğin üretim için yapılan fabrikalarda yakılan bedenler keşfedilen gazlarla toplu kıyımlar ve bürokratik bir hiyerarşiyle emir komuta zincirinin insani ahlaksal değerleri bastırması nedeniyle holocaust: Bauman için kesinlikle modernleşmenin kendisiyle beraber ele alınıp değerlendirildiğinde düzen ve ilerlemeye engel teşkil edildiğine inanılan Yahudilerin, modern soykırımı tabi tutulmalarıdır. Modern soykırım toplumsal mühendislik ürünü olup ince bir hesaplamının ve sistematik bir düzenlemeyle kusursuz, (yabancı otların olmadığı) bir toplum yaratma düşüncesinin sonucunda gerçekleşmiştir (Bauman, 1997: 124).

Bauman'ın, modernliğe bakış açısı ve modernlik tanımlamasının daha iyi anlaşılması için onun modernliği ''katı modernlik'' ve ''akışkan modernlik'' kavramsallaştırmasına da bakmak gerekmektedir. Bauman'ın bu şekilde kavramsallaştırma amacı modernliğin daha iyi anlaşılmasıdır. Modern projenin gerçekleşmesinin imkansızlığının neden olduğu durumu ise 'akışkan modernlik' kavramsallaştırması ile betimlemektedir (post-modernlik ile tekrar ele alınacaktır). ''Katı modernlik'' olarak tabir ettiği modernliğin şu ana kadarki modernlik tanımlamalarımızın çerçevesine uygun bir anlama sahip olduğunu görürüz. Ona göre, komünist projenin imkansızlığının anlaşılmasıyla beraber ''akışkan modernite'' ye geçiş yapılmıştır. Modernitenin sınıvlaşmasıyla beraber geleneksel kapitalizmin veyahut komünizmin insani ihtiyaçlarının tümünün tatmini çabası anlamını yitirip ikisi arasındaki rekabet anlamsızlaştı. Bu durumda katı moderniteye has olandan farklı bir çaba görülür. Bu arzuların tatminine

değil, arzunun arzulanmasına dair çabalar şeklinde gerçekleşmektedir (Bauman, 2018a: 50).

Modernliğin sonu iddialarına karşı çıkan teorisyenlerden önde gelenlerden Habermas, Touraine ve Giddins'in modernlik tanımlamaları ve analizlerine kısa bir şekilde değinilecektir. Bu üç teorisyenin, modernliğin neliği hakkındaki fikirlerinin kısa izahına modernliğin savunuculuğunu yapan Habermas ile başlamak daha iyi olabilir. Habermas'a göre modernlik; tamamlanmamış bir projedir (Habermas, 1994: 31) ve proje kaynağını aydınlanmadan almaktadır. Habermas aydınlanmayı kültürel sahaların özerkleşme projesi olarak görür. Bu özerkleşen kültürel sahalarda alanların geleneksellikten farklı kendi kurallarıyla kurulması modernlik ilerlemesini sağlamıştır. İlerlemenin devam eden proje olmasının yanı sıra krizde olduğunu, bu krize modernliğin araçsal aklının kullanımının neden olduğunu da belirtir.

Postmodernliğin modernliğin sonu olduğu söylemine karşı çıkıp modernliği savunan Habermas'a göre, modernliğin içinde bulunduğu krizin iki boyutlu bir şekilde (sistem ve hayat alanı) ele alınması gerekmektedir. Sistem alanında kasıt bunun araçsal akla dayandığıdır. Ona göre, hayat alanı ise öznel arasında üretilen özgürlüğün alanıdır (Girgin, 2018: 634). Modern krizin nedeni, hayat alanının sistem tarafında tahrip edilmesi ve aklın araçsallığının sonucu olarak öznelin iletişim aracılığıyla anlaşmaları yerine iletişimi bozarak, bireylerin kişisel çıkarı birincil amaç edinmeleridir. Habermas, modernliğin krizinin çözümünde modernliğin içinde taşıdığı "iletişimsel rasyonalite" gibi kaynakların kullanımıyla aşılabileceğini düşünmektedir (Girgin, 2018:34).

Touraine göre, modernlik tarihi aydınlanma felsefesinden sonraki süreçte kolektif ve kişisel bir öznenin ortaya çıkış tarihidir. Bu özne akılcılıkla hem diyalog hem de çatışma halindedir ve özne hem toplumsal rollerden arınma hem de toplumsallıkla bütünleşmede kimlikli bir konumda olmak ister (Touraine, 2002: 12). Bu dünyanın büyüünün bozulmasıyla ortaya klasik dönemden farklı tahayyül biçimleri çıkmasına neden olmuştur. Bunların merkezinde akılcı bir varlık olan insanın, kendisinin efendiliğini yapabilecek durumda olup toplumsal yasalarla bireysel çıkarları uzlaştıracak bir noktada yer almaktadır.

Akılcılaştırma temelinde modernliğin bu şekilde ele alınması dışında modernliğin başka bir yüzü de özneleşmedir. Bu özneleşme modernliğin ilk döneminde öne sürülmüş

olsa da modernlikle beraber bireyin (öznenin) yok edilişi tehlikesi söz konusudur (Esgin, 2008: 126). Bu tehlike klasik modern dönem için geçersizken, postmodern dönem için önemlidir. Ona göre, bu her iki dönemin de ilişkileri özne ve akıl tarafından oluşturulmaktadır. Fakat özne ve akıl ilişkisinin postmodern dönem için değişikliğe uğradığı söz konusudur.

Tourain'deki modernlik, Habermas modernliğine benzer düalist bir anlayışa sahip. Özne ve akıl ikiliğinde parçalanmış modernlik olarak tasvir ettiği modernlikte özne akılcılığın gerisinde kalmış bir durumdadır. Ona göre bireyin modernleşmeyle beraber kişisel yaşamın edimcisinden çok öznenin toplumsal yaşam edimciliğinde aktif olduğu görülür (Touraine, 2002: 232-233). Bu toplumsal yaşam edimciliğinde öznenin yokluğundan bahsedilemez özne burada aktiftir. Postmodern dönemde, öznenin arka planda kalmasının nedeni ekonomik kara odaklı her şeyi ticaret malına dönüştüren kapitalizm belirgin bir konumda yer almaktadır.

Modern toplumlar üzerindeki bütünsel görüşleriyle tanınan İngiliz sosyolog Giddens'a göre, modernliği anlamak için öncelik olarak onu geleneksel dönemden ayıran "süreksizliklerini" açıklamak gerekmektedir. Bu süreksizlikler "değişim hızı", "değişim alanı" ve "modern kurumların doğası" dır. Değişim hızından kasıt modernliğin içerisindeki değişim hızını geleneksel uygarlıklara göre son derece yüksek olmasıdır. Değişim alanına gelince farklı bölgeler arasındaki bağlantının artmasıyla dönüşüm daha büyük alanları etkilemektedir. Üçüncü süreksizlik olan modern kurumların doğasının özü ise gerek ulus devletin siyasal yapısı gerek üretimin modernlikteki kendisine has bir öz taşıması modernlik öncesi tarihsel dönemde hiç görülmeyip o döneme has şeylerdir (Giddens, 2020: 14). Modernliğin süreksizliklerinden anlaşılacağı üzere dinamizm, modernliğin ayırt ediciliğidir.

Giddens, modernliğin dinamizminin temelini üç temel kategoride ele alır bunlar; zaman ile uzamın birbirinden ayrılması, toplumsal sistemlerin yerinden çıkartılması ve düşünömselliktir (Giddens, 2020: 18). Bunlardan zaman ve uzamın birbirinden ayrılmasına baktığımızda modernlikten önceki toplumların zaman algıları bu günkü bölgelerden, bağımsız standart zamandan farklı olarak uzam ile ilişkilendirilirdi ve zamana karşı tutumları birbirlerinden farklı olmuştur. Fakat mekanik saatin icadıyla beraber sonraki süreçte standart zamanın tanınmasıyla tek tip kamusal zaman oluşmuştur

(Kern, 2013: 48; Giddens, 2019: 31). Giddens'a göre uzamın belirli bir yer ya da bölgeden bağımsız olarak belirmesi haritalardaki konum ve biçimlerde perspektifin kullanılmasının bitmesi ve bunun çizgiye aktarılmasıyla olmuştur. Zamanın uzamdan ayrılması tek yönlü bir şekilde anlaşılmalıdır. Bu ayrılma tekrar birleşme için bir temelde sağlar. Zaman ve uzamın ayrılması toplumsal sistemlerinde yerinden çıkartılmasıyla beraber rasyonel örgütlenme içinde temele bir önem teşkil etmektedir.

Modernliğin dinamizminin kaynaklarından olan toplumsal sistemlerin yerinden çıkartılması Giddens'a göre, iki tip yerinden çıkarıcı mekanizma ile olmaktadır. Bunlardan birincisi sembolik işaretlerdir. Bu işaretler standart değerlere sahip olan mübadele araçlarıdır ki en önemli mübadele aracı paradır ve modernlikle beraber para daha kompleks ve soyut bir hale gelmiştir. Uzmanlık sistemleriye, zaman ve mekânı uzmanların müşterilerle bağlantısız uzmanlığa dayalı teknik bilgi aracılığıyla paranteze alır ve bu uzmanlık teknik bilgiyle sınırlı olmayıp toplumsal ilişkilere, benliğin en mahrem yerlerine kadar uzanır (Giddens, 2019: 34).

Modernliğin dinamizminin Giddens'a göre, düşünümsellik (refleksivite) olan bir diğer kaynağında toplumsal uygulamaların değişimleri, bu uygulamalarla ilgili bilgilerle sürekli bir reform edildiği gerçeği bulunur (Giddens, 2020: 43). Giddens'ta düşünümsellik bireylerin kendi eylemleri üzerine düşünme ve kendi eylemlerini denetleme şekli olduğunu görürüz. Modern önceki dönemde düşünselliğin gelenekle sağlandığını görürüz. Fakat bu modernlikle beraber gelenekselin işlevsizleşmesine neden olup bunun yerini düşünümsellik olarak bilgi almıştır. Özetleyecek olursak, Esgine göre;

“Kısaca, modernliğin düşünümselliği, zaman-uzam ayrışmasından ve bununla bağlantılı yerinden çıkarma mekanizmalarından ayrı düşünülemez. Her biri modernliği oluşturan temel dinamiklerdir ve birbirleriyle ilişkili olarak modern yaşamın ayırıcı niteliklerini oluştururlar. Giddens, böylece, modernliğin dinamik doğasının kaynakları nelerdir sorusuna açık cevap vermiştir. Zaman-uzam ayrışması, yerinden çıkarma mekanizmaları ve modernliğin düşünümselliği, modern dünyanın geleneksel dünyadan ayrılmasının koşullarını, dolayısıyla modernliğin süreksizliklerini yaratmaktadır. Ayrıca, modern kurumların devingenliği ve küreselleştirişi etkisi de bu unsurlardan bağımsız değildir” (Esgin, 2008: 436).

Son olarak Giddens, modernliğin kurumsal boyutlarına da önemli bir yer ayırmıştır. Modernliğin analizi için örgütlenme ilkelerine odaklanmıştır. Bu örgütlenme ilkeleri sosyal yaşamın ve sosyal kurumların yapısını belirleyen ilkeler şeklinde izah edilmiştir.

3.2.Postmodernizmin Ne'liği

Postmodernizmle ilgili farklı açıklamalar ve tanımlamalar söz konusu. Kimi modern sonrası bir dönem, kimi bir kopuş, kimi de modernitenin bir eleştirisi olarak değerlendirmeye tabi tutmaktadır. Bu durumda Post-modernizimi, modernliği izleyen ve ‘post-’ ön ekiyle modernizmin sonrası ve ötesi anlamlarına gelen, bir öğretiyi hedefleme gayesinde olmayan, sosyal yönleriyle modernlikten farklılık arz eden tarihsel bir dönem (Giddens ve Sutton, 2020: 34) olarak okumak mümkündür. Bu okuma belirli bir uzlaşma etrafında kuramsal bir bütüne denk gelecek şekilde ele alınabilmekte ve gerek post-yapısalcılar gerek Jean-François Lyotard ve Jean baudrillard gibi yazarların metinlerinin okunması şeklinde gelişim göstermektedir (Marshall, 2020: 592).

Postmodernizm ilkin mimari⁸ alanda başlayan tartışmalarla ve kültürel değişimlerle ilintili olarak anlaşılmış olsa da sonrasında (Charles Jencks, modernizmin sonunu ve postmodernizme geçişi düşük gelirli insanların yaşadığı St. Louis'deki Pruitt-Igoe konutlarının -ödül kazanmış konutlardır- insanları yaşadığı bir çevre olmadığı gerekçesi ile yıkıldığı 15 Temmuz 1972'de saat 15:32 olarak verir. (Harvey, 1997: 54)) dans, tiyatro resim, film gibi alanları da kapsayıp daha yaygın bir haleden kullanımına 1970'lerde rastlanmaktadır (Huyssen, 2001: 233).

Terimin ilk kullanımını Best ve Kellner, çağdaş Avrupa kültüründeki nihilizmi ve değerlerin çöküşünü betimlemek üzere Rudolf Pannowitz tarafından kullanıldığını belirtmekte ve Postmodern çağla ilgili pek çok tarihsel-sosyolojik kavramın 1950'li yılların Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıktığını ifade etmektedirler (Best ve Kellner, 2016: 22-23). Farklı disiplinlerde farklı zamanlarda kullanılmış olan terim,

---

⁸ Mimari alandaki postmodernizmin örneklerini ve mimarların çalışmalarına değinmek yerine, şöyle bir öneride bulunabilir; post-modern mimarinin modernizmin, biçimciliğine karşı olarak mimari estetik tarzın kendi için bir biçimsel hal olduğundan hareketle gelişmiş olup, post-modernizmin ilk mimari örnekleri için, John Burgee, Jams Stirling vs. tarzı mimarların yapılarına bakılabilir.

tarihçi Toynbee tarafından, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra postmodernlik kavramını, batı tarihinin aşamalarından son aşamayı betimlemek ve modern çağdan kopuşu ifade etmek için kullanmıştır (Şaylan, 2020: 27, Best ve Kellner, 2016: 22).

Modern çağın sonunu ilan eden, insanın kendi yaşamının anlamını kavrayabilmesi için kendisini yaşadığı dönem içinde ele alması gerektiğini düşünen Mills, kopuşu şöyle belirtir: ‘‘Bizler Modern Çağ dediğimiz çağın bitimini yaşıyoruz. Antik Çağın ardından, nasıl, batıların kendi açılarından Karanlık Çağ dedikleri birkaç yüz yıllık Doğuların Çağı (oriental ascendancy) gelmişse, günümüzde de Modern Çağ. Modern Çağ sonrası dönem izlemeye başlamıştır’’ (Mills, 2007: 272). Mills’e göre, mevcut durumun kavramsallaştırılması için toplum ve benliğe dair temel tanımlamalarımızın, biten bir dönemle bir diğerinin başlaması noktasında girmekte olduğumuz dönemin açıklanması için yeterliliğe sahip değildir. Mills, aydınlanma düşüncesindeki insan akli ve özgürlüğü arasındaki zorunlu bir bağlantı varsayımından dolayı, rasyonelleşmenin artmasıyla özgürlüğün artacağı varsayımına dayanan sosyalizm ve liberalizmin dünyayı açıklama da yetersiz kaldıklarını ifade etmektedir (Mills, 2007: 273).

Bilim ve teknolojik alanda büyük ilerlemelerin neden olduğu değişimle beraber, sanayi devrimi olarak anılan fabrikalaşma ve makineleşme ye dayanan ekonomik üretim yerini bilgisayarlar, elektronik haberleşme, reklamcılık, sigortacılık ve araştırma-geliştirme gibi hizmet sektörüne bırakmıştır. Bunlar, toplumsal düzende eskinin değişime uğraması ve yeni kültürel değerlerin oluşmasına neden olmaktadır. Bu ilerlemelerin en önemli özellikleri bilginin ön plana çıkmasını sağlamış olmalarıdır. Çünkü; bilgi üretim sürecinin girdisi ve çıktısı haline gelip insanları yönlendirme haline gelmiştir (Şaylan, 2020: 31).

Temel değişimlerin toplumda yeni anlayış ve teoriler gerektirdiği kanısında olan teorisyenlere göre, modern teoriler bu değişimi açıklayabilecek yeterliliğe sahip değildirler. Günümüzün yüksek teknolojiyle bütünleşmiş olan toplumda değişim ve dönüşüm süreçlerinin yeni bir toplum tasavvuru gerektirdiği; bu toplumun yeni bir toplumsal, kültürel biçimlenme oluşturduğu kanısı, postmodern teorisyenlerin ortak noktasını oluşturmaktadır. Teknolojik ilerlemenin yeni yaşantılarda kültürel parçalanma ve zaman-mekân algılanmasında değişimlere neden olması postmodern teorisinin toplumsal, kültürel ve ekonomik temelini sağlar (Best ve Kellner,2016: 19). Modern

teorilerin yetersizliğinden yola çıkmış olan teorisyenlerin bu yeni toplum tipini tasavvur etmeleri (postmodern teori altında yapmış olmalarına rağmen) birbirlerinde farklı tanımlamalar yapılmıştır.

Modernliğin kendisine biçtiği hedeflerin insanlığı kültürel, ekonomik ve siyasal olarak ilerleteceği, bilim ve akıl yoluyla topyekûn kurtuluşun gerçekleşeceği fikrine dayalı olarak düzen sunma tasarısı postmodern çerçevede herhangi bir anlam ifade etmemektedir. Düzen fikrinin aksine postmodernizm, ‘yüksek kültür’ ve ‘popüler kültür’ arasındaki çizgileri kaldıran, estetik sınırları karmakarışık hale getiren ve tüketim kapitalizminin üretimi sağladığı; ahlaki olarak ironi, pastiş, kinizim ve nihilizmin söz konusu olması, popülist bir ‘her şey uyar’ durumudur (Kellner, 2011: 410). Esas itibari ile postmodernizmin karşı durduğu söylemin, kesin bilginin akıl yoluyla bilinebileceği ve Kartezyen akılcılıkla beraber toplumun rasyonel-positivist bir kuramlaştırılmasıdır demek mümkün.

Huyssen’e göre postmodernizm, modernliğin değişkesine karşı bir başkaldırıdır. Bu değişke ise 1950’lerde evcilleştirilmiş olan liberal muhafazakârlık uyuşum ile anti-komünizmin kültürel, politik bir propagandaya dönüşmesidir (Huyssen, 2001: 242). Eş bir deyişle modernizmin onaylayıcı bir kültür biçimi almasından dolayı, sanatçıların eleştirdiği muhalif bir kültür olarak görülmemesi değişkesine bir başkaldırıdır postmodernizm. Ona göre, medyaya duyulan ilgiyle beraber popülist eğilimin enerjisinin çoğunu modern kitle kültürüne yönelik eleştirisinde ya da modernist ve geleneksel yüksek kültürün kutsiyetine bir meydan okuma yönünde bir girişim söz konusudur. Bu durum avangardizm ve öncü politik bir şekilde tezahür etmiştir. Fakat bu postmodern duyarlılığı avangardizm ya da modernizmin devamı olarak görmemek gerekmektedir.

Modern teorilerin Avrupa merkezliliği ve uygarlaşmış batının öncülüğü yapması gerektiği fikri, Giddens’a göre her ne kadar radikalleşip evrenselleşen bir modernlik olsa da (Giddens, 2020: 11) bu modern tahayyül, postmodern teoriyle ortadan kalkmıştır. Bütünleşik ve rasyonel özne tasavvuru sunan modernliğin hâkim kültürü olarak Avrupa merkezliliği egemen bireyin kültür geleneğinin Avrupa’nın ve Amerika Birleşik Devletleri’nin medenileşmiş konumda kendilerini görmeleri ve geriye kalan dünyada, medenileşmemiş halklar üzerindeki hak iddialarındaki konumlarının sarsılmasına neden olmuştur.

Sanatsal çevrelerde tartışılmaya başlanan postmodernizm teorisi, giderek bilim ve felsefe alanında konuşulmaya başlanmıştır. Yaygınlaşan kullanımıyla beraber disiplinler arası bir konuma gelip birçok yaklaşımı (post-endüstri, post-kapitalizm, vb.) bünyesine alıp genel bir yaklaşım şekline bürünmüştür. Bu yaklaşımın modernizmden tam bir kopuşu mu imlemekte? Modernitenin eleştirisini veya moderniteden sonraki bir geçiş evresini mi temsil etmekte? Gibi sorulara verilecek çeşitli yanıtlar postmodernizmin tanımını tam olarak bize vermemektedir. Bu yüzden postmodern kavramı muğlak bir kavramdır. B. Smart, bu muğlaklığın nedeni modernden sonra gelen her şeyi ima etmesi şeklinde bir okumadan kaynaklandığını belirtir (Smart 2011: 355). Bu muğlaklığı bir kenara bırakıp, postmodernliği dönemselleştirmeye ilişkin bir kavram olarak 1950’li ve 1960’lı yıllarda epistemolojik bir kopuşla beraber değişimlerin toplumsal ve ekonomik düzenle bağlantılı (Sarup, 2004: 206-207) şeklinde ele almak mümkündür.

Postmodernlik Smart’a göre, modernliğin bazı varsayımlarının sorgulanması ve kısıtlılıklarının teşhis edilmesidir (Smart, 2011: 354). Ona göre modern projenin eleştirilmesi uzun bir geçmişe dayanmakta. Modern akla ve onun doğrularına itiraz etmek noktasında postmodernizmin başlatıcıları olarak Nietzsche, Adorno, Simmel, Heidegger’den hareket etmek mümkündür. Buradan hareketle modern kısıtlılık olarak epistemolojik anlayışın postmodernizmin göndermede bulunduğu noktaların başında geldiği görülebilmektedir. Modern epistemenin şeylerin bilgisine dair kesinlikli bir açıklama getirmeye çalışmasının reddinin barındırmakta ve bu bilginin üstünlük iddiasını geçerli kılmayı reddettiği (Bauman, 2003: 304) görülmektedir.

Harvey, postmodernizmi C. Baudlaire’in modernite anlayışından hareketle anlamlandırmaya çalışmaktadır. Ona göre, postmodernizm Baudlaire’in kastettiği modernitenin yarısını oluşturan gelip geçicilik, parçalanma, süreksizlik ve kargaşayı benimser ama ‘bu gerçeği çok özgül bir biçimde karşılar’. Bu durumu aşmaya çalışıp karşısında durmaz. Postmodernizmi değişim, parçalanmışlık ve kaosun süreklilikleri olarak görmektedir (Harvey, 1997: 60). Kültürün, çıkarın ve iletişimin güçlüklerinin üzerinde durmasını, üst anlatıların ve üst dillerin ayrıntılara dikkat etmeyip önemli olan farklılıkları göz ardı etmelerinden dolayı başka seslere pek yer vermemişlerdir. Postmodernizmin bu anlatıların altını oyup, onların hasır altı ettikleri ötekiyi, cinselliği, ırksal azınlıkları gibi yerinden edilmişliklerin postmodernizm tarafından söz konusu edilmelerine olumlu bir şekilde yaklaşmaktadır. Bunun yanı sıra postmodernizmin

evrensel hale gelmiş politik ve ekonomik süreçleri kavrayabilecek bir üst teoriyi yadsımasını da dengesiz iktidar ilişkilerinin olduğu bir dünya da -“kadınların, etnik ve ırksal azınlıkların, sömürgeleştirilmiş halkların, işsizlerin, gençliğin vb.”- bu seslerin göçten yoksun kalmalarına neden olacağı gerekçesiyle yadsımaktadır.

Postmodernizmi daha çok politik ve teorik bir eleştiriye tabi tutan Eagleton’ a göre, postmodernizm, çağdaş kültürün bir biçimine göndermede bulunup tarihsel bir dönemi çağrıştıran bir kavramdır. Bu kavram “klasik hakikat”, “akıl”, “kimlik” ve “nesnellik” kavramlarına, büyük anlatılara ve bilimsel açıklamaya kuşkuyla yaklaşmaktadır (Eagleton, 2011: 9). Popüler kültür ve klasik kültür arasındaki sınırların belirsizleşmesi gibi sanat ve günlük yaşam arasındaki sınırları da bulanıklaştıran bir kültürel üsluptur. Ona göre bu kültürel üslubun belirleyiciliği derinlikten yoksun temelsiz ve merkezlessiz bir biçemdir.

T. Eagleton, postmodernist olmak, modernizmi kesin bir şekilde geride bırakmış olmak anlamına gelmeyip daha çok damgasını vurduğu bir konuma ulaşmış olduğumuzu belirtir (Eagleton, 2011: 11). Bu söylemden hareketle modernist teorisyenlerin söylediklerinin toptan rafa kaldırılmaları sağlıksız bir girişim gibi görünmekte. Ulaşmış olduğumuz konumda modernlikten farklılık arz eden değişimlerin eğer ikili bir kabulünden hareket edilirse M. Küçük’e göre, modernizmden yana olmak, liberal dünya görüşü ve Ortodoks marksizmden yana olmak; postmodernizmden yana tavır takınmak, liberal dünya görüşünü ve Ortodoks marksizmin yargılanıp postmodernizmin mutlak fark olarak algılanmasına neden olacaktır. Küçük, bu gibi bir girişimin postmodernizm ile bir yakınlılığının olmadığını belirtir (Küçük, 2011: 30)

Postmodernizmiz sınıflandırılmasının olanaklı olduğunu ifade eden G. Şaylan’a göre, postmodernizm üç kategorik şema halinde değerlendirmek mümkündür. Bunlardan birincisinin yeni durum ya da ya da aşamaların gelecek ile ilgili değerlendirmelerde teknolojinin geleceği belirleyeceği tahmininden yola çıkıl ifade edilmesidir. Eş deyişle gelecek toplum durumlarının değerlendirilmesi teknolojik gelişmeye dayandırılıp açıklanabilir. İkincisi ise kısaca kültür ve özellikle sanatsal estetik etrafında şekillenir. Burada modern sanat estetiğinin aşıldığı, yeni bir sanat anlayışına duyulan ihtiyacın konuşulması ve modernitenin kültürel mantığında yer alan evrensel kültür anlayışının aydınlanmacı bir akıl ve bilimin belirleyiciliğine karşı bir duruş sergilemek

postmodernizmin ikinci hareket noktasını oluşturmaktadır; şeklinde belirtirken, epistemolojinin sorgulanması yani bilime ve bilgiye yaklaşımlardaki radikal bir kopuşuda postmodernizmin üçüncü şeması olarak belirtmektedir (Şaylan, 2020: 54-57). Keza kendilerini postmodern olarak niteleyen düşünürlerin aydınlanma düşüncesindeki bilim anlayışının, bilimsel meafetişizme neden olabildiği yargısından hareketle radikal bir kopuşun gerekliliğini vurgularlar. Bu duruş postmodern teorisyenlerine has bir özellik olmayıp postmodernistlerden önceki eleştirel teori tarafından bilgi ve bilime karşı eleştirel bir tavrın olduğunu söylemek mümkündür.

Burada dikkat edilmesi gereken nokta postmodernizmi sınıflandırıp kategorik bir şema halinde incelediğimizde özsel ve meta anlatıların reddi olarak okunması gerektiğidir. Özcülük, zaten en çok saldırılan modernist alışkanlıklardan biridir (Zeka, 1994: 12). Bu nedenle Şaylan'ın belirlediği birinci kategorinin aslında postmodernizmin karşı çıktığı, özsel ve meta anlatı şeklinde bir açıklama içerdiğinden dolayı, postmodernizmin Best ve Kellner'in değindikleri gibi, bilgi ve söylem tarzları geliştirmeye çalışanlarla; ekonomi, toplum ve kültürden yola çıkıp postmodernliği tanımlayanlar şeklinde sınıflandırılması daha uygun görünmektedir.

Bilgi ve bilime dair kabul görmüşlüğün sorgulanmasının belirleyici özelliği, akla duyulan güvenin insanlar arasındaki sorunları çözeceğine ve dünyanın refahı elde edeceğine olan inancın kaybedilmesidir. Sorunların çözülebilirliği bilimin araçsallığından geçtiği anlayışı doğanın hüküm altına alınmasını gerektirmektedir. Kontrol altına alınmaya çalışılan bir doğa tasavvuruna eş bir toplum projesi girişimi de bu inancın sonucunda oluşmaktadır. Bilimin araçsallığı neticesinde olağan üstü gelişmeler olmuş olsa da. Bugünün mevcut toplumlarında bu yaklaşımların fazla optimist bir bakış açısı sergilediğini görmek mümkündür. Çünkü, uzay çağında olsak da ayağın tekinin ham çarık olduğu bir dünya resmiyle karşı karşıyayız. Bilgi çağında oluşumuz yeryüzündeki açlığı, yoksulluğu, savaşı ortadan kaldırabilmiş değil.

Modernliğin kendisine biçtiği hedeflerin insanlığı, kültürel ekonomik ve siyasal olarak ilerleteceği, bilim ve akıl yoluyla topyekûn bir kurtuluşun gerçekleşeceği fikrine dayalı olarak düzen sunma tasarısı postmodern çerçevede herhangi bir anlam ifade etmemektedir.

Postmodernlik, modernlikten bize kalan mirasların gerek siyasi belirlenimler gerek kültürel ve ekonomik alanda modernliğe has bir ilerleyişin sekteye uğraması sonucunda toplumsal içerisinde daha çok konuşulmaya başlanıp üstünde düşünölmüştür. Modernlikten bize kalmış olan miras, fikri kaynaklarını aydınlanmadan almaktadır. Aydınlanmadan modernliğe geçmiş olan toplum tasavvuruna baktığımızda, rasyonel ilkeler tarafından ilerlemeye güdümlü bir insan profili ile karşılaşırız. Aklın egemenliğinin söz konusu olduğu, ilerleme ile manevi cennetin yeryüzü cennetine çevrilip, cennetin yaşanması için akıl ilkelerinin kutsallığının projesi olan modernliğin, vadettiği toplum modelini oluşturduğu söylenemez. Aydınlanmanın vadettiği bu ilerlemeci anlayışın modernlikle kendisini gerçekleştirmeye çalıştığını ama başarısızlığa uğramasıyla beraber modernliğin değişen dünyaya getirdiği açıklamalar doyuruculuğunu kaybetmiştir.

Postmodernizmin sınıflandırılmasının yanı sıra farklılığın karşılaştırılmasını dikatomik bir bölmeye de değerlendirilmesi mümkün. I. Hassan'ın oluşturmuş olduğu tablo (Tablo: 1.1.), referans noktası olarak ele alınmaktadır. Batı edebiyatının modernizmden kopuşunun ifadesi için postmodern kavramının uygun olduğunu belirten Hassan, geçmiş kurumların bugünü etkilemeyi bırakmadıklarını da belirtir (Hassan, 2019:30).

Modernizm

Romantizm/Sembolizm
 Biçim (Birleşik-kapalı)
 Amaç
 Tasarım
 Hiyerarşi
 Egemenlik /Logos
 Sanat nesnesi/Tamamlanmış yapıt
 Uzaklık
 Yaratım/Bütünleştirme
 Sentez
 Mevcut olma
 Toplama

Postmodernizm

Patafizik/Dadaizm
 Karşı biçim
 Oyun
 Şans
 Anarşi
 Tükeniş/Sessizlik
 Süreç/performans/olay
 Katılım
 Yok etme/Yapı çözme
 Antitez
 Mevcut olmama
 Dağıtma

Tür/Sınır	Metin/Metinler arası
Paradigma	Sentagma
Hipotaksi	Parataksi
Metafor	Metonomi
Seçme	Birleştirme
Kök/Derinlik	Köksap/yüzey
Yorumlama/Okuma	Yoruma karşı/Farklı okuma
Gösterilen	Gösteren
Okunabilirlik/yazara göre	Yezılabilirlik/yazara göre
Anlatı/Büyük tarih	Karşı anlatı/Küçük tarih
Ana kod	Kişisel lehçe
Belirti	Arzu
Jenital/Fallik	Polimorf/androjen
Paranoya	Şizofreni
Köken/Neden	Farklılık-farklılaşım
Metafizik	İroni
Belirlenmişlik	Belirlenmemişlik
Aşkınlık	İçkinlik

Tablo 1.1

3.2.1.Postmodern Bilgi ve Söylemin Teorikleştirilmesi: M. Foucault, J.F. Lyotard

Lyotard'n Postmodern Durum adlı eseri, gelişmiş toplumlardaki bilginin konumunu incelemek üzere hazırlanmış bir rapordur. Çoğu çağdaş sosyolog gibi sanayi toplumunun yerini, bilişim toplumunun aldığı görüşünü paylaşıp batı sosyologlarınca analizi yapılan sanayi sonrası toplumu çıkış noktası olarak alan (Zeka, 1994: 23) Lyotard; modernliği temel anlatılar olan tinin diyalektiği, ussal yada çalışan öznenin özgürleşimi veya refahın var olacağı gibi temel anlatılar aracılığıyla herhangi bir bilimin kendisini bu gibi söylemler ekseninde meşrulaştırması olarak ele alıp; post-modernliği, bu gibi meta

anlatıların reddi olarak tanımlar (Lyotard, 1990: 6). Modernliğin ilerlemeci anlayışının evrensellik amacı taşıması, yerel olanın bu evrensellik doğrultusunda yerinden edilip, evrensel olan hakikate uydurulması ve ona engel olmaması gerekmektedir. Bu hakikat tarih içerisinde ulaşılabilecek bir gaye olarak değerlendirilir.

Lyotard'ın meta anlatıları, diğer küçük meta anlatıları reddedip kendileri evrensel iddialarda bulunan, hakikat olarak kendilerini gören ve evreni açıklayabileceklerini iddia eden anlatılardır (Ekinci, 2014: 6). Modernliğin alameti farikası olan bu anlatı biçimlerinde bilim evrensel ve şüphe duyulmayan bir konumdadır. Toplumların bilgisayarlaşmasıyla beraber modernlikteki kesinlik içeren ve şüphe duyulmayan bilgiye olan inanç sarsılmış, modernlik projesine duyulan inancın yitirilmesiyle bilginin meşrulaştırım krizini doğurmuştur. Lyotard'a göre, "bilimin meşruluğu sorunu" "kanun koyucunun meşruluğundan ayrılamaz bir şekilde bağlıdır". Etik ve politik dil ile bilim dili arasında içsel bir bağıntı söz konusudur. Bu yüzden bilginin ne olduğuna kimin karar vereceği sorunsalı ortaya çıkmaktadır (Lyotard, 1990: 16). Ona göre, dile dayalı bir meşrulaştırım şüphelidir. "çünkü: dilde keskin bir toplumsal uzlaşma (consensus) sağlamak olanaksızdır; aksine dile bir paraloji (mantığa aykırılık) egemendir. Öyleyse dile dayalı bir egemenlik kurulamaz" (Şaylan, 2020: 242).

Yapısal-işlevselci yaklaşım ile marksizm, toplumu açıklayacak temsili açıklamalar içeren bir anlatı olması ve bu iki anlatıdan birinin temsili açıklamalarını doğru olarak kabul etmek diğeri üzerinde baskı kurmaya yol açmaktadır. Bu iki kutuplu anlayışın çözmeye çalıştığı sorunların dönemin toplumları için geçerli olmadığını ifade etmektedir (Lyotard, 1990: 22). Ona göre, bunun üstesinden dil oyunlarının tekilliğinin sağlanması yolu ile gelinebilecektir. Dil oyunlarının tekilliği üst anlatının üst dil amacını bozabilecektir. Çünkü; Lyotard'a göre, postmodern toplum bireyler arasındaki rekabetin herhangi bir üst dile gerek duyulmayıp, rekabet ortamında çeşitli dil oyunları içerisinde mücadele verdiği bir toplumdur (Lyotard'an akt. Sarup, 2004: 216).

Lyotard'a göre iki meşruluk anlatısından söz edebilmek mümkündür. Bunlar: "eşitlik üst anlatısı" ile spekülasyonun bilginin öznesi sayıldığı anlatılardır. Modern bilim, kendisini meşrulaştırmak için bu iki üst anlatıya başvurur. Meşruluk anlatılarından eşitlik üst anlatısı, bilimin insanlık adına yapıldığını ve bu yolla insanlar arası eşitliğin sağlanabileceğini öne sürmektedir. İkinci meşruluk anlatısı ise "bilim olarak bilimi"

arama çabasıdır (Lyotard'dan akt. Zeka, 1994: 24). Fakat Lyotard, bu meşrulaştırımın yerine meşruluğu dil ile ilişkili görmektedir.

Lyotard'ın postmodern yöntemi dil oyunları içerisinde ortaya çıkan bir mücadele yöntemi ve söylem politikasıdır (Best ve Kellner, 2016: 231). Dil oyunları kavramını Wittgenstein'den alan ve ondan etkilenen Lyotard, dil oyunlarını "bilginin meşrulaştırım sorununa uyguladığı" (Ekinci, 2014: 32) görülmektedir. Wittgenstein'e göre bireye dair bir dil yoktur ve dil oyunları bir "entersubjektiviteyi" yansıtmaktadır (Şaylan, 2020: 344). Bu yüzden dilin kültür ile yakın bir ilişkisi söz konusudur. Kelimeler ve cümlelere yüklenen anlam kültürel anlam içermektedir. Lyotard'a göre ise dil oyunları, üç temel kategoride değerlendirilebilir, kuralları kendi içerisinde kendi meşruluklarını taşımazlar ve oyuncular arasındaki bir anlaşmanın nesnelidirler. Bir diğer özellikleri kural yoksa oyun da yoktur. Üçüncü olarak "her söylenim bir oyundaki hareket" olarak düşünülmelidir (Lyotard, 1990: 18).

Postmodern durum, Lyotard için modern toplumda postmoderne geçişte bilişim ve iletişim teknolojisindeki değişimler belirleyici nitelik taşımaktadır. Bu süreç içerisinde modernliğin üst anlatıları olarak adlandırdığı, Aydınlanmacı ilerleme, Hegelci idealizm, Marksizm vb. gibi anlatıların, belirli kalıplardaki özne kategorileri şeklindeki "insanın özü" gibi tutumlarının engelleyici ve insanın özgürlüğünü kısıtlayıcı olarak ele almakta ve dil oyunlarını toplumu bir arada tutan toplumsal bağ olarak ele almaktadır (Lyotard, 1990: 24). Ona göre,

"Bir ben (self) çok şey ifade etmez, ancak bir ada olan bende yoktur. Her ben eskisinden daha çok hareketli ve karmaşık olan bir ilişkiler yumağında var olmaktadır. Genç ya da yaşlı kadın veya erkek, zengin ya da yoksul, her şahıs ne kadar ince olursa olsun, özgül bir iletişim çerçevesinin "düğüm noktasında" yerleşmiştir daima. Ya da daha iyisi: herkes muhtelif türden mesajların geçtiği bir konumdadır. Aramızda en az öncelikli olanlar da dahil hiç kimse, alıcı gönderilen ve gönderen durumuna dönüştüren ve koyan mesajlar üzerine bütün zamanlar için ve bütünüyle güçsüz değildir. Herhangi birisinin bu dil oyunlarının etkilerine yönelik hareketliliği (dil oyunları yani bütün söylemek istediğimiz) hoş görülebilir, hiç olmazsa belirli sınırlar içerisinde, ancak sınırlar belirsizdir..." (Lyotard, 1990: 23-24).

Meta anlatıların bir başlangıca dayanması bir sonunun olduğu anlayışını doğurmaktadır. Burada tarihin sonu meta anlatıların sonuna denk gelmekte, meta anlatıların tahakkümü altında olan bilginin hakikatine duyulan inancın değişmesi bilginin konumunun değişmesine neden olmaktadır. Bilginin konumundaki değişiklik, postmodernizmdeki bilginin belirli bir tasarı ve amaç taşımaması anlamına gelmekte. Artık meşruluk büyük anlatılarla sağlanmamaktadır. Lyotard'a göre, postmodern anlatılar diğer anlatılara karşı ve onları içerebilecek bir ayrıcalığı taşımamaktadır. Çoğulcu bir bakış açısının kavranması, farklılığa saygı duyulup; kendi doğruluk iddialarının askıya alınmasıyla sağlanabilecektir (Sarup, 2004: 216). Eğer bu sağlanamazsa ayrışık ve bütünleştirilemez olan toplumsal yapı indirgemeci ve basitleştirici bir anlatı haline gelebilmektedir. Bu durum Lyotard'a göre, oyunda oynayanın oyundan atılmasına neden olabilecek teröristik bir özelliğe neden olacaktır.

Postmodernizmin meta anlatılara karşı olması onun anlatılara karşı olduğunu göstermez. Postmodernlikte bilginin farklı alanlarla ilişkisi nedeniyle "işlerselliğin" ağır bastığı görülmekte ve bilginin meşruluk zemininde yer almaktadır (Ekinci, 2014: 58). Bilgiye ulaşımın eskiye oranla daha kolay hale gelmesi, dil ile olan ilişkisinin de değişmesine neden olmaktadır. Aynı zamanda teknik gelişmeyle beraber bilginin üzerindeki etkilerin değişmesine neden olmakta ve kullanımını kolay hale getirip, onu sömürgeye açık hale getirmektedir (Sarup, 2004: 190). Bilgi bu gelişmelerle alınıp, satılabilecek bir meta haline gelmekte ve bilgiyi elinde bulunduranın avantajlı bir konuma gelmesini kolaylaştırmaktadır. Metalaşan bilginin özne ile bağının kalmamasına neden olmaktadır. Çünkü, bilgi artık teknik aletler ve veri tabanları aracılığıyla elde edilmektedir. Teknik araç ve veri ağlarıyla bilgiyi elinde bulunduranın toplumsal içerisinde ayrıcalıklı olması, postmodern toplumda sermaye ve teknolojik donanımına sahip olmak ile eş bir anlama gelmektedir.

Bilimin ürettiği bilginin kesinliği Lyotard'a göre, günümüzde eskinin aksine belirsizlikler yaratmaktadır. Postmodern yöntemdeki belirsizlikler için Lyotard, meşrulaştırım olarak "paralojii" öne sürmektedir. Paraloji: belirsizliğin içerisinde küçük anlatıların var olması, farklılığın uzlaşmadan bir arada durabilmesi ve her türlü çelişkilere izin verilmesidir (Ekinci, 2014: 91). Farklı bilgi türlerinin varlığı ve bunlar arasında birbirlerini engellemeyecek durumun var olması paraloji yöntemiyle gerçekleşebilecektir. "postmodern bilgi mantığa aykırı düşünüş yolları (paralogism)

arayışını, var olan bilgi anlayışlarını istikrarsızlaştıran ve tedirgin eden yeni keşifler peşinde koşmayı içerir” (Kellner, 2011: 425).

Bilimsel disiplinler, sanat veya edebiyattaki dönüşümlerin kültürel ilişkisinin teorik bir izahı olarak postmodernizm de teknoloji ve bilgi önemli ilkelerdir. Modernliğin anlatılarıyla anlaşılıp kavranmayacak olduğunu belirten Lyotard için “dil oyunları” yöntemiyle bunun üstesinden gelinebilecektir. Lyotard, “psotmodernizm nedir sorusuna cevap” metninde postmodernizmi şöyle açıklar;

“Postmodern, modernin içinde gösterilemezi, bizzat gösterimin kendinde öne çıkarandır; uygun formların teselli ile imkansızın nostalgisinin hep birlikte yaşamaya el veren beğeni konsesüsünü reddendir; yani gösterimleri tadını çıkarmak için değil, ama gösterilemez var olduğunu daha iyi hissetmek için araştırandır. Postmodern bir yazar ya da sanatçı, bir filozof konumundadır; yazdığı metin, ürettiği yapıt prensip olarak, önceden yerleşmiş kurallar tarafından yönetilemez ve bilinen bir yargı aracılığıyla, bilinen kategorilerin bu metne, bu yapıta uygulanmasıyla yargılanamaz...” (Lyotard, 1994: 58).

Lyotard, bize düşenin “gerçekliği sağlamak” olmadığını, “gösterilemeyen kavranabilir için yeni imalar icat etmek” olduğunu söylemektedir.

Arkeolojik ve soykötüksel çalışmalarıyla bilinen Foucault, özne merkezi konumunu söylem ve disiplinler iktidarından almaktadır. Postmodern teorisyenlerin tamamında olduğu gibi; Foucault’da, modernliği eleştirel bir şekilde ele alıp incelemektedir.

Ona göre, modernlik dönem olarak anlaşılacak yerine bir tutum olarak kavranmalıdır. Tutumdan kastedilenin güncellikle olan ilişkisi, gönüllü tercih, belli şekillerde düşünüşün aynı tarzda olmasıyla beraber eylem ve davranma biçimidir (Işık, 2012: 101). Modernleşmenin özgürleşmesinin söz konusu olduğu kadar disipline ediciliği de barındırdığı Foucault tarafından dillendirilmiştir. Bu disipline edici iktidar geleneksel iktidardan farklıdır ve bu farklılığın anlaşılması için Foucault’ya göre, toplumun rasyonelleşmesinin bir bütün olarak ele almak yerine “cinsellik” “delilik” “suç” gibi çeşitli alanlara ayırıp incelemek daha akıllıcadır. Bu alanlara ayrılıp incelenince iktidarın bir töz olmayıp bireyler arasındaki bir ilişki olduğudur ve bu ilişkinin gerek mübadele

iletişim ya da üretimle bir alakaları yoktur. Bunlarla alakası olmasa da Foucault'ya göre, iktidar onlarla birleştirilebilir bir şekilde tahayyül edilmesi mümkün olup; insan ilişkilerinde de bir sürü etken tarafından belirlenen bir şeydir (Foucault, 2019a: 55).

Aydınlanmacı perspektifin, akıl, özgürlük ve ilerlemeyi birbirleriyle eşdeğer olarak algılamasını temelde yadsımış olan Foucault, bilgi ve iktidar ilişkisine odaklı bir bakış açısı etrafında teorisini temellendirmiştir. Aydınlanmacı görüşün doğurduğu yeni tür iktidar ilişkileri etrafında oluşturulan, kurumlara ait bilgi formlarının aslında bir baskı aracı olarak işlev görmüş olduklarını belirtmektedir. Kurumların disipline edicilikleri, normalleştirme ve uysal öznelerinin üretilmesi amacı etrafında şekillenmektedir.

Fransız düşünür Foucault tarafından ortaya atılan biyo-iktidar kavramının, modern insanın özne olarak kamusal alana çıkmadan önceki süreçte iktidar tarafından şekillendirilmeyi ifade için kullandığı görülmektedir. Ona göre modern toplumun disipline edilmesinden anlaşılması gereken onların daha da itaatkâr bir hale gelmelerinin aksine rasyonel ve ekonomik bir ayarlamayla, gerek üretim ve iletişim ya da iktidar ilişkilerinin etkileşimi arasında denetimin sağlanmasıdır. Bu denetimin sağlanması modern devlet aracılığıyla daha da kolay hale gelebilecek bir potansiyele sahiptir. Devlet bu potansiyelini liberal yönetim sanatından almaktadır "Liberalizmin kurduğu ifade özgür ol değil. Liberalizmin basit ifadesi şu: seni özgür kılanı senin için üreteceğim. Sana özgür olma özgürlüğü sunacağım". Bu liberalizmin, "emrivaki özgürlükten ziyade özgürlük koşullarının idare edilip düzenlenmesi anlamına geldiği için, liberal pratiğin merkezinde özgürlüğün üretilmesi ve üretilirken kısıtlanması, hatta yok edilmesi arasında değişken ve hareketli bir sorun ilişkisi ortaya çıkıyor" (Foucault, 2019b: 55). Bununla beraber liberalizmin vaat ettiği özgür olma özgürlüğünün sunulmasının bedeli olarak yaptırım ve baskının genişlemesi karşımıza çıkmaktadır. Bireylerin davranışlarının en ince ayrıntısına kadar kontrol altında tutulmaya çalışılmasına tanık oluruz. Kontrolün en rahat sağlanma durumunun gözetimle olması Bentham'ın, panoptikon tasarımı modelininin gözetlemeye izin verecek ölçüde tasarlanmasına neden oldu. Bu tasarım modelinin kurumlarda örneğin, okul ve hapishanelerdeki bireylerin kontrol edilmesi, verim ve üretkenliklerinin de artırma amacı taşıdığı kadar davranışlarının da kontrol edilmesine olanak verecek bir tasarım modelidir. Bu modelin yönetim tipini karakterize etmesi Foucault'yu yönetimselliğin genel mekanizmalarına yöneltmiştir ve bu kavramın büyük

ölçüde insan ilişkilerindeki iktidarın analizi için bir çerçeve o teşkil ettiğini söylemektedir.

İktidar analizini yapan Foucault, modern dönem iktidar anlayışı olan baskıcı iktidar anlayışını reddedip, iktidarın başkalaşan ve bunun yanı sıra bireylerin kimliğini oluşturan, baskıcı iktidar yerine üretken bir iktidardan bahsetmektedir. Ona göre, Marksist bir yaklaşım olan iktidarın, makroyapılar aracılığı ile gerçekleştiğini belirtenlerin indirgemeciliği nedeniyle yetersizdir bunun yanı sıra yönetici sınıflarla sağlanan iktidarın da yetersizliğini iddia etmekte ve burjuva devriminin kralın kafasını kesmiş olduğunu söyler (Best ve Kellner, 2016: 80-81). Kralın kesilen kafası ve onun iktidarının yerini toplumsal kurumların içine nüfuz eden bir ilişkiler ağı haline gelen iktidarın aldığını ifade eder bu iktidar biçiminin kısıtlayan ve baskılamasının yanı sıra oluşturan ve düzenleyen bir iktidar da olduğunu söyler. Modern iktidar anlayışına getirdiği eleştiriler Foucault'nun, iktidarı meta anlatıların dışında değerlendirip, kavramsallaştırması ve bu nokta da yaptığı iktidar analizi onun, iktidarı postmodern bir perspektif içerisinde ele alıp incelediğini göstermektedir.

Modern dönem kapitalizminin bireyle ilişkisi bireyi değerli bir kaynak halinde ele alması etrafında şekillenmiştir. Bireyin değerli bir kaynak haline gelmesi birey üzerinde bireyin verimliliğini ve üretkenliğini üst seviyede tutmak amaçlanmaktadır. Bunun için de 'biyopolitik' ve 'biyoiktidar' kavramları politik ve biyolojik nitelikleriyle özneyi öne çıkarmaktadır. Bu kavramlardan biyopolitik daha çok zamanın düzenlenmesi ve öznenin verimliliğini iş disiplini ve saatlerini düzenlemeye yönelik bir anlam içerirken biyopolitik kavramı ise Foucault'ya göre akılsallaştırma çabasının 18. Yüzyıldan itibaren karşılaşılan sorunları çözmeye çalışma girişimidir. Bu biyoiktidar çağı, geleneksel hayatın değişip dönüşüme uğramasının radikal değişiklikleriyle başladığı söylenebilir. Bu değişimlerin bir boyutunu da "canlı varlığın mekaniğinin etkisinde olan ve biyolojik süreçlerin dayanağını oluşturan bedeni merkez almıştır: bollaşma, doğum ve ölüm oranları, sağlık düzeyi, yaşam süresi ve bunları etkileyebilecek tüm koşullar önem kazanmıştır; bunların sorumluluğunun yüklenmesi bir dizi müdahale ve düzenleyici denetim yoluyla gerçekleşir: işte bu da nüfusun biyopolitikasıdır" (Foucault, 2007: 103). Biyopolitikanın temelinde Foucault'ya göre, cinsellik bulunur. Bu cinselliğin temele yerleştirmesinin temelinde ekonomik ve siyasal sorunun nüfus sorunu olması yatmaktadır. Çünkü nüfus dönemi itibarıyla iş gücü nüfusu gerek zenginlik veya sağlık durumlarıyla beraber doğum

ve ölüm de önemli hale geldi. Beden yatırılan yatırım ve değerlendirilmesinin sağlanması için gözetlenmeyi ve disipline edilmeyi gerektirdi. Bu düzenleme ve disiplinin en çok cinselliğe odaklanmalarının temelinde cinselliğin yaşamın iki eksenli birleşme noktasında yer almasıdır.

“bir yandan beden disiplinlerine bağlıdır, yani talim-terbiye, güçlerin çoğaltılması ve paylaşılması, enerjinin düzenlenmesi ya da tasarruf gibi yöntemlere. Öte yandan doğrudan tüm bütünsel sonuçlarla nüfus düzenlenmesine bağlıdır. Aynı anda her iki düzlemde de yer alır; küçük gözetimlere, her an var olabilen denetimlere, aşırı derece titizlikle gerçekleştirilmiş mekân uyarlamalarına, belirsiz tıbbi ya da psikolojik muayenelere, beden üzerinde yaratılan gerçek bir mikro iktidara yol açar; ama, aynı zamanda kitlesel önlemlere, istatistik varsayımlara, toplumsal bünyenin tümünü ya da bütün içindeki gurupları ilgilendiren müdahalelere de olanak verir” (Foucault, 2007: 107).

Bilginin iktidarla ilişkisi üzerinden hareket eden Foucault: pozitivistin, nesnel ve tarafsız bilgi anlayışı ve marksizmin özgürleştirici bilgi anlayışı yaklaşımı gibi moderniteye özgü anlayışları benimsememekte (Şaylan, 2020: 327). Çünkü o, ...“modern rasyonelliği, kurumları ve modern öznellik biçimlerini tahakküm kaynakları ya da inşaları olarak damgalar” (Best ve Kellner, 2016: 66). Foucault’da, özne kurucu bir bilinç olmayıp kurulmuş ve merkezsiz bir konumdur. Ona göre, modern özne uyum ve üretkenlik adına disipline bir şekilde kurgulanmıştır. Modernliğin özneyi kurgulaması anlayışı, modern öznenin etkin yapıdaki konumunu yıkmaktadır.

Kavram veya bilginin kendisini, tarihsel koşullara bağlı olarak ortaya çıkaran; dönemin koşulları tarafından ortaya çıkartılmış olarak ele alan Foucault’ya göre, bunlar tarihsel olarak ele alınmalıdır. Bunun sonucu olarak insan eylemlerinin de bilgi ve söylem ile bir çerçevede değerlendirilmeleri sağlanabilmektedir. Burada Foucault’ya göre, modernitenin aklı ön planda tutması bilginin bir iktidar aracına dönüşmesine neden olmaktadır. Keza kurulan iktidar aracılığı ile baskı altına alınma amacı uyum ve uzlaşma sağlamaya çalışılmaktadır. Bunun yanı sıra modernliğe has meta anlatıların açıklayıcı söylemlerinin de iktidar ağları örmüş olmaları nedeniyle toplumsalın bu anlatılar ile anlaşılmayacağını belirtmektedir. Ona göre, modernliğin açıklanabilmesi için meta anlatıların bir kenara itilip psikiyatri, tıp veya cinsellik üzerinden hareket edilmesi

gerekmektedir. Onun normal ve anormal ya da akıllı ve deli gibi zıtlıkların değerlendirilmesinde modern dönemde doğru olan, akıllı ve normal olanın yanında yer almaktadır. Foucault'nun, nazarında bunun gibi bir sürecin insanı, bilimin nesnesi haline getirdiğidir. Bu nedenle öznenin bilimin nesnesi kılınması ona göre, modernliğe has açıklayıcı anlatılar karmaşık ve belirsiz ilişkileri bütünsel bir şekilde açıklayamamaktadır.

3.2.2. Ekonomi, Toplum ve Kültürü Merkeze Alan Postmodern Kuramcılar: J. Baudrillard ve F. Jameson

Postmodernizmi kültürel mantık olarak teorileştiren ve kapitalizmin gelişimindeki bir aşama olarak ele alan Jameson, 'Postmodern ya da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantığı' adlı eserinde postmodern teoriyi genel hatlarıyla incelemeye koyulmaktadır. Ona göre, postmodernizmi kültürel değişikliklerden yola çıkıp tanımlamamız gerekmektedir. Necmi Zeka'nın derlemesini yaptığı "Postmodernizm" eserinde yer alan makalesinde Van Gogh'un ünlü Köylü Pabuçları ve Andy Warhol'un elmas tozlu pabuçlarını karşılaştırmasından hareket ettiğimizde; Jameson'un, postmoderniteyi teorikleştirilmesinin anlaşılması açısından önemli bir karşılaştırmadır. Çünkü Van Gogh'un yapıtında modernizmin, Andy Warhol'un yapıtında postmodernizmin kültürel işaretlerinin yer alması dolayısıyla postmodern ve modern farkları anlamak açısından önemlidir. Bu noktada kültürel değişikliklerin neler olduğu ve ne gibi bir değişim geçirdiğinden hareket edilecektir.

Jameson, Van Gogh'un Köylü Pabuçları eserini Heidegger'ci anlayıştan (-vücudun ve doğanın anlamsız maddiliği ile tarihin ve toplumsalın anlam yükü- şeklinde ifade etmektedir.) hareketle eserin salt dekoratif bir işleve indirgenmemesi için, eserin doğduğu ilk durumun yeniden inşa edilmesi gerektiğini söyler. Bu yeniden üretim vahşi, tehditkâr, marjinalleştirilmiş ve indirgenmiş bir dünyaya işaret etmekte ve modernizmin kültürel işaretlerini taşımaktadır (Jameson, 1994: 66). Jameson'a göre, bu eser kapitalist yaşam ve uzmanlaşma etrafında şekillenmiş olsa da köylü yaşamının gerçekliğini de sunmaktadır. Fakat Andy Warhol'un Elmas Tozlu Pabuçları'nın ise Freudcu ve Marksist anlamda birer fetiş olduğunu ve Van Gogh'un eserindeki içeriksel imgeyle bir bağlantısının olmadığını, bir dans salonundan çıkan veyahut Auschwitz'den kalan ayakkabılardan oluşan ölü nesnelere kümesi gibi bir imaj barındırdığının altını çizer

(Jameson, 1994: 68). Bu karşılaştırma bize modernizmdeki derinlik yerine postmodern belirsizlikle yüzeyselliğin geçtiğinin göstermektedir. Modern sanatın derinliğindeki eleştirel ve karşı duruşun postmodernizmde bir önemi kalmamaktadır.

Sanat eserlerinin derinlik kaybı ve yüzeysellik gibi değişim yüksek kültür ile aşağı kültür arasındaki ayrımın silinmesine de neden olmaktadır. Kültür endüstrisinin modernistler tarafından reddedilen tüm biçimlerinin, postmodernizm tarafından onların tamamını kapsayacak şekilde olmaları. Bu yeni postmodern olumlama Jameson'a göre, sözde edebiyattan oluşan bayağı görünüm karşısında ve onları alıntılarla kalmayıp kendi kapsamlarına da alırlar (Jameson, 2011: 31). Modernizmdeki yüksek kültür postmodernizmde popüler kültüre karşı koyacak bir nitelikte olsa bile popüler kültürün malzemesi olup kısa sürede tüketilmesi söz konusu olabilmektedir. Günümüz toplumlarının tüketim toplumu olmalarından kültürel tüketiminde hızlı bir şekilde gerçekleşmesine neden olmakta ve Jameson'ın kastettiği şekilde kapitalizmin evrenselleşmesi ile düşünce kültür alanının da metalaşmasına neden olmaktadır.

Gerçek yaşam ile salt görüntü gibi bir benzetme veya tanımlamada, gerçeklik konumunun belirleyiciliğini yüksek kültür yapmaktaydı (Jameson, 2011: 385). Popüler kültürde ise yan anlamlarca değersiz ve ticari mesajların söz konusu edildikleri görülebilmektedir. Jameson, bu şekildeki kültürel değişimler ile modern postmodern ikilisinin arasındaki farkın anlaşılmasını aydınlatmaya girişmektedir.

Postmodern kültürün modern kültürden ayırıcı özelliği üst sınıfın sanatı ile kitle kültürü ayrımının ortadan kalkmış olduğu ve tüm kültürel ürünlerin popüler kültür adı altında anıldığını ifade etmek mümkün. Jameson'a göre, modern sanatın eleştireliliği ve rahatsız ediciliğinin ortadan kalkması postmodern kültürel biçimlerin başat haline gelmesine neden olmuştur. Postmodern kültürel üretimin sanatı meta üretiminin bir parçası haline getirmesi, sanatı tüketim nesnesine indirgemektedir ve bunu neden olduğu yüzeysellik ile anlam yokluğu öznenin parçalanmasına neden olmaktadır. Ona göre, postmodernin kültürel kodu pastiş'tir. Pastiche Jameson, bireysel öznenin ve kişisel üslubun yok olması olarak tanımlamaktadır (Jameson, 2011: 68). Modernliğin yaratıcılığı ve öznenin benzersizliği yerini orijinalin kopyalanmasına bırakıp imgeler kültürünün hakimiyetinde bir yaşantıya bırakılmaktadır.

Jameson, postmodernizmi Baudrillard veya Lyotard gibi kopuş olarak ele almamakta. Belirtildiği gibi kapitalizmin üçüncü aşamasına denk gelen kültürel biçimler Jameson tarafından postmodernizm olarak değerlendirilmektedir. Bunun yanı sıra diğer postmodern teorisyenlerin reddettikleri totalleştirici teorilerin olması gerektiğinin kanısındadır (Best ve Kellner, 2016: 262). Ona göre, dönemsel değişiklikte kültürel içeriklerin tamamen değişmesinden ziyade bazı öğelerle ilgili olarak yeniden yapılanma şeklinde önceden etkin olan kültürel öğelerin yerine başka kültürel öğelerin geçmesidir. Onun dönemselleştirmekten kastı bu şekilde bir tanımlamadır (Jameson'dan akt. Best ve Kellner, 2016: 261). Dönemsel olarak başat kültürel değerler konusunun kapitalizmle beraber ele alındığında, realizm ile piyasa kapitalizminin; modernizm ile tekelci kapitalizm ve postmodern dönemin ise çok uluslu kapitalizmle bağlantılandırıldığı görülmektedir.

Postmodern teorinin merkezi sorunu olan öznenin, Jameson'ın postmoderni tanımlamasında da etkin bir konumdadır. Modernliğin öznesi olan burjuva bireyi postmodernizmde parçalanmış bir halde kendisini gösterir. Jameson'da öznenin uzamsal mantığın etkinliği altında olması ve zamansal bir ilerleme şeklinde bir bütünlük teşkil etmediği zaman, öznenin kültürel üretimleri yazı, metinsellik, şizofrenik yazım gibi kavramlarla beraber fragman yığınlarıyla anılır (Jameson, 2011: 65-66). Bu anılma ile özne modernist anlatıların sığınağından kopmuş ve merkezi olarak düzenleyici bir anlatının yok olması, öznenin merkezsiz ve parçalı bir şekilde ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Jameson bu durum nedeniyle özneyi şizofren olarak tanımlamaktadır. Jameson şizofreniyi Lacan'ın klinik anlamındaki kullanıma eş fakat teşhisten farklı olarak kullanır. Ona göre, gösteren ile gösterilen arasındaki anlamın bozulması bireyin bilişsel haritasını yok etmekte ve birbirleriyle bağlantısı olmayan gösteren yığınlarının oluşmasına neden olmaktadır (Jameson, 2011: 68). Gösterenlerin birbirleriyle ilişkili olmaması ile zamanın sürekliliğinin an'a sıkışması, zamansal süreklilik algısının olmaması gerçeğliği saptıracağından dolayı şizofren özne ortaya çıkmaktadır.

Jameson'ın postmodernizm anlayışındaki önemli kısımların biri de zaman ve uzama dair anlayışın zaman dan uzama doğru bir ilerleme olduğunu ve özneye dair zamansallığın yok olması anlayışıdır. Burada süreklilik arz eden zamandan kopmuş olan öznenin kendisini konumlandırma sıkıntısı yaşadığı belirtilmektedir. Modernlikteki parçalı mekânın zamana bağlı kılınması iletişim ve teknolojik yeniliklerle zamanın

ortadan kaldırılmasıyla sonuçlanmıştır. Ortadan kalkmış ve içinde bulunan an şeklinde algılanan zamanın uzamlaştırılması yitim duygusunu da beraberinde getirmektedir (Jameson, 2011:264). Yitim duygusuna edimde bulunma ve karşı bir müdahale örneği üzerinden hareket edildiğinde, kapitalizmin merkezsizleşmiş yeni şebekelerinde öznenin konumlandırılmasının olanaksızlığını göstermektedirler (Best ve Kellner, 2016: 264).

Jameson'ın, hiper-uzam kavramsallaştırması; Foucault'nun, içinde yaşanılan dönemin mekân dönemi olduğu ifadesinden, zaman ve mekânın algısal değişikliğinin Harvey'in, zaman mekân sıkışması olarak tabir etmesine yakın bir anlam barındırmakta. Jameson'da, zamansallığın yok edilmesi ve uzamlaştırılması şeklinde postmodern uzam tasvirini görürüz. Onun hiper-uzam kavramsallaştırması bireylerdeki algılamının nesnenin değişim hızına eşdeğer bir hızda olmaması olarak okunabilir (Jameson, 2011: 80). Kastedilen algısal alışkanlıklar fiziksel çevreyle girilen ilişki neticesinde edinilmektedir. Bireylerin içinde bulunduğu haritalandırılabilir bir dünya postmodern uzamın algısal yokluğu nedeniyle konumlandırılmama güçlüğüne neden olmaktadır. Eş bir deyişle Jameson'da şizofrenik ve parçalı özne, zamanın çizgisel doğrusundaki düzenleyicilik ortadan kalktığı için gerçeklik ile bağıını da koparmıştır.

Hiper-uzamda yeni bilişsel bir haritalandırma estetiğinin gerekliliğine işaret eden Jameson, bunun bireysel ve kolektif özneler olarak kendi konumumuzun farkına varmak için gerekli olduğunu, bu sayede uzamsal ve toplumsal kargaşa içerisinde tekrardan eylemde bulunma olanağını doğuracağını belirtmektedir (Jameson, 2011: 98). Ona göre, içinde bulunulan kargaşa ve imgelerin hükmünün aza indirgenip, kapitalist sistemin tahakkümünden kurtuluş, bilişsel haritalandırma yoluyla gerçekleşecektir.

Sonuç olarak: Jameson postmodernizmi kapitalist gelişimle beraber var olan burjuva bireyinin gelişimi ve mevcut durumunun değerlendirilmesi üzerinden tanımlamaya çalışmakta, postmodernizmi "geç kapitalizmin kültürel egemeni olarak nitelemektedir" (Best ve Kellner, 2016: 260). Buradan hareketle Jameson'nun, postmodernliği bir kopuş olarak görmeyip kapitalizmin bir aşaması olarak gördüğü sonucuna ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, Jameson postmodernizmde iki manzara betimler; "gerçekliğin imajlara dönüşümü" ve "bir dizi şimdi haline gelen zamanın şizofrenik bölük pörçüklüğü" (Featherstone, 2005: 106).

Jameson'un yanı sıra, Fransız sosyolog Jean Baudrillard, günümüz dünyasının değerlendirilmesine kalkıştığımız da bize farklı bir perspektif ile yaklaşılması gerektiğini sağlamıştır. Şaylan'ın belirttiğine göre, moderniteyi Marx ve Freud ile özdeşleşen bir dönem olarak yorumlayan Baudrillard, bunların bilinç altı veya üretim süreçlerinde gerçeklik bilgisi peşinde olduklarını belirtmektedir. Onun için modernite: "metalaşma mekanizasyon ve teknoloji gibi alanlarda ortaya çıkan bir patlama (explosin) olarak nitelenmektedir. Yani modernite de bir farklılaşma söz konusu olmaktadır. postmodernitede ise, bu farklılaşma son bulmakta (dedifferentation), her şey birbiri içine girerek içe doğru patlama (implosion) ortaya çıkmaktadır" (Baudrillard'an akt. Şaylan, 2020: 305).

Kendisinin bir postmodern olarak anılmasına karşı çıkmış olsa da. Onun ortaya attığı "simülasyon kuramı" medya üzerinde yaptığı incelemelerle şekillenmiş olup; kitleler üzerine düşünceleriyle radikal bir söylemle, toplumsalın sonunu ilan etmesi kadar ileriye gitmesi nedeniyle postmodern teorik yaklaşımda referans noktası olmuştur. Onun çalışmalarının gelişen teknoloji ile bilginin aktarımı ve hızla dönüşen dünyanın anlam kaybı olarak tarif edilen sürecin teorisini yaptığını söylemek mümkün olup, bu teorisi batı rasyonalizminin doğru bilgi kaynağına "epistemolojik" bir karşı çıkış olarak konumlandırılmaktadır (Güzel, 2015: 66).

Baudrillard'ın simülasyon teorisinin anlaşılması için, bazı kavram anlamlarına değinmekte fayda var. Çünkü sanayi ötesi topluma geçişin ona göre bazı metaforlarla açıklanması gerekmekte ve sanayi ötesi toplumlarda insanlara sunulan model üzerinden insanlar kurgusal gerçeği belirleyebilmektedirler (Şaylan, 2020: 303).

Boudrillard, "simülakrlar ve simülasyon" kitabının önsözünden önce bu kavramların anlamını şu şekilde vermektedir;

-Simülakr: "Bir gerçeklik olarak algılanmak isteyen görünüm."

-Simüle etmek: "Gerçek olmayan bir şeyi gerçekmiş gibi sunmak, göstermeye çalışmak."

-Simülasyon: ‘‘Bir araç, bir makine bir sistem bir olguya özgü işleyiş biçiminin inceleme, gösterilme ya da açıklanma amacıyla bir maket ya da bilgisayar programı aracılığıyla yapay bir şekilde yeniden üretilmesi’’ (Baudrillard, 2021: 7).

Baudrillard, simülakrlar düzeninin üç aşamada gerçekleştiğini ifade eder. Ona göre, bu değişimlerin birincisi; doğal değer yasası tarafından belirlenmekte ve Rönesans’tan sanayi devrimine kadar ki biçime denk gelen kopyalamadır. İkinci basamağı, üretimin egemen biçimi olduğu sanayi dönemidir ve bu aşama ticari değer yarasınca belirlenmektedir. Üçüncü aşama ise yapısal değer tarafından belirlenmekte olup, güncel olan evredir ve hâkim biçim simülasyondur (Baudrillard, 2016: 87). Bu aşamalarda Baudrillard, göstergelerin anlamının imgelerin gerçekliğin yansımaları olmalarından uzaklaşıp sembollere doğru geliştiğini ve bu nedenle göstergelerin gerçeklikten koptuğunu ifade eder. Ona göre, bu aşama gerçekleştiğinde gerçeklik ve hakikat yerini taklitlere bırakarak gönderenlerin tasfiye edildiği bir simülasyon çağıyla karşı karşıya kalırız. Eş deyişle simülasyon çağında karşı karşıya kalınan gerçekliğin modellerle anlatılmasına ‘‘hiper-gerçek’’ simülasyon denilmektedir (Baudrillard, 2021: 14).

Postmodern çağ: Baudrillard’a göre, taklitlerden oluşan bir gerçeküstücülük çağıdır. Gerçek bir kurgudur, gerçeğin kurgu olması beraberinde doğru veya yanlışında anlam kaybına uğramasına neden olmaktadır. Çünkü: toplum taklitlerden oluşmuş bir kurgu olması nedeniyle gerçeği belirtebilecek bir durum söz konusu olamamaktadır. Kendisi yaşanan savaşın TV’de verilmesinin gerçekliği üzerinden hareket ederek, bireyselleştirilen bir durum ve simulacra evreninin kapsayıcılığı nedeniyle onun savaş olmadığını söylemesini doğurmuştur. Bu noktada yeniden üretim olarak simulacra ise üretimin yerine onun taklidini yapan modelin geçmesi dediği şey olarak ifade etmek mümkündür. TV ekranında yaşanan olayda mekânsal farkın kalkmasına, içe patlama olarak ifade ettiği Harvey’in zaman mekân sıkışması dediği olgunun kesiştiği nokta olarak belirtmek mümkün.

Görüntü ile gerçek arasındaki farkın ortadan kalkması moderniteye has olan alt kültür ile üst kültür ikilemi gibi sınıf ve sınıf çatışmalarını referans alan geleneksel kurumlarda içe doğru patlayarak anlam kaybına uğramışlardır. Bunun sonucunda yığınlar dediği halk kitleleri herhangi bir eylem gerçekleştirmeleri ortadan kalkmış ve bu yığınlar

belirli iletiler ile uyumlulaştırılmaları aşamasına girilmiştir. Yığınların bir arada tutulması ve gerekli mesajların iletilmesi enformasyon ve medya aracılığı ile sağlanmaktadır (Şaylan, 2020: 304).

Foucault'yu unutmak adlı eseriyle Baudrillard, postmodern simülasyon çağında Foucault'yu, ‘‘iktidar simülakr’ının kendisi ile ilgili tek bir söz’’ etmemesinden (Baudrillard, 2017: 50) dolayı eleştirip onun iktidar teorisinin eskimiş olduğunun altını çizerek, Foucault'yu unutmamızı önerir. Foucault'nun anlattıklarının miadı dolmuş şeyler olduklarını (Baudrillard, 2017: 16), iktidarın kendi de bir simülasyon halinde olduğunu iddia eder. Bununla beraber bu eserde, eleştirel toplum teorisinin kavramlarını da radikal bir eleştiriye tabi tutmaktadır.

Gerçeği arama ve gerçeğin bilgisinin özne odaklı bir merkezden öğrenilmesinin imkansızlığını gerçekliğin yok oluşundan ziyade şeylerin bilgisinin bize ulaşması noktasına göstergelerin araçlar nedeniyle simülasyon halini almasına bağlamaktadır. Burada modernliğin belirleyicisi olan öznenin varlığından söz etmek zorlaşmaktadır. Çünkü, modernlikteki özne hem kendi içeriğini belirleyip kendini konumlandırıp hem de elde ettiği bilgiden yola çıkarak nesneyi tanımlar niteliğe sahiptir. Bu özne salt bilgiyi bilen değil eylemde bulunan bir özne halini belirtmektedir. Bu şekilde modern öznenin konumlandırılması nesneyi pasifize ederek edilgen bir konuma sokmaktadır. Baudrillard, diğer postmodern düşünürler gibi özneyi merkeze almaktan kaçınıp, özneyi yadsımaktadır. Ona göre, özne merkezci modernizm anlayışından, postmodern dönemle beraber nesnelere pasiflikten çıkarak birleşip öznenin intikam almaya çalışacaklardır (Diken, 2016: 14). Bu intikam alma insanların kendi ihtiyaçlarını aldıklarını düşünmelerine rağmen alınan nesnenin ona itibar ve konum sağlaması şeklinde gerçekleşmektedir. Bu yolla nesne öz kullanım değerinden uzaklaşarak simülaklaşmaktadır.

Gerçekliğin, simülasyon evrenince işgal edildiği bu evrende sadece hiper-gerçeklikten bahsedilebileceğini iddia eden Baudrillard, bunu teknolojinin gelişimi ile ilintilendirmektedir. Körfez savaşının sanal bir savaş olduğu ve yaşanmadığı iddiası, TV’de koltuklarında oturarak bunu izlemiş olanlar için, bunun bir savaş gibi algılanması yerine sanal bir gerçeklikle izlemeleri bunu izleyenlerce savaşın gerçekliğinin birbirinden uzak anlamlar taşımaya neden olmaktadır. Günümüzün internet dünyasında yapılan

sanal yarışlardan veya oyunların sanal karakterlerine uygun sergilerin düzenlenmesine kadar ki tüm süreç sanal gerçekliğin daha da arttığını göstermekte ve dizi filmlere konu olmakta ve onun deyimini ile ‘hiper-gerçekliği’ oluşturmaktadır.

Gerçeğin deneyimlemenin ortadan kalktığını belirten Baudrillard’ı daha iyi anlamak için TV’deki doktor simülasyonunun gerçek bir doktor olarak kabul edilmesi üzerinden örneklendirildiğinde daha net anlaşılır bir hale gelecektir. Nitekim pandemi sürecinde ‘mucize doktor’ adlı TV dizisinde doktor rolünü canlandıran aktris Taner Ölmez’in dizideki rolüne uygun olarak, Covid19 pandemisi ile mücadele çağrısı için reklamda oynaması Baudrillard’ın kastettiği anlamda bir doktor simülasyonu olarak işlev görmüştür. Buradan hareketle gerçek ile gerçek olmayanın birbirine girdiği bu şekil bir durumda, modele dayalı bir üretimin gerçekten daha da gerçek olması sonucunu doğurur. Baudrillard’ın kastettiği hipergerçeklik modelleri bu yolla gerçeğin yerine geçmiş olmaktadır. Buna ek olarak gerçeğin yerine geçmek olarak ideal seksin pornografi aracılığı ile verilmeye çalışılması da aynı sonucu doğurmaktadır. Bu yolla pornografi tarafından belirlenen ideal seks gerçek seksin ölçütü olarak görülmesine neden olmaktadır.

Post-modernlikteki anlam kaybı ve öznenin olmamasıyla beraber modern yaklaşımın getirdiği anlamlara olan güveninde sarsılmasına neden olmaktadır. Baudrillard’ın özneyi modern anlamının dışında değerlendirme ve etken konumundan uzaklaştırması, toplumunda araştırma nesnesi olarak ele almasını güçleştirmektedir. Toplumsalın sonunu ilan ederek toplumu özne ya da nesne kategorisinden çıkararak değerlendirmektedir. Toplumsalın sonunu iddia ederken medya ile yığınların ilişkisine odaklanıp teknolojinin medya aracılığı ile anlam üretmesi gerekirken, kitleler bunun yerine gösteri istemektedirler (Baudrillard, 2019: 17). Baudrillard’a göre, ‘...o uyumlu bir uzam ve gerçeklik ilkesi olarak var olmuştur. Toplumsal ilişki, toplumsal ilişkilerin üretimi, dinamik soyutlama olarak toplumsal, tarihsel zıtlıklar ve karşıtlıklar uzamı olarak toplumsal bir yapı, kazanılması gereken bir savaş, bir strateji, bir ideal olarak hep var olmuştur’ (Baudrillard, 2019: 69). Toplumsalında kullanım değerine dönüşmesi onun uzamsallığını yitirmesine neden olmuştur.

Anlamın ve modernliğin yıkımıyla beraber, postmodernizmde geriye bir şey kalmamakta. Sadece tüm olup bitmiş şeylerin geriye bıraktıkları atıkları kalmaktadır.

Öznenin nesnenin tahakkümüne girdiği bir dünya profili çizen Baudrillard'ın, postmodern teoriyi, modernliğin sona erışı gibi gerçekliğin ve toplumsalın da sona erışı olarak kavramsallaştırmaya çalıştığını görmek mümkün.

Baudrillard, dönüşen toplumun tanımlamasında tüketim toplumu kavramıyla izah getirmeye çalışmaktadır (Şaylan, 2020: 302). Bu tüketim toplumu olarak tasvir edilenin kaptılazmin yeni bir aşamasını teşkil etmekte. Baudrillard'ın tüketim toplumunun merkezi noktasını oluşturan ise "sembolik değişimdir." Bu kavramın Baudrillard'da kullanımını mevcut üretim ve tüketim ilişkilerinde farklı olup, mevcut şeylerin bir işarete dönüşmesi ve tüketilmesini oluşturmaktadır.

Ekonomik sistemdeki nesnenin işe yaramasına dayanan kullanım değeri ve ticari bir değer olarak belirlenen paraya odaklı kullanım değerinden sonra gösterge değerinin topluma hâkim olduğu anlayışı söz konusu. Klasik anlamdaki Marksçı kullanım değeri ile mübadele değerine ek olarak Baudrillard, gösterge değerini eklemektedir. Toplumsal statü ve iktidarın gösterge değeri ile bütünleşmesinden yola çıkar. Ona göre, göstergeler tarafından yapılandırılmış yeni bir toplumsal düzen içerisinde bulunmaktayız (Best ve Kellner, 2016: 171).

"... modernlik devrimi, tarihin diyalektiğine, ekonomi ya da arzuya yaslanan bir anlam devrimiydi. Baudrillard bu evreni hakir görür ve modernlik evreninin "ikincil bir verimin, yirminci yüzyılda gerçekleşen postmodernlik devriminin, görünüşlerin daha önceki yıkımına eşit bir derin anlam yıkımı sürecinin" parçası olduğunu iddia eder... postmodern dünya anlamdan yoksundur; teorilerin herhangi bir güvenli limana demirlemeksizin boşlukta aktığı bir nihilizm evrenidir. Anlam derinliği, gizli bir boyutu, görülmeyen bir alt katmanı ve istikrarlı bir temeli gerektirir; oysa postmodern toplumda her şey "müstehten" görünür, açık seçiktir ve daima hareket halindedir" (Best ve Kellner, 2016: 183).

Son olarak Baudrillard'ın söylemlerinin metaforik bir dil etrafında geliştiğini ve bilimi suistimal ettiğine dair oldukça eleştirilmiş olmasına karşın; 1970'lerde enformasyon devriminin neden olduğu toplumsal değişimden hareketle Baudrillard, modern toplumların sona erdiğini; bu süreçte gerçekliğin kendisinin yürürlükten kalkıp onun yok olduğunu iddia eder. Bu yeni süreçte "özne ve nesne, gerçek ve sahte ile doğru

ve yanlışın’’ aralarındaki ilişkinin özölmesi gerçekleşmiş olup hipergereki sürece girilmiştir (Gane, 2008: 67).⁹

---

⁹ Detaylı bir Baudrillard incelemeşi için bkz. Gane, M. (2008). *Jean Baudrillard: Radikal Belirsizlik*, (ev. Ali Utku ve Serhat Toker), De Ki Yayınları, Ankara

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ZYG MUNT BAUMAN VE KİMLİK

4.1.Makro ve Mikro Sosyolojinin Bir Aradalığı

Bauman, 1925'te Polonya'da doğmuş ve 1939'da Polonya'nın Nazi göçlerinin işgaline uğramasından sonra ailesiyle birlikte Sovyetler birliğine göçmek zorunda kalmış; sonrasında ise Stalinist rejimden kaçıp, yurtları Polonya'ya geri dönmüşlerdir. Bu süreç zarfında Varşova Üniversitesi'nde çalışan Bauman, 1968'lerde antisemitist fikrin mağduru olarak yeniden göçmek zorunda kaldı. Buradan İngiltere'ye geçip Leeds Üniversitesi'nde çalışma hayatına devam etmiştir (Bauman ve Madrazo: 2019, 13). Bauman'ın hayatının göçebelikle geçmiş olması ve bu göçebeliğin nedeni olan modern insanın rasyonel bir çerçevede düzen inşa etme uğraşı, onun sosyolojik fikirlerinin belirleyicileri olmuşlardır.

Anti-pozitivist bir çizgide duran (Çeğin: 2005: 95) Bauman'ın, sosyolojik betimlemelerinde dönüşümü açıklarken metaforlara başvurması nedeniyle onun geleneksel sosyolojiden ayrı bir anlayışta olduğunu söylemek mümkün. Bauman kendisini hiçbir şekilde bir '-ist' olarak görmediğini belirtmekte ve üzerinde durup geliştirmeye çalıştığı 'metot'u 'hermenötik sosyoloji' olarak adlandırmaktadır (Czapnik, 2017: 206).

Anlamlandırma çabası aynı zamanda yorumsamacı bir bakış açısına da işaret etmektedir. Bauman'ın da belirttiği gibi, üç farklı dünyalarda yaşamıyoruz (modern öncesi, modern ve postmodern). Bu nedenle "sosyolojik yorumbilim, yaşam stratejilerinin sürekli ve değişen yönlerinin geriye doğru (karşılıklı kararlılığın diyalektik süreci içinde) hizmet ettikleri toplumsal figürasyona -ve ileriye doğru, içinde ifadelerini buldukları günlük yaşam kalıplarına- kadar izlerinin sürülmesini gerektirir" (Bauman, 2018c: 23).

Aynı zamanda sosyolojik teorinin ikinci dünya savaşından sonra yaşanan problemlerden kaynaklı yapı merkezli anlayışların dönüşümü açıklamada yetersiz kalıp

bireyi pasifize bir halde görmelerinden dolayı, eylem merkezli teorilere doğru bir evrilme yaşandığını söylemek mümkün. Sosyolojik pozitivistin, modern dönemin dönüşümlerini izah etmeye çalışması onu yapı merkezli teoriler etrafında şekillendirmişti. Fakat problemlerin bireysel düzlemde dile getirilmesi (zirve noktası 68 hareketleri olarak gösterilebilir) sosyolojik teorinin de pozitivist yaklaşımdan uzaklaşıp, hermenötik bir tarz benimsemekte ve ona göre insan eylemlerini tarihsel ve kültürel bağlamı içerisinde ele almak ve değerlendirmek gerekmektedir (Karadeniz, 2013: 46). Esgin'in de belirttiği gibi hermenötik sosyolojinin analiz nesnesi insan ve onun yaptıkları şeylerdir (Esgin'den akt. Karadeniz, 2034: 46). Postmodern dönemle beraber sosyolojik teorinin pozitivist kanadınca oluşturulan anlayış gerekli izahattan yoksun bir duruma gelmiş olup, yerine hermenötik yaklaşımın geçtiğini söylemek mümkün.

Bauman'ın sosyolojisi, "hayal gücünün, hislerin, beşerî ilişkilerin (aşk, dostluk, çaresizlik, kayıtsızlık, duyarsızlık) ve bunların içten deneyimlerinin sosyolojisidir" (Bauman ve Donksis: 2020: 8). Bauman bunları sağduyu çerçevesinden ayrı olarak ele almakta ve sağduyunun kişisel ve test edilmemişliğinden ayrı olarak, sosyolojik bir yaklaşımla, bunun kurallı ve metodik bir şekilde incelemeye tabi tutulması gerektiği üzerine odaklanmaktadır. Bu perspektif onun sosyolojik düşüncesinin çok boyutlu bir yaklaşım etrafında geliştirmesinin de önünü açmaktadır. Toplumsal yaşamdaki eylemlerin 'birey-toplum' ilişkisinden hareketle analiz etmeye çalışması, bireyin ahlaki yönünü incelenmesi veya bireyin dahil olduğu gurupla ilişkisine odaklanması gibi dar alanlara odaklanması veyahut modernlik-postmodernlik gibi toplumsal dönüşümlere genel bir çerçeve çizen kavram örüntüleriyle toplumu analiz etmeye çalışmaktadır (Başer, 2011: 146). Ayrıca Bauman, amacının makro ve mikro sosyolojiyi birbirine bağlama gayreti olduğunu belirtmekte ve sosyolojideki makro ve mikro yaklaşımları sosyoloji biliminin başından beri uğraştığı bir ikilik olarak ele almaktadır (Bauman ve Madrazo, 2019: 302).

Bauman sosyolojisinin teorik yönelimlerindeki çeşitlilik, onu sosyolojik bir merkezden hareketle anlaşılmasını güçleştirmektedir. O daha çok, "bir sosyalist, yapısalcı, eleştirel kuramcı; bazen hümanist bir Marksist ya da varoluşçu bir düşünür; sık sık yorumlayıcı bir sosyolog, aşikâr bir şekilde postmodernist ya da sosyolojiye şiiir sınırında dolaşan şair-entelektüel olarak görülür" (Kara, 2013:13). Onun sosyolojik perspektifini modernlik-postmodernlik ikililiğine sıkıştırmak onun anlaşılmasını zor hale

getirdiğini söylemek mümkün. Aslında Bauman'ın, modern-postmodern ikililiğine sıkıştırılmasının nedeni: kendisinin Yahudi olarak modern tahayyül neticesinde yabancı konumda olması, ötekileştirilip, dışlanmasının (özelde Yahudiler genelde ayrıksı otlar olarak modernitenin artıkları olarak belirttiği kimseler), postmodernitenin yabancıyı kucaklamasını ya da herkesin yabancı olduğu şeklinde söyleminin etkisi olduğunu söylemek mümkün.

Bauman sosyolojisinin anlaşılması noktasında göçebe yaşamının kılavuzluk edeceği gibi, (-ki bu göçebelik modern tasarının sonucunda oluşmuştu) onun düşünsel zeminin oluşumunda da kimlerin etkisi olduğunu anlamakta; onu anlamak açısından önemlidir. Nihayetinde insanlık tarihinin büyük dönüşümlerine bakıldığında ilk üç büyükler olarak 'tarım devrimi', 'sanayi devrimi' ve 'Küreselleşme' şeklinde kronolojik bir sıra yapmak olasıdır. Sanayi devrimiyle beraber meydana gelen toplumsal değişimlere odaklanan ve varlığını da onlar üzerinden kuran sosyolojinin, küreselleşmeyi analiz etme noktasında da kılavuzluk amacıyla olması anlaşılır bir durumdur. Bir sosyolog olarak Bauman, modernitenin analizine eleştirel bir şekilde yaklaşmaktadır. Çünkü yaşamsal deneyimlerini oluşturan, modern projenin meydana getirdiği yaşam tarzları ve düşünüş şekilleridir. Hayatında göçebe deneyimler yaşamasının önemine bu nedenle değinilmektedir.

Yaşamsal deneyimlerine ek olarak; Bauman, sosyolojisinin zeminini sağlayan entelektüel fikirlere bakıldığında 1980'lere kadar ki süreçte Karl Marx, Antonio Gramsci, Albert Camus ile Jürgen Habermas'tan beslenen Bauman'ın; 1980'lerden sonra bunlara ek olarak: Emmanuel Levinas, Michel Foucault, Theodor Adorno, Cornelius Castoriadis gibi düşünürlerin kavramları ile sosyolojisinin renklendiğini söylemek mümkün (Smith'ten akt. Kara, 2013: 14).

Bauman sosyolojiyi bize rehberlik yapacak bir konumda olduğuna dair bir değerlendirme yapmakta ve bizleri yolculuk boyunca karşımıza çıkan şeyleri anlayıp kavramamızın sosyoloji aracılığıyla daha iyi bir değerlendirme yapacağımızı ve karşımıza çıkan sorunların çözümünde etkili olacağını bize gösterir. Ona göre,

“sosyoloji günlük hayatlarımızda elde ettiğimiz ve kullandığımız bilginin anlaşılmasıdır: çünkü sosyoloji çıplak gözün tespit edemeyeceği bazı incelikli ayrımları ve ilk bakışta hemen belli olmayan bazı bağlantıları açığa çıkarır; aynı zamanda haritayı

günlük deneyimlerimiz ufkunun ötesine uzatır, böylece mesken edindiğimiz toprakları kendi başımıza keşfetme şansımızın olmadığı dünyaya ne kadar uyduğunu görebiliriz'' (Bauman, 1999: 250).

Bunun yanı sıra Bauman'ın, mesken edinen toprakları keşfetme yolculuğundaki açıklamalarında, metaforik bir anlatıma denk gelinir ve buna paralel olarak incelediği konuları döngüsel olarak ele aldığını söylemek mümkün. Çünkü ele aldığı konuları farklı çerçeveler içerisinde değerlendirilmesini yapıp, konuyu farklı düzlemlerde ele alıp incelemeye tabi tutmaktadır.

Bunlara ek olarak Bauman'ın sosyolojisi ile ilgili genel bir değerlendirme yapılırsa eğer; "felsefi-sosyolojik geleneğin rasyonellik analizinde" temellendiği ve bununla beraber ahlakı da analize dahil ederek tartışmasını yürüttüğü görülmektedir (Başer, 2011: 58). Bunların tartışılması ve sosyolojik bir zeminde analizine modern söylemin barındırdığı sorunların neden olduğunu söylemek mümkün. Çünkü, modernliğin anlatılarına duyulan inanç ve bunun yıkılması ve kimilerince reddedilmesi yeni bir toplum tasavvurunu zorunlu kılmaktadır. Yeni toplum tasavvurunda bürokrasi veya panoptik denetim tarzı modern özelliklerin ahlak ile olan ilişkisini de Bauman, sosyolojinin inceleme nesnesi haline getirmektedir.

Bauman, Albion Small'in sosyoloji ile ilgili olarak söylediği, "modern toplumu daha iyi yapma şevkinden doğduğu" düşüncesine katılmakla beraber; ek olarak sosyolojinin sadece bu şevkten doğmakla kalmayıp, "ömrünün çoğunu da bununla geçirmiştir" demektedir ve ona göre, modern dönemin toplumunu daha iyi hale getirmek; "sosyolojik denklemde sabit, değişmez bir faktördür" (Bauman, 2018a: 200, Bauman, 2018b: 11). Koşut olarak sosyoloji "sosyal düzenin kuruluşu" ve devam ettiricisi hizmetine girdi (Bauman, 2014: 260, Bauman, 2018a: 201.). Bunun doğurduğu sonuçların başında düzeni koruyan hegemonik gücün sosyolojiyi kullanması gelmektedir ve bu da sosyolojinin güçlüyü güçlü kıldığı üzerinden eleştiriye açık hale getirmektedir. Aslında tam da bu noktada modern bir bilim olan sosyolojinin postmodern teoride pabucu dama atılmakta ve teorik bir krize girmektedir.

Sosyoloji biliminin modern döneme has olması, onun modern döneme ait bilim anlayışından hareketle ortaya çıkıp kendisini var etmeye çalışması, postmodernizmin onu modernitede aynı noktada algılamaya çalışmasına neden olmakta ve postmodernitede

sosyolojiyi zor bir süreç beklemektedir diyebiliriz. Çünkü, postmodern teori modern bilime, meta anlatılara karşı çıktığı gibi sosyolojiye de olumlu bakmayıp onu da bir üst anlatı halinde değerlendirmeye tabi tutmaktadır. Bu nedenle sosyolojinin varlığını koruması postmodernizmle arasındaki karşıtlığın çözümüne bağlıdır ve Bauman, postmodern sosyolojiden çok postmodernin sosyolojisini yapmaya çalışmaktadır. Bu noktada modernitenin bilimi olarak sosyoloji, eğer postmodernite içerisinden konuşulursa ondan vazgeçebilmeyi ‘bir tercih meselesi’ haline getirmektedir. Fakat Bauman, postmodernite içerisinden konuşup, sosyolojiden de vazgeçmemektedir (Karadeniz, 2013: 40). Bu bağlamda Bauman’ın postmoderniteyi konumlandırmaya çalıştığını söylemek mümkün. Çünkü: ona göre, modern aklın sınıflandırıcı ve kategorik yanının postmodernizm için ilgi çekici bir özelliği bulunmamaktadır (Bauman, 2000: 238).

Bauman’ın, modern ve postmodern sosyolojik betimlemeleri için birbirlerine karşıt veya tamamlayıcılar olarak kullandığı ikili kavram ilişkilerinden hareket etmek konunun Baumancı perspektiften anlaşılmasını kolaylaştıracağı düşünülmektedir. Bu nedenle Bauman’ın modern ve postmodern için uygun gördüğü kavramları, Şimşek’ten hareketle (Şimşek, 2014: 273) ele aldığımızda karşımıza şu tablo çıkmaktadır.

Modernite	Postmodernite
Katılık	Akışkanlık
Ağır kimlikler	Hafif kimlikler
Yasa koyucu entelektüel	Yorumcu entelektüel
Evrensel	Küresel
Üretim	Tüketim
Çalışma etiği	Estetik tüketim
Ben etiği	Öteki etiği
Düzen	Kaos
Kesinlik	Müphemlik
Panoptikon gözetim	Sinoptikon gözetim
Aile	Birlik

Gelecek	Şimdi
Pozitivist sosyoloji	Düşünümsel sosyoloji
Tümlük	Parçalılık
İdealist	Hedonist
Ağır makinalar	İletişim teknolojileri
Sınıf-örgüt	Ağ toplulukları
Fabrikvda	Avm

Tablo 1.2.

Bauman bu kavram ikililiklerine postmodern ve modern dünyanın farklılık ve dönüşümlerini izah ederken başvurmaktadır.

Önceki bölümlerde Bauman'a değindiğimiz çoğu noktada modern ve postmodern ikiliğine göndermede bulunmuşuzdur. Bu nedenle modern düzen üzerine ayrıca durmak yerine yukardaki ikili kavramlar bağlamında Bauman sosyolojisi ele alınmaya çalışılacaktır. Bauman'ın yapıtları incelendiğinde karşımıza postmodernliğin hem sosyolojik bir kritiğini hem de kuramsal düzeyde değerlendirmeye tabi tuttuğu bir çerçeve çıkmaktadır. Ona göre, modernliğin kendi imkansızlığı ile yüzleşmesinin neticesi olarak postmodernizmin ortaya çıkışı ve ahlaki fenomenlerin yeni oluşum içerisindeki ortaya çıkışını; ortaya çıkarmaya ve analiz etmeye giriştiğini söylemek mümkün. Bununla beraber modern ve postmodern ikiliğine entelektüelleri de işin içine katarak hareket etmektedir. 'Yasa koyucular ile yorumcular' eserinde modern entelektüelin yasa koyucu özellikleri taşıdığını postmodern entelektüelin ise yorumcu özellikleri ile bezendiği benzetmesini yapmaktadır.¹⁰

Bauman'ın, entelektüel için 'yasa koyucu ve yorumcu' benzetmesi aynı zaman da Featherstone'nun, postmodernin sosyolojisini yaparken benimsediği yaklaşım ile aynı zeminde okunması da mümkün görünmektedir. Çünkü Featherstone, postmoderni

---

¹⁰ Bkz. Bauman, Z. (1996). *Yasa Koyucular ile Yorumcular* (Çev. Kemal Atakay), Metis Yayınları, İstanbul

açılarken 1960 kuşağından hareket etmekte. Bu kuşak ona göre, yüksek sayıda kimselerin yüksek öğretime girerek, ‘yeni yönelim, zevk ve eğilimler’ oluşturmuş kimselerden meydana gelmekteydi (Featherstone, 2005: 71). Bu kuşağın sanatçılarının ve yazarlarının kendi aralarında ortaya çıkan problemleri çözme noktasında yerleşik kabullerin dışında bir analiz yapmaya girişmelerin kaynaklı olarak mevcut kabullerin dışında bir adlandırma yapmaya yönelmişlerdir. Featherstone’nun belirttiği gibi, ‘adlandırma Sanatı’ gurupların başka guruplarla girdikleri mücadelenin sonucunda ortaya çıkan bir strateji olup, postmodernizmde bu doğrultuda okunması gerektiğinin altını çizmektedir (Featherstone, 2005: 74-75). Bauman ise ‘yasa koyucu’ olan modern entelektüelin girmiş olduğu kimlik krizinin sonucu olarak yasa koyucu rolünden kendisini ‘yorumlayıcı’ olarak adlandırmaya doğru bir değişime girdiğini belirtmektedir.

Ayrıca Bauman’ın katı modernlik ve akışkan modernlik ikileminde, genel kanının akışkan modernliğin postmodernliğe denk geldiği yönünde olması ve ona göndermede bulunması (Karadeniz, 2013: 40) sebebiyle, Bauman sosyolojisinde; akışkan modernlik ve postmodernlik kavramlarının birbirlerinin yerine kullanılmasında bir sakınca görülmemektedir.

Katı/Akışkan bağlamından hareket edildiğinde, eleştirel bir tavır takınan Bauman: Marx ve Engels’in modernlikle ilgili olarak tarif ettikleri bütün katıları erittiği tabirinden hareket ederek, bunun bir son olmayıp; aksine eritilmiş, sıvılaşmış olanlardan daha fazla katının şekillendirilmesinin söz konusu olduğunu belirterek modernliğin (katı), bireyselliğin yaratımı için şahane olanaklar doğurduğunu belirtse de geneli oluşturan çoğunluk için durumun birbirine benzer ortamlar oluşturduğunu ifade ettiği görülmektedir (Bauman, 2016: 37). Modern dönemin neticesinde dinlere göre bölünmek ortadan kalkmış olsa da onun yerine aynı katılıkta olan uluslara göre sınıflandırma ve bölme geçmiştir (Bauman ve Obirek, 2019: 94).

Modernlikle beraber ortaya çıkan bireyselliğin anlaşılması açısından Bauman’ın benlik ile ilgili tanımlamasına bakıldığında, benliğin (modern benliğin) edindiği yeni niteliklerin olduğunu belirten Bauman; benliğin niteliklerinden birincisinin, benliğin inceleme nesnesine dönüştüğünü, ikincisi; benliğin diğer varlıklardan farklılaşıp özne olarak algılandığını ve geriye kalan varlıkların ona bağlı nesnelere haline geldiğini belirtmektedir. Son olarak benliğin, söz konusu öznenin ‘ayrıcalıklı mertebesine’

yükselmiş olduğunu belirtir (Bauman ve Raud, 2018: 15). Bu niteliklerin birincisinin sunulmuş olmadan, mevcut hale getirilmesine bağlayıp onun üzerinden konuşulabilir hale getirilmesi ve ayrıntılarıyla tartışmaya açık hale getirilmeye çalışılması olarak ifade eden Bauman; modern benliğin ikincil yeni özelliğini Kartezyen özne ve nesne ikiliği özelliğinden hareketle açıklar. Ona göre, bu ikilik öznenin aktif olmasının, geriye kalan nesnelerin edilgen hale getirilmesine neden olmaktadır. Üçüncü özelliğini ise “benliğin kendine yönelik bencilce kaygıyı, yaratımı, irdelemeyi ve irade gücünü birer görev olarak görmesidir” (Bauman ve Raud, 2018: 17). Buradan hareket edildiğinde benliğin etkileşim sonucu ortaya çıktığını söylenebilir ve tabii bununla beraber modern öznenin merkezi konumda yer alıp düzenleyici bir rol üstlenmesinin de bir görev haline gelmiş olduğunu da görmek mümkün. Bu noktada modern bireyin yaratım gücü sosyal düzenin sağlanmasına yönelik bir çabaya girişmesine de neden olmaktadır. Çünkü: modernlik, mükemmeliyete ulaşma çabasıydı, “yıkım yaratımın özüydü” (Bauman ve Lyon, 2020: 95).

Habermas’ın yaşam dünyalarının akılsallaşmasına benzer bir çerçevede yaklaşan Bauman, geleneksel toplumlardaki kontrollerin gelenekler ve toplumsal oto kontroller aracılığı ile sağlandığını, buralardaki bireylerin yaşamlarının gelenekler tarafından belirlenip şekillendiğini ifade etmektedir. Ona göre, modern dönem bu belirleyici gelenekleri buharlaştırmış olup toplumsal kontrolün ‘yapay etik yaptırımlarla’ yerine getirildiğini ve yabancılaşmanın (bireyler arası yabancılaşma) olduğu bir durum söz konusu olmaktadır. (Germeç Tanrıverdi, 2008: 100).

Bauman’ın, modernlik analizinde müphemlik kavramı kilit noktada yer alan kavramlardan biridir. Çünkü ona göre, modernliğin düzenleyici tasarısının karşısında müphemlik yer almakta ve aynı zamanda onun başarısızlığı durumu müphem bir durum yaratmaktadır. Her ne kadar modernlik, düzen yaratıcı bir etki içerse de müphemliğin kendisi de ‘modern pratiğin’ ürünüdür. Düzen ile yok edip ortadan kaldırmayı amaçladığı muğlaklıkta modernliğe has bir hale gelmektedir (Bauman, 2003: 23). Modernitenin, (modern devlet aracılığıyla) müphemliği ortadan kaldırmaya çalışmasını Bauman, ‘bahçe kültürü’ metaforuyla izah etmeye çalışmaktadır.

Bauman’da kültür: belirleyici bir birleştiricilik gücüne sahip olduğu gibi, farklılaştırıcı bir özelliğe de sahiptir. Kültür bireyleri birleştirdiği gibi onları farklılaştırıp

ötekileştirici bir role de bürünebilmekte. Bu noktada yaşam tarzları üzerinde kültürün hegemonik bir etkide buluna bildiğini söylememiz mümkün. Ona göre, kültürün manipüle ediciliği farklılaştırıcı özelliği sayesinde olabilmekte ve ayrımlar yapma etkinliği olarak ‘insanları’ benzerlikle içsel olarak birleştiren ve farklılıkla dışsal olarak ayıran bir etkinliktir (Bauman, 2005: 46).

4.2.Modern/Postmodern-Kimliksel- Görüngüler

Bauman’ın, moderniteye dair eleştirileri onun postmodern sosyolojinin geliştirilmesinden yana uğraş verdiğini söylemek mümkün. Belirtildiği gibi modernitenin imkansızlığı ile barışıp bunu kabullenmesi postmoderniteye geçiştir. Modernitenin bir ürünü olan müphemlik postmodernite de olumlanmaktadır ve modernite ve müphemliğe karşı savaş başlatmakla tanımlar (Ritzer ve Stepnisky: 2015: 199, Elliot, 2017: 219). Çünkü modernitenin düşünsel tahayyülünde, belirsizliğe yönelik duyulan korkunun bertaraf edilebilmesi; belirsizliğin bilinir kılınmasına bağlıdır. Bilinmezliği bilinir kılma çabaları, müphemliğin ortadan kaldırılması çabaları haline gelmiştir.

Bauman’ın sosyolojisinin metaforik betimlemelerle süslü olduğunu belirtmiştik. Modernite ve postmoderniteyi de metaforik olarak resmetmeye çalışmaktadır. Birbirlerinden farklılıklarını metaforik bir şekilde açıklar modern dönemi katı, postmodern dönemi ise akışkanlık kavramıyla açıklamaya girişmektedir. Katılıktan kasıt sınırlarla oluşmakta iken, akışkan modelde katı olanlar sorun olarak görülmektedirler. Bu bağlamda Bauman katı moderniteyi şu şekilde izah etmektedir:

“Ağır modernite, aslında emek ve sermaye arasındaki bağımlılıkların karşılıklı oluşuyla güçlendirilen bir nişanlılık dönemidir. İşçiler kendi geçimlerini sağlamak için işe alınmaya bağımlıydılar; sermayede kendini yeniden üretmek ve büyütme için onları işe almaya bağımlıydı. Buluşmaların sabit bir adresi vardı; ikisinden biri bir başka yere kolayca taşınmazdı. Muazzam fabrika duvarları iki tarafı da ortak bir hapisaneye kapattı. Sermaye ve emek denebilir ki, zenginlikte ve yoksullukta, sağlıkta ve hastalıkta, ölüm onları ayırıncaya dek birleştirildiler. Fabrika onların ortak ikametgahı, eş zamanlı olarak hem siper savaşı için bir savaş meydanı, hem de umutların ve rüyaların doğal yuvası oldu” (Bauman, 2005: 33).

Katı modernliğin ortaya çıkardığı fordist üretim modelinde Bauman'a göre, 'bilimsel yönetim' ve 'cemaat tarzı birlikteliğin' bir arada tutulmaya çalışıldığı bir süreç halinde işlediğinden dolayı karşılıklı bağımlılığı da doğurmuştur (Bauman, 2016: 43). Fakat akışkan modernite de bağımlılık söz konusu olmamaktadır.

Modernliğin akla dayalı hakikati tek rehber seçmesi Bauman'a göre, kökeninde bilim olan totaliter bir iddiadır. Bu tüm her şeye karşı bilime olan inancı ve sorun çözecek potansiyeli bilime atfetmeyi doğurmuştur (Şahin, 2013: 73). Nihayetinde bunun gibi bir durum araçsal akli merkeze alıp hayatı değer yargılarından arındırmaktadır. Bu nedenle Bauman akıl kavramına eğilirken temkinli davranıp, araçsal akli odak noktası haline getirip onun üzerinde durur. Araçsal aklın özelliği verimlilik için en uygun yollar bulması, bizim bunu kullanarak hâkimiyet sağlama olanağımızın olması ve aynı zamanda çıkarımız noktasında akılcı davranmamız araçsal akılla şekillenen bir yaşantıyı sorunlu kılmaktadır. Nihayetinde burada eylemin ahlaki değerinin bir önemi yoktur. Eğer eylem faydalı bir sonuç doğuracaksa, eylemin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bunun daha iyi anlaşılması adına holocaust'un araçsal aklın hakimiyetinde gerçekleşmiş bir olay olduğunu belirtmek mümkündür. Ek olarak araçsal aklın neden olduğu bu durumu Bauman'ın bahçe kültürü metaforu ile açıklaması, farklılıkların kültürel asimilasyon ve baskı ile tek tip hale gelmesinin izahıdır (Bauman, 2003: 228).

Bauman'ın modernlik eleştirisi Weber'in Bürokrasisinden hareketle yapılmaktadır. O Holocoust'u bürokrasi ile ilişkili olarak ele alıp incelemektedir. Bürokrasi ile oluşturulan bir yapılanmada ahlaksal kaygıların bir önemi yoktur. Bireyin sergilediği davranışın üst konumdakilerin isteklerini yerine getirmenin neticesinde ortaya çıkan eylem, emir komutaya bağlı olarak gerçekleşmektedir. Otoriteye uymak nihayetinde bürokratik ilişkinin üzerine kurulduğu temel argümandır. Bauman, Holocoust'u modernlikle ilişkili olarak görse de bunun tek başına yeterli bir gerekçe olmadığını da belirtir. Çünkü, tarihsel süreçte heterofobinin örnekleri görülür. Bu gibi durumlar modern öncesi dönemde de vardır. Modern dönemde farklı olana tahammül edememe durumu, modern çağın kendisine has birtakım yenilikler ve stratejiler ile çözülmeye çalışılmıştır.

Şahine göre, Bauman, modernlik eleştirisini akla yönelik bir şekilde gerçekleştirmektedir. Akla yönelik eleştiriye de üç şekilde gerçekleştirmektedir. Birincisi;

aklın doğrusal ve ileriye dönük bir pozisyonda yer almasıdır. Bu yaklaşım batıyı merkeze alıp modernliği batılılaşma şeklinde görmekte olup, batıyı etkin bir noktada konumlandırır ve akli araçsal olarak kullanarak, diğerlerini batıya benzetme durumu oluşmaktadır. İkinci akla dayalı eleştirisinin; araçsal akıl eleştirsin olduğunu belirten Şahin, araçsal aklın moderniteye özgü olduğunu ve amacın gerçekleştirilmesi için gerekli uygun araçları ayarlayıp değere odaklanmamak olarak belirtmektedir. Üçüncü eleştirisinin ise aklın düzenleyici eleştirisine yönelik olduğunu ifade eder. Bu homojenleştirici ve ayrışmaları ortadan kaldırmak için bir proje şeklinde gerçekleşmektedir (Şahin, 2013: 119-120).

Modern koşulların bireyi: (rasyonel, üretici, asker) olarak ifade edilebilir.

Üretici toplumu veya üretim toplumu, modern topluma denk gelen ve bu toplumun üyelerinin üretimle şekillenmeleri nedeniyle bu şekilde ifade edilmektedirler. Koşut olarak üretim toplumu bireylerin üretici rolünde olduğu toplum tipine gönderme yapmaktadır. Sanayinin erken dönemlerinde kitlesel bir üretici etkinliğin gerçekleşmesi neticesinde ortaya çıkmıştır.

Üretici ve asker toplumlarında yerleşiklik, modern devlet sınırlarının çizilmesi ve yerli-yabancı ikileminde yabancıya köksüzlük atfeden bir duruma sebebiyet vermektedir. Belirlenen tasarıların varlığı köksüzlüğün neden olduğu görecelik ile tehlikeye girebiliyordu. Modern düzen projesinde ideal olanın riske girmesine yabancıların neden olduğu görüşü ortaya çıkmıştı. Bauman'ın, müphemliği modern atık olarak resmetmesi; yerliliğe karşı olan, düzeni bozacak müphemliğin yabancılar ile anılmasına neden olmaktadır. Modern düzen ve tasarımın doğurduğu devletlerin, düzenleyici kurumlar haline gelmesi onların müphemliğe karşı savaş açmalarına neden olmaktadır. Modernliğin yabancıya karşı tavrı, sosyal ve kültürel olarak tavrı almak; sınırlardan uzak tutulmak istenmeleri şeklinde olup bunun mücadelesini vermektir. Bauman, bu durumun postmodernizmle beraber başka bir şekilde gerçekleştiğini ve arılığın postmodern dönem içerisinde tüketim etrafında şekillendiğini belirtir. Ona göre, postmodern tüketim dünyasında tüketime ayak uydurmamak dışlanmak ve katı sınırların çizilmesini doğurmaktadır (Bauman, 2012a: 25; Bauman, 2000: 25).

Modern koşulların yaratmış olduğu bireyler; Bauman'a göre, şu özelliklere sahiptirler.

-Bireyler birincil olarak ve her şeyden önce üretici ya da askerin yaratıcı ya da yıkıcı iş gücüne dönüştürülebilen kinetik göçün taşıyıcılarıydı; bu anlamda bireyler, böyle bir göçü muntazam olarak ve hiç bitkinlik duymadan üretme kapasitesine sahip olmalıydı.

-Bireyler disiplinli aktörlerdi; yani, davranışları genellikle düzenli olan ve her şeyden önemlisi de düzenlemeye boyun eğen aktörler, uyarıcılara tekrarlanan ve öngürülebilen biçimde tepki veren ve muntazam ve eşgüdümlü baskıya tabi tutulduğunda monoton davranabilen aktörlerdi.

-Bireyler, tıpkı lego ya da meccano oyuncaklarındaki taşlar gibi, yalnız başlarına natamam olan, anlamlı bütünler oluşturabilmeleri için öteki birimlerle bütünleşmesi gereken şeylerdi; bireylerin sınırları öncelikle ve birincil olarak, sınırlamaktan çok uymak ve bağlanmak için tasarlanan ara kesimlerdi.

-Başlıca doğruluk modeli (yani, kişinin mevcut durumu ile olması gereken durumu arasındaki armoni modeli) sağlığı ve sağlık, yukarıdaki üç alanda başarılı olma kapasitesi ile yakından ilgili bir düşünceydi (Bauman, 2001: 203-204).

Bu koşullar doğrultusunda yaratılan bireylerin kimlik implikasyonlarının da bu bağlamda değerlendirilmesini gerekmektedir.

Bauman, modernliğin katıdan sıvıya geçişinde ‘akışkan modernite’ kavramını kullanmasını modern durumun mevcut şeklindeki değişimin neden olduğunu belirtir. Moderniteyi akışkan yapan ise “onun kendini güçlendiren, zorlayıcı ve takıntılı özelliğidir” (Bauman, 2015: 13). Modernliğin bu özelliğinden söz konusu olan postmodern/ (akışkan modernite) teoride Bauman, diğer postmodern teorisyenlerden farklı bir şekilde postmodernliğe yaklaşır. Nihayetinde postmodern teorisyenlerce postmodernlik, yeni bir toplumsal duruma karşılık gelen yaşamsal tarz olarak görülmektedir. Bauman ise postmodernliği yeni bir teorik konum olarak ‘entelektüel ve ahlaki’ fikirlerdeki değişiklikleri izah etmeye odaklanan bir konum olarak ele alır (Kellner’ dan akt. Başer, 2013: 125).

Bauman, ‘akışkan modern’ toplumda yaşamın akışkan bir yaşam olduğunu belirtir. Ona göre, akışkan modernlik içerisindeki bireylerin davranışları herhangi bir

alışkanlık ve rutine dönüşmeden değişime uğramaktadır. Bu toplum türünün yaşamı ‘akışkan’ bir yaşamdır (Bauman, 2005: 37; 2020: 7). Aynı zamanda Bauman, akışkan yaşam dünyasında şeylere sahip olmaktan önemli olan, onlardan kurtulabilmektir der (Bauman, 2020: 8). Bu evrensel kullan at tüm her şeyi kapsamaktadır. Çünkü, akışkan yaşam tüm her şeyi tüketim nesnelere dönüştürmekte olduğunu belirtir.

Aydınlanmanın kendisinden alınan modern postülatların inandırıcılıklarını kaybetmeleri postmodernizm için uygun bir zemin sağlamaktadır. Bauman’da bu noktadan hareket ederek postmodernizmin tüm alanlara sirayet ettiğini belirtmektedir. Ona göre, postmodernite kavramı bu bağlamda türetilmiş bir kavramdır (Bauman, 1996: 143). Modern postülatların dayandığı akıl ve onun iktidarı postmodernizm tarafından onay görmemektedirler.

Aynı zamanda modern şartların yarattığı üretici ve asker bireylerin, kapsayıcı kimlikleri postmodernitede yerini öznel ve tüketim endeksli olan tüketici ve hazzı bireylere bıraktığı gibi, toplumsal yapının da parçalı bir hale geldiği döneme gönderme yapan postmodernist bakıştır.

Postmodern koşulların bireyi: (tüketici, hazzı, oyuncu) olarak ifade edilebilir.

Uzun vadeli taahhütlere bel bağlamamak, kullanılan ürünlerin sağladığı yarardan faydalanıp sonrasında onları atıp onlardan kurtulmak, kişilerin hayal kırıklıklarının yaşanmaması için uzun süreli bağlılıklardan kaçınılması gerekmektedir (Bauman, 2005: 193). Buna koşut olarak postmodernizm, kişiler arası bağlılıkların söz konusu olduğu üretim toplumlarını geride bırakıp; bu bağlılıklarında tüketilmesi gereken birer nesne haline geldikleri bir döneme gönderme yapmaktadır. Postmodern kişilik özellikleri bu şekilde bir davranış motifi sergilemeyi gerekli kılmaktadır. Çünkü ona göre, kişiler arası bağlılıklar, postmodern dünyada rafa kaldırılıp saklanması gereken şeyler olmayıp; bağlayıcı olmaları tehlikesi nedeniyle çöpe atılması gereken atıklar olarak görülmektedirler.

Bauman, aşkı değer akılsa fayda ile ilişkilendirmektedir. Ona göre, aşk ile anlam kazanan dünya da akıl söz konusu olduğunda; dünya yararlı nesnelere haline dönüşmektedir (Bauman, 2005: 203). Postmodern dönemde ya da Bauman’ın kastettiği gibi tüketim nesnesine dönüşen bizlerin içinde bulunduğu dünya, aşk dünyasının da meta

piyasasına aracılık ediyor olması söz konusudur. Bunun ortaya çıkardığı sonuç, nihayetinde aşkın şekillendirdiği değer ticari kullanımı ile anılması da gündeme gelmektedir (Bauman, 2012a: 25).

Postmodern akışkan kimliklerin oluşturucu niteliği olan bağımlılıktan uzak durmak anlayışı, hayatın sürekli yeni ve benzersiz deneyimlerle haz kovalayıcı bir amaç için güdülenmesi gerektiğidir. Burada tatmin olmaktan çok hep daha ilerisi için daha güçlü deneyimlerin yaşantılanması amacı etrafında şekillenen bir anlayıştan bahsetmek mümkün.

Zamanla üretici toplumdaki tüketici bir topluma evrilmenin gerçekleştiğini söylemek mümkün. Modern dönemin üreticilik misyonu, postmodern dönemde arka plana düşüp bunun yerine üretim geçmiştir. Bu postmodern çağın koşullarının yarattığı bireylerin genel özelliklerini Bauman şu şekilde belirtmektedir:

-Bireyler öncelikle ve birincil olarak, daima yeni deneyimler arayan ve asla doymayan, yani sürekli ve tercihen daima artan bir uyarıcı akışını emebilen ve bunlara tepki verebilen deneyim organizmalarıdır.

-Bireyler yaratıcı aktörlerdir; yani, en önemli özellikleri kendiliğinden ve kolayca atışlenebilen bir davranış esnekliğine ve kendiliğindenliğine sahip olmaları olan ve önceki öğrendiklerine ve kazanılmış alışkanlıklarına çok az bağlı olan aktörlerdir.

-Bireyler, asla tamamen dengede olmasalar da neredeyse kendi kendisine yeten ve kendi kendisini güdüleyen birimler olarak kendi kendilerini dengeleme eğilimindedir; böyle bir iç düzenleme hem amacı hem de güdüsü olduğu sosyalleşme sürecinde de sürdürülüyor.

-Doğruluk modeli sağlık değil uygunluktur. Uygunluk, bireyin giderek artan yeni deneyimleri bedensel ve ruhsal olarak emme ve bunlara yaratıcı bir biçimde tepki verme kapasitesini, hızla değişimlere dayanma yetisini ve kendi kendisini gözetlemek ve performans yetersizliklerini düzeltmek suretiyle formunu koruma yeteneğini temsil ediyor (Bauman, 2005: 204).

Bauman, modernliğin bir zamanlar kendisini evrensel olarak konumlandırmış olduğunu, şimdi ise küresel olarak gördüğünü belirtir. Bu değişikliğe neden olarak

modern ‘‘öz bilinç’’ ve ‘‘öz güven’’ farklılığıdır. Çünkü evrensellik aklın hakimiyetini gerektiriyordu. Bu modernitenin sonucu olarak, akıl merkezli bir bilinç yaratıp; rasyonel varlıkların hurafe ve cehalete ödün vermemeleri anlamına geliyordu. Modern anlayışta kendisini yaratacak bir gelecek tasavvuruna dair bir bilinç söz konusu. Küresellik ise bir yaratım peşinde olmayıp, Bauman’ın ifadesiyle; ‘‘herkesin her yerde mcdonald’s burgerleriyle beslenip, TV’de en yeni belgesel dramayı izleyebileceği anlamına geliyor’’ (Bauman, 2005: 38).

Küreselleşme nedir? gibi bir soru sorulduğunda; küreselleşmenin kökeninin moderniteden önceki dönemlerde olduğu söylenebilir. Bu dinlerin evrensellik ideali etrafında inançlarını yaymak istemeleri zamanına denk gelen bir şeydir. Fakat günümüz küreselleşmesi söz konusu edilecekse, modernitenin evrensellik idealinin; aydınlanmanın evrensel insan birlikteliği inancından türediğini, oradan beslendiğini söylemek mümkün. Küreselleşmenin önemli unsurlarına bakıldığında, kökenini evrensellik ideali taşıyan dinlerde bulsa da yaşam tarzlarındaki farklılıkların birbirlerini kolayca etkileyebildiği konuma gelmelerini sağlayan gelişmiş teknolojik araç gereçlerden hareket etmeyi gerektirmektedir. Bunun yanı sıra yaşam tarzı ve küreselleşme ilişkisine bakıldığında ekonomik dönüşümlerin birerlerden bağımsız ve sınırlara ya da yapılanmalara takılmadan işlem görmesi küreselleşmenin önemli bir unsuru olarak görmek mümkün. Bu gibi değişimlerin siyasi ve kültürel boyutunun ise mevcut iktidar erki olan ulus devletlerin zor süreçten geçmelerine neden olmaktadır. En önemli boyutunun ise zaman ve mekânın yitimi küreselleşmeyle eş bir anlam ifade etmektedir.

Küreselleşme, toplumların yeniden biçimlendirilmesine neden olan bir olgudur ve aynı zamanda tüm yaşamımızı da etkilemektedir.

Küreselleşen dünya, sınır tanımaz herhangi bir uzama bağlı olmayan ve istediği şekilde tüketip hareket edebilen insanların dünyasıdır. Bir kesim bu imkanlara sahipken madalyonun diğer yüzünde yerelliğe mahkûm edilmiş, küresel elitlerin dünyasından uzak ve sürekli yerelliğe gömülen bir kesimden de bahsetmek mümkün (Bauman, 2012: 11).

‘‘Küreselleşme ne kadar birleştirirse o kadar böler; birleştirirken böler, yerkürenin tek tipliğini teşvik etme nedenleriyle bölme nedenleri özdeştir. İş, finans, ticaret ve enformasyon akışının yer küresel boyutlara ulaşıyor olmasının yanı sıra, bir ‘‘yerelleşme’’ mekân sabitleme süreci de işlemektedir. Bunların arasında, birbiriyle

yakından bağlantılı iki süreç, tüm insan nüfusunun varoluş koşulları ile her bir yerli nüfusun çeşitli kesimlerinin varoluş koşullarını birbirinden kesin çizgilerle ayırmaktadır. Bazıları için küreselleşme olarak görülen şey, başkaları için yerelleşme anlamına gelmekte; bazıları için yeni bir özgürlüğün işaretini veren şey, başkalarının üzerine davetsiz ve kötü bir kader gibi çullanmaktadır. Hareketlik, gıpta edilen değerler arasında en üst sıralara yükselmekte ve her zaman eşitsiz dağıtılan kıt bir meta olan hareket özgürlüğü hızla, geçmodern ya da postmodern zamanların temel katmanlaştırıcı unsuru haline gelmektedir’’ (Bauman, 2012: 8).

Bauman, küreselleşmeyi ve küresel gelişimi üç farklı bağlamda ele almakta. Bunlar: ‘teknolojik gelişme’, ‘ekonomik dönüşüm’ ve ‘ulus devletin egemenlik boyutu’ olarak ele alınır. Teknolojik gelişmenin önemi eğer küreselleşmeden bahsedebilecekseniz, gerekli teknik gelişiminin zaman-mekân olgusu üzerinde değişime neden olması gerekmektedir. Günümüzün dünyasında insanların mekân sınırını ortadan kaldırıp etkileşimi ana indirgeyen teknik imkanların varlığı ulaşım ve haberleşmeyi olabildiğince kolaylaştırdığı gibi küresel bir alana da yaymıştır. Bunun sonucunda anlık iletişim ve bilgi alışverişi sağlanıp; etkileme ve etkilenme boyutu azami boyutlara ulaşmıştır. Küreselleşmenin diğer ayağı olan ekonomik dönüşümlerinin de temelinde bilgi işlem teknolojilerinin olduğunu ve dönüşümün yerel boyuttan küresel hale gelmelerinde etkin olduklarını söylemek mümkün. Nihayetinde ekonomik dönüşümün üretim temelli olmaktan tüketim temelli bir anlayışa ve bunun yanında köre çapında anlık değişimlerden etkilenebilecek bir dönüşüm geçirdiğini söylemek mümkün. Yerel ve içe kapanık yerel ekonomik modellerin, bu hareketli dünya piyasalarında varlıklarını sürdürme imkanları azalmaktadır. Bu sürecin sonucunda yerel yönetim alanlarının pasifleşmesi, uluslar üstü şirketlerin, ulus üstü bir hakimiyet edinmesini küreselleşmenin üçüncü ayağı olan ulus devletlerin egemenlik boyutuna denk gelmektedir. Ulus devletlerin egemenlik modern döneme oranla postmodern dönemde siyasal egemenliğinin azalmış olduğu yönünde bir değişimin yaşandığı ve ekonomik olarak küresel şirketlerin egemenliği altında kaldıkları söylenebilir (Şahin, 2013: 95).

Modern ve postmodern dönemler arasında evrensellik ve küreselleşme üzerinden hareket edildiğinde kimlik içinde bir değişim söz konusudur. Bu doğrultuda Bireysel kimliğin, modern ve postmodern ikililikte oluşumuna bakıldığında modernliğin evrenselleştirici kimliklerinin, üretim temelinden ilerleyen bir niteliğe bürünmekte iken;

postmodern kimliklerin farklılık ve tüketim temelli bir zeminde gerçekleştirilmeye çalışıldıklarını söylemek mümkündür.

Modernleşme ve modern yaşam biçimlerinin alt üst edilen geleneksel yaşamın yerini almaları ve günümüzün yerinden edilenleri; sığınmacılar ve mültecileri Bauman, küreselleşmenin atıkları olarak ifade etmektedir (Bauman, 2018: 74). Tüketim toplumunda modern döneme has üretimin sanayi atıklarının benzeri bir atık olarak, küreselleşmenin atıkları olarak belirlediği atıkların birbirine benzerliklerini, tüketim toplumunun kendisi dışındaki yaşamları baskılayıp ezmesi olarak görmektedir. Akışkan modern uygarlık atıkların uygarlığıdır (Bauman, 2018: 115). Bizlerin en büyük korkuları terk edilmek, dışarıda bırakılmaktır. Nihayetinde büyük biraderin amacı birleştirip hizaya getirmektir, içeriye dahil ederek içeridekine benzetmektir. Fakat yeni büyük birader eskiye oranla; dahil etmek yerine “dışlamakla” ve bulunduğu yere uymayanı uygun yerinde tutmaya çalışmakla meşgul. Bauman yeni büyük biraderi göçmen bürosuna alınmayacak ve dışarda tutulması gerekenleri dışarıda tutan olmakla eşleştirir (Bauman, 2018: 153).

Sonuç olarak, küreselleşmenin olumsuz tarafına odaklanan Bauman, küreselleşmenin kimselerin sorumluluk almayıp denetlemek istemediği dengesiz süreçlerden oluştuğunun altını çizmektedir (Bauman, 2005: 48).

Buna ek olarak Bauman, modern ve postmodern gözetim tarzlarının da farklı olduklarını belirtmektedir. Ona göre, modern dönemin gözetim modeli ‘panoptikon’ modeli ile ilişkiliyken; postmodern dönemin gözetim şekli, ‘sinoptikon’ ile ilişkilendirmektedir. (Bauman, 2012: 57, 2000a: 81).

Modernite-panoptikon-bastırma.

Postmodernite-sinoptikon-ayartma.

Bunun açık karşılığı, günümüzün gözetlemesinde önemli olan görünmek ve izlenmeleridir ki bu zora dayalı olmayıp bireylerin istekleri doğrultusunda gerçekleşmektedir. Panoptik gözetimden sinoptik gözetime evrilme az kişinin çok kişiyi izlemesinden çok kişinin az kişiyi izlemesine doğru olmuştur. Panoptikon Bauman’ın ifadesiyle, “insanları seyredebilecekleri bir konuma zorla getirdi”. Sinoptikon’un bunun aksine, “baskıya ihtiyacı yoktur; insanları seyretsinler diye ayartır” (Bauman, 2000a.

56). Bu günümüzün ikonik kişiliklerinin yaşam tarzlarının tüketim dünyası için arzulanan bir yaşam haline getirilmesi ile daha net anlaşılır bir duruma gelecektir. Nihayetinde modernizmden postmodernizme geçişin değiştirdikleri arasında gözetimin olması ve bu doğrultuda değişime uğraması beklenen bir durumdur.

Modern gözetime panoptik tarz yakıştırması yapan Bauman, bu gözetim sisteminde mahkûmun hareketleri kısıtlanırken; gardiyan için bazı kolaylıklar sağladığı ve aynı zamanda maliyetli bir proje olması nedeniyle güçlülere de neden olacak bir duruma sebebiyet verdiğini belirtmektedir. Fakat Bauman postmodern dünya için panoptik sonrası bir dünya tasavvuru çizmektedir (Bauman ve Lyon, 2020: 15). Ayrıca Lyon'un belirttiği bir diğer nokta iktidar ve politikanın günümüz ve modern karşılığının farklılık içerdiğidir. Çünkü, modern düzende politika ile disipline edilmenin (iktidarı sağlamanın) yerini, politikanın yerel kalmasının ve iktidarın etkisinin sınırları aşan bir küreselleşme boyutuna ulaşmış olduğudur.

Modern sosyo-ekonomik durum ile panoptik denetim arasındaki ilişkiye bakıldığında, Bauman'ın, Foucault'nun analizinden etkilendiğini ve hareket noktası olarak aldığını görürüz. Bugünün şartlarında Bauman'ın da ifade ettiği gibi panoptik gözetleme etkisini kaybetmiş veya ortadan kalkmış değil; bunun aksine Foucault'nun tahayyül ettiğinden çok daha güçlü hale gelmiş bulunmaktadır. Fakat zamanında 'tahakkümün evrensel kalıbı' olarak görülmüş olsa da günümüzde bu özelliğini yitirmiş olduğudur. Günümüzde, 'hapishaneler', 'kamplara', 'Psikiyatri klinikleri' gibi kurumlarla sınırlı kaldıklarını ifade etmektedir. Bauman'ın belirttiği gibi, 'panoptikon benzeri pratikler işe yaramaz sayılan ve kelimenin tam anlamıyla 'dışlanıp' borçlu taraf olarak ayrılmış insanlar için mekanlarla sınırlıdır (Bauman ve Lyon, 2020: 70).

“Özel hayatı kamunun bakışından gizlemek artık kamunun çıkarına değildir. Mühim ve ünlü olanlar (ünlü oldukları için mühim olanlar) artık bir çabanın iktidarına sahip olma hevesinde değiller ve dolayısıyla da kamusal erdemler hakkında eğitim vermiyorlar; eski sürülerine verebilecekleri son hizmet başkaları hayran olabilsin, ama aynı zamanda taklit etmeyi isteyip umabilsin diye kendi hayatlarını seyre çıkarmaktır. Panoptikon özel alana açılmış yıpratma savaşına özel olanı kamusal olan içinde çözdürmeye ya da en azından özel olanın kamusal olarak kabul edilebilir bir biçime sokmaya direnen bütün parçacıkların hasır altı etme çabasına karşılık geliyorduysa,

Sinoptikon kamusal alanın yok oluş edimini, kamusal alanın özel alan tarafından işgal edilmesini, fethedilmesini, istila edilmesini ve parça parça ama amansızca sömürgeleştirilmesini yansıtır. Özellikle kamusalı birbirinden ayıran, birbirine bağlayan sınır hattına uygulanan baskılar tersine çevrilmiştir'' (Bauman, 2000a: 81).

Panoptik sonrası postmodern dünya da kişilerin kullandıkları teknik aletler veya sosyal hesaplar aracılığıyla gözetlenmek için gerekli bilgiyi kendilerinin sağladığı görülmekte. En nihayetinde alışveriş yaptığımız kredi kartlarımız kendi ihtiyaçlarımızın, zevk veya beğenilerimizin haritasını kendimiz açık etmekteyiz. Günümüzde internet ağı aracılığı ile yapılan alışverişten tutun, seyahatlerdeki kontrollere kadar; bunların tamamında farklı şekillerde olsa da kimlik göstermek veya parola girmek gibi kontrol biçimleri ile karşı karşıya olup kişisel bilgilerimizi paylaşmak zorunluluğu ile karşı karşıyayız. Bunlar gözetimin yeni teknolojileri kullanmanın sonucudur. Bu şekilde gerçekleşen gözetim ve bireylerin sosyal hesapları aracılığı ile biyografilerini paylaşması Bauman'ın gözetimi akışkan olarak tarif etmesine neden olmuştur. Çünkü, gözetimin çağdaş versiyonunda izlenmek bir tehdit olarak görülmeyip; cezbedici bir hale gelmiştir (Bauman ve Lyon, 2020: 37)

Modern iktidarın ayırt edici özelliği laikleştirilmiş bir iktidar olmasıdır. Çünkü, modernlikle beraber iktidar; kilisenin etkisinden ayrı rasyonel bir zeminde, devletin hizmetinde gerçekleşmekteydi. Bauman bu durumun yani modern devlet iktidarının bahçıvan model üzerine kurulduğunu belirtir (Bauman, 1996: 66). Bahçıvan metaforunda topluma bahçe gibi yaklaşım üzerinden anlaşılmaktadır. Bahçıvanın bahçeyi ayrık otlardan arındırmasına benzer bir çaba ile modern yasa koyucu entelektüellerin toplumu aynı doğrultuda tasarlaması girişim arasındaki ilişki şeklinde ele alınabilir. Bahçıvan kültürde, müdahalenin en iyi yolu erken dönem modern devletin belirlediği eğitim ile sağlanabilmekteydi. Eğitim yolu ile toplumun biçimlendirilip kusursuzlaştırılması amaçlanmaktaydı. Bauman'a göre, eğitim akla dayalı tasarımın bütünsel etkisinden kaynaklı ortaya çıkmıştır (Bauman, 1996: 86). Eğitimle bireyler istenilen düzende yetiştirilip mevcut statükonun ve toplumsal düzenin sağlanması için iyi yurttaşlar yaratmak için en uygun kanal olarak görülmekteydi.

Postmodern dönemde 'iktidarın küreselliği', bugünün piyasalarından hareket edildiğinde postmodern dünyada iktidar ile küreselleşmek aynı olguya gönderme

yapmaktadırlar. Siyaset iktidarın gerisinde kalıp aynı şekilde küreselleşememektedir. Bu nedenle Bauman'ın belirttiği gibi iktidar küreselleştikçe siyasetin yerelliği arasındaki fark açılmaktadır (Bauman, 2018b: 77). Ona göre, modernlikteki ulus devlet iktisadi, kültürel ve askeri olarak birlik halindeydi; fakat günümüz ulus devletlerinin, bu gibi birliklerin parçalanması sonucu yerel bir güç konumuna düşmüşlerdir.

Modern ve postmodern dönemler bağlamında kimliğin Bauman'daki önemine gelince, ona göre akışkan hayatın uç noktalarındakilerin ve özellikle bu iki uç nokta arasında sıkışmış olanlar için asıl mesele kimlik sorunudur. Hiyerarşinin üstündekiler onlara sunulmuş onca seçenek içerisinde, kendilerine uygun olanı seçen veya gerekli parçaları alıp toplayan ve bunları uygunluk kriterlerince ne sıkı ne de çokça gevşek bir şekilde, elinde bulundurup kimliğini rahatça yaratanlardan oluşurken; alt kısımdakilerin bu gibi avantajlardan yoksun olması neticesinde, tek kimliğe sarılıp yıkıcı ve aşındırıcı baskılara karşı kimliği koruma girişimine girmiş olarak belirtmektedir. Bu iki kısım arasında kalmış olanların ise bu farklılığın farklı karışımları olarak kimlik sorunu yaşadıklarını ve ona göre ele aldıklarını belirtmektedir (Bauman, 2020: 14).

Modern zamanların bireylerinde Bauman'a göre kimlik, bireyselleşme ile ilintili olarak; sorumluluk ve görev bilincinin yerine getirilmesi ile ilişkili olup (Germeç Tanrıverdi, 2008: 104). Buldukları konumları ve bu yere sahip çıkma endişesi ile şekillenmekteydi. Fakat günümüz dünyasında, zamanında Erikson'un "kimlik krizi" tabiri ile belirli bir dönemi ifade etmesini; Bauman, günümüz dünyasının kimliklerine uyarlamaktadır. Kimlik krizinin ergenlik süreci ile ortaya çıkan ve geçici bir süre devam eden bir durum olarak gören Erikson'un aksine Bauman, bu fikrin eskidiğini belirtip kimlik krizindeki aynılık ve süreklilik gibi duyguların geçici bir ergenlik durumu olamadan çıktığını belirtmektedir (Bauman, 2005: 183).

"Özgürlüğün, toplumumuzda eşzamanlı olarak hem toplumsal bütünleşme ve sistemik yeniden üretim için vazgeçilmez bir koşul, hem de toplumun bütünleşmesi ve sistemin çalışması yoluyla durmadan yeniden yaratılan bir koşul ... Bireysel özgürlük, bireysel yaşam dünyası, toplum ve toplumsal sistem üçlüsünü bir arada tutan bağ olarak merkezi konumuna, özgürlüğün yakın zaman önce üretim ve güç alanından tüketim alanına kayması sonucu ulaşmıştır. Toplumumuzda bireysel özgürlük en başta tüketicinin

özgürlüğünden oluşur; o, verimli bir pazarın varlığına tutunur ve karşılığında bu varlığın koşullarını güvence altına alır'' (Bauman, 2015a: 15).

Aynı zamanda Bauman'da kimlik, güvenlik ve özgürlükle de ilişkili bir şekilde oluşturulmaktadır. Özgürlük ve güvenlik ilişkisinde, birey ve toplum arasındaki etkileşimde önemli bir yerde durmaktadır. Çünkü, toplum içerisinde bireyin özgürlüğü, toplum veyahut içinde bulunulan grup açısından problem yaratıcı olabilmektedir. Nihayetinde seçim yapma yetisi ve özgürlüğünü şekillendirme olanağını da bünyesinde barındırabilmektedir. Kişiyi amaçları veya yönelimleri noktasında etki eden toplum, özgürlüğün sınırlarını da çizebilecek bir potansiyele sahiptir. Aynı zaman da bireyin bu durumla karşı karşıya kalması, topluma bağımlılığını da doğurur. Toplumun bireye verdiği özgürlüğü onu topluma bağımlılığını da sağlamaktadır. Özgürlük ve güvenlik kavramlarının kimlikle ilişkileri, bireylerin farklılıklarını ifade etmeleri için özgürlüğe ve bu ifade için farklılığa sağlanacak güvenliğe ihtiyaç duyulmaktadır.

Modernlik öncesi çağlarda, güvenliğe duyulan ihtiyacın karşılanması yoğun sosyallik kurarak, ötekine karşı onu bilinebilir bir hale getirmekle sağlanmaya çalışılıyordu. Ötekini bilinebilir bir noktaya sabitlemek güvenliğin sağlanması amacıyla yapılmaktaydı. Bu denge sağlandığı sürece birbirlerinden destek alarak kendi güvenliklerini sağlamış oluyorlardı. Fakat nüfus artışıyla beraber, tarım teknolojilerinin verimliliğinden dışarıda kalan kır nüfusu, bağlı oldukları derebeylerden bağımsızlaşıp kentlere göç etmesi geleneksel toplumun yoğun sosyallikle sağladığı güvenlik ortadan kalkmış oldu (Bauman, 1996: 52-23).

Özgürlükten pay alabilmek premodern dönemde aristokratlara has bir şeyken modernlikle beraber bireyin hakkı olarak değerlendirilmektedir. Postmodern dönemle beraber özgürlük hem bir tanınma şeklinde kimliksel hem de tüketebilmek ile ilişkili olmaya başlamıştır.

Özgürlük ve güvenlik gibi Bauman, postmodern dönemdeki şiddet biçimlerinin de kimlik ile ilintili olduğunu belirtir. Ona göre, "Kimlik sorunlarının özelleştirilmesinden, kuralsızlaştırılmasından ve merkeziyetsizleştirilmesinden" kaynaklanmaktadır (Bauman, 2005: 117). Bu modern kimlik (kurumsallaşmış ve merkezileşmiş) çerçevelerinin postmodern dünyada parçalanması neticesinde

gerçekleşmektedir. Parçalanmanın neden olduğu şiddet ortamında ya bir tanınma söz konusudur ya da istenmeyenlerin sınırlardan uzak tutulması söz konusudur.

Buna ek olarak Bauman, modernite postmodernite arasında postmoderniteden yana tavır takınsa da net bir şey söylemeyip karasız kalmaktadır (Ritzer ve Stepnisky, 2015: 200). Ayrıca Ritzer ve Stepnisky'nin özetlemiş oldukları gibi, Bauman, postmodern sosyolojinin temel unsurları olarak şunları sunmaktadır:

-Postmodern dünya karmaşık ve tahmin edilemezdir.

-Postmodern dünya merkezi bir hedef örgütü olmadığı ve pek çok tek amaçlı aktör içerdiği karmaşıktır. Bu aktörlerin hiçbiri diğerlerini kontrol edecek kadar büyük değildir; her biri de kontrole karşı direnç gösterir. Aktörler kısmen birbirlerine bağımlı olsa da bu bağımlılık sabitlemez; aktörler büyük ölçüde özerktir. Yani kendi kurumsal amaçlarını takip etmekte özgürdürler.

-İçsel olarak düzenlenmiş olsalar bile, aktörler, kaotik, belirsiz, müphem ve karşıt anlamların hüküm sürdüğü bir dünyada hareket eder. Postmodern dünyanın çeşitli halleri oldukça tesadüfidir. Yani herhangi bir halin neden öyle olduğuna dair bir sebep yoktur; aktörler farklı davranacak olsa haller de farklı olabilir aktörler yaptıkları dünyayı etkilediğinden haberdar olmalıdır.

-Aktörlerin varoluşsal durumu oldukça akıcıdır. Aktörlerin kimliği sürekli kendileri tarafından deneme yanılma yöntemiyle inşa edilir. Kimlik sürekli değişir fakat herhangi bir doğrultuda ilerlemez. Belli bir anda, kimliğin kuruluşu var olan öğelerin yıkımı ve yeni öğelerin bir araya getirilmesini içerir.

-Buradaki tek sabit öge bedendir. Fakat onda bile aktörler bedenini yeşermesine sürekli dikkat eder. İnsanlar kendilerini kontrol edip, iyileştirecek faaliyetlerde bulunur. Bu faaliyet dışsal bir örgüt tarafından zorlanacak olsa karşı çıkarlar. Yani bu faaliyetler özgür insan aktörlerinin ürünü olarak algılanır. Daha genel olarak aktörlerin baskı altında olmadığını, cezbedildiğini söyleyebilir.

-Önceden tasarlanmış bir hayat projesi olmadığı için, aktörler hayatlarını çizecek bir dizi yönelim noktasına ihtiyaç duyar. Bunlar başka aktörler tarafından sunulur. Aktörler bunlara yaklaşmakta veya reddetmekte özgürdür.

-Kaynaklara erişim aktörlerin kişisel varlıklarına, özellikle de sahip oldukları bireye göre değişir. Daha fazla bilgi sahibi olanlar daha fazla kalıp arasından seçim yapabilir. Postmodern toplumdaki sosyal eşitsizliğin en büyük sebeplerinden biri seçme özgürlüğündeki farklılıktır. Bilgide kaynakların yeniden nölüştürülmesindeki en temel unsurlardan biridir. Bilgiye yapılan vurgu ve bilginin temel bir kaynak olması uzmanların konumunu güçlendirir (Ritzer ve Stepnisky, 2015: 200-201).

4.2.1. Baumancı Bağlamda Yaşam Tarzları

Yaşam tarzı, ‘üslup, eda, tertip düzen’ gibi anlamlara gelmekte olup; kavramı sosyolojide ilk defa kullanan Max Weber olmuştur. O, tabakalaşma ile ilgili fikirlerinde yaşam tarzı ve statü kavramlarını birbirleriyle ilişkili olarak açıklamaktadır. Ona göre, yaşam tarzı toplumda arzulanıp ulaşılmak istenen belli bir yaşam biçimine denk gelmektedir (Eke, 1980: 2).

Postmodern kültür içerisinde yaşam tarzı, (belirli statü gurupları için kullanıldığı zaman dar bir sosyolojik anlam ifade eden kavram) bireysellik ile özdeş tutulan, kendini gerçekleştirme şekli olarak ifade edilebilir. Bu noktada kendini gerçekleştirmenin bireyin: ‘vücudunun, giysilerinin, konuşmasının, boş zamanları değerlendirme şeklinin, yeme içme tercihlerinin, evinin, arabasının, tatil seçimlerinin ve bunun gibi diğer seçimlerinin, tüketilen malın sahibi ya da tüketicinin bireysel zevk ve stil duygusu hakkında fikir veren unsurlar olarak’’ belirtmenin yanı sıra; günümüzde toplum içerisinde belli bir yaşam tarzının gurupsal ayrıcalık olduğu düşüncesi de anlamını yitirmiştir (Featherstone, 2005: 140, Bocoock, 1997: 39).

Chaney’in ‘yaşam tarzları’ adlı eserinde ana savı, yaşam tarzlarının modernizmin gelişimi ile olduğu ve aynı zamanda modernizmin tanımlayıcı bir özelliği olarak görülmesi gerektiğini, bireysel kimlik içinde temsil etme imkânı taşıdığı ve postmodern çağın, ‘gelişen yapısal biçimleri tanımasının gerekliliğine de kaçınılmaz olarak’’ dikkat çektiğini belirtir. ‘Yaşam biçimleri kültürel yapılara bağlı olmakla birlikte her biri bir biçim, bir tavır ve bir guruba ait bazı eşyaları, yerleri ve zamanları kullanım şeklidir’ diye belirten Chaney, toplumsal deneyimlerin tümünü kapsamadığını da belirtmektedir. Ona

göre, yaşam tarzlarından üretmekten çok kullanmak olarak bahsetmek mümkündür (Chaney, 1999:115).

Yaşam tarzlarını yaratıcı projeler olarak ele alan Chaney, yaşam tarzlarının ideolojik filtreler görevi gördüğünü de belirtir. Çünkü bireyler kendi eylem ve davranışlarının tamamen farkında değillerdir (Chaney, 1999: 104). Bu bağlamdan hareket edildiğinde yaşam tarzlarının bazı faktörlerce belirlendiğini söylemek mümkün. Bunlar; Erdoğan ve Meşeci'ye göre şöyle sıralanabilir.

-Kültür

-Değerler

-Kişinin toplum içerisindeki konumu ve sosyo-ekonomik durumu

-Etkileşim gurupları

-Aile ve okul

-Demografik özellikler (Erdoğan ve Meşeci'den akt. Duygun, 2020).

Bu noktada önem kazanan yaşam tarzları, nesnelerin kullanım değeri dışında; kültürel ve toplumsal bir değer doğrultusunda tüketimin neticesinde ele almak mümkün. Çünkü üretmekten çok kullanmaya gönderme yapan yaşam tarzlarının önemi günümüz tüketim toplumu olarak ifade edilen postmodern dönemde tüketim üzerinden hareketle anlaşılması gerekmektedir.

Postmodern dönem ve tüketim ilişkisi birbirlerini tamamlayacak niteliktedir. Çünkü: "Tüketim, artık insanların kim oldukları, kim olmak istedikleriyle ilgili duyduklarını ve bu duyarlıklarını korumalarını sağlayan yöntemleri etkilemekte: kimlik duygusunun gelişimini çevreleyen olgularla çok iç içe geçmiş bir durumda. Bu nedenle tüketim, ekonomik olduğu kadar, aynı zamanda toplumsal, psikolojik ve kültürel bir olgu olmaya devam edecektir" (Bocock, 1997: 10).

Yaşam tarzlarının ekonomik temelli değerlendirilmesi indirgemeci bir durum doğurur. Çünkü bireyler ekonomik sermayenin yanı sıra; kültürel, sosyal ve sembolik sermayeye de sahiptirler. Bireyler ekonomik kaynaklara sahip oldukları gibi kültürel

sermayeye de denk gelen ‘‘meşru bilgi sistemleri’’, insanlar arası ilişkiye denk gelen ‘‘sosyal sermaye’’ ve bireylerin sahip olduğu onur ve prestij olarak sembolik çeşitleri söz konusudur (Bourdieu’dan akt. Ritzer ve Stepnisky, 2015: 156).

Tüketimin etkileyici faktörü gelir olsa da tek başına belirleyici değildir. Bireyin edindiği kültürel ve sembolik değerlerinde tüketimi belirlediğini söylemek mümkün. Bourdieu’nun, kültürel sermaye olarak adlandırdığı kavram: gelir düzeyinden ayrı olarak oluşturulup tanımlanmıştır. Aynı zamanda bireysel tüketimin de yönlendiriciliği kültürel sermaye tarafından yapılmaktadır. Buna ek olarak kültürel sermayenin sonradan ve eğitim yolu ile kazanıldığı da söylenebilir. Burada Bocock’un, Bourdieu ile ilgili açıklaması önemlidir ve açıklama şöyledir: ‘‘Bourdieu’nun kültürel sermaye olarak adlandırdığı kavram, tanımsal açıdan, endüstriyel ve ticari burjuvazinin denetimi altında olmayıp, entelektüel ve sanatçı sınıf tarafından tanımlanmaktaydı. Bu guruplar, güzel sanatlar, edebiyat, felsefe, hatta sosyal bilimin bazı çeşitleri ve kuramsal doğa bilimlerinden oluşan yüksek kültürü, yalnızca yaratıp yorumlamakla kalmıyorlar, aynı zamanda bu tanımların okullar ve kaliteli magazinler aracılığıyla etkin olmasını da garantileyebiliyorlardı’’ (Bocock, 1997: 72).

Yaşam tarzlarının şekillendiricileri olarak Bourdieu’nun, ‘habitus’ kavramı üzerinden hareket edildiğinde, bilişsel ve duygusal bir durum sağlayan habitus, aynı konumdaki bireylerin ortak yaşamsal ifadelerinin izah etmektedir. ‘‘Bourdieu sosyal uzamdaki konumlar ve temel bir dolayım sağlayan açıklayıcı bir şema olarak habitus kavramını geliştirmiştir. Toplumsal olarak inşa edilmiş bir yatkınlıklar sistemini imleyen habitus, alışkanlık (habitat) ile karıştırılmamalıdır. Tersine yatkınlıklar kendiliğinden ve yaratıcı olan eylemi (Bourdieu’nun deyişiyle pratikleri) doğurmalıdır ‘‘ (Bourdieu, 2015) -(Çeğin ve Göker, takdim, s.18). İşin özü habitusu içselleşmiş dışsal yapı olarak düşünebiliriz. Koşut olarak dışsal yapıların içselleşmesi özneye içkin şeylerin dışsallaşması olarak ifade edilebilir (Ritzer ve Stepnisky, 2015: 154).

Bireyler, tamamen rasyonel olmadıkları gibi önyargılarla da kuşatılmış değillerdir. Bu yüzden, yaşam tarzları refleksif olarak oluşturulmaktadır. Bourdieu’nun ‘habitus’ için ifade ettiği gibi, bireylerin yapılanması ve aynı zamanda bireyleri yapılandırması bize bunu göstermektedir. Bourdieu’nun fikri, yaşam tarzının anlam ve geçerliliğinin habitus tarafından tanımlandığıdır (Bourdieu, 2015: 157, Chaney, 1999:

76). Yaşam tarzlarının sistematik hale gelmesi onun habitus aracılığı ile algılanmaları ile olabilmektedir.

Hayat tarzlarındaki belirleyicilik, elde bulunan ekonomik sermayenin yanı sıra kültürel sermaye ve kültürel malların beğenisi de belirleyici olmaktadır. ‘‘Bourdieu, habitus kavramıyla, bireyin kültür ürünlerine ve pratiklerine -sanat, yiyecek, tatil, hobi vb.- dair beğenisinin geçerliliği konusundaki duygusunu şekillendiren bilinç dışı eğilimlere, sınıflandırma şemalarına, sorgulanmaksızın kabul edilmiş tercihlere gönderme yapar’’ (Featherstone, 2005: 151).

Postmodern veya tüketim toplumu, içerisindeki bireyler olarak kendimizi (yaş, sınıf, irksal ya da dini inancımız ne olursa olsun) gerçekleştirme ve ifade etme imkanına sahip olup, bunu ifade etmemiz gerektiğini bize hissettirir. Tüketim kültürünün bireyleri için hayat projeleri bireysel bir kendini yaratım üslubu haline gelmektedir. Tüketilen nesnelere (bu ev, araba, giysi, mobilya ve geriye kalan her şey olabilir) kendilerini ifade etmekte olduğu bilincinde olan bireylerin oluşturmaya çalıştığı hayat tarzları günümüz bireylerinin, özlem duydukları hayat tarzı halinde önümüze çıkmaktadır. Bu nokta da Bourdieu’nun, beğeniyi sahip olduklarımız değerlerin nezdinde, diğerlerinin açısından ne olduğumuza dair olduğu gibi; onların bizi sınıflandırdığı gibi bizim de kendimizi sınıflandırdığımız tüm şeylerin temeli olarak görmesi (Bourdieu, 2015: 90), yaşam tarzlarının belirleyicisi olarak önemli birer konu olarak belirirler. Çünkü beğeniler konuyla alakalı olan ‘özneler’ için, ‘‘anlamli evrenler tanımlayan üretken ilkelerin sonuçlarıdır’’ (Chaney, 1999: 70). Bu bağlamda beğeniler kimlik duygusunun tamamlayıcı öğeleri görevi görebildikleri gibi, aynı zamanda tercihlerinde asıl ilkeleridirler (Bourdieu, 2015: 264).

Günümüzün toplumsal uzamında bireylerin, konumlarının belirleyicisi olarak en önemlilerinden birisi tüketimdir. Bauman’a göre, üretici toplumdan tüketici topluma doğru bir evrilme söz konusu olup; günümüz bireyleri, üretici ve asker olmayıp, heyecan arayıcı, kültürel ve toplumsal olarak eğitilen bireylerdir (Bauman, 2005: 274). Bauman, toplumumuzun tüketim toplumu olduğunu belirtir (Bauman, 1999b: 39). Postmodern yaşam tarzlarının belirleyici etkeni olarak tüketim merkezi noktada yer almaktadır. Burada tüketimin önemli özelliği olarak tüketilen nesnelere hareketle bireyin kimliğini

ve kendisine uygun bir yaşam tarzı oluşturmasındaki teminatı olarak iş görmesidir (Bauman'dan akt. Başer, 2011: 128).

Bu nedenle postmodernizmi anlamamız noktasında tüketime merkezi bir konumdadır diyen Featherstone, tüketime kültürünü üç yaklaşım doğrultusunda ele almaktadır. Ona göre,

-Birinci yaklaşım: "tüketim kültürü, maddi kültürün tüketim malları, alışveriş alanları ve tüketim alanları biçiminde büyük miktarda birikmesine yol ačan kapitalist meta üretiminin genişlemesine yaslanır" iddiasını barındırır.

-İkincil yaklaşım: "ürünlerden elde edilen doyumun; doyum ve statünün enflasyon koşulları altında farklılıkların sergilenmesine ve korunmasına bağımlı bir sıfır toplam oyunundaki ürünlere erişimin toplumsal olarak yapılanmış olmasıyla ilişkili olduğu" bakışı.

-Üçüncü yaklaşım ise, "çeşitli şekillerde dolaysız bedensel tahrik ve estetik hazlar yaratan, tüketicinin kültürel hayalinde ve tikel tüketim alanlarında coşkuyla karşılanan duygusal hazları, rüyalar ve arzular sorununu ortaya koyar" diye belirtmektedir (Featherstone, 2005: 36-37).

Baudrillard'ın belirttiği gibi, postmodern dünyanın tüketicilerinin nesnelere olan ilişkileri değişmiştir. Nesne saptadığı fayda bağlamında tüketilmemektedir. Tüketiciler nesnelere bütünsel anlamları bağlamında yönelmektedirler. Tüketim toplumu: "göstergeleyle beslenir ve göstergelere sđınarak yaşar" (Baudrillard, 2013: 24). Bu sebeple postmodern bireyler nesnelere faydalarına odaklanmayıp gösterge değerine odaklanmaktadır. Buna ek olarak, postmodern toplumun mutlak göstergesinin mutluluk olduğunu belirterek; mutluluğun modern eşitlik söyleminden devşirildiğini, bu söylemin tüketimden hareketle oluşmayıp tanınma ve eşitlikten beslendiğini ve eşitliğinde insanların nesne ve malların kullanımında eşitlik üzerine kurulduğunu belirtir. Postmodern tüketim eşitlik talebinden farklı olarak, "bir gösterge soğurma ve göstergeler tarafından soğrulma sürecidir" (Baudrillard, 2013 :231).

Ekonomik sistemlerin üretim ve tüketim ilişkisi birbirlerine bağlıdır. Çünkü, üretim sağlanırsa eğer ancak o zaman tüketimden bahsedilebilir. Eğer üretim sağlanmazsa

tüketim; tüketim olmaz ise üretim devam edemez. Bu doğrultuda düşünüldüğünde premodern dönemde ihtiyaçtan fazlası üretilmez iken; ihtiyaçtan fazlası da tüketilmiyordu. (En azından tüketimin üretilmiş nesnelerin kullanım değeri dışında oluşmadığı söylenebilir.) Modernliğin doğurduğu çalışma etiğindeki değişiklik, premodern dönemin yaşam tarzlarını dinamitleyip, daha iyi bir yaşamın şeyleri arzulayıp, daha fazlasını elde etmekten geçtiğini ve bu yolla daha iyi bir birey olmanın mümkün olduğunu aşılıyordu (Bauman, 1999a: 15). Modern çalışma etiğinin günümüzdeki karşılığının Bauman'daki temsili şekli etiğin yerini tüketim estetiğine bıraktığı şeklinde bir değişim geçirdiğidir.

Postmodern toplumda, nesnelerin tüketiminde nesnenin gösterge değeri önemli bir noktada yer almaktadır. Otomobil örneği üzerinden izah edilirse, A marka bir otomobilin alınması zenginlik göstergesi iken; B marka bir otomobil, daha mütevazı bir yaşam örneği gösterebilmektedir. Bu doğrultuda yaşam tarzları ve nesnelerin ilişkili olduğu görülmekte ve bu tarz bir süreç ve farklılık tüketimin farklı boyutlarına da vurgu yapmaktadır.

Postmodern tüketim toplumunda, tüketimin gösterge değeri üzerinden olması beraberinde sınıf, tabaka ve statülerin arasındaki sınır çizgilerinin silindiği ve bu sayede bireyin özgürleştiği sanrısı ortaya çıkmıştır (Baudrillard, 2013: 161). Bu üretim bolluğu sonucunda alt veya üst sınıftan herkesin birbirlerine benzer eşyaları alabilmeleri, eşit bir özgürlük durumu doğurduğu yanılığın nedeni olmaktadır. Fakat işin iç yüzü, tabakalaşma ve katmanlaşmanın postmodern halleri tarihsel olarak en ileri boyutlarda seyretmektedir. Postmodern toplumun bireysel avantajları, bireylerin hareket kabiliyetlerinin boyutlarına bağlı olarak ölçülebilmektedir. Hareketlilik avantajını kullanabilenler yukarıdakiler; kullanamayanlar ise aşağıdakiler (herhangi bir sınıf kavramı kullanılmadan katmanlaşma üzerinden hareket edildiğinde) olarak betimlemek mümkün. Hareket kabiliyeti kullanılan araç ve imkanlara bağlı bir durumda ortaya çıkmaktadır. Bauman'ın, zenginliği küresellik; fakirliği de yerellikle eş tutması (Bauman, 2012: 92) bu durumun en net özetidir.

Tüketim toplumunda malların tüketiminden bahsedilecekse boş zamanında söz konusu edilmesi gerekmektedir (Featherstone, 2005: 41). ‘Boş zaman, büyük ölçüde işin gerekliliği ve zorlayıcılığından kurtulma, özgürleşme anlamı taşır. İradi yönelmeler ve

tercihleri kapsayan bir serbest olma hali olarak tanımlanır. Boş zaman, gerçekte, özgürleşmeden denetime kadar bir dizi anlamı içerir. Seçme, kaçış, spontanelik ve özgürlük anlamlarıyla yakından ilişkilidir. Boş vakit işin zorlayıcı dünyasından gevşeme, ferahlama ve kendini Salı verme durumuna bir kaçış olarak görülür'' (Hibbins'ten akt. Aytaç, 2006: 62). Gevşeme ve ferahlamanın verdiği iyi duyguların günümüz karşılığı tüketip, arzuları kovalamak olarak okumak mümkün. Dinleyecek ve ferahlayacaksınız eğer, o zaman boş zamanınızı alışveriş mekanlarında geçirirsiniz. O sıra bir vitrinde gördüğünüz eşyayı da bu sayede alabilir ve işte o zaman yaşam tarzınızı yaratabilme olanağına sahip olabilirsiniz.

Tüketim ve boş zaman birbirleriyle yakın bir ilişki içindedirler. Tüketebilmek için tüketilebilir şeylerin edinilmesi gerekmektedir. Kapitalist sistemde tüketim nesnelere sahip olmak ve bunları tüketebilmek ekonomik sermaye ve zaman gerektirir. Bu noktada tüketim toplumu öncelikli olarak ekonomik sermayesi olan üzerinden kendisini var edebilmektedir. Çalışarak kazanılan iş dışındaki zaman içerisinde -boş zaman-harcanıyorsa ve tabii nihayetinde bu tüketilen nesnelere ile prestij elde edilip bir yaşam tarzı oluşturulmaya çalışılıyorsa; tüketim ve boş zaman kavramları bir arada daha anlamlı hale gelmektedirler. Çünkü, postmodern toplumda tüketime ayrılacak zaman gerektiğinden dolayı yaşam tarzlarının inşa edilmesi de boş zaman sürecinde gerçekleşmektedir.

Yaşam tarzı yaratmak, girilmek istenen kişilik kalıbına uygun tüketimi gerektirmektedir. Bu açıdan arzulara dayalı bir tüketim, malların kullanım değerine ek olarak gösterge değeri ve sembollerinde tüketilecek hale getirilmesini gerektirmektedir. Ayrıca Bocoock, bu tarz bir tüketimin 1950'lerden sonra gerçekleştiğini belirtir (Bocoock, 1997: 15).

Veblen'in belirttiği boş zaman ve gösterişçi tüketim aracılığı ile kendisini konumlandıran sınıf için tüketim; kendisini diğer sınıflardan ayıracak alet çantası işlevine sahip olmalıdır. Bu sınıfın tüketerek (pahalı ve lüks malları) kendisini diğer sınıflardan farklılaştırmaya çalışmaktadır. Çünkü hayatın sıradan görüntüsünde tüketimle iletişim kuran bireylerde tüketim bireysel ve toplumsal konumları belirleyip, hayati alana nüfuz etmektedir. "Tüketme biçimi ve performansı, sınıf, statü, benlik ve kimlik temsilinde anahtar bir değer taşır" (Katz-Gerro'dan akt. Aytaç, 2006: 71).

4.2.2. Bauman'ın Modern/Postmodern Tipolojileri

Bauman, tüketim üzerinden hareket ederek mevcut dünya durumunu ve modern postmodern birey tipolojilerini ifade etmek için 'hacı' ve 'turist' metaforlarından yola çıkmaktadır. Bauman'ın metaforik anlatımları, "sosyal yapı ve gündelik deneyimler" arasındaki ilişkinin daha iyi anlaşılması için önem teşkil etmektedir. Ona göre metaforlar gerçeklik üzerinde etkili güçtür ve bunlar dört şekilde uygulanmaktadır. Bunlar: 'dönüştürücü', 'nakledici', 'değiştirici' ve 'aşkın güç' tür. Bunlarda dönüştürücü olanda metafor, mevcut dünyayı yeniden kavramamızı sağlayacak bir olanak sağlamaktadır. Metaforun nakledici gücü ise, "sosyal etkileşimlerin" yararlı bir benzerlik kurması adına bir başkasına nakledilmesini sağlamakta iken; 'değiştirici güçteki' metafor, sabitleşmiş fikri dünyanın ve mevcut kalıpların yeniden düşünülmesi ve yeniden oluşturulması olarak ifade edilebilir. Son olarak, 'aşkın güç' teki metafor ise mevcut durumu yeni bir perspektif ile aşmamıza olanak tanımaktadır (Kara, 2013: 23).

Yaşam tarzları üzerinden Bauman okuması yapıldığında onun modern ve postmodern yaklaşımları baz alınarak hareket edilmeli. Bu doğrultuda analiz edildiğinde modern meta anlatıların gölgesinde kalan yaşam biçimleri, postmodernizmde kendilerine çoğulcu bir yaşam alanı imkânı bulmaktadırlar. Ayrıca postmodern yaşam biçimlerinin modern üst anlatıların benzeri bir tahakküm ilişkisi ile de ilişkili değildir. Modern dönemin kınadığı gelenek ve cemaatçilik postmodernizmde önem kazanmaktadır. Burada yaşam biçimlerindeki farklılığa uygun bir yaklaşım, farklı kimliklerin ve etnisiteye dayalı bir talebin, evrensellikten kopuk bir var olma talebinin farklılığına da önem verilmesi ve korunmaya çalışılmasını da beraberinde getirdiği görülmektedir.

Modern dönemin yaşam tarzlarının belirleyicisi olan ilerlemeci anlayışa dayalı anlatılar, postmodernitede ortadan kalkmış olsa da veya onlara duyulan itimat azalsa da postmodern yaşam tarzlarının egemen anlatısının tüketim olduğunu ve bu yaşam tarzlarının belirleyicisi veya meta anlatısı olarak tüketimin gösterilmesi mümkün. Çünkü günümüz postmodern toplumlarında, tüketim kültürünün tüketime dair teşviklerinde, reklamcılığın rolü ve bireylere dayattıkları tatmin yolları; postmodern yaşam tarzlarının tüketim ile şekillenip, tüketimce tahakküm altına alındığı sonucunu bize vermektedir.

Reklamlarla yeninin peşkeş çekilmesi, eskinin kurtulması gereken bir şey haline getirilmesi ürünün alınmasını teşvik edici bir amaç taşımaktadır.

Bauman, modern ve postmodern insan modellerini ideal tipler aracılığıyla konumlandırmaktadır. Modernlikten postmodernliğe geçişin ve küreselleşen dünya da bireyler birçok davranış şeklini aynı anda sergilemek zorunda kalmaktadırlar. Bu nedenle postmodern bireyin genel özellikleri, üst anlatılarca uygun olmayan yaşam tarzlarının suçlanmadığı ve ayrıca modern yaşamın ortadan kaldırmaya çalıştığı müphemlik ile yaşam tarzı oluşturulduğunu ima eder. Modern postmodern ikililiğinde modern ideal tipler, sabitliği imlerken; ideal postmodern tiplerin, hareket halinde olmaya göndermede bulunduğunu söylemek mümkün.

'Hacı' kavramına baktığımda dini bir anlam içermekte olup, semavi veya dünyevi dinlerin kutsal kabul ettikleri mekanları ziyaret etme gayretlerinin sonucunda edindikleri veya eriştikleri merteye olarak ifade edilebilir. Bu aynı zamanda kimliksel bir edinim olarak okuna bilir. Bauman, bunun modern zamanlarla beraber eski hacıların kimlik sorunu olanın herkes için geçerli bir kimlik sorunu haline geldiğini ve hacıların gidecekleri yerleri seçip planlamaları nedeniyle bir 'yaşam Projesi' hali olduğunu iddia edip modern hacılar gibi postmodern göçebeler için kimliğin bir görev olduğunu belirtir (Bauman, 2005: 182, 2018c: 227). Hacı kavramından yola çıkıldığında onun modern bir icat olmayıp, daha eskilere dayandığı ama modernlikle beraber yeni bir anlam ve biçime büründüğü görülür (Bauman, 2001:114).

Yaşam projesi olarak bir yerlere gitmek, yolda olmak hacının hakikati başta bir yerde araması nedeniyle, hacının durumu nerde olursa olsun olmak istediği yerde olmadığıdır. Hakikat ile şimdinin arasında mesafe ulaşılması gereken bir plan haline dönüşür (Bauman, 2011: 114). Geleceğe olan umut veya geleceğe erişme, (hacı olma) isteği bugünün değersizleşmesine neden olmakta ve yolculuğun kendisini anlamlı kılmaktadır. Yolculuk halinde olmak bir amaca yönelmiş ve onu gerçekleştirme çabası, geçmiş ve aidiyetlere takılıp kalmamasını gerektirir. Çünkü, yolculukta hedefe ulaşmayı amaçlayıp, bunu sağlamanın yolu yol boyu olabildiğince az ağırlık taşımaktır.

Modern hacıya baktığımızda, modern bireyin hayatını 'yaşam Projesi' olarak odağa yerleştirdiğimizde, modern düşünüşün temelini oluşturan rasyonel perspektif çerçevesinde bir imaj çizilmiş olduğu görülür. Çizilen imajın çizim şekli akıl ve mantık

ekseniyle oluşturulup planlanmaktadır. Kökenlerini aydınlanmadan alan modernitenin ilerlemeye bir süreç şeklinde yaklaşması ve gelecek tasarısının ilerlemeye göre şekilleneceğine olan inancı, modernitenin gitmek istediği yer olarak (gidilecek yer mekân olmasa da) ileriki bir hedefe ulaşma gayesini doğurmuştur. Bauman'ın belirttiği, ‘modern insan bağlamında mesleğinin ve kimliğinin ideal imgesi’ olarak istenilen ve erişilme amacı taşıyan hedef noktası (Bauman, 2011: 344) şeklinde bir yolculuk modern hacının amacıdır. Onda zaman gelecek plan için önemlidir.

Modern hacının yolculuğunun aksamaması, nihayetinde yoldaki işaretlerin göstericiliği ve kalıcılığına bağlıdır. Yoldaki işaretlerin değişimi yolculuğu sekteye uğratabilir. Dini ve ayinsel anlam içerikli hacının yaşamında tüm alanlarda katılık söz konusudur. Yol işaretlerle kesin bir şekilde belirlenmiş olduğu için, hacının yoldan sapma olanağı olabildiğince zayıftır. Yolda gerektiğinde anlamsal işaretler onun sığınağı haline de gelebilmektedir. Modernitenin erittiği dini ve ayinsel katılıkların neden olduğu tahribat yolculuğu güçleştirse de dini ve ayinsel anlamların yerine seküler bir anlayışın doğurduğu bilim ve milliyet gibi katılıklar yol boyu süren yolculukta hacıların referansı olabilmıştır. Koşut olarak modern meta anlatılar modern öncesi hacıların yolculuğundaki, yol gösterici olan dini ve ayinsel anlamların yerine geçip modern hacılara kılavuzluk etmişlerdir. Bu sürecin günümüz postmodern toplumlarında modern hacının meta anlatılara olan inancın yıkılması ve onların reddedilmesiyle beraber yolculukta referans alınan noktaların kaybolması ve beraberinde sığınılacak güvenli bir limanın yokluğunu getirmektedir. Katıların akışkanlaştığı, günümüz postmodern toplumlarında sabit bir yol işaretine rastlamak mümkün olmadığı gibi hareketlilik nedeniyle sabit olan tek şeyin sabit olan bir durumdan sakınmak söyleminin modern hacı için bir yaşam alanı bırakmadığı görülmektedir.

Modern hacının gelecek tasavvuruna bağlı bir zaman kullanımından bahsetmek mümkün. Modern toplum tasarısı projesinin çerçevesinde şekillenen bir hacı profili söz konusudur. Nihayetinde geleceğe olan inancın şimdiki gelecek için önemli kılması ama asıl önemli olan geleceğin hedeflenmesi ve amaçlanmasıdır. Zaman kullanımı bağlamında, postmodern dönemde hacıların ‘kovulduklarını’ söylemek mümkün. Modern dönemde geleceğin amaçlanması bireyleri gelecek zaman iktidarının hükmüne bağımlı kılarken, postmodern dönemde şimdinin iktidarının hakimiyeti geçerlidir. Bu nedenle postmodernizmde, hacı yaşam tarzına yer yoktur. Nihayetinde şimdiki odaklı bir

yaşam tarzında, uzun soluklu bir zaman aralığına yayılacak bir yaşam bulmak söz konusu değildir (Şimşek, 2014 :246).

Bugünün postmodern toplumlarında hacıların yaşam alanı bulmamaları, yeni bir birey tipolojisini ve toplumsal uzamda karşılık geldiği konumunun bilinmesi ihtiyaç haline gelmektedir. Nihayetinde belirtildiği gibi hacı hem dinsel inançtaki birey profilini tanımlamaktaydı, hem de rasyonelleşen modern dünyanın bireyine (anlam farklılığı olsa da) karşılık gelmekteydi. Bu noktada Bauman, hacıların postmodern dönemdeki karşılığı veya bugünün birey tipolojisini hacının halefleri olarak belirtmektedir. Bunları; ‘gezinen’, ‘aylak’, ‘turist’ ve ‘oyuncu’ olarak ifade etmekte (Bauman, 2001: 125). Ona göre, bu tipolojilerden hiçbiri tek başına postmodern bir bütünlüğe karşılık gelmeyip, aksine postmodernizmin tutarsızlığı onları bir arada tutabilip bir sentez haline getirebiliyor. Postmodern birey bu sentezin ürünü halindedir.

Bu tipolojilerin postmodern dönemin sorunlarıyla birlikte düşünülmesi, göçebelik-göçmenlik gibi küresel dünyanın yarattığı ‘insan akıntıları’ (Ritzer’den akt. Şimşek, 2014: 247) üzerinden küreselleşmenin okunmasını da mümkün hale getirmekte ve postmodernizmin hoşgörülü olduğu söyleminin, tekrar yeni baştan düşünülmesine uygun bir zemin olanağı sunmaktadır.

Bauman’ın, postmodern tipolojileriden tüketime dayalı bir yaşam tarzının ete kemiğe bürünmüş hali olarak ‘turist’, bugünün turizm sektörüyle beraber düşünüldüğünde oldukça önemli bir hale gelmektedir. Turizm sektörünün tüketim üzerinden inşa edilmesi, yeryüzünün her köşesini, yaşamın zor sağlandığı alanlar dahi (kutuplar ve çöller) tüketicilerin hizmetine sunulmasına neden olmuştur. Turizmin, turiste sunduğu yeni tat ve deneyimleri tüketme; farklı turizm alanlarının doğmasına neden olmaktadır. Bunlar: ‘kültür turizmi’, ‘yaz turizmi’ veya ‘eğlence turizmi’ vb. (Çabuklu’dan akt. Şimşek, 2014: 248) olarak gösterilebilir.

Bauman’da ‘turist’in geçmişinin eskiye dayandığı ve dini seyahatlerde bulunan ‘hacı’ ile ilişkilendirmesi söz konusu olsa da turizmin modernlikle şekillendiğini söylemek mümkün. İlk etapta turizm olanağından faydalanabilmek toplumun görece az bir kısmının faydalanabildiği bir ayrıcalıktı. Bu ayrıcalığın toplumsal tabana yayılması ve turizmin gelişiminin en önemli kısmı demir ve deniz yolu ulaşımındaki gelişmelerde meydana gelen ilerlemeydi. Bu gelişmelerin neticesinde turizmden daha geniş halk

kitleleri faydalanabildi. Özellikle ulaşımda, 1960 ve 70'lerde meydana gelen büyük gelişmeler ve o dönemin seyahat düzenlemeleri; artan zenginleşmeye yeni tüketim alanları açacak bir sürecin halk kitlelerine sunulmasını doğurdu.

Postmodern birey tipolojisi olan turistlerin, tüketimle birlikte ele alınmalarının temelinde Bauman'a göre deneyimdir ve aynı zamanda turisti bir tüketici olarak ele almaktadır (Bauman, 2012: 97). Turist mevcut olan her şeyin deneyimlenmesi gerektiği anlayışı ile hareket etmektedir.

“Amaç her zaman için aynıdır: yeni deneyimler. Turist, bilinçli ve sistematik deneyim arayıcısıdır; yeni ve farklı bir deneyim, farklılık ve yenilik deneyimi arayıcısı. Bildik şeylerden alınan zevk azaldıkça ve çekiciliğini yitirdikçe yeni deneyimler arar” (Bauman, 2001: 131).

Urry, turist bakışının gelişip değiştiğini incelediği ‘Turist Bakışı’ adlı eserinde; turist bakışının mecburi olunmayan mal ve hizmet tüketimine denk geldiğini belirtmektedir. Ona göre, postmodern turistler için uygun tanımlama ‘post-turizm’ kavramıyla izah edilmeli. Çünkü deniz kıyısı tatil yerlerinin birer gösteri mekanına dönüşmesi onları haz toplayıcı mekanlar olarak görülmesi gerektiği durumuna getirmiştir. Kültürel nesnelere ve imgelerden oluşan gösteri mekanlarının postmodern dönemle beraber seyahat edilip ortaya mobil bir kültürün çıktığını ve küresel melezliğin geliştiğini belirtmektedir (Urry’den akt. Yazgan, 2020). Ayrıca gösteri toplumunda: ‘modern üretim koşullarının hâkim olduğu tüm toplumların yaşamı devasa bir gösteri birikimi olarak görülür. Dolaysızca yaşanmış olan her şey yerini bir temsile bırakarak uzaklaşmıştır’ (Debord, 1996: 13).

Aynı zamanda turizm, bir boş zaman aktivitesidir. Çünkü bireylerin seyahate çıkmaları iş dışında kalan bir boş zaman üzerinden gerçekleşmektedir. Günümüzün gelişen tatil yerleri, turizmin cazip mekanları haline geldiği yerler olarak varlıklarını sürdürmektedirler. Boş vakitler konusunda büyüyen yeni pazarlar, tatil yerlerindeki kitlesel pazarların gelişimleri turizm ile oluştuğunu göstermektedir (Chaney, 1999: 33). Bu tarz bir zaman kullanımı, örgütlü bir şekilde gerçekleştiren planlı bir seyahatle sağlanmaktadır (Urry’den akt. Aytaç, 2006: 80). Buna ek olarak; turist deneyimleri, algılama ve yenilik etrafında imaj ve göstergelerle oluşturulması nedeniyle, postmodern

bireyin Bauman'ın kastettiği hareketlilik aracılığı ile mekânsal algısının da değişimine neden olmakla birlikte, turistlerin dolaşımının kültürel bir hal almasına neden olmaktadır.

Turistler yerleşik olma olanağını elinde bulundurmasına rağmen, tercih ettikleri hayatlar doğrultusunda davranışların sonucu olarak göçebe bir yaşam içerisindeyler. Çünkü turistler onlar için uygun hale getirilmiş dünyada onlar için hareket etmemek önerilecek ve uyulacak bir şey değildir (Bauman, 2012: 95). Bu durum onları yabancı kategorisine sokmaktadır. Fakat turistlerin diğer yabancılar ile aynı düzlemde değerlendirilmemesi, turiste eğlence ve deneyim sunanların bu hizmetleri, yabancı olarak turiste diğer yabancılarla davrandıkları gibi davranmadıklarını göstermektedir. Çünkü turist oraya kimliksel cazibe nedeniyle gitmektedir ve sonuç olarak yeni deneyimler için oradan ayrılacaktır. Bu nedenle turiste sunulan hizmetler aslında olduğundan farklı ve turistin deneyimlemek istediği zevkler neticesinin bir sonucu olarak mekanların gerçeklikten koparılmasına da neden olmaktadır.

Postmodern yaşam tarzları üzerinden hareket edildiğinde koşulların yarattığı diğer insan tipolojisi olarak, Türkçe'de işsizlik ve başıboşluk kelimelerine yakın bir anlam da kullanılan 'aylak'; Bauman'da, turistin 'alter egosu' olarak konumlandırılmaktadır. Ona göre zenginin alter egosu yoksul olduğu gibi, turistin de öteki beni aylaktır ve postmodern kültürde mevcut dünyaya uymanın alter egosu olmak çöp kutusuna gitmek demektir (Bauman, 2000: 131).

Bauman, modern dönemin mücadele ettiği aylak'ın, modern dönemin denetim kurmaya çalıştığı düzenin dışındakiler olarak tanımlar. Düzenin dışındakileri düzen için tehdit barındırma tehlikesi sebebi ile düzen arayışını zorunlu kılmaktaydılar. Aylak'ın, bu tehlikeli konumunu modern dönemin yerleşikliğini tehdit edecek bir hareket kapasitesi imkânı nedeniyle, yabancı ve bir toprağa bağlı olmaması nedeniyle olmaktadır. Çünkü hacı'nın hareket yönü bellidir ve nereye gideceği bilinmektedir. Fakat aylak bunun tersine rotasız ve belirsiz bir hareket kapasitesine sahiptir. Modern düzenin bunu kontrol etmeye çalışması, tehlikeye giren yerleşikliğin güvenceye alınma çabasıydı (Bauman, 2001:128-129).

Ayrıca modern dönem için aylak olarak ifade edilen kesim için, hesaba katılması gereken bir diğer özellik, modernlikle beraber kırdan kente doğru gerçekleşen göç ve buralarda herhangi bir bedensel engelleri olmamasına rağmen çalışmayan kimselerin

ortaya çıkmasıdır. Modern toplumsal düzen tasarısında bunların işlevsel kılınma çabasını doğurmuştur.

Değinildiği gibi aylak turistin ‘alter egosu’ ise bunun neticesi postmodern toplumun iki kutbundan biri turist diğeri aylak olup iki kutup birbirini beslemektedir. Çünkü aylaklığın tiksindirici olması sayesinde turist, hayatına sinen belirsizliğin müphemliğiyle yaşamaktadır (Bauman, 2000: 131, 2012: 97). Turist, postmodern dünyanın imkanlarını kullanıp kendisini yeniliklerle güncelleyebiliyorken; aylak, kendisini güncelleyebilecek araçları kullanmakta turiste göre dezavantajlı bir konumdadır. İki kavramın göndermede buldukları şunlardır: turist kimlik edimini deneyim ve hazla oluşturup, istediği yerde istediği imgeyi satın alabilecek durumdayken; aylak, bunun aksine üzerine yapışmış olandan kurtulamamakta ve yeni bir şeyler edinmekten yoksundurlar. Kısacası bu iki tipolojiyi referans aldığımızda, karşımıza çıkan tabloda postmodernitenin tüketime erişen ve tüketimden yoksun bırakılanlar arasında büyük bir uçurum bulunmakta ve hareket yetileri birbirlerinden farklılık arz etmekte.

“Turistler canları isterse hareket eder, isterse yerinde oturur. Yeni, denenmemiş fırsatlar başka bir yerden göz kırptığında, bulduktan yeri terk ederler. Aylaklar, ne kadar çok isterlerse istesinler, bir yerde uzun bir süre kalmayacaklarını bilirler; çünkü büyük bir ihtimalle konakladıkları hiçbir yerde sıcak karşılanmayacaklardır. Turistler hareket halindedir, çünkü elleri altındaki (küresel) dünyayı dayanılmaz ölçüde çekici bulurlar; aylaklar da hareket halindedir, ama elleri altındaki (yerel) mekânın tahammül edilemeyecek kadar soğuk buldukları için. Turist seyahat eder, çünkü bunu ister, aylaklar seyahat eder, çünkü katlanılabilir başka bir seçenekleri yoktur” (Bauman, 2012: 96).

Bauman, postmodern bireylerin heyecan peşinde koşan deneyim koleksiyoncuları olduğunu ve onların dünya ile ilişkilerinin tamamen estetik bir ilişki olduğu belirtmektedir. Ona göre, turist ve aylağın dünyaya karşı bu duruşları, onları birleştirip birbirine benzetmektedir. Aylakların turist yaşam tarzlarına karşı duydukları ilgi ve paylaşma arzusu ile turistlerin ise bu dururumu unutmak istemeleri ve aylaklıtan uzak kalmayı istemeleri onların bu benzerliğinden kaynaklanmaktadır (Bauman, 2012: 98). Ayrıca, aylağın yaşamındaki durumu onun estetik biçimlendirilmesine de neden olacak katı gerçeklikler söz konusuysa; bunlar, turistin yaşantısında bir etkiye sahip

değillerdir ve ‘‘turistin dünyası tamamen ve tek başına estetik ölçütü ile yapılan(dırıl)maktadır’’ (Bauman, 2001: 131).

Turist ile aylak arasındaki farkı itici ile çekici etkenlerden hareketle ifade eden Bauman’a göre, aylak için etkili faktörün itme faktörü iken, turist için çekme faktörü üzerinden oluşmaktadır. Burada turistin hareketi ve etkin konumda olması söz konusuysen aylak turistin aksine sınırlarla hareketsiz bırakılmaktadır. Turistin etkinliği istenen şeyleri çekebilmesi kabiliyeti sağlamaktadır (Bauman, 2001: 130).

Metaforik tiplerden Bauman’ın ele aldığı gezinen, (flaneur) kısaca turist ile aylak kutuplarının arasında konumlandırılabilir. Gezinen modern kentle beraber ortaya çıkmış, kalabalık sokaklarda ve kent meydanında gezinendir. Hacı, ile arasındaki farkın; hacının ciddiyetle yaptığını gezinenin, oyun gibi dalgasına yaptığını belirtmektedir. Ona göre gezinen bu nedenle bir boş zaman insanıdır. Gezinen, ‘‘bir Gözlemcidir, katılımcı değil. Gezdiği yerlerdedir fakat buraya ait değildir. Kalabalık kent yaşamının hiç bitmeyen gösterisini izleyen bir seyircidir’’ (Bauman, 2003: 240). Bu bağlamda gezinen, kent içerisinde kendi halinde ve diğerleri ile ilişkisinde onları kendi gezisinin kullanım nesnelere haline getirmektedir.

Gezinen yazdığı senaryoda diğerlerini kendi aktörleri haline getiren gezinen; bu senaryoda tam denetime sahip bir halde bulunması onun, dolanırken tasarısını kendisinin oluşturmasından kaynaklıdır (Buman, 2001: 210, 2003:240). Gezinenin, oluşturmuş olduğu oyunun sergilendiği kalabalık sokak ve kent meydanlarının bugünün dünyasında gezinene göre düzenlenen alışveriş mekanları haline geldikleri görülür. Onlar gezinirken alışveriş yapabilecekleri bu mekanlar, onlara göre ayarlanıp güvenli bir hale getirilmektedir (Bauman, 2005: 127).

Modern ve postmodern birey tipolojilerinde en önemli ikili turist ve aylak metaforu olsa da Bauman, gezinenin (flanuer) yanı sıra ‘oyuncu’ birey tipine de odaklanır. Postmodern birey tipolojilerinden son olarak ‘oyuncu’ tipolojisi, postmodern dünyanın barındırdığı belirsizliğinden kaynaklı oyun dünyası ile benzerliğinden hareketle açıklanmaktadır.

Oyuncu dünyası olarak hiçbir şeyin tam olarak öngörülemez ve denetlenemediği postmodern dünyada, aynı şekilde hiçbir şeyin sabit ve değiştirilemez değildir. ‘‘oyun

dünyası yumuşak fakat ele gelmez bir dünyadır” (Bauman, 2001: 134). Kişinin bu oyunda nasıl oynayacağına önemi kişinin nasıl oynayacağına karar vermesidir. Çünkü oyunda postmodern dünyanın kendisi de bir oyuncudur (Bauman, 2001: 134). Oyuncu ile dünya arasındaki karşılaşmada kuralsızlık, kural ve düzenin olmaması oyunda rakipten önce davranılması ile avantaj saplanıp, oyundan gelebilecek etkili hamlelerin etkisiz hale getirilerek oyun kazanılabilir. Sadece hamlelerin olduğu bu oyunda, rakibin hamlesine karşı bir adım önde olmakla “sezgi dünyası ve önlem alma dünyası”nın oyunu kazanılabilir (Bauman, 2001: 134).

Postmodern dünyanın oyuncularını olan bireylerin içerisinde oldukları oyunlarda kazanılmayan oyunlarda kaybeden taraf oyunun etkisinden kurtulup ‘kayıplarını silmelidir’ ancak bu şekilde bir diğer oyun için uygun bir hale geleceğinden “sadece bunu yapabilir olmalıdır”.

“Hiçbir oyunun kalıcı sonuçlarının olmadığından emin olmak için oyuncu (ve tabii eşleri ve rakipleri de) ‘bunun sadece bir oyun olduğunun’ farkında olmalıdır. Fakat burada kabul edilmesi zor olsa da önemli bir uyarının yapılması gerekiyor: Oyunun amacı kazanmaktır, dolayısıyla oyunda acımaya, merhamete karşı tarafın acısını paylaşmaya ya da iş birliğine yer yoktur. Bu oyun savaşa benzer fakat bir oyun olan bu savaşın arkasında hiçbir yara izi ya da devam ettirilen kin bırakmamalıdır. ‘Bizler yetişkin insanlarız. Yetişkinler gibi davranalım ve dostça ayrılalım’ ilkesi ne denli ciddi ya da acımasız olursa olsun, gelecekteki oyunlarda oynama adına, eş-oyuncunun evlilik oyunundan çıkmasını istiyor. Bir oyun olan bu savaş vicdansızlığın azabını azat ediyor. Postmodern yetişkinliğin alameti, tıpkı çocuklar gibi, oynanan oyuna bütün kalbiyle sarılması istekliliğidir” (Bauman, 2001: 134-135).

‘Oyuncu’ metaforunun postmodern dünyaya uygunluk adına yaşamının oyun sahası haline geldiğinden bireylerin bundan hareketle kendisini buna uygun bir hale getirmesi gerekmektedir. Aksi takdirde bağlılık içeren bir ilişkinin içerisinde bulunması, onun bu oyunu, olmayan kuralları ile oynamıyor olduğunu gösterir. Bu kurallar etrafında dahil olunan oyunda postmodern dünya şartlarında oyunu kazanma durumu söz konusu değildir.

Katı modern çağı “çelik- beton” ile ilişkilendiren Bauman, postmodern dönemi ise “plastik” ile ilişkilendirip özdeşleştirmektedir (Bauman, 2001: 12). Bu bağlamdan

hareket edildiğinde özdeşleştirilmiş olan kavramsal içeriği kimlikler içinde kullanılabilir. Çelik ve betonun katı ve sağlamlığı modern kimliğe denk gelirken, plastik gibi esnekliğin ise postmodern kimlikleri imlemesi söz konusu dönemlerin kimliksel çerçevelerinin anlaşılır olmasını kolaylaştırmaktadır.

Yaşam tarzlarıyla ilgili tarihsel bir açıklama yapılacaksa eğer, yapılan okumalar doğrultusunda varılan sonuç: geleneksel dönemin yaşam tarzının belirleyici faktörünün din tarafından belirlendiğini, modern dönemle dini söylemden ayrı bir hakikat doğrultusunda şekillendiği görülmektedir. Bu ulus veya ideolojik bir hakikat olabilir. Ayrıca modern kapitalist yaşam tarzlarında mesleklerinde belirleyici olduğu söylemek mümkün (Bocock, 1997: 33), postmodern dönem yaşam tarzlarının belirleyicisi olarak ise hakikatlerin çoğulluğu etrafına şekillendiğini söylemek mümkün. Bu bağlamda geleneksel yaşam tarzına uygun davranmamak suçluluk için yeterli olabilmekteyken, bunun modern dönemde geleneksel dönem kadar olmasa da devam ettiği söylenebilir. Postmodern dönemde ise yaşam tarzları noktasında çoğulcu bir anlayışın egemen hale gelmesi neticesinde tüm yaşam tarzlarının sürdürülebilir olması gerektiği ve birbirleri üzerinde hakimiyet kurmaması gerektiği anlayışının yattığını söylemek mümkün.

Sonuç olarak, günümüz toplumlarını akışkan modern hayat ile ilişkilendiren Bauman, akışkan modern hayat stratejilerinin, “alışkanlıktan” uzak durmak, “geçmiş” bir duruma bağlanmamak; vakti geldiğinde ya da kullanımından fayda sağlanmadığında, kıyafet değiştirir gibi “kimlik” değiştirmek; öğrenilmiş “dersleri” ve edinilen “yetenekleri” üstünde durmadan bir yana bırakabilmek gibi özellikler etrafından şekillenmiş olduklarının altını çizmektedir. Nihayetinde günümüzün, “unutuş”, “bağlanmama” gibi özellikler barındırması Bauman’a göre, öğrendiğimiz birikmiş olan kültürel kodlardan ayrı bir kültüre gönderme yapmaktadır. (Bauman, 2018: 137).

4.2.3. Postmodern Kimlik

Aynılık ve farklılık üzerinden oluşturulan kimlik, moderniteyle beraber bireyin merkezi konuma gelmesi nedeniyle ondan söz edilebilir hale gelmiştir. Moderniteyle beraber söz konusu olan kimliklerin ikinci önemli noktası ise anlam ve işlevlerindeki değişim ile kendisini göstermektedir. Kimliklerle ilgili birinci hareketlenmeyi modernliğe

ve onun birey merkeziliğine bağladığımızda; postmodernlikle beraber kimliklerin anlam ve yapılarının yeni bir oluşum ile oluştuklarını söylemek mümkündür. Bu yeni kimlik özellikleri olan akışkanlık, modülerlik ve melezlik gibi özellikler etrafında dönüşüme uğramaları postmodern kimliklerin başat özelliği olarak tarif edilmektedirler. Vatandaş, modern kimliklerin “ya o ya da bu” postmodern kimliklerin ise “hem o hem de bu” söyleminden hareketle, yaşam koşullarının postmodern geçişten etkilenmiş olmasının sonucu olarak resmetmektedir (Vatandaş, 2019: 1). Burada unutulmaması gereken nokta Laclau’nun belirttiği gibi, tarihin hiçbir döneminde değişim anı sürecince kimliklerin dönüşüme uğramadan kalmaları mümkün değildir (Laclau, 2000: 25). Bu noktada genel bir otantik, atadan kalmış bir kimlik söz konusu değildir. Fakat günümüzün melezleşmiş kimliklerinin merkezi bir konumda olmalarını Laclau, farkındalığın artmasıyla tarif etmektedir. Melezleşmenin asıl itici gücü ise günümüz dünyasındaki teknolojik ilerlemeyle iletişimin zaman ve mekân üstü bir duruma gelmiş olmasıdır. Premodern dönem ile postmodern dönemin iletişim olanakları karşılaştırıldığında melezleşme günümüzde daha iyi anlaşılabilir.

Aynı zaman da geçmişe ait olan meta anlatılar ile referans noktalarının reddi şeklinde kendini konumlandıran postmodernite, ilerlemenin belirsizliğe yer bırakmayan bir şekilde konumlandırıldığı üstünlük ve iyi olanın referans alınmasını aşındırmış ve bunun sonucunda postmodernizm uzun soluklu ve gör sesli olan belirleyici bir anlatının yokluğu neticesinde heterojen bir yapının oluşmasını doğurmuştur. Heterojenliğin yapısal çerçevesinin belirlediği veya inşa imkânı verdiği kimliklerin melezleşmesini doğurduğu görülmektedir. Çünkü modernliğin evrensel eşitliğinin önüne geçen farklılık taleplerinin postmodernizmde kimlik merkezli bir tikellik şeklinde ortaya çıkmaktadır. Evrenselliğe dayalı eşitlik yerine, tikelliğe dayalı hak taleplerinin etrafında şekillenen bir farklılık öne sürülmeye başlandı. Bu farklılık zeminini kimlik talepleri oluşturmaktaydı (cinsel kimlikler, etnik kimlikler, kültürel kimlikler). Bu nedenle evrensel bir kimlik tasavvurunun olmayıp, kimliğin tikellik üzerinden kurulduğu anlayışı postmodern paradigma halinde ortaya çıkmaktadır.

Modern öznenin, özerklik ve özgürlük söylemlerinin akılcı bir çerçevede inşa edilmeye çalışılması ve bu sürecin düzenleme ve ileriye dönüklük üzerinden gerçekleştirilmeye çalışılması, beraberinde düzenleyici ve üstten belirlenimci bir kimlik sunmaktadır. Bu durumdan kaynaklı öteki’nin dışlanması ve sindirilmesi ve projenin

uyumluluğu için tektipleştirici bir evrensel kimlik tasavvuru söz konusu olmaktadır. Bu sebeple modernliğin baskıcı kimlik anlayışının yerine postmodernizmde öteki'ne karşı bir tanıma ve saygınlığın olduğu tikelliğin kabul edildiği bir kimlik anlayışı olduğunu görmek mümkün. Bu tikelliğe bağlı farklılığın küreselleşme ile gündemde yer edinmesi kısmen yerel topluluklar düzeyinde gerçekleşmekte olduklarını belirten Bayart, bunun kimliksel yöreciliğin şiddetlenmesine neden olduğunu belirtmektedir (Bayart, 2020: 26). Keza günümüz toplumsal hareketlerin evrenselliğe karşı duruşlarının bu doğrultuda okunması anlaşılır bir hale gelebilmektedir.

Öznenin ölümünün ilanında bulunun postmodernler ile günümüzdeki çoğul kimliklerin yeri arasında bir tezatlık söz konusu olsa da modern öznenin günümüzde başkalaşım geçirdiği, bireycilik anlayışının moderniteden farklı olarak imajlar ile kimlik oluşturulduğu doğrultusunda; postmodernizm, hem farklı seçenekler sunmakta hem de öznenin ölümünü belirtenler için bir özne yokluğundan ziyade, yeni bir özne tasavvuru doğurmuş olduğu görülmektedir. Postmodern kimliklerin farklılık üzerinden hareketi hızlandırıcı ve sürekli bir hareket gerektirdiği fikri yerinde bir belirtme olup buradaki amacın modernlikten kopuşu ifade ettiği kadar modernlikteki tahayyül biçimlerinin varlıklarını sürdürdüklerinin de farkında olmayı gerektirmektedir. Öznenin ölümünden kasıt modern evrenselciliğin oluşturduğu öznenin çöküşü ve Avrupa merkeziciliğin kendisini modern özne ile konumlandırmasının sonucunda oluşan kimlik yapılanmalarına odaklanarak okumak gerekmektedir.

Evrenselciliğin merkezinde yer edinmiş olan Avrupa'nın yansız olmayan kimlikler üzerinden kendisini merkeze alması hegemonik olan kimliklerin farklı olan diğer kimliklerin dışlanması (Cengiz, 2001: 163) da beraberinde getirmektedir. Öznenin ölümünü ilan etmiş olanların küreselleşen dünyada medya aracılığıyla imaj bombardımanı altında bir var olma eyleminin gerçekleşmemesine değinip, tikelliğin küreselleşme içerisinde eridiğinin altını çizmektedirler. Fakat tikelliğin evrensellik ile olan ilişkisinin ortaya çıkardığı melezleşmeyi bir kimlik yitimi olarak değerlendirmemek gerekmektedir (Laclau, 2000: 46). Yeni olanaklar barındırdığının da hesaba katılması gerekmekte.

Postmodern toplumsal yaşamda kurumların, çözülmesi, parçalanma ve öznelciliğin merkezi konuma gelmesi modern tektiplilik idealinin de sonunu getirmiştir.

Bunun yanı sıra belirsizliğin premodern dönemlerde olmayıp modern döneme has olması ve postmodern dönemle beraber toplumsal yaşamın belirsiz bir zeminde gerçekleşmesinin doğurduğu toplumsal, ekonomik ve kültürel süreçlerin uzun ömürlü olmamalarına neden olmuştur. Değişimin hızından dolayı gerçekleşen sürekli bir hareketlilik belirsizlik için uygun zemini sağlamaktadır. Doğru olduğuna kanaat getirdiğimiz kaideler ile temellendirdiğimiz yargılarımızın (Bauman, 2001: 174), doğru olanın değişimle beraber değişiminden etkilenmeleri de söz konusu belirsizliğe sürüklemektedirler. Bu farklılık, mevcut dünyadaki nesnelerin tüketime endeksli olması ve ihtiyaçtan çok imaj yaratımı nedeniyle alınmalarının yargılarımızı etkileme düzeylerinin hesaba katılmasını gerektirmektedir

Zaman anlayışındaki farklılığın ileri düzeyde duyumsanması Psikiyatride bir bozukluk olarak algılanması nedeniyle, genel bir zaman algısı ve anlayışının olması gerektiği sonucunu doğurmaktadır. Bu zaman, günlük yaşantısal deneyimlerden kaynaklı süreklilik şeklinde algılanan bir bütünlük haliyle kendisini gösterir. Postmodernizm olarak adlandırılan sürecin başlangıcıyla beraber büyük bir tempoyla değişime uğrayan toplumsal süreçlerle beraber zaman ve mekân algısındaki belirsizlikler (zaman aracılığıyla mekânın sönmelenmesi), gündelik hayatımızın geçtiği mekanların yapısal değişimlerin değiştirdiği algı ve deneyimlerle biçimlenen bilincin kimliği de belirsizliğe sürüklemesi ve hareketli bir hale getirmesine neden olmaktadır. Mekanların dijital dünyada sanal bir şekilde bilgisayarlar aracılığıyla belli kodlarla yaratılması, mekâna dayalı aidiyetlerin kimlik oluşum sürecindeki etkilerinde de yapısal değişimlere neden olmaktadır.

Kimliğin sorun olarak modernlik ve postmodernlikteki karşılıkları farklılık arz etmekte, modernlikte sorun olarak kimliğe bakıldığında modern düşünüş tarzıyla şekillenen, nasıl inşa edileceği ve inşa edilen kimlik zemininin sabit ve sağlamlığına dair bir endişe söz konuyken; postmodern kimlik, zeminin sağlam ve sabit olmaması, seçeneklerin tekleştirilmemesi etrafında şekillendiği görülmektedir (Bauman, 2001: 112). Eş deyişle modern kimlik kaygısı devamlılığın devamı ve bağımlılığın önemi üzerine iken; postmodernlikte kimlik bağımlılıktan kaçan, devamlılıktan uzak bir kimlik şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Kimlik, ‘‘hem kişilere hem de şeylere gönderme yapıyor’’ (Lash’tan akt. Bauman, 2001: 112). Bu bağlamdan hareket edildiğinde postmodern dünyanın şeylerle kurulan ilişkinin kalıcılığının raf ömrü ile sınırlandırıp, kimliğin şeylere yaptığı vurguda onu süreksizliğe itmektedir. Süreksizliğin raf ömrü ilişkisinde tktim endeksli bir tktime neden olup kimliklerin gösterge değerleriyle birlikte anılmasına neden olmaktadır. Markalaşmış ve gösterge değerinin kabulünden dolayı giyilmış bir elbisenin logosunun kimlik ile bütünleşip, bireyin bu doğrultuda kimlik yaratmaya çalışması, kim olduğu cevabına yardımcı bir logo taşıdığı söylenebilmekte (Bauman, 2020: 114). Kimliğin inşası ve yeniden biçimlenmesinin şeylerin gösterge değeriyle gerçekleştiği tktim endeksli bir yaşam da tktimin şeyler üzerinden hızla değer değiştirip kayganlaşmasını doğurmaktadır. Bunun etkin tarafının bedeni tktmeyi de gerektirdiği ve bireylerin estetik operasyonlar ile beden üzerindeki oynamaları şeklinde de görebilmek mümkün. Estetik operasyonlardan başka spor salonlarının bedeni istenilen şekle ve mevcut ideal halin bu olmalı gibi düşüncelerde de kimlik oluşumuna etkileri olan eski kurumların yerini almakta ve bunların değişken ve modavari yapıları nedeniyle istikrarsızlıklarından en fazla kimlik etkilenmektedir. Çünkü estetik müdahale veya fitnes ile düzenlenen veya yaratılan bedenler piyasanın yarattığı algılarla şekillenmektedir.

Postmodern hayat anlatısı biçimlendiren benimsenmiş hayat tarzları ideal beden, ideal birey şeklinde idollerce, onlara benzemek ve onlar gibi giyinmek, davranmak ya da görünmek için taklit edilmesi; bu ideal profillere uymanın geçerli akçe sayıldığı dünya da (herkesin taklitçilik furyasında olduğu iddiası yersiz olur. Fakat başat kültürel öğenin gösterge değeri üzerinden kurulmasını hesaba katarsak taklidin gösterge değeri üzerinden hâkim olduğunu söylemek mümkün.) kimlik anlatıları da orijinalliklerini yitirmekte ve pastişe srklenmektedirler. Bu tktim eksenli bir seçenek bolluğu ile ilişkiliyken seçeneklere eşit erişimin de mümkün olmadığını hesaba katmayı gerektirmektedir.

şeylerin mübadele ölçütüne dönüşmelerinin yanında gösterge değerine göre belirlenen ve inşa edilen kimliklerin narsistleşmesine neden olmaktadır. Sennet’in ifadesiyle narsizm ikili bir özellik taşımakta ve ‘‘benliğin gereksinimlerine tam anlamıyla gmlme hem de gereksinimlerin tam olarak doyurulması engellenmektedir’’ (Sennet, 1996: 22). Sennet, narsist ilişkilerin uzunluğunun doyuruculuğu azalttığını belirtir. Burada daha fazla hissetmek, deneyimlerin çokluğu ile ilişkilendirilmektedir. Bu belirsizlik etrafında ele alındığında postmodern bir hayatta önemli olan kimliğin inşası

olmayıp sabitlikten kaçınmak olduğu (Bauman, 2001: 122) ve doyurulması engellenen gereksinimlerin sürekli tüketime dayandırılması nihayetinde yüzer gezer ve kimliklerin oluşmasında etkileri önemli olmaktadır. Çünkü, postmodern dönemde oyunun kuralları oyun oynama sürecinde sürekli bir değişim içerisinde olmakta, bu sürekli değişimle beraber kişilerin ve şeylerin sürekliliklerini yitirmelerine, dağılıp parçalanmalarına neden olmaktadır. Günümüz dünyasında anlık olarak değişen ve kullan at üzerine düzenlenen bir yaşam söz konusu. Kullan at dünyasının kimlikleri de bir maske gibi kullanılıp atılabilecek ve sıkça değiştirilecek bir hale geliyor. Bu şekilde kimliklerin var olması hareket halinde olmaya bağlı olan ve her duruma hazır bir halde olmayı gerektirmektedir. ‘postmodern yaşam stratejisinin özü kimliğin kararlı hale getirilmesi değil, sabitlikten kaçınmaktır’ (Bauman, 2001: 125).

Bauman’ın modern yaşamın hacı metaforu bu konuda modern kimlikler için açıklayıcılık arz etmekte. Onun, bu bağdaştırmasında hacılar için hakikatin başka bir yerde olmasından yola çıkılarak yapılmaktadır. Eğer hakikat ilerde bir yerde ise hareket ona varmak içindir. Hacının şu an bulunduğu yerde olması onun düşlediği yerde olmamasından dolayı, şimdi değersiz ve önemsizleştirilmektedir. Bunun kaçış yolu olarak gösterdiği çölün dünyevilikten kaçmak için sığınmak olarak gören hacı öz yaratım olarak çöle gereksinim duymaktadır. Ona göre, çölvari dünyada hayatın hac olarak yaşanması hacının üzerinde yürüdüğü dünya ile anlam kazanıyor. Bu hedefin ve şimdiki anın arasında bir mesafe oluşmasına neden olmaktadır. ‘hem anlam hem de kimlik yalnızca proje olarak var olabilir ve bu projeleri var eden şey de bu mesafedir. Bu ‘mesafe’, ‘öznel’ psikolojik dilde burada ve şimdiden hoşnutsuzluk/doyumsuzluk ve burada ve şimdinin küçümsenmesi olarak söz edilen deneyimin ‘nesnel’ mekân dilindeki adıdır. Bu ‘mesafe’ ve ‘doyumsuzluk’ aynı şeye bakıyor ve her ikisi de hac olarak yaşanan hayatta anlam kazanıyor’ (Bauman, 2001: 118).

Aynı zaman da modern kimlik ve hacı metaforu postmodern belirsizliklerde bir anlam ifade etmemektedir. Hacının gelecek hedefi amaçlayıp şimdiki değersizleştirmesinin aksine postmodernite de gelecek hedeflenmemekte ve geçmişle beraber geleceğinde ana indirgendiği görülmektedir. Geçmiş veya geleceğin bir öneminin olmadığı şimdi ve an üzerinden hareket edeni de Bauman turist, olarak değerlendirmektedir. Burada amaç deneyimlemenin şimdi ile olan ilişkisi üzerinden

davranmaktır. (Yukarıda Bauman'ın modern-postmodern yaşam tarzları üzerinde eğilip bu konuyu daha detaylı bir şekilde yaşam tarzları ekseninde ele almaya çalıştık)

Modern çağın kimlik sorunu olarak karşımıza kişinin kimliğini nasıl inşa edeceği ve inşa edilecek kimliklerin tutarlılığını evrensellik biçimine nasıl uyacağıyla beraber evrensel bir biçimin nasıl oluşturulacağı soruları etrafında şekillenirken. Günümüz kimliğinin bunun tersi bir süreçle konumlandırıldığını; evrensel kabul görmüşlüğü neredeyse imkansızlığı ve tutarlılık ile ilişkisi olmayan, olabildiğince herhangi bir kimliğe saplanıp kalmadan, sürekli hareket halinde olmak nedeniyle kimliğin tespiti ve tanımının zor bir hal almasına neden olmaktadır (Bauman, 2000: 175). Bu süreç kimliğin güvenilir referans noktalarının akışkanlaşmasına neden olup, bizi net olmayan bir duruma getirmekte ve "insan kimliğinin görünüş ve yüzeylelerinin özelliklerine yaslanan esnekliği" (Rabban'dan akt. Harvey, 1997: 19) etrafında sorun haline gelmektedir.

Akışkan hayatın kendisine has belirlediği stratejilerin özünde geçmişe bağlı olmamak, sabit bir kimlik inşasının yerine deneyimlerin etrafında hızlıca yeniliklerle uyumlu bir kimlik edinmek ve edinilen deneyimleri sahiplenmeden bir kenara bırakabilmek gibi süreçlerle "bağlanmama, kesintiler, unutulmuş" gibi kültürel kodlar ile hayat stratejileri geliştirmeye çalışmaktadır (Bauman, 2018: 137).

Nesnelerin kalıcılık sağlayamadığı günümüz dünyasında akışkanlaşan hayatın tüketim yaşamının eşdeğerliliği ile ilişkilidir. Canlı veya cansız olanın odak noktası onun tüketim etrafında şekillenmiş olmasıdır. Tüketim nesnelere kullanım sürelerinin kısıtlı ve değişken olması tüketime mal olan kimlikler içinde geçerliliğini korumaktadır. Tüketim nesnelere dönüşen kimliklerin bireysellik ile bütünleşmeleri ve bireycilik olarak kendilerinin tüketiciliklerini veya kullanım değerini sağlama haline getirebilmektedir. Bu nokta uygunluk dünyasının bireyleri için ayak uyduramamış ve bireyselleşen toplumda birey olmayı başaramamışlar için (tüketime dayalı tüketmek ve tüketilmek çerçevesinin belirlediği bireysellik) bireylere verilmiş bireysel kaynakların kullanımını için onların yardım aldığı bolca uzman bulunmaktadır (Bauman, 2020. 28-29).

Bu doğrultuda insanların geleceğe yönelik inançlarının kaybolmasının doğurduğu kimlik krizinin geleceği anlamlandırmada içinde bulunulan toplumun kolektif temsil ve sembollerin gün geçtikçe geçerliliğini kaybetmeleri önemli bir paya sahip. Çünkü toplumdaki kolektif temsil ve semboller sosyal, dini, kültürel ve ekonomik ayrışmalarla

mevcut yapılandırıcı gücünü kaybetmiş ve mevcut sosyal sitemlerin sürdürülmesinin belirsizleşmesine neden olmuştur. Bu nedenle günümüz danışmanlık hizmetlerinin (psikolojik danışmanlık, aile danışmanlığı, yaşam koçluğu vb.) uygunluk sağlamak amaçlı sosyal sistem ile ilişkinin sürdürülmeleri noktasında önemli olmaktadır. Bunlara neden olarak sürdürülen sosyal ilişkilere ek bireyciliğin ve mevcut sosyal paylaşım ağlarının sosyalleşme amaçlı kullanımında doğan uzun aile sohbetlerinin sonlanması da yer almaktadır. Uzun aile sohbetlerinin güven verici dünyasından kopuk bir yaşamla uğraşmamız kurulan sohbetlerin aile içerisinde birbirlerinden kopuk ve kısa etkileşimli olmaları aile içi güveni sarsıp bu ilişkilerin uyumluluğuna ayak uydurmak için uzman danışmanlara başvuruyorduk.

Yüzeysel ilişkilerden doğan temaslar ve kurulan ilişkilerin günümüzdeki karşılığı olarak sosyal alanların sanallık üzerinden yürütülmeleri ve internette sörf yapıyorum gibi söylemler, sosyalleşmenin sosyal ağlarla sağlanmasının yüzeyselliği bağın her an koparılmasına imkân tanımaktadır. Ayak bağı olacak olanların veya uzak tutuşmak istenenlerin hareketliliğe endeksli bir yaşamda uğraş gerektirmeden uzak tutulmalarına da imkân vermektedir. Çünkü, ‘‘sörfte temas asla tensel seviyenin ötesine geçmez’’ (Bauman, 2008: 212).

Modern bireyin yaratıcı asker rolleriyle icra edilmesi yaratıcı edim ve kontrole sağlanıyordu. Bireylerin tek başına anlam ifade etmelerinden çok kolektif bir bütünlük içerisinde, anlamlı kılınan disiplinli aktörlerin birbirleri ile birleşmelerinden düzen sağlanıyordu. Bunun sağlanması modern nüfus politikaları ve sağlıklı bireyler ile gerçekleştirilmeye çalışılmaktaydı. Postmodern bireyin ise deneyim etrafında tüketici roller ile oluşturulmaktadır. Bireylerin arzularının deneyimlenmesi ve yeniden arzu üretimi ile tüketmeye odaklanan ‘‘arzu makinaları’’ haline gelen, düzen disiplininden edinilmiş deneyimlerin yerinden edinilmesi, onları yaratıcı hale getirmektedir. Ve bunların yanı sıra modern dönemin sağlıklı bireylerinin yerini uygun bireylere bırakmıştır (Bauman, 2001: 204). Uygunlukla inşa edilen bireyselliğin bugünün yaşanılanlarının kökenini dünden almadığı ve yarının amaçlanmayıp bugün ile sınırlı bir sürece uygun olmakla gerçekleştirilmektedir. Postmodern hareketliliğin değişim üzerindeki etkisinden kaynaklı şartların ve uyulması gereken durumların an be an değişimi de uygun bireylerin parçalı ve yüzeysel deneyimler etrafında bir yaşam kısıncasına sokmaktadır.

Evrenselliğin içeriğini doldurup sınırlarını belirleyen batı uygarlığı, dünyanın batı dışında kalmış bölgelerine uyguladığı tahakkümü evrensellik adına yapması ve evrensel olanın da batı uygarlığı olduğunu, batının tarihinin ve uygarlığının geldiği noktayı evrensel olarak kabul etmeleri söz konusuydu. Modernliğin evrenselliği yerini postmodernizmin küreselliğine bıraktığı dünyada (küreselleşme modernlikle başlayan bir süreçtir) modern dönemin evrensellik vurgusu, premodern dönemin duygusal bağımlılığı olan rasyonel varlıkların özerkliği üzerine kurulmuş olup aklın hakimiyeti etrafında şekillenmişti. Postmodern dönemde evrensellikten küreselliğe doğru eğimin olması evrenselliğin ileri doğru olarak gerçekleştirilecek olan projenin yerine gerçekleştirilen veya gerçekleştirilmeye çalışılacak projenin olup olmamasının bir anlam içermediği, herkesin her yerde mutlu olma; kendisini üretimin sınırsız dünyasına adadığı, varoluşsal tatminini ve benliğin üretim üzerinden tamamlamaya çalışmasının hedeflenmesi halinde bir dünyayı resmetmektedir. Aklın hakimiyetinin akılcılaştırmaya çalıştığı dünyanın yaratımı düzenlemeye ihtiyaç duyarken, postmodern dünyada bireylerin kendilerini sunulan bolluk içerisinde yaratmaları ve sunulana uymaya çalışmaları hedeflenmektedir.

Sunulan bolluk zaman ve mekândan bağımsız bir gereksinimler ağı halinde oluşturulmaya çalışılmakta ve tüketime endekli bir birey profili etrafında gelişmektedir. Tatmin olmak için tüketmek gerektiği anlayışı, hareket halinde olmayı ve hızlıca değişen dünyanın imaj bombardımanlarında onlarla uyumlu olmayı gerektirmektedir. ‘‘gereksinim tatmini bir iptila haline geldiği zaman, tatminin hiçbir dozunu artık tatmin etmez oluyor’’ (Bauman, 2001. 106).

Tatmin etme vaadi tüketim toplumunun inşasında merkezi noktayı oluşturmaktadır. Deleuze ve Guattari’nin arzu makineleri olarak tanımladıkları postmodern bireyler onlara göre, arzu tarafından şekillenmektedirler. Onlarda arzunun doyurulmaya çalışılması sürecin başlatıcısı olarak görülür. Tatmin olma vaadinin, arzunun gerçekleşmesi yerine, hazzın ertelenmesinin vereceği tatminsizlik tüketimin devam ettiricileri olarak kalmaları gerekmektedir. Yeni üretim mallarının yeni üretilenlerle değersizleştirilmesi onların atık muamelesi görmelerine neden olmakta ve arzunun tatminini yeni mallara yönlendirmeye neden olmaktadır. Onlara göre, üretim toplumun arzu üretimi, toplumsal üretimle eşdeğerdir (Deleuze ve Guattari, 2014: 52).

Huzur ve hazzın kaynağı olarak beden aynı zamanda gerilim ve rahatsızlıklara da ev sahipliği yapmaktadır (Giddens, 2019: 137). Bedenin çocuğun çevresiyle ilgili girdiği temaslarla algıladıklarının ilk olarak, bedensel ve dışardan olarak diğerleriyle beraber nesnelere farkına varmasıyla gerçekleşir. Bedenin tanınması, nesnelere dünyası ve kişileri ile girilen ilişkiyle gerçekleşmektedir. Bu noktada benliğin farkındalığı bedensel farkındalıkla oluşmaktadır. Sonuç olarak ehliyetli bireyin iletişim kurmasıyla bedensel uygunluğunun bir aradalığının sağlanması bedenin farkındalığı ve kontrol edilmesiyle sağlanmaktadır. Kimlik ve beden ilişkisinin önemi bir bedene duyulan ihtiyaç ve bu bedene dayalı olarak inşa edilecek olan kimliğin içeriği birbirleriyle yakından ilişkilidir. Bu ilişki göz önünde tutulduğunda modern kültürde bedensel denetimin sağlıklı bireyler doğurma amacı vardı. Savaşan ve üreten bireylerin bu işlemleri eksiksiz yerine getirebilmeleri sağlıklı bireyler olmalarına bağlıydı. Bu çabalar topluma uyum etrafında şekillenmekteydi. Çünkü itaatkâr bedenler üretmek amaçlanmaktaydı ve modern dönemin disipline ediciliği, (disiplinin bedene uygulanması) disiplin mekanizmaları aracılığıyla ‘itaatkâr bedenler’ üretmekteydi (Foucault, 1996: 171).

Postmodern bedenin uyum sağlaması sağlıklı olunmaya ihtiyaç duymamakta; aksine meta halinde bir bedene ihtiyaç duymaktadır. Bu beden yapılandırılıp yeni baştan yaratılan bir imaj ile piyasaya sürülmeye hazır hale getirilmekte ve tüketime hazır bir ikon haline getirilmeye çalışılmaktadır. Tüketime uygun ikonlaşan bedenlerin ideal ölçütlerde olması bireylerin diyet ve spor salonlarında sağlıklı olmak amacı dışında belirlenmiş olan ideal bedene ulaşma isteklerine karşılık gelen bir beden yaratımı postmodern bedenler için geçerli bir durumdur.

Modernlikle beraber dinin dünyadan uzaklaştırılması ve tanrının yerine bilim geçmesi tek gerçeğin bilim olduğu ve bilginin bilimden türediği anlayışı söz konusudur. Bu modern öznenin kesinlik, hakikat, nesnellik ve evrensellik ile şekillenmesine neden olmaktadır.

Özgürlük ve özerkle beslenen modern özne (Wagner, 2005: 27) de bireyin özerkliği dışsal bir etkiye veya üstün varlığa bağlı olmadan, kendisini dair olanlar hakkındaki söz sahipliğine göre belirlenmekteydi. Tanrısal göçten kurtulmuş bir özerk özne profili söz konusuydu. Özerklik bireyselliği gerekmektedir (Bauman, 2020: 31). Bireysellik yaşam boyu süren kendini tamamlama uğraşı içerisinde bulunmamızı

gerektirmekte. Modern öznenin özerklik anlayışı postmodern dönemle beraber harekete bağımlı bir hale gelmiş ve bireyselliğin en önemli tarafının mevcut yaşamsal koşullara ayak uydurmak ve uymak için hareket halinde olmayı gerektirmektedir. Bu nokta da endüstri sonrası toplumlarda maddi malların üretiminin yerine geçmiş olan kültürel nesnelere ve bu kültürel nesnelere kullanılan kimlik sembollerinin de hareketlenmiş oldukları görülmektedir.

Toplumların örgütlenmesinin temelini oluşturan üretim, iktidar ve deneyim ilişkilerinin, insani süreçlerle ifade edildiğini belirten Castells'e göre, üretim insanın ürünü dönüştürüp kendisine mal etmesi ve kullanım hakkı olarak ürün üzerinde bir hak talep etmesi şeklinde ifade edilebilirken. Deneyim ise gereksinimler ile arzular etrafında inşa edilen ve gerek kültürel gerek biyolojik kimliklerin etkileşimi ile kurulmuş olan toplumsal bağlardan oluşan etkinlikler olarak ifade edilmektedir. İktidarı özneler arasındaki ilişkinin üretim veya deneyime dayalı bir dayatma olarak isteklerin ifadesi diye tanımlayabilmektedir. Buradan hareketle kültürel ve kolektif kimliklerin, insanlar arası deneyim ve iktidar ve üretim ilişkilerince oluştuğunu belirtmektedir (Castells, 2008: 17). Üretim ilişkileri deneyim iktidar ağlarındaki değişimin postmodernizm ile esnek ve parçalı üretime geçiş iktidar ağlarının, özellikle meta anlatıların ve aydınlanma projesinin reddi şeklinde değişimi ve deneyimin de zaman ve mekân içerisindeki birliğinin parçalanması (Sennet, 2005: 15) ile zaman içerisinde sürekli bir hareketlilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu hareketli olma durumu postmodern kimlik kurulumunun zeminini oluşturmaktadır.

Modernliğin meta anlatıları kendilerini meşrulaştıracak bir gelecek tasavvuru barındırıyordu. Bu düşünüşün Avrupa merkeziliği, Avrupa'nın evrensel olanın merkezinde kendini konumlandırma sonucunu doğurmaktaydı. Aklın hakimiyeti etrafında örgütlenen Avrupa, evrenselliği öne sürüp; evrensellikten kastettiği ise yüce olana beslenen duygusal inanç yerine rasyonel bireyleri getiriyordu. Akla dayalı olmak evrensellikte yerini hakikate bırakıyordu. Bu durumun yarattığı evrensellik, düzenleme ve yaratım gerektiriyorken, postmodernizmle beraber yaratım ve düzenleme yerini serbestleştirmek ve yeniden kullanıma sokmaya bırakmaktadır. Yeniden kullanıma sokulma postmodernizmde, zaman ve mekân algısının farklı olduğu, ileri ve geri kavramlarının anlamını yitirdiği mekanlarda (Bauman, 2001: 52), imajlarla ve eski ile yeninin üretiminde doğan kısır döngüde kültürel temsil ve sembollerin tüketimine dayalı

bir Őimdiye odaklanma etrafında kimliklerin kendilerini meŐrulaŐtırdıklarından söz edilebilmektedir.

Postmodern çerçevede kimlik toplumsalın hızlıca değişimi ve karmaŐıklaŐması neticesinde kimliklerinde hızlıca değişime uğradıkları görülmektedir. Postmodern belirsizliklerde toplumsalın sonu ilanının yersizliği gibi (mevcut dünyada ki toplumsal siyasi ekonomik ve kültürel hareketler gibi köktenci hareketler de toplumsalın sonunun gelmediğini bize göstermektedirler)  znenin de ölümü gerçekleŐmemiŐ olup, belirsizliğin sonucu olarak kimliklerin içerisine sürüklendikleri girdap, modern kimliklerin sabitliğinden farklı olarak; daha çok kırılganlaŐtıkları veya akıŐkanlaŐıp, melezeleŐmeyle beraber modüler bir hale gelmiş oldukları görülmektedir.

Bununla beraber tüketiciler haline gelen yaşamın sonucunda da kimlikler parçalanmış olarak karşımıza çıkmaktadırlar. İmajların  retimi ve yayılmasının gölgesinde inşa edilen kimliklerin sabit bir yapı etrafında kurulma durumlarının da olabildiğince düşük bir ihtimal halini almaktadır.

Reklamlardaki kimlik imajları, mesajlarla yüklü anlatılar Şeklinde karŐımızda durmaktadırlar. Reklamlardaki yoğun bir haz ve bu hazzın yoğunluğu ile geçiciliği yan yana durmaktadır. Hazzın geçiciliği ertelenmemesi gerektiği kanısını da beraberinde getirmektedir. Geçiciliğin neden olduğu yüzeysellik, derinlikten yoksunluk postmodern kimliklerin ve benliğinde derinlikten yoksunlaŐmasına neden olmaktadır. Tüketiciler taleplerine göre belirlenen reklamların, kitle toplumunda kimliğin inşasında anahtar roller konumundadırlar. Bunun sonucu olarak çoklu kimlikler; ‘’hem o hem bu’’Şeklinde, parçalanmış postmodern kimlikler karşımıza çıkmaktadır.

Çoklu ilişkilerin kişileri uğrattığı değişim nedeniyle değişimin,  vresel nesnelere olan ilişkisinin s ratlı oluşu tüketicilerle bütünleşmiş bir değişim dünyasında, tüketiciler imajlarından oluşturulmuş kimlikler söz konusu olmaktadır. Modern döneme ait olan kimlik özellikleri, kitle toplumunda  nemsizleŐmiŐlerdir. Bu  zellikler mesleki, ailevi veya özel-kamusal ilişkisi etrafında sabitlik çerçevesinde ve bağlı olmak Şeklinde inşa edilmekteydi. Postmodern kimliklerde toplumsal uyumun, değişim ve tüketiciler imajlarıyla yeniden uygunluğa bağlı olduğu ve modaın belirleyiciliği çerçevesinde, pop ler kültürce değişime açık bir hale gelmektedirler. Bu sebeple herhangi bir kimlik edinimi ya da bir kimlikten vazgeçmek günümüzün kimlikleri için gayet doğal

karşılanmaktadır. Bu sürecin avantajlı yanlarından olan kimliksel özgürlük avantajını doğurduğu gibi oturmuş bir kimlik imkanını da zayıflatıp, kimliklerin kullanılıp atılacak şeyler gibi görülmesine neden olmaktadır. Kimlik tanımındaki ‘‘aynılık’’ ve ‘‘süreklilik’’ kavramlarının içeriğinin boşaltılmasına neden olmaktadır. ‘‘... rutin bir şekilde yaratılmış ve sürdürülmesi gereken’’ (Giddens, 2019: 77) bir şey olarak kimlikler, bu şartlar altında rutin bir şekilde sürdürülme imkanını bulamamaktadırlar.

Zaman ve mekân algısındaki değişimlerin, kimliklerle ilişkisine bakıldığında; kimlikler, süreklilik ve değişim bağlamında zaman ve mekâna bağlı olarak inşa edilmektedirler. Zaman ve mekâna bağımlı olan sosyal zemin ve kimlik üzerindeki etkisi kimliği belirleyen parametrelerinde bu doğrultuda değişmelerine neden olmaktadır. Sosyal zemine duyulan ihtiyaç kimliklerin deneyimlerle, insanların anlam ve tecrübe kaynakları olarak (Castells, 2008: 12) inşa edilmesini sağlamaktadır. Bu noktada imge bombardımanının ve deneyimlerinin sürekliliklerinin hızlı bir şekilde değişimi, postmodern kimliklerin sabit bir şekilde kurulmasını engellemektedirler. Bunun sonucu olarak postmodern kimlik paradigması, modern kimliklerin sabit ve istikrarlı kimlik yapısından farklı olarak ‘‘... kullanıma hazır, tüketici dostu ve herkesin rahatça erişebileceği kimlik rozetleri bulma umuduyla...’’ (Bauman, 2020: 49), kaygan bir zeminde parçalanmış bir tikellik etrafında oluşmaktadır. Postmodern toplumların değişim hızının çok fazla olmasının sonucu olarak kimliğin değişkenliği ve kırılğanlığının artmasına neden olup, onun bir mit olmasına ve tüketicileşen bir konuma gelip parçalanmasına neden olmaktadır (Kellner, 2001: 199).

Kültürel simgelerin metalaşım tüketim nesnelere haline dönüşmesiyle beraber postmodern kimliklerde, bunlara uygunluk doğrultusunda inşa edilmektedirler. İş ve alışkanlıkların değiştirilmesinin kılık kıyafet kadar kolay değiştirildiği postmodernitede kimlikler akışkan, çoklu ve hareketli bir duruma gelmektedirler. Postmodern kimliklerin kurucu unsurlarının görünüş ve imaj olduğunu söylemek mümkün (Kellner, 2001. 212). Bunun en güzel örneklerini sosyal medyanın bu konudaki çığır açıcı yeniliklerinde görmektedir. Bireylerin kullandıkları sosyal medya hesaplarındaki öz paylaşımlarındaki filtreleme özelliklerinin kullanımı, imaj ve görünüşe dayalı bir düzenlemenin olduğunu bize göstermektedir. Bununla beraber yapılan estetik müdahaleler ile rol modellere benzeme uğraşında bize tüketim kültürü bireyleri olduğumuz kadar tüketilenleri olduğumuzu da göstermektedir. Aynı zamanda reklamlarla toplumsal

açıdan arzulanan bir duruma getirilmeye çalışılan şeylerle oluşturulmuş olan kimlikler, imajların kişiselleştirilmeye çalışıldığını göstermektedirler.

İmaj sanayinin kültürel medyayla bize sunduğu özsel, belirlenemezlik ve dünyanın esnekliği mesajı her şeyde olduğu gibi öz imgenin de anlık alınan ve kendi anlamlarından oluşan bir koleksiyon haline gelir. Bu kişinin yaşayacağı güvenilir ve kalıcı bir limanın olmaması, sürekli yeni imajların üretildiği durumun sonucu olarak meydana gelmektedir (Bauman, 2000: 39-40).

Ayrıca modern dönemle ortaya çıkan bireysellik ve özgürlük söylemleri, kapitalist sistem ile yakın bir ilişki içerisinde gelişim göstermişlerdir. Bu bağlamda günümüz kapitalizmi, Ortodoks kapitalizmden oldukça farklı bir konuma gelmesinden kaynaklı üretim ilişkilerinden ziyade tüketim ilişkilerini merkezi hale getirmektedir. Üretimin şekillendirdiği modern birey, postmodern dönemle beraber tüketim tarafından şekillenmektedir. Tüketimin belirleyiciliğini yaptığı piyasa sisteminde ise kimliklerin tüketimi referans almalarına neden olmuştur. Belirtildiği gibi imgeler döneminin asıl özelliği, imaj yaratımının oluşturacağı yaşam tarzlarının temel unsurlarının tüketilenlerle şekillenmesidir. Çünkü kimlik inşa etmek isteyen piyasadan alacağı 'kimlik logoları' ile kimliğini oluşturabilir. Bunun yanı sıra kişiye özel ve sipariş edilebilecek kimlik inşa araçlarının olması da kimliklerin piyasaya uygun olan ve zahmete girilmeye gerek duyulmamasıyla beraber 'toplumsal onay etiketi' ile etiketlenmiş kimlikler postmodern bireylerce inşa edilebilmekte (Bauman, 2003: 263).

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Son zamanlarda kimlik, disiplinler arası bir araştırmanın önemli konu başlıklarından biri haline geldi. Bu durum modernleşme ile başlayan bireyselleşmenin günümüz karşılığının göstergesidir. Kimliğin bu derece önemli hale gelmesinin nedenlerinden biri de toplumsal ve teorik açıklamaların dışında kişilerin kimliksel inşalarının özendirici bir sunum haline gelmesidir. Kimlik, kişisel tarz ve imajlara konu olduğu kadar, sosyo-kültürel bir uzamda da etkin bir hale gelmiş bulunmaktadır. Kişisel taleplerden siyasi, ekonomik, kültürel, dini ve cinsel tercihlerin sonucunda bir kimlik talep etmek günümüz toplumlarının her alanında hâkim anlayış haline gelmiş bulunmaktadır. Bunun yanı sıra etrafımız ve yaşadığımız bu kimliksel taleplerin şekillendirdiği bir çerçevede cereyan etmektedir. Dünyanı her köşesi kendi halinden memnun olmayanların kimliksel talepleri ile şekillendirmeye çalıştıkları bir toplumsal uzamda yaşamaktayız.

Premodern dönemde kimlik, bir sorun olmayıp sabit ve değişmez niteliklerle bezeliydi. Bireyler belli bir toplumsal uzam da doğar ve genelde yaşamları bu doğrultuda sürerdi. Fakat modernitenin erittiği değerler ve kutsaliyet yerine rasyonel tercihlerin alması kimliğin kişisel bir hedef haline gelmesine ön ayak oluyordu. Her ne kadar mevcut değerler modernlikle beraber baş aşağı edilmiş olsa da yerinden edilen geleneklerin yerine toplum tasarısı amacıyla yeni referans noktaları atayabilmişti. Bu süreçte modernitenin ileriye dönük gerçekleştirmeyi planladığı hedeflerin gerçekleştirilmesi kapsayıcı ve totaliter anlatılar doğurmakta, bu anlatılar ise kimlik oluşturucular olarak işlevsel bir durum yaratmaktaydılar.

Modern öznenin, düşünen şey olarak merkezi konuma gelmesi neticesinde birey merkezli bir dünya tasavvuru modernitenin merkezini oluşturup özne nesne ikileminde, özneye bağımlı kılınan bir nesne ortaya çıkardı ve nihayetinde modern dönemin ayırt edici özelliği olarak, bu öznenin düzenleyici ve tasarımsal yönünün modern tahayyülüyle birlikte anıldığı, kimliğinde bu doğrultuda inşa edilmeye çalışıldığı görülmektedir. Buna ek olarak modern öznenin, ayırt edici özelliklerini şu şekilde sıralanabilir: bilginin kaynağına aklın yerleştirilmesi, özerklik ve rasyonellik, kanun önünde ve sosyal adalet

eşitliği, evrensellik ve bireysel özgürlük ve sorumluluk. Modern kimlik bu doğrultuda inşa edilmekteydi.

Modern dönem ile önceki kimlikler arasında oluşan farklılık gibi modernle postmodernitenin kimliksel algılamaları da farklılıklar barındırmakta. Bu farklılıkların temel oluşturucusu postmodernitenin reddettiği meta anlatıların postmodern kimlik inşa sürecinde bir öneminin olmaması ve reddedilmesidir. Meta anlatıların totalleştirici olduğu ve bu nedenle elde edilen bilginini güvenilir olmadığını savunan postmodernistler, bu yolla inşa edilmiş olan kimliklerinde geçerliliklerini kaybettikleri kanaatindedirler. Postmodernin karşı çıktığı akıl merkezci bilim anlayışının sağladığı bilginin güvenilir olmadığı ve bu bilgiden hareketle inşa edilen gerçekliğin hükümsüzlüğünü ilan etmeleri mevcut kimliksel nitelikleri de sarsmıştır. Bu noktada gerçekliğin sarsılan temeli üzerinden kendisini konumlandıran postmodernite, karşı çıktığı meta anlatıların kıskacından kurtulabilmek adına net bir teorik arka plan sunamamakta.

Ayrıca postmodernite, modernitenin kabul görmüş hakikatlerini de yadsıdığından dolayı hakikat ve doğrunun postmodern teoride yerinden edildiği görülür. Yerinden edilen hakikatlerin belirlediği öznenin reddi ve modern anlatılarca sağlanan bilgiye güvensizlik etrafında şekillenen postmodernite, mevcut toplumsalın reddine varacak kadar nihilist bir görelilik örneği sergilemektedir. Kendisini modernliğin eleştirisi üzerinde kurgulamış olsa da gelip geçicilik, kargaşa ve düzensizliği olumlamaktadır.

Postmodern teorisyenlerce ifade edilen postmodernizmin farklı tanımlamaları olsa da teorisyenlerce ortak noktaların başında modern dönemle farklılıkları ve modern dönemin bağlayıcı referanslarının yokluğu gelmekte. Zaman-mekân algısının değişimi ve gelişen teknik araçların buna etkilerinin yanı sıra ilişki ağlarını etkilemesinin de postmodern dönemle beraber farklı ilişki ağlarına neden olduğu noktasında postmodernler ortak kanaatte birleşmektedirler. Ayrıca postmodernitenin özne tasavvuruna yaklaşımları da modernitenin özne tasavvurundan farklıdır. Postmodern teorinin gelişmiş teknik araçların ve tüketim dünyasının sonucu olarak nesnelere öznenin kopuk hale gelmesi, hatta nesnenin özne üzerinde tahakkümü ile sonuçlandığı söylemi ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, postmodern kültürün derinlikten yoksun ve yüzeysel olduğu, parçalanmışlığın, düzensizliğin ve belirsizliğin postmodern teori için kilit noktada yer almaları nedeniyle bir kimlikten bahsetmek ve bu

kimliğin sabit olduğunu belirtmek imkânsız bir hale gelmiştir. Bunun gibi radikal bir postmodern teorikleştirme yerine modern totalleştirici anlatıların karşısında durup hakikati modern anlatılar dışında aramaya çalışan bir postmodernizmde kimliksel bir tanımlama yapabilme olanağı ortaya çıkabilir.

Postmodern kültür tüketim kültürü ile eş bir nitelik taşımakta. İkinci dünya savaşından sonra dünyada meydana gelen genel bir bolluğun olması ve üretim toplumundan tüketim toplumuna evrilen bir dünyanın bireylerinin inşa ettikleri kimlikler, tüketim odaklı bir şekilde gerçekleşmekte. Modern hakikatlerin kesinliği ve çalışma etiğinin kültürel kodları yerine, postmodern dönemle beraber geçmiş olan öznel gerçeklik ve tüketim estetiği kimliğin oluşturtulmasında kişisel bir zemin ortamı sağlamaktadır. Bauman'ın buradan hareketle kimliği tüketime endeksli bir şey olarak görüp, olduğumuz şeyden çıkıp olacağımız şeye dönüşmemiz şeklinde ele alması onun tüketim dünyasının bireylerinin tüketerek kendilerini oluşturduklarını ortaya sermektedir.

Sonuç olarak postmodern ve tüketim ilişkisinin inşa ettiği toplumsal zeminde oluşturulan kimlikler tüketim endeksli ilişkilerle oluşturulmaktadır. Postmodern dönemin kimliklerinde tüketimin doğurduğu bireyler, bencillik ve narsist duygularının iktidarı gölgesinde, her şeye sahip olma arzusuna göre hayatlarını idame etmeye çalışmaktalar. Postmodern kimliklerin tüketimle olan ilişkileri, kimliklerin tüketim mallarına dönüşmesine neden olacak boyuttadır.

Kimliğin katı modernlikle meydana gelmesi onun şekillendirici özelliklerinin o dönemki şartlar doğrultusunda oluşmaları ve günümüz kimlik sorunları bağlamında ikisi arasında farklı talep ve sorunların olması postmodern dönemin kimlik sorunlarının nedeni olarak Bauman'ın üstünde durduğu 'akışkanlık', postmodern kimliklerin durumunu izah etmede etkisi büyüktür. Bauman'ın, kastettiği gibi modern katılıklar modern öncesi dönemdeki kimliğin sabitliklerinin yerine, atadığı sabitlikler nedeniyle kimliksel referans noktalarının varlığını koruyabilmekteydi. Fakat günümüzün sıvılaşmış dünyasında hayatında akışkanlığa kapılması insani ilişkiler gibi kimlikleri de akışkanlaştırmıştır. Akışkanlaşan hayatın kimliksel referans noktalarının varlığı söz konusu olsa da hareketli oluşları nedeniyle referansları gerekli sabitlikten yoksun bırakmaktadır.

Akışkan yaşamın hareketliliği günümüz kültürel uzamında toplumsal bir bütünlük için gerekli uzamsal alanı bireylere sağladığından dolayı, mevcut postmodern kültürün

uygunluk ilişkisine uyum sağlayacak yaşam tarzları olanağını da barındırmakta. Postmodern kültürde uygunluk bireyler için yaşamsal bir faaliyet halindedir. Uygun bir bireyin piyasa ilişkilerince kendisini güncel tutması ve hayat tarzını yeniliklerle sürekli uyumlu hale getirmesi gerekmektedir. Aksi halde tüketim olanağından faydalanamadığı için gerekli yaşam tarzından yoksun kalacaktır. Yaşam tarzı oluşturamaması kimliksel eksikliğini ortaya çıkaracaktır. Çünkü postmodern bireyler kendi aralarında nesnelere gösterge değeriyle iletişime geçebilecek bir potansiyel barındırmaktalar.

Postmodern toplumun imaj ve imgeler toplumu olması, akışkanlaşan hayatın içerisinde hızlıca hareket eden imgelerle kendilerine bir imaj yaratmaları ve bu sirkülasyonun ona sağladığı yeni imgelerin içerisinde, gerekli kimliksel imgeyi edinmesi üzerinden kimlik inşa etmek postmodern bireylerin yaşam tarzının oluşturucu ögesidir. Katı modernlikteki kimliklerin ömürlük olmaları yerini akışkan modernlikle beraber geçici ve sürekli bir değişim içerisinde olan kimliklere bırakmıştır. Akışkan modernitede kimlikler, modüler, akışkan ve melezlik gibi özellikler etrafında şekillenmektedirler.

Kimliklerin modüler, akışkan ve melez bir hal alması, metaforik anlatım olan 'turist' ve 'aylak' yaşam tarzları üzerinden okunduğunda turistin deneyim ve haz toplayıcı olarak ortaya çıkışı ve hareket halinde olması neticesinde edineceği kimliğin sabitlikten uzak olmasını doğurmuştur. Sonuç itibari ile turistin yaşam tarzı onun imajlarla kimliğini oluşturmuş olmasından kaynaklanmaktadır. Hareket halinde olan bu ideal tipler aracılığıyla sabit olmayan kimlik günümüz teknik gelişmenin sağladığı kolaylıkla etkileşim sonucu melez bir hal almakta ve bu tiplerin tüketici olmaları onların kimliksel anlamları satın alıp kullanabilmeleri neticesini doğurmaktadır. Kimlik onlar için bütünlük oluşturmayıp modüler bir mobilya gibi istendiğinde üstünde değişiklikler yapıp, eksikliğin giderildiği ya da fazlalıkların atıldığı parçalı bir hale gelmekte. Birey burada mobilyayı nasıl kendisi için uygun bir şekilde düzenleyebiliyorsa, kimliği de gerektiğinde ekleme ve çıkarma yaparak kendisine uygun bir şekil verebilmekte.

Nihayetinde postmodern kimliklerin inşa edildiği zeminin öznenin ölümü gibi bir tanımlama olarak değerlendirilmesinin yapılmaması gerekmektedir. Çünkü öznenin yokluğundan ziyade geçirdiği değişim ve mevcut durumuna odaklanmak gerekmektedir. Günümüzde içinde bulunduğumuz imge bombardımanının ve kültürel değerlerin tüketilir

imgeler haline getirilmesi nedeniyle yeni imaj oluşturmak ve uygun tüketim kanalları zemini bulmak kimlik inşasının vazgeçilmez özelliğini oluşturmaktadır. Akışkan ve modüler kimlikler inşa etmiş olan bireyler her an kimliklerinden vazgeçip yeni bir kimlik edinebilecek potansiyele sahiptir. Çünkü günümüz kimliklerinin yaratılması için gerekli olan, bireye uygun imgeleri bireyin alabileceği durumda olmasıdır. Eğer birey gerekli imgeleri alabilip yaşam tarzını ona göre dizayn edebiliyorsa istediğinde de istemediği kimliksel özelliğinden vazgeçebilecek imkana sahiptir. Fakat çalışma bize bunun diğer bir tarafının olduğunu da göstermiştir. Bauman'ın belirttiği gibi, kimileri kimliksel özellikleri istediği zaman alıp kendisini yaratabiliyorken kimileri de ait olduğu kimliksel aidiyetlerden kurtulamamaktadır.

Araştırmanın ulaştığı neticede postmodern teori bağlamında kimliksel bir durumun imkansızlığının Baumancı perspektifle ortadan kalktığıdır. Öznenin postmodern teorideki gibi yokluğu veya parçalı bir hal almasından ziyade, Bauman üzerinden okunduğunda akışkanlaşması ve akışkanlaşırken de merkezi konumunu koruması söz konusudur. Öznenin merkezi bir hale gelmesi modern özne tasavvurundan farklı olarak totalleştirici bir kimlik yerine tikel bir kimlik inşasına imkân verip tikel kimlik yapıları doğurduğu görülmektedir.

Ayrıca postmodernizmin nihilist göreceli yaklaşımlarının öznenin yokluğunu ifade etmelerine karşı postmodern bireylerin kimlik yapılanmalarının, Bauman'ın sosyolojisinin odak noktasını oluşturan birey-toplum ilişkisinin meydana getirdiği öznelerin konumlandırılmalarından hareketle yaşam tarzları ile ilişkili bir şekilde oluştukları ortaya çıkmıştır. Postmodern bireylerin bağlı oldukları toplumsal gruplar, dini veya sınıfsal durumlarından hareketle belirlenmesi onların kimliklerinin şekillendiricileri olmaktadır. Tam da bu noktada premodern ve modern döneme has kimlik yapılarının postmodern bireyler için önem taşımadığını da Bauman'ın modern postmodern birey tipolojilerinden anlamak mümkün. Çünkü onun belirlediği tipolojilerde modern kimlik arayışı veya inşasından farklı olarak meydan gelen oluşumların izlekleri mevcuttur.

Bauman'ın modern-postmodern birey tipolojilerinden hareket edildiğinde, tüketimle şekillenen günümüz yaşam tarzlarının Chaney'in kastettiği anlamda 'ideolojik filtreler' görevi görmesi yaşam tarzlarının kimlik ilişkisi ve kimliğin yaşam tarzının

belirleyicisi olduğunu göstermektedir. Bauman, bu sebeple ideal birey tipolojilerini kendi yaşamsal dünyasıyla beraber değerlendirmekte ve küresel dünyadaki hareket kabiliyetine eş bir zeminde incelemektedir.

Postmodern dönemin tüketimle ilişkili olması ve tüketimce belirlenen yaşam tarzlarının, sembolik ve kültürel değerlerce şekillenmesi postmodern kimliklerin mevcut dünya düzenine uygun bir halde inşa edilmelerini doğurmuştur. Bunun birincil nedeni dünyanın tüketim dünyası olması ve bunun neticesinde kimliğin nesnelere olan bağının kısa süreli bir hale gelmesinden ötürü kişilerle olan etkileşiminin de kısa süreli olmasına sebebiyet vermektedir. Bu nedenle postmodern kimliğin Bauman'daki karşılığı 'aynılık' ve 'süreklilik' şeklindeki modern kimliklerden farklılaştıkları, akışkan bir hale geldikleri ve mevcut duruma uymak (Tüketmek-tüketilmek) şeklinde oluşmuş oldukları görülmektedir.

Sonuç olarak: postmodern dünyanın parçalanmışlığında deneyim organizmaları olan bireyler birer yaratıcı aktör olup, mevcut duruma tepki verebilen ve buna uygun bir konum edinebilmektedirler. Bu nedenle postmodern bireylerin kimlikleri özsel ve meta anlatıların etkisinden ayrı kişisel zevk ve beğenilerin deneyimlenmesi etrafında inşa edilip, sürekli bu deneyim ve haz etrafında oluşturulmaya çalışılmaktadır. Bu nedenle sabitlikten uzak ve hareketli bir kimlik durumu postmodern dünyanın alameti farikasıdır.

Nihayetinde çalışma, postmodern teorisinin parçalı ve yüzeyselliği ile belirsizliğinin gölgesinde kimliksel bir tanımlamadan bahsetme olanağının imkânsız olduğu söylemini ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde ise kimliksel bir tanımlamanın yapılmasının Bauman'ın perspektifi ile sağlandığını ortaya çıkarmış olup, bahsedilen kimliklerin modern kimliklerin sabitliğinden farklı olarak hareketli ve kendisini sürekli yenileyebilen bir durumda oldukları sonucuna varmıştır. Bunun yanı sıra günümüz bireylerinin kimlik edinmesinin nasıl gerçekleştiği ve kimliksel konumlarının durumunun öğrenilmesi, Bauman sosyolojisinden hareketle anlaşılır hale geldiği görülmektedir. Bunların hareket noktası olarak alınması postmodernitenin yok saydığı öznenin itibarı iadesini de geri vermeyi gerektirmektedir.

KAYNAKÇA

- Akşit, B. (1985). *Köy Kasaba ve Kentlerde Toplumsal Değişme. Toplum, Siyaset ve Kültür Dönüşümleri Üzerine Araştırmalar*, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Arendt, H. (2021). *İnsanlık Durumu*, (Çev. Bahadır Sina Şener), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Avcı, M, G. (2021). ‘‘Zaman-Mekân Sıkışması, Küreselleşen Salgın ve Toplumsal Sonuçları’’, *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, Cilt:17, Sayı: Pandemi Özel Sayısı, (<https://dergipark.org.tr>).
- Aytaç, Ö. (2006). ‘‘Zamanın Değişen Yüzü: Yaşam Deneyimler ve Kimlik İnşası’’, *Sosyoloji Dergisi*, say:15.
- Balcı, M. E. *Modernliğin Sosyolojisi*, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, (pdf), <http://auzefkitap.edu.tr>, (03.10.2021).
- Balibar, E. ve Wallerstein, I. (2007). *Irk, Ulus, Sınıf; Belirsiz Kimlikler*, (Çev. Nazlı Ökten), Metis Yayınları, İstanbul.
- Başer, D. (2011). *Zygmunt Bauman'da Müphemlik ve Toplumsal Yaşam*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- Başer, D. (2013). ‘‘Dayatılan Düzenlerden Deneyimlenen Belirsizliklere: Ajanlar ve Araçlar’’, *Zygmunt Bauman Sosyolojisi*, (derl.), Kara, Z. Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Baudrillard, J. (2013). *Tüketim Toplumu: Söylenceleri/Yapıları*, (Çev. Hazal Deliceçaylı, Ferda Keskin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Baudrillard, J. (2016). *Simgesel Değiş Tokuş ve Ölüm*, (Çev. Oğuz Adanır), Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

- Baudrillard, J. (2017). *Foucault'yu Unutmak*, (çev. Oğuz Adanır), Doğu Batı Yayınları, Ankaras.
- Baudrillard, J. (2019). *Sessiz Yiğınların Gölgesinde: Toplumsalın Sonu*, (Çev. Oğuz Adanır), Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Baudrillard, J. (2021). *Simülakrlar ve Simülasyon*, (Çev. Oğuz Adanır), Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Bauman, Z. (1996). *Yasa Koyucular ile Yorumcular*, (Çev. Kemal Atalay), Metis Yayınları, İstanbul.
- Bauman, Z. (1997). *Modernlik ve Holocaust*, (Çev. Süha Sertabiboğlu), Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- Bauman, Z. (1999). *Sosyolojik düşünmek*, (Çev. Abdullah Yılmaz), Ayrıntı yayınlr, İstanbul. (e-kitap: 2014).
- Bauman, Z. (1999b). *Çalışma, Tüketıcılık ve Yeni Yoksullar*, (Çev. Ümit Öktem), Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- Bauman, Z. (2000). *Postmodernite ve Hoşnutsuzlukları*, (Çev. İsmail Türkmen), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bauman, Z. (2000a). *Siyaset Arayışı*, (Çev. Tuncay Birkan), Metis Yayınları İstanbul.
- Bauman, Z. (2001). *Parçalanmış Hayat- Postmodern Ahlak Denemeleri*, (Çev. İsmail Türkmen), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bauman, Z. (2003). *Modernlik ve Müphemlik*, (Çev. İsmail Türkmen), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bauman, Z. (2005). *Bireyselleşmiş Toplum*, (Çev. Yavuz Alogan), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bauman, Z. (2011). *Postmodern Etik*, (Çev. alev Türker), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bauman, Z. (2012). *Küreselleşme*, (Çev. Abdullah Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

- Bauman, Z. (2012a). *Akışkan Aşk: İnsan İlişkilerinin Kırılganlığına Dair*, (Çev. Işık Ergüden), Versus Kitap, İstanbul.
- Bauman, Z. (2013). *Yaşam Sanatı*, (Çev. Akın Sarı), Versus Kitap, İstanbul, (e-kitap).
- Bauman, Z. (2015). *Akışkan Modern Toplumda Kültür* (Çev. İhsan Çapcıoğlu, Fatih Ömek), Atıf Yayınları, Ankara.
- Bauman, Z. (2015a). *Özgürlük*, (Çev. Kübra Eren), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bauman, Z. (2016). *Cemaatler- Güvenli Olmayan Bir Dünyada Güvenlik Arayışı*, (Çev. Nurdan Soysal), Say Yayınları, İstanbul.
- Bauman, Z. (2018). *Iskarta Hayatlar Modernite ve Safraları*, (Çev. Osman Yener), Can Sanat Yayınları, İstanbul.
- Bauman, Z. (2018a). *Modernite, Kapitalizm, Sosyalizm; Küresel Çağda Sosyal Eşitsizlik*, (Çev. F. Doruk Ergun), Say Yayınları, Ankara.
- Bauman, Z. (2018b). *Kuşatılmış Toplum*, (Çev. Akın Emre Pilgir), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bauman, Z. (2018c). *Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri*, (Çev. Nurgül Demirdöven), Ayrıntı Yayınlar, İstanbul.
- Bauman, Z. (2020). *Akışkan Hayat*, (Çev. Akın Emre Pilgir), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bauman, Z. (2020a). *Kimlik*, (Çev. Mesut Hazır), Heretik Yayınları, Ankara.
- Bauman, Z. Lyon, D. (2020). *Akışkan Gözetim* (Çev. Elçin Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bauman, Z. Madrazo, C. R. (2019). *Borçlu Zamanlarda Yaşamak*, (Çev. Akın Emre Pilgir), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bauman, Z. Obirek, S. (2019). *Dünyaya ve Kendimize Dair*, (Çev. Burcu Halaç), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

- Bauman, Z. Raud, R. (2018). *Benlik Pratikleri*, (Çev. Mehmet Ekinci), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bauman, Z. ve Leoncini, T. (2019). *Akışkan Doğanlar*, (Çev. Elçin Balçık), Sander Yayınları, İstanbul.
- Bayar, J. F. (2020). *Kimlik Yanılsaması*, (Çev. Mehmet Moralı), Metis Yayınları, İstanbul.
- Belek, İ. (1999). *Postkapitalist Paradigmalar*, Sorun Yayınları, İstanbul.
- Berting, J. (2018). *Kimlik Siyaseti*, (Çev. Hüsamettin İnaç), Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- Best, S. ve Kellner, D. (2016). *Postmodern Teori*, (Çev. Mehmet Küçük), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bilgin, N. (1994). *Sosyal Bilimler Kavşağında Kimlik Sorunu*, Ege yayıncılık, İzmir.
- Bilgin, N. (2008). *Kimliğin İnşası*, Aşına Kitaplar Yayınları, İzmir.
- Bocock, R. (1997). *Tüketim*, (Çev. İrem Kutluk), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Bourdieu, P. (1997). *Televizyon Üzerine*, (Çev. Turhan Ilgaz), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Bourdieu, P. (2015). *Ayırım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi*, (Çev. Derya Fırat Şannan, Ayşe Günce Berkkurt), Heretik Yayınları, Ankara.
- Brubaker, R. Cooper, F. (2014). ‘Kimlik’in Ötesine Geçmek’, (Çev. Kübra Kelebekoğlu). *Kimlik Politikaları* (ed.) Fırat Mollaer, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Bumin, T. (1998). *Hegel: Bilinç Problemi, Köle-Efendi Diyalektiği Praksis Felsefesi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

- Calhoun, C. (2014). ‘‘Kimlik ve Tanınma Politikası’’, (Çev. Fatma Büşra Helvacioğlu, Özlem İlyas), *Kimlik Politikaları* (ed.) Fırat Mollaer, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Castells, M. (2006). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, toplum ve Kültür, 2. Cilt, Kimliğin Gücü*, (Çev. Ebru Kılıç), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Castells, M. (2008). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, 1. Cilt, Ağ Toplumunun Yükseliş*, (Çev. Ebru Kılıç), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Cengiz, S. (2001). ‘‘Kimlik İnşasında Kâğıt Kentlerin Kâğıt Mezarlıkları’’, *Doğu Batı Düşünce Dergisi, Popüler Kültür*, Sayı:15, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Chaney, D. (1999). *Yaşam Tarzları*, (Çev. İrem Kutluk), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Collins, R. (2017). *Max Weber: Bir Klavuz*, (Çev. Taylan Banguoğlu), Pohenix Yayınevi: Ankara.
- Coşar, S. Özmen, A (2016). ‘‘Siyaset, Demokrasi ve Kimlik-Fark-Tanıma Politikaları’’, *Doğu Batı Düşünce Dergisi, Kimlikler*, Sayı: 23, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Czapnik, S. (2017). ‘‘Zygmunt Bauman ile Bir Söyleşi: Kelimelere Hayat Vermek’’, (Çev. Zeynep Şenel Gencer, Talha Derci), *Epokhe Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:1, Sayı:1.
- Çağan, K (2007). ‘‘Değişim ve Posmodernlik: Zaman ve Mekân Bağlamında İletişim Araçları ve Anlamları’’, *Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:0, Sayı:17, Konya.
- Çeğin, G. (2005). *Toplumun Yeniden Tanımlanması: Pierre Bourdieu ve Zygmunt Bauman Üzerine Bir Çalışma*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Denizli.
- Çiğdem, A. (2018). *Aydınlanma Düşüncesi*, Metis Yayınları: İstanbul.

- Debord, G. (1996). *Gösteri Toplumu ve Yorumları*, (Çev. Ayşen Emekçi, Okşan Taşkent), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Deleuze, G. ve Guattari, F. (2014). *Anti-Ödipus Kapitalizm ve Şizofreni*, (Çev. Fahrettin Ege, Hakan Erdoğan, Mustafa Yiğitalp), Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara.
- Dikmen, M. (2016). *Jean Baudrillard ve Postmodernizm*, (Basılmamış Yüksek Lisans tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Direk, Z. (2021). *Başkalık Deneyimi*, Fol Yayınları, Ankara.
- Douzinas, C. (2014). ‘‘Kimlik, Tanınma, Haklar: Hegel Bize İnsan Haklarıyla İlgili Ne Öğretebilir’’, (Çev. Nuran Erkul, Fırat Mollaer), *Kimlik Politikaları* (ed.) Fırat Mollaer, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Durkheim, E. (2005). *Dini Hayatın İlk Biçimleri*, (Çev. Fuat Aydın), Ataç Yayınları, İstanbul.
- Duygun, A. (2020). ‘‘Covid-19 Pandemisi Sırasında Tüketicilerin Yaşam Tarzlarının Değerlendirilmesi’’, *Econder Uluslararası Akademik Dergisi*, Cil:4, Sayı:1.
- Eagleton, T. (2011). *Postmodernizmin Yanılsamaları*, (Çev. Mehmet Küçük), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Eke, B. (1980). ‘‘Yaşam Tarzı ile Gelir Seviyesi Arasındaki İlişki’’, *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, Cil:0, Sayı:18.
- Ekinci, Ö. (2014). *Lyotard'da Bilginin Meşrulaştırılması Sorunu*, (Basılmamış Yüksek Lisan Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Elias, N. (2000). *Zaman Üzerine*, (Çev. Veysel Atayman), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Elliot, A. (2017). ‘‘Parçalanmış Hayat: Postmodern Ahlak Denemeleri’’, (Çev. Zeynep Şenel Gencer), *Epokhe Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:1, Sayı:1.
- Ellul, J. (2003). *Teknoloji Toplumu* (Çev. Musa Ceylan), Bakış Yayınları, İstanbul.
- Esgin, A. (2008). *Anthony Giddens Sosyolojisi*, Anı Yayıncılık, Ankara.

- Etimolojiturkçe .com (2012-2021).
<https://www.google.com.tr/amp/s/www.etimolojiturkce.com/kelime/modern/amp>
 p (01.10.2021).
- Featherstone, M. (2005). *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü*, (Çev. Mehmet Küçük), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Foucault, M. (1996). *Hapishanenin Doğuşu*, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Foucault, M. (2007). *Cinselliğin Tarihi*, (Çev. Hülya Uğur Tanrıöver), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Foucault, M. (2019a). *Özne ve İktidar, Siyasi Aklın Bir Eleştirisine Doğru*, (Çev. Osman Akınhay), Ayrıntı Yayınları: İstanbul.
- Foucault, M. (2019b). *Biyopolitikanın Doğuşu; College de France Dersleri 1978-1979*, (Çev. Alican Tayla), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.
- Fraser, N. (2014). ‘‘Tanınma Politikasını Yeniden Düşünmek’’, (Çev. Fırat Mollaer), *Kimlik Politikaları* (ed.) Fırat Mollaer, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Gane, M. (2008). *Jean Baudrillard: Radikal Belirsizlik*, (Çev. Ali Utku ve Serhat Toker), De Ki Yayınları, Ankara.
- George H M. (2017). *Zihin Benlik ve Toplum*, (Çev. Yeşim Erdem), Heretik Yayınları, Ankara.
- Germeç Tanrıverdi, E. (2008). *Sosyolojik Açından Küreselleşme ve Ulus-Devlet (Giddens, Bauman, Habermas Örneği)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya
- Giddens, A. (2019). *Modernite ve Bireysel Kimlik*, (Çev. Ümit Tatlıcan), Say Yayınları, İstanbul.
- Giddens, A. (2020). *Modernliğin Sonuçları*, (Çev. Ersin Kuşdil), Ayrıntı Yayınları: İstanbul.

- Giddens, A. ve Sutton, W. P. (2020). *Sosyolojide Temel Kavramlar*, (Çev. Ali Esgin), Pohenix Yayınevi: Ankara.
- Girgin, O. (2018, Summer). ‘‘Modernliği Savunurken: Habermas, Touraine ve Giddens’’, Turkish Studies: Social Sciences, Ankara, <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.14017>.
- Gleason, P. (2014). ‘‘Kimliği Tanımlamak: Semantik Bir tarih’’, (Çev. Fırat Mollaer), *Kimlik Politikaları* (ed.) Fırat Mollaer, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Goffman, E. (2021). *Kamusal Alanda İlişkiler: Toplu Yaşamın Mikro İncelemeleri*, (Çev. M. Fatih Karakaya), Heretik Yayınları, Ankara.
- Gottdiener, M. (2005). *Posmodern Göstergeler*, (Çev. Erdal Cengiz, Hakan Gür, Arhan Nur), İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Güzel, M. (2015). ‘‘Gerçeklik İlkesinin Yitimi: Baudrillard’ın Simülasyon Teorisinin Temel Kavramları’’, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 19.
- Habermas, J. (1994). ‘‘Modernite: Tamamlanmamış Bir Proje’’, *Postmodernizm*, (derl.), Zeka, N. (Çev. Güleğül Naliş), Kıyı Yayınları, İstanbul.
- Habermas, J. (2017). *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*, (Çev. Tanıl Bora, Mithat Sancar), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Hall, S. (2014). ‘‘ ‘Kimliğe’ İhtiyaç Duyan Kim’’, (Çev. Fatma Büşra Helvacioğlu), *Kimlik Politikaları* (ed.) Fırat Mollaer, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Harvey, D. (1997). *Postmodernliğin Durumu*, (Çev. Sungur Savran), Metis Yayınları, İstanbul.
- Hassan, I. (2019). *Orpheus’un Parçalanışı Postmodern Bir Edebsyata Doğru* (Çev. Emel Aras), Hece Yayınları, Ankara.
- Hobbes, T. (2007). *Leviathan*, (Çev. Semih Lim), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Horkheimer, M. (1998). *Akıl Tutulması*, (Çev. Orhan Koçak), Metis Yayınları, İstanbul.

- Hutcheon, L. (2020). *Postmodernizmin Poetikası*, (Çev. Yunus Balcı), Hece Yayınları, Ankara.
- Huyssen, A. "Postmodernin Haritasını Yapmak", *Modernite versus Postmodernite* (derl.), Küçük, M. (Çev. Mehmet Küçük), Say Yayınları, İstanbul.
- Işık, S. (2012, Güz)). "Foucault ve Aydınlanma'nın Geri Dönüşü", *Birey ve Toplum Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 4.
- İnaç, H. (2012). *AB Entegrasyon Sürecinde Türkiye'nin Kimlik Problemleri*, Mkm Yayıncılık, Bursa.
- Jameson, F. (2011). *Postmodernizm ya da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantığı*, (Çev. Nuri Pülümür ve Abdulkadir Gölcü), Nirengi Kitap, Ankara.
- Jameson. F. (1994). "Postmodernizm ya da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantığı", *Postmodernizm* (derl.), Zeka, N. (Çev. Deniz Erksan), Kıyı Yayınları, İstanbul.
- Kara, Z. (2013). "Bauman'ın İzinden: Metaforik Uğraklar", *Bauman Sosyolojisi*, (derl.), Kara, Z. Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Karadeniz, S. (2013). "Sosyolojiye Meydan Okuma: Hermeneutik Sosyoloji", *Bauman Sosyolojisi*, (derl.), Kara, Z. Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Karaduman, İ. (2020). "Thomas Hobbes ve Leviathan'ı Üzerine Bir İnceleme: Yönetim Bilimi'ni İçeriye Almak", *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, Cilt:3 S. 1, (<https://dergipark.org.tr>).
- Kaya, M. (2012, Güz). "Klasik Sosyolojik Perspektifte Modernleşme Tartışmaları", *Birey ve Toplum Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 4, (<https://dergipark.org.tr>).
- Kellner, D. (2001). "Popüler Kültür ve Postmodern Kimliklerin İnşası", (Çev. Gülcan Seçkin), *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, *Popüler Kültür*, Sayı: 15, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Kellner, D. (2011). "Toplumsal Teori Olarak Postmodernizm: Bazı Meydan Okumalar ve Sorunlar", (Çev. Mehmet Küçük) *Modernite versus Postmodernite*, (derl.), Küçük, M. Say Yayınları, İstanbul.

- Kern, S. (2013). *Zaman ve Uzam Kültürü (1880-1918)*, (Çev. Ali Selman), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kılıçbay, M. (2016). ‘‘Kimlik Okyanusu’’, *Doğu Batı Düşünce Dergisi, Kimlikler*, Sayı: 23, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Küçük, M. (2011). ‘‘Postmodernin Modern Karakteri ya da Dönemleştirmenin İronisi’’, *Modernite versus Postmodernite*, (derl.), Küçük, M. Say Yayınları, İstanbul.
- Laclau, E. (2000). *Evrensellik Kimlik ve Özgürleşme*, (Çev. Ertuğrul Başer), Birikim Yayınları, İstanbul.
- Lyotard, J. F. (1990). *Postmodern Durum*, (Çev. Ahmet Çiğdem), Ara Yayıncılık, İstanbul.
- Lyotard, J. F. (1994). ‘‘Postmodern Nedir Sorusuna Cevap’’, (Çev. Dumrul Sabuncuoğlu), *Postmodernizm*, (derl.), Zeka, N. Kıyı Yayınları, İstanbul.
- Maaoluf, A. (2019). *Ölümcül Kimlikler*, (Çev. Aysel Bora), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Marx, K. (2003). *Kapital, Kapitalist Üretimin Eleştirel Bir Tahlili, Cilt: 1*, (Çev. Alaattin Bilgi), Sol Yayınları, Ankara.
- Mcluhan, M. ve Power, R. B. (2020). *Global Köy*, (Çev. Bahar Öcal Düzgören), Scala Yayıncılık, İstanbul.
- Meder, M. (2001). ‘‘Bilgi Toplumu ve Toplumsal Değişim’’, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, Yıl: 2001, Sayı: 9, Denizli.
- Melucci, A. (2014). ‘‘Süreç Olarak Kolektif kimlik’’, (Çev. Ömer Mollaer), *Kimlik Politikaları* (ed.) Fırat Mollaer, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Mills, C. W. (2007). *Toplumbilimsel Düşün*, (Çev. Ünsal Oskay), Der Yayınları, İstanbul.
- Mollaer, F. (2014). ‘‘Kimlik: Can Alıcı Bir Mesele ve Banalleşen Bir Kelime’’, *Kimlik Politikaları*, (ed.) Fırat Mollaer, Doğu Batı Yayınları, Ankara.

- Oralgül, E. (2014). *Günümüz Siyaset Felsefesinde Kimlik Sorununa Alternatif Bakışlar: E. Levinas, J. Butler ve C. Taylor'da Kimlik ve Siyaset*, (Basılmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Özlem, D. (2001). *Max Weber'de Bilim ve Sosyoloji*, İnkılap Yayınları: İstanbul.
- Parekh, B. (2014). "Kimliğin Mantiğı", (Çev. Suat Aksoy), *Kimlik Politikaları* (ed.) Fırat Mollaer, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Platon. (2010). *Devlet*, (Çev. Cenk Saraçoğlu ve Veysel Atayman), Bordo Siyah Yayınları, İstanbul.
- Ritzer, G. ve Stepnisky, j. (2015). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları ve Klasik Kökenleri*, (Çev. Irmak Ertuna Howison), Deki Yayınları, Ankara.
- Rousseau, J. J. (2006). *Toplum Sözleşmesi*, (Çev. Vedat Gönyol), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Sarup, M. (2004). *Post-Yapısalcılık ve Postmodernizm*, (Çev. Abdülbaki Güçlü), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Sayılı, A. (2010). *Bilim Tarihi, Hayatta En Hakiki Mürşit İlimdir*, Gündoğan Yayınları, İstanbul.
- Sennet, R. (1996). *Kamusal İnsanın Çöküşü*, (Çev. Serpil Durak, Abdullah Yılmaz) Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Sennet, R. (2005). *Otorite*, (Çev. Kamil Durand), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Sennet, R. (2008). *Karakter Aşınması: Yeni Kapitalizmde İşin Karakter Üzerindeki Etkileri*, (Çev. Barış Yıldırım), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Simmel, G. (2009). *Bireysellik ve Kültür*, (Çev. Tuncay Birkan), Metis Yayıncılık, İstanbul.
- Smart, B. (2011). "Postmodern Toplum Teorisi", (Çev. Mehmet Küçük). *Modernite versus Postmodernite*, (derl.) Küçük, M. Say Yayınları, İstanbul.

- Sunar, L. *Değişim Sosyolojisi*, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, (pdf), <http://auzefkitap.edu.tr>, (03.10.2021).
- Şahin, J. (2013). *Zygmunt Bauman'ın Modernite Eleştirisi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Şaylan, G. (2020). *Postmodernizm*, İmge Kitapevi, Ankara.
- Şimşek, M. E. (2014). *Moderniteden Postmoderniteye Uzanan Bir Köprü: Zygmunt Bauman*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Taylor, C. (2018). *Modern Toplumsal Tahayyüller*, (Çev. Hamide Koyukan), Metis Yayınları: İstanbul.
- TDK; (<https://sozluk.gov.tr>). (18.10.2021).
- Toffler, A. (1981). *Gelecek Korkusu: Şok*, (Çev. Selami Turgut), Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- Toffler, A. (2008). *Üçüncü Dalga*, (Çev. Selim Yeniçeri), Koridor Yayıncılık, İstanbul.
- Touraine, A. (2002). *Modernliğin Eleştirisi*, (Çev. Hülya Tufan), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Tutal, N. (2016). ‘Doğu ve Amerika Arasında Avrupa’, *Doğu Batı Düşünce Dergisi, Kimlikler*, Sayı: 23, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Türkdoğan, O. ve Gökçe, O. (2012). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemi*, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Uzun, T. (2016). ‘Ulus, Milliyetçilik ve Kimlik Üzerine Bir Değerlendirme’, *Doğu Batı düşünce Dergisi, Kimlikler*, Sayı: 23, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Vatandaş, S. (2019). *Postmodern Dönemde Kimlik ve Sosyal Medya*, SEKAM Yayınları, İstanbul.

- Vatandaş, S. (2020). ‘‘Sosyal Medya Mecralarında Kimliğin Sanallaşması’’, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt:21, Sayı:1, Sivas.
- Wagner, P. (2005). *Modernliğin Sosyolojisi* (Çev. Mehmet Küçük), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Weber, M. (1999). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, (Çev. Zeynep Gürata), Ayraç Yayınevi, Ankara.
- Weber, M. (2012). *Ekonomi ve Toplum*, (Çev. Latif Boyacı), Yarın Yayınları, İstanbul.
- Weir, A. (2014). ‘‘Taylor ve Foucault Arasında Modern Kimlikler’’, (Çev. Özlem Avcı, Fırat Mollaer), *Kimlik Politikaları* (ed.) Fırat Mollaer, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- West, C. (2014). ‘‘Yeni Kültürel Farklılık Politikası’’, (Çev. Özlem İlyas), *Kimlik Politikaları* (derl.) Mollaer, F., Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Yazgan, Ç. Ü. (2020). ‘‘Turizm Sosyolojisinde Güncelliğini Yitirmeyen Klasik: ‘Turist Bakışı’’, *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, Cilt:10, Sayı:1.
- Zeka, N. (1994). *Postmodernizm*, (der), Zeka, N. İK1Y1 Yayınları, İstanbul.

ÖZ GEÇMİŞ

KİMLİK BİLGİLERİ

Adı Soyadı: M. Emin ÇELİK

Doğum Yeri: VAN

Doğum Tarihi: 01.06.1993

E-posta: emincelk@gmail.com

EĞİTİM BİLGİLERİ

Lise: Erciş Anadolu Öğretmen Lisesi

Lisans: Pamukkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

Yüksek Lisans: Pamukkale Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Sosyoloji Anabilim Dalı/ Genel Sosyoloji ve Metodoloji Programı

Yabancı Dil: İngilizce